

ЛОЗИНСЬКА Інна Віталіївна

**ФОРМУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
ГАЛУЗІ М'ЯСО-МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА В
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ
ПІДПРИЄМСТВАХ**

Суми – 2015

УДК 338.43:636.2(477.81)

ББК

Рецензенти: ***Стельмащук Антон Михайлович***
доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри
обліку і аудиту Хмельницького економічного університету

Пархоμεць Микола Кирилович
доктор економічних наук, професор, професор кафедри
обліку та правового забезпечення агропромислового
виробництва Тернопільського національного економічного
університету

Михайлова Любов Іванівна
доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри
менеджменту ЗЕД та євроінтеграції Сумського
національного аграрного університету

Рекомендовано до друку вченою радою Сумського національного аграрного університету (протокол №__ від __ лютого 2015 року).

Лозинська Інна Віталіївна.

Формування та перспективи розвитку галузі м'ясо-молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах / І.В. Лозинська. – Суми, _____, 2015. - __ с.

ISBN

Монографія присвячена дослідженню теоретичних, методичних і практичних аспектів становлення і розвитку м'ясо-молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах. Досліджено стан і перспективи ефективного розвитку м'ясо-молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах в контексті можливості побудови оптимальної моделі визначення місця галузі в системі великотоварного виробництва. Детально опрацьовано й узагальнено зарубіжний і вітчизняний досвід формування високоприбуткового м'ясо-молочного бізнесу.

Зважаючи на значну кількість практичних рекомендацій і порад, дана монографія стане в нагоді науковцям, викладачам, аспірантам, студентам, керівникам і спеціалістам аграрних формувань, працівникам органів державного управління АПК різних рівнів і всім, хто цікавиться зазначеною проблематикою.

ВСТУП

У всіх розвинених країнах світу проблема забезпечення населення високоякісними м'ясними і молочними продуктами вирішується за рахунок інтенсивного розвитку галузі спеціалізованого м'ясо-молочного скотарства. В Україні ж протягом останнього періоду відбулося катастрофічне зменшення поголів'я продуктивної худоби. Скорочення поголів'я тварин почалось з реформування колгоспів, радгоспів та міжгосподарських підприємств, припинення роботи більшої частини відгодівельних та заготівельних комплексів. Однак зменшення поголів'я продуктивної худоби відбувається за відсутності підтримки виробництва продукції суспільного сектору, тому говорити про швидке відродження виробництва продукції в галузі м'ясо-молочного скотарства поки не доводиться.

Така ситуація зумовлює необхідність зосередження уваги на розвитку наукових досліджень, спрямованих на вихід галузі із кризового стану. Отже виникла потреба комплексного вивчення проблеми відродження галузі м'ясо-молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах з метою відновлення втрачених позицій і виходу на новий рівень виробництва і споживання.

Прагнення України приєднатись до європейського співтовариства тягне за собою приведення економіки до європейських стандартів та можливість працювати за чітко встановленими принципами світового ринку. Проблема полягає в тому, що нині сільськогосподарські підприємства не можуть забезпечити високу, на рівні світових стандартів, якість продукції, низьку собівартість, а відповідно, і високу прибутковість.

Крім того, на сучасному етапі, в умовах зниження платоспроможності населення з одного боку та засилля імпорتنих товарів не завжди належної якості з іншого боку, перед економікою країни постає питання підвищення конкурентоспроможності продукції вітчизняних товаровиробників. Першочерговим завданням при цьому є адаптація сільськогосподарських

підприємств до трансформаційних умов господарювання. На практиці ж, досягнення українськими товаровиробниками гідного місця на ринку та в уявленні споживачів можливе лише за умови усвідомлення ними конкурентних переваг власного виробництва перед іноземними товарами, узгодивши власні ціни та можливості з кон'юнктурою ринку.

Негативні тенденції проявляються нині у функціонуванні всіх елементів ринку продукції скотарства: виробництві, переробці, зберіганні, реалізації та споживанні кінцевої продукції. Саме тому стабілізація ситуації в галузі скотарства, забезпечення ефективного функціонування всіх складових його ринку є основним визначальним завданням загальнодержавного значення.

У розробку теоретико-методологічних та практичних проблем розвитку аграрного сектору в умовах розвитку ринкової економіки значний внесок зробили В.Я. Андрійчук, П.М.Гарасим, Л.А.Загнітко, П.П.Руснак, О.В.Пашенко, О.В. Шолудько, О.В.Шкільов, О.М.Шпичак, О.В. Ульянченко та інші вчені. У свою чергу інституціональну складову аграрної сфери досліджували М.Корецький, М.Латинін, Ю.Лопатинський, А.Мазур, О.Г. Шпичак, В.В.Юрчишин. Проте, залишається невизначеними чимало проблем теоретико-методологічного характеру, які потрібно вирішувати через дослідження доцільності інституціонального впливу на розвиток галузі.

Парадигма розвитку галузі скотарства була розкрита в працях А.Геті, П.С.Березівського, М.В.Зубця, І.В.Гузєва, О.В.Мазуренко, М.К. Пархомця, П.Р.Пуцентейла, О.В.Шкільова та інших.

Водночас слід відзначити відсутність переконливої теоретико-методологічної бази впровадження механізму державної підтримки галузі, а також недостатність емпіричної бази інституціональних досліджень, в умовах тотального заміщення якісної вітчизняної продукції дешевими закордонними аналогами, пошук шляхів відновлення втрачених позицій при виробництві продукції скотарства як у науково-методичному, так і в практичному плані залишається актуальним та свідчить про об'єктивну

необхідність проведення досліджень піднятої проблеми.

Автор висловлює щире подяку за мудре наставництво, всебічну підтримку та небайдуже ставлення своєму науковому консультанту, завідувачу кафедри виробничого менеджменту та агробізнесу Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва, доктору економічних наук, професору, академіку економічних наук, член-кореспонденту НААН України Ульяновку Олександровичу; за професійні поради та слушні зауваження рецензентам – завідувачу кафедри обліку і аудиту Хмельницького економічного університету доктору економічних наук, професору Стельмашуку Антону Михайловичу; професору кафедри обліку і правового забезпечення АПВ Тернопільського національного економічного університету, доктору економічних наук, професору Пархомцю Миколі Кириловичу; завідувачу кафедри менеджменту ЗЕД та євроінтеграції, доктору економічних наук, професору, Михайловій Любові Іванівні.

Окрема подяка – колегам по кафедрі економіки Сумського національного аграрного університету за підтримку та атмосферу здорової конкуренції при проведенні досліджень, що ставало постійним поштовхом для подальшого самовдосконалення. І, звичайно, окрема подяка родині та друзям за розуміння, терпіння і підтримку.

Автор буде вдячна за зауваження та побажання щодо подальшого опрацювання обраної тематики.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГАЛУЗІ М'ЯСО-МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА

1.1. Історичні передумови виникнення та розвитку м'ясо-молочного скотарства

Молочне і м'ясне скотарство серед галузей тваринництва посідає провідне місце. Це зумовлюється не тільки кількістю худоби в господарствах України, а й високою питомою вагою молока та яловичини у структурі тваринницької продукції. Велика рогата худоба характеризується різнобічною продуктивністю. У структурі продукції галузі скотарства 99 % становить молоко та близько 50 % - м'ясо.

Вперше одомашнена велика рогата худоба на території Індії, Китаю, Передньої і Середньої Азії понад 8-9 тисяч років тому, а потім в Європі (5-6 тис. років тому). Глибокі закономірні соціальні зміни, які призвели до загибелі рабовласницького і феодального ладів, сприяли виродженню і зникненню поколінь худоби ранніх епох. З приходом капіталізму, під впливом розвитку промисловості, землеробства, застосування штучного добору почалася нова епоха скотарства. Нині на планеті понад 1000 порід великої рогатої худоби.

Початок розведення великої рогатої худоби відноситься до неоліту, коли полювання й збирання поступове заміщаються скотарством і землеробством. Найдавніші сліди скотарства виявлені в регіоні Родючого півмісяця, а також в Ірані (Ганджи-Даре).

Тривалий час скотарство полягало у вигулі (випасі) пастухами худоби на пасовищах. Пізніше у розвинених країнах почало використовуватись стійлове утримання худоби на тваринницьких фермах.

Перша згадка про товарне скотарство на території сучасної України датується VIII ст. н.е. До того часу утримання ВРХ проводилося лише для задоволення власних потреб. Розвиток молочного та м'ясного скотарства відбувалось різними напрямками. Товарне молочне господарство в Україні

має тривалу історію. Воно виникло ще в XI сторіччі, коли у великих панських господарствах були створені сироварні. Майстри, які там працювали, виготовляли не тільки сири, але і топлене молоко, сметану та м'які сири.

У XII ст. посилюється розвиток молочного скотарства, що пояснюється збільшенням попиту на молоко та молочні продукти. Ця тенденція зберігається й надалі, тобто в наступні два століття збільшується чисельність поголів'я, але продуктивність худоби залишається низькою. Скотарство перебуває в занедбаному стані. В більшості селянських господарств воно мало споживчий напівнатуральний характер. Лише невелика кількість заможних власників могла створити належні умови годівлі худоби, проводили деякі елементи племінної роботи, завозили з-за кордону племінних тварин [14].

У дореволюційний та довоєнний періоди в Україні розводили кілька порід великої рогатої худоби молочного і комбінованого напрямів продуктивності. Найбільшого поширення мали сіра українська, червона степова (червона німецька), симентальська, чорно-ряба і білоголова українська породи. На той час худобу м'ясних порід в Україні не розводили.

У свій час в Україні побудували багато нових великих молочних комплексів, а також реконструювали частину існуючих молочних ферм. Вони давали змогу впроваджувати сучасну прогресивну технологію виробництва молока і значно підвищити продуктивність праці. Організація невеликих приватних фермерських господарств дозволяє більш раціонально і продуктивно використовувати сільськогосподарські угіддя.

Про стан галузі можна робити висновок за кількістю худоби та її якістю. Щодо чисельності, то поголів'я великої рогатої худоби збільшувалося, за винятком окремих історичних періодів (громадянська, Вітчизняна війни). Так, в 1916 р. в господарствах України нараховувалося всього 7,9 млн. голів, в 1950 р. – 11,1 млн., в 1990 р. – 25,2 млн., з них корів – 3,1; 4,8 і 8,4.

Динаміка чисельності поголів'я ВРХ в Україні, тис.гол.

Рік	Поголів'я ВРХ, тис.гол.	В т.ч. корів, тис.гол.
1900	3,95	2,12
1916	7,87	3,11
1924	8,66	4,50
1930	9,44	5,10
1940	10,77	5,58
1950	11,09	4,78
1960	15,44	5,44
1970	18,61	6,33
1980	21,05	7,20
1990	25,25	8,40
1992	23,73	8,27
1995	19,60	7,81
2000	10,62	5,43
2005	6,90	3,92
2010	4,83	2,73
2012	4,65	2,55

Джерело: [42]

Перші кроки становлення галузі м'ясного скотарства в Україні приходяться на середину 50–х років минулого сторіччя. Закордонний досвід по формуванні галузі м'ясного скотарства на той час показав, що найбільш ефективний шлях створення нових м'ясних порід є промислове і поглинальне схрещування спеціалізованих м'ясних порід з поголів'ям місцевої худоби, молочного й комбінованого напрямку продуктивності. При цьому враховується високий генетичний потенціал поліпшуючих, м'ясних порід і гарна пристосованість до місцевих природно–кліматичних умов із комплексом цінних якостей порід, що поліпшують.

У цей же час відбувається переведення тваринництва на прогресивну технологію виробництва від застосування окремих засобів механізації чи автоматизації до технологічно розвинених комплексів машин, оптимальних систем утримання. Прогресивні технології забезпечили суттєвий розвиток м'ясо-молочного скотарства: при підвищенні продуктивності праці відбулося

одночасне збільшення виробництва та його економічних показників та якісних характеристик продукції.

З середини 60-х рр. ХХ ст. відбувається запровадження індустріальних технологій, що пов'язано з будівництвом великих комплексів, на яких зосереджується велике поголів'я тварин. Високі результати ведення галузі були досягнуті завдяки поліпшенню умов праці, спеціалізації виробництва, концентрації поголів'я та дотримання технологічних норм утримання тварин, потоковості та ритмічності виробництва протягом року.

Розвиток м'ясного скотарства розпочався із закупівлі м'ясного поголів'я та сперми бугаїв іноземної селекції. Починаючи з 1955 і по 1972 рік було завезено із-за кордону 981 голову спеціалізованої м'ясної худоби. Переважно це були тварини абердин-ангуської, шаролезької, лімузинської, герефордської, санта-гертруда, шортгорнської і кіанської порід. У тому числі закупили і 342 голови племінних бугаїв-плідників. Якісне вдосконалення порід худоби тривалий час відбувалося методом чистопорідного розведення, а починаючи з 70-х років ХХ ст. для поліпшення вітчизняних порід застосовували світовий генофонд [19].

Надалі було закуплено невелику кількість худоби і сперми плідників маркиджанської, галловейської та інших порід. Бугаї-плідники були поставлені на станції штучного запліднення. Маточне поголів'я розмістили у племінних репродукторах спеціалізованої м'ясної худоби [319].

В Україні розпочали проводити великомасштабний експеримент по вивченню господарсько-біологічних особливостей різних порід при їх акліматизації й розведенні в умовах різних природно-кліматичних зон країни, у промислових схрещуваннях маточного поголів'я районуваних порід місцевої худоби із биками-плідниками м'ясних порід.

Для реалізації цієї мети щорічно виділялося для схрещування до 1 млн корів і телиць. В 1973 році спермою м'ясних биків було запліднено до 980 тисяч маточного поголів'я. А в окремі роки (1976–1979) виділялося до 1,4 млн. поголів'я корів і телиць. Такий прийом дав можливість збільшити

виробництво високоякісної яловичини. Отримані помісні тварини, у порівнянні з аналогами районованих порід, мали більшу живу масу (на 10–12 %), вищі середньодобові прирости і оплату корму, більший забійний вихід (на 12–15 %).

Тварини майже всіх імпортованих м'ясних порід добре пройшли акліматизацію та пристосувались в різних зонах України. Отримані позитивні результати їх застосування у промисловому схрещуванні. Ці матеріали обумовили перспективність їхнього подальшого використання для створення своїх, вітчизняних м'ясних порід і типів.

Також у 70-х рр. ХХ ст. поширюються конвеєрні технології, в основу яких покладено переміщення тварин із одного спеціалізованого виробничого приміщення до іншого у відповідності до технологічних циклів (запліднення, тільність, дорошування, відгодівля). За такої технології утримування створювались найбільш сприятливі умови для підвищення ефективності використання приміщень, обладнання, кормової бази, трудових і матеріальних ресурсів [71].

Починаючи із 1972 року, за ініціативою вітчизняних вчених М. А. Кравченка, Ф. Ф. Ейснера, П. Л. Погребняка, В. Ю. Недави, М. В. Зубця була обумовлена необхідність і розроблена методика створення своїх, вітчизняних м'ясних порід і подальшого розвитку на Україні галузі спеціалізованого м'ясного скотарства. У різних природно–географічних зонах України створили 18 племінних господарств–оригінацій по виведенню української м'ясної худоби. Робота була завершена створенням трьох вітчизняних м'ясних порід–української м'ясної (1993 р.), волинської (1994 р.) і поліської (1998 р.). Успішно велась робота по створенню знам'янської, південної та симентальської м'ясних порід. Крім цього, в Україні, у дуже обмеженій кількості в окремих господарствах розводиться худоба імпортованих м'ясних порід: абердин–ангуської, герфордської, шаролезької, лімузинської, світлої аквітанської та ін. [362].

Виділяють п'ять етапів у створенні галузі м'ясного скотарства України [385]:

Перший етап (1956-1970). Імпорт в Україну спеціалізованих м'ясних порід: герефорд, абердин-ангус, санта-гертруда, шароле, шортгорн, кіан. Організація і проведення промислового схрещування.

Усього за цей період було завезено в Україну 1019 голів худоби, у тому числі 638 телиць і 381 бугайця.

Другий етап (1971-1980). Розроблено методики виведення перших вітчизняних порід м'ясного напрямку продуктивності. Створено базові господарства із формування першої вітчизняної м'ясної породи. Апробовано чернігівський і придніпровський її типи. За цей час шляхом відтворного схрещування кіан, шарове, сименталу і сірої української порід створили бажаний тип тварин, чисельність котрого у 1975 році досягла 15,4 тис. голів, у тому числі 5,4 тис. корів.

Третій етап (1981-1990). Випробування порід і типів за відгодівельними показниками та м'ясними якістьми. Розробка програми виведення української м'ясної породи. Організація і проведення оцінки бугаїв. Формування племінної бази галузі м'ясного скотарства. В цей період основним завданням селекційно-племінної роботи з м'ясними породами залишається консолідація створюваних порід за основними селекційними ознаками, розроблення стандартів для індивідуальної оцінки тварин, добір бугайців для формування генеалогічної структури порід, добір продовжувачів ліній, їхнє гілкування формування родин.

Четвертий етап (1991-2000). Апробація порід української м'ясної (1993), волинської (1994) і поліської (1998) м'ясних. Початок роботи із створення симентальської м'ясної породи. За цей час чисельність племінних господарств зросла від 25 у 1985-му до 82 у 1998 році. Про конкурентоспроможність створених порід та відповідність їх кращим світовим стандартам свідчать такі дані: жива маса бугайців у 18-20 місяців – 550-700 кг (американський стандарт – 540-600 кг), маса туші – 291-400 кг

(американський стандарт – 284-360 кг), площа м'язового волокна – 82,5 см² (американський стандарт – 80,6 см²).

П'ятий етап (2001-2004). Проведення атестації племгосподарств. Розробка селекційних програм за породами. Розробка підзаконних актів щодо селекції м'ясної худоби. Розробка і затвердження цільової програми “М'ясне скотарство” на 2003-2012 рр. Станом на 1.01.2004 р. в Україні налічувалось 24 племзаводів і 97 племрепродукторів.

На погляд П.Р.Пуцентейла, доцільним є виділення *шостого етапу* (2005-2010). В ці роки продовжувалося зміцнення племінної бази м'ясного скотарства. Племінна робота спрямована на консолідацію цінних господарсько-корисних ознак тварин бажаного типу; нарощування племінного поголів'я до кількості, необхідної для подальшого розвитку породи. Проводився комплекс робіт із створення племінних тварин шляхом трансплантації ембріонів [328].

Загалом в світі налічується близько тисячі порід, але найбільшого поширення набули 250. За різними ознаками їх об'єднують в декілька груп. Існують 3 класифікації порід худоби:

- * Краніологічна
- * Господарська
- * Географічна

Згідно з першою, заснованою на відмінності в будові черепа, виділяють наступні типи ВРХ:

- * Вузьколобий, до якого відносять голландську, холмогорську, сіру українську, ярославську, тагільську, червону степову і др.;
- * Лобатий - симентальську і всі похідні від неї породи;
- * Короткорогого - швіцької, джерсейська, костромську, Лебединську та ін;
- * Короткоголових - тирольську, герефордську, червону горбатовську, казахську білоголову та ін;
- * Пряморогій - калмицьку, монгольська худобу.

Крім того, виділяють комолий тип - всі безрогі породи Північної Європи.

В основу господарської класифікації покладена переважна продуктивність тварин. З порід молочного напрямку продуктивності найбільше поширення в багатьох країнах одержала голландська чорно-ряба, а в деяких країнах вона відома під назвою голштино-фризька (Канада, Японія, США) або фризька (Австралія, Нова Зеландія, Великобританія, Франція).

У Швеції, Польщі, Італії, колишньому СРСР та інших країнах голландська худоба використовували для створення різних порід чорно-рябої худоби. Широко поширена джерсейська порода. У СНД наступні породи молочного напрямку: червона степова, чорно-ряба, холмогорская, бура латвійська, англєрская (ангельнская), аулієатінская, айршірской, істобенской, червона естонська, червона литовська, червона датська та ін

З порід комбінованого напрямку продуктивності в багатьох країнах Європи, Північної та Південної Америки, Африки розводять швіцької буру, симентальську, шортгорнська м'ясо-молочного типу та ін; в СНД крім перерахованих - Бестужевських, Алатауського, костромську, Сичевський, Лебєдинську, Курганській, червону горбатовську, карпатську буру, кавказьку буру, юрінську, пінцгау.

Найбільш поширені в світі породи худоби м'ясного напрямку: абєрдин-ангуської і гєрефордська (Австралія, Нова Зеландія, Північна і Південна Америка, багато країн Європи), шортгорнская м'ясного типу (Австралія, Нова Зеландія, Аргентина, США, Данія та ін), шароле (Аргентина, Бразилія, США, Данія, Франція та ін), санта-гєртруда (Аргентина, Бразилія, США та ін.) У колишньому СРСР крім перерахованих вище м'ясних порід розводять казахську білоголову, калмицьку, лімузин, групи казахського і монгольського худоби [71].

Згідно географічної класифікації, розрізняють породи худоби:

- * Низинні - переважно молочні;
- * Гірські - тирольська, швіцька;

* Степові - українська степова, червона степова і ін

Ця класифікація умовна, тому що багато порід поширені в різних географічних районах.

За продуктивними якостями, біотехнологічними властивостями і характеристиками та походженням сучасні м'ясні породи великої рогатої худоби можна розподілити на декілька груп. Академік М.В.Зубець пропонує м'ясні породи великої рогатої худоби розподіляти на три великі групи [385].

До першої групи належать основні породи британського походження, які отримали всесвітнє визнання і розповсюдження в багатьох країнах світу – герефорд, абердин-ангус, шортгорн, галловейська тощо.

До складу другої групи входять франко-італійські та інші європейські породи – шароле, світла аквітанська, лімузин, меланжу, кіан, маркіджанська, п'ємонтезе, симентальська, романьольська. Вони широко розповсюджені у Європі та інших країнах світу.

Третя група м'ясних порід – це зебувидні й нові породи, отримані з участю зебу, британських та європейських порід – санта-гертруда, брангус, брафорд, шарбрей, браман. Ці породи широко використовуються в США, країнах Південної Америки, Африки, Азії та Океанії.

Тривалість існування породи залежить від того, наскільки вона відповідає попиту людини.

Одні породи використовуються сотні років, у результаті селекційно-племінної роботи їхня продуктивність зростає й розширюються зони їх розведення. Наприклад, червона степова, хоча й має певні недоліки, але добре пристосована до умов півдня і відзначається високою продуктивністю.

Інші втрачають своє значення й зникають, а частина із них використовується як генофонд для виведення нових порід. Сіра українська худоба, яку раніше розводили в Україні, використовувалась і як робоча, тому характеризується невисокою молочною продуктивністю внаслідок слабого розвитку молочної залози. Також її участь у виведенні української м'ясної породи дала позитивні результати.

Бурхливий процес породоутворення з використанням районованих та імпортованих порід сприяв створенню нових. Це такі, як українська червоно-ряба молочна, українська чорно-ряба молочна, українська м'ясна, волинська м'ясна. Нині потрібні тварини, здатні проявляти високу продуктивність в умовах групового утримання, доїння на швидкодіючих доїльних установках, які мають високу стійкість проти несприятливих факторів зовнішнього середовища (обмежений рух, недостатня інсоляція, тверде покриття підлог та ін.).

Високі вимоги ставляться і до якості молока та м'яса. Отже, поліпшення існуючих і виведення нових порід є вимогою сьогодення.

Дослідник М.А.Кравченко виділяє 38 м'ясних порід, котрі згруповано у 5 груп за країнами, в котрих вони були виведені і які є найбільш розповсюдженими у світі [190].

Перша група – породи британського походження;

Друга група – породи французького походження;

Третя група – породи італійського походження;

Четверта група – породи, що виведені у Радянському Союзі;

П'ята група – породи, походять від зебу та інші гібридного походження.

Вчені Д.Л.Левантін і В.Нойман виділяють 15 основних розповсюджених світових порід великої рогатої худоби, у яких найціннішою ознакою виділяє господарське значення [319]. У практиці ведення галузі скотарства набула поширення класифікація порід великої рогатої худоби за напрямом продуктивності.

Розрізняють такі групи порід:

* *молочні,*

* *комбіновані (подвійної продуктивності),*

* *м'ясні.*

В Україні для виробництва продовольства та сільськогосподарської продукції використовують названі нижче види та породи, порядок

розміщення яких відповідає значимості їх продукції в забезпеченні населення продуктами харчування та сировиною:

В Україні розводять 11 порід молочного напрямку продуктивності, 7 комбінованого і 13 м'ясного. Найчисленніші чорно-ряба та українська чорно-ряба молочна (36,3 %), червона степова (34,5 %), українська червоно-ряба молочна разом із симентальською (23,9 %), лебединська (3,6 %), інші породи (1,7 %).

За тривалістю існування та використання, методами розведення, породи великої рогатої худоби молочного та комбінованого типу продуктивності України розділяються на:

1. Аборигенні - білоголова українська, червона польська, пінцгау;
2. Адаптовані - бура карпатська, червона степова, лебединська, симентальська;
3. Створені з використанням генотипів зарубіжної селекції: українська червоно-ряба, українська чорно-ряба;
4. Створюються шляхом використання генотипів зарубіжної селекції: українська червона молочна та північно-східний молочний тип бурої породи;
5. Імпортні - голштинська європейської селекції, голштинська канадської селекції, симентальська австрійської селекції, швіцька, англерська, айширська [296].

У 2013 році в 899 племзаводах та племрепродукторах три чверті поголів'я складала нові та створювані породи, витісняючи адаптовані та аборигенні (рис. 1.1).

○ Породи молочного напрямку продуктивності

Основними породами цього напрямку продуктивності є чорно-ряба, українська чорно-ряба молочна, червона степова, українська червоно-ряба молочна, червона польська, голштинська, джерсейська.

○ Породи комбінованого напрямку продуктивності

У країнах Європи значну увагу приділяють розведенню тварин комбінованого напрямку продуктивності, які здатні до високої молочної

продуктивності й відрізняються від молочних порід кращими м'ясними якостями. Молочно-м'ясну худобу вигідно розводити тому, що вона може в більшій мірі використовувати грубі та соковиті корми з меншою витратою концентрованих.

Рис. 1.1. - Структура племінного поголів'я у племпідприємствах молочних та комбінованих порід

Джерело: за даними Держплемреєстру України

Основними породами комбінованого напрямку продуктивності є симентальська, лебединська, бура карпатська, сіра українська, пінцгау та ін.

○ *Породи м'ясного напрямку продуктивності*

Тварини м'ясних порід порівняно з іншими більші, мають вищу інтенсивність росту, добру пристосованість до пасовищних умов утримання. На відміну від молочних і комбінованих порід, вони на 3-4 міс раніше закінчують свій ріст, тобто скороспіліші.

В Україні генетичні ресурси м'ясного скотарства складають 7 вітчизняних порід і типів вже створених раніше - сірої української, української, волинської, поліської; тих, що зараз створюються - симентальської, знам'янської, південної (які складають 76% всього поголів'я), а також 8 спеціалізованих зарубіжних, таких як: абердин-ангус, герефорд,

симентал (австрійської і америкаської селекції), лімузин, шароле, світла аквітанська і п'ємонтезе (24 %, відповідно). Тварини цих порід використовують для виведення нових порід, поліпшення існуючих і промислового схрещування з коровами молочного та молочно-м'ясного напрямів продуктивності, потомство яких вирощують на м'ясо.

Аналіз розподілу племінної м'ясної худоби за регіонами України показав наявність максимальної її кількості саме в Волинській (28%), Житомирській (14%), Рівненській (9%), Кіровоградській і Чернігівській (по 7%) областях. Найбільша питома вага тварин вищих класів зареєстрована в Автономній республіці Крим, Київській і Хмельницькій областях.

Найбільшу різноманітність м'ясних порід мають Київська (6 порід) та Львівська, Сумська, Вінницька і Дніпропетровська (по 4 породи) області. Тут ми можемо також спостерігати явно непропорційне хронологічне коливання в чисельності племінних корів за окремими породами. За останні 4 роки значно зменшилось поголів'я, особливо української м'ясної, сірої української, світлої аквітанської і герефордської, в протилежність збільшилось волинської, південного і знам'янського типів, а також шароле і, особливо, абердин-ангуської.

У виробництві продукції (молоко, м'ясо, шкури, ендокринні залози) використовуються у незначній мірі 17 порід. Ці породи зберігаються завдяки систематичному на державному рівні управлінню за програмами, розробленими науково-дослідними та навчальними інститутами. Місцевих програм, які сприяють збереженню цих порід, немає.

Нині відбуваються значне зменшення чисельності всіх порід великої рогатої худоби. Ця тенденція зумовлена збитковістю м'ясного скотарства за рахунок низьких закупівельних цін (вигідних приватним переробникам м'ясної продукції), низької продуктивності та значної (за рахунок високих цін на енергоресурси) собівартості виробництва м'ясо-молочної продукції. У критичному стані перебувають породи: сіра українська (626 голів, 3 бугаї),

білоголова українська (542 гол., 4 бугаї), червона польська порода (1221 гол.), пінцгау (318 гол.), знаменський тип м'ясної худоби (467 гол., 4 бугаї), айширська (1392 гол., 5 бугаїв), англерська (950 гол., 5 бугаїв), симентал австрійської селекції (935 гол., 2 бугаї), герефордська (195 гол., 1 бугай), лімузинська (209 гол., 3 бугаї), світлий аквітан (105 гол., 3 бугаї), шароле (262 гол., 3 бугаї), п'ємонтезе (28 гол., 1 бугай).

В останні роки скотарство, які і інші галузі аграрного виробництва, переживає період кризи. Кризові явища в скотарстві, з огляду на його специфіку, мають особливо важкі та негативні наслідки. Поголів'я великої рогатої худоби, а особливо корів, а також виробництво молока та м'яса ВРХ в світі за останні роки розвивалося нерівномірно (табл. 1.2).

Так, в країнах, що відзначаються динамічним збільшенням населення, відбувається збільшення поголів'я ВРХ та кількості виробленої продукції: Китай, країни Північної та Південної Америки.

Що стосується подальшого розвитку скотарства в нашій країні, враховуючи розмаїтість природно-кліматичних зон України, необхідно мати більше м'ясних порід, створити їх «ринок», що нараховував би не менше 15–20 м'ясних порід. Для кожної зони, навіть мікрозони, необхідно мати декілька м'ясних порід, які добре схрещуються між собою, а також із поголів'ям районуваних молочних порід. Природно-кліматичні умови України є сприятливими для створення розвинутої галузі м'ясного скотарства, тому пасовища повинні бути невід'ємною складовою частиною галузі м'ясного скотарства. Для різних природно-кліматичних зон країни розроблені спеціальні технології створення й тривалого використання пасовищ на основі спеціально підібраних сортів трав [71].

Для цього необхідним є створення стартових економічних і технологічних умов для формування і прискореного розвитку спеціалізованого м'ясного та молочного стада.

Таблиця 1.2

Показники галузі скотарства в світі

Країна	Чисельність корів, тис.гол.			Виробництво молока, тис.т			Надій на одну корову, тис.кг		
	1995	2002	2012	1995	2002	2012	1995	2002	2012
Європа	30857	30052	29798	158005	156769	155144	5,1	5,2	5,2
Білорусія	1946	1850	1840	4741	4320	4256	2,4	2,3	2,3
Франція	4376	4375	4412	24892	24898	23789	5,7	5,7	5,4
Німеччина	4795	4636	4524	28334	28332	27655	5,9	6,1	6,1
Данія	640	614	620	4655	4720	4660	7,3	7,7	7,5
Естонія	159	138	136	626	629	687	3,9	4,6	5,1
Фінляндія	372	364	388	2478	2445	2500	6,7	6,7	6,4
Італія	2126	2172	2150	11736	11741	11900	5,5	5,4	5,5
Нідерланди	1590	1532	1470	11174	11135	10500	7,0	7,3	7,1
Польща	3077	2785	2758	12284	11901	12030	4,0	4,3	4,4
Росія	13139	13498	13003	31973	31600	31980	2,4	2,3	2,5
Іспанія	1350	1224	1300	6300	6074	6294	4,7	5,0	4,8
Швеція	449	428	425	3299	3300	3178	7,3	7,7	7,5
Англія	2440	2336	2251	15014	14489	14717	6,2	6,2	6,5
Азія	68786	69681	70542	81246	83188	84900	1,2	1,2	1,2
Китай	4810	4940	5032	7514	8632	9570	1,6	1,7	1,9
Індія	34700	36002	37432	32800	34344	35447	0,9	1,0	0,9
Казахстан	1962	2020	2003	3535	3730	3789	1,8	1,8	1,9
Північна Америка	20295	20654	20674	94653	97357	96638	4,7	4,7	4,7
Канада	1180	1141	1135	8164	8090	8170	6,9	7,1	7,2
Мексика	5700	6800	6865	8877	9311	9501	1,6	1,4	1,4
США	9156	9210	9120	73804	76067	75025	8,1	8,3	8,2
Південна Америка	30826	31423	29788	44593	44782	47055	1,4	1,4	1,6
Аргентина	2500	2450	2444	10649	9933	8600	4,3	4,1	3,5
Бразилія	17396	17885	16045	19661	20380	22580	1,1	1,1	1,4
Африка	38240	39039	38394	18701	18986	18645	0,5	0,5	0,5
Океанія	5566	5592	5819	21425	23469	24645	3,8	4,2	4,2

Продовження таблиці 1.2

Країна	Чисельність голів ВРХ, тис.гол.			Виробництво м'яса ВРХ в живій вазі, тис.т			Виробництво м'яса ВРХ в живій вазі на 1 голову, кг		
	1995	2002	2012	1995	2002	2012	1995	2002	2012
Європа	103550	101930	100654	8993	8630	8628	86,8	84,7	85,7
Білорусія	4686	4326	4220	262	269	295	55,9	62,2	69,9
Данія	1887	1868	1891	157	154	156	83,2	82,4	82,5
Естонія	3080	267	253	22	15	19	7,1	56,2	75,1
Фінляндія	1037	1068	1085	90	85	81	86,8	79,6	74,7
Франція	20265	20527	20487	1609	1514	1571	79,4	73,8	76,7
Німеччина	14942	14658	14568	1374	1303	1360	92,0	88,9	93,4
Італія	7129	7162	7211	1164	1152	1133	163,3	160,8	157,1
Нідерланди	4206	4097	4050	508	471	475	120,8	115,0	117,3
Польща	6455	6093	5723	385	348	300	59,6	57,1	52,4
Росія	28480	27500	27322	1868	1897	1916	65,6	69,0	70,1
Іспанія	5951	6291	6164	678	632	616	113,9	100,5	99,9
Швеція	1713	1684	1652	145	150	143	84,6	89,1	86,6
Англія	11423	11133	10578	788	678	708	69,0	60,9	66,9
Азія	448066	454497	454910	9769	10035	10141	21,8	22,1	22,3
Китай	101875	103582	105687	4711	4991	5162	46,2	48,2	48,8
Індія	214877	218800	219642	1421	1442	1463	6,6	6,6	6,7
Казахстан	3958	3998	4107	344	306	306	86,9	76,5	74,5
Північна Америка	160986	160761	160676	15342	15519	15233	95,3	96,5	94,8
Канада	12902	12815	12996	1265	1246	1250	98,0	97,2	96,2
Мексика	30193	30492	30600	1400	1409	1428	46,4	46,2	46,7
США	99115	98198	97277	12123	12298	11980	122,3	125,2	123,2
Південна Америка	295237	301280	308569	11620	11721	11813	39,4	38,9	38,3
Аргентина	49057	48674	50167	2720	2683	2640	55,4	55,1	52,6
Бразилія	164621	169876	171786	6413	6540	6671	39,0	38,5	38,8
Африка	225674	230441	230047	3837	3946	4064	17,0	17,1	17,7
Океанія	36288	37464	37722	2593	2583	2654	71,5	68,9	70,4

Розподіл скотарства на два напрямки є ключовим у вирішенні даного питання, оскільки орієнтація на розведення комбінованих порід великої рогатої худоби (м'ясо-молочної спеціалізації) не забезпечить населення країни високоякісним м'ясом та молоком у необхідній кількості.

Хоча потенціал м'ясної продуктивності більшості комбінованих порід в незначній мірі поступається спеціалізованим м'ясним породам, однак по виходу м'яса та його якісним властивостям м'ясні породи істотно перевищують комбіновані. Вихід м'яса у спеціалізованих м'ясних порід на 100 кг забійного ваги майже на 10% більше при низьких показниках жирності і змісту кісток у туші [184]. У зв'язку зі стратегічною метою м'ясного скотарства також відзначимо, що стартові економічні та технологічні умови потрібні не тільки для формування племінної бази м'ясного скотарства, а й (в умовах високих кредитних ставок) для підтримки майже трьохрічного виробничого циклу.

Для забезпечення населення України високоякісною яловичиною необхідно випереджаючими темпами закладати міцний генетичний фундамент нових популяцій м'ясної худоби. Тому в орбіту племінної справи мають втягуватись всі кращі вітчизняні селекційні досягнення, поряд з інтенсивним використанням відповідного світового генофонду. І тут на перший план впливає необхідність детальної комплексної оцінки всіх генетичних ресурсів, фіксуючи і об'єднуючи множинні інформаційні потоки в єдине ціле через їх аналіз і синтез. Для підвищення ефективності селекційного процесу необхідно збільшити в країні поголів'я малочисельних порід шароле, світлої аквітанської, мен-анжу, лімузин та герефорд. З метою оновлення стад цих порід доцільно закупити, насамперед, їх генетичні ресурси- в першу чергу ремонтних бугайців, глибокозаморожене сім'я та ембріони.

Головне у визначенні та обґрунтуванні стратегічних напрямів розвитку спеціалізованого м'ясного та молочного скотарства в Україні – це:

- Відсутність цілеспрямованої політики нарощування стада високопродуктивних спеціалізованих м'ясних та молочних порід. В результаті на забій йдуть поголів'я сверхремонтного молодняку, вилучене поголів'я дорослої худоби молочних і молочно-м'ясних порід.

- Відсутність потужної кормової бази, здатної забезпечити повну реалізацію генетичного потенціалу худоби. Внаслідок незадовільної організації відгодівлі середня жива вага однієї голови худоби, реалізованого на забій, у всіх категоріях господарств України склав лише 362 кг.

- Збитковість виробництва м'яса великої рогатої худоби в сільськогосподарських підприємствах, яка з 2005 р. коливається від -20% до -50%, а прибутковість виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах не перевищує 20%.

- Недостатній рівень державної підтримки розвитку спеціалізованого скотарства. Часткове відшкодування вартості закуплених племінних телиць м'ясного чи молочного напрямку продуктивності, будівництва та реконструкції фермерських комплексів доступно обмеженому числу сільськогосподарських підприємств через складну бюрократичну процедуру та корумпованість влади на місцях [386].

Саме тому за умов становлення ринкової економіки розвиток традиційного для України скотарства, забезпечення продовольчої незалежності та заповнення своєї ніші в сталому загальноєвропейському господарчому комплексі перебуває у прямій залежності від стану розробок селекційної науки, якій належить вирішальна роль у якісному вдосконаленні породного складу тварин. Впровадження наукових досягнень вітчизняних та закордонних вчених-економістів повинні будуватись на теорії селекції та традиційних уявленнях, процес формування яких тривав багато років. Тому окреслення перспектив її подальшого розвитку неможливе без з'ясування генези окремих теорій та концепцій, творче використання яких є важливим фактором відродження національного скотарства.

1.2. Сільськогосподарські підприємства як основні товаровиробники в галузі м'ясо-молочного скотарства

Сільськогосподарські підприємства, які виникли в процесі реорганізації колгоспів і радгоспів, є на даному етапі основними суб'єктами виробництва в галузі м'ясо-молочного скотарства. Досліджуючи еволюцію даного визначення відзначимо, що у 2004 році згідно наданому в Законі України «Про стимулювання розвитку сільського господарства» визначенню «сільськогосподарське підприємство (включаючи селянське (фермерське), рибальське та рибницьке господарства) - юридична особа, основним видом діяльності якої є вирощування та переробка сільськогосподарської продукції, виручка від реалізації якої становить не менше 50 відсотків загальної суми виручки» [301].

У 2010 році у Податковому кодексі України було зазначено, що «сільськогосподарським вважається підприємство, основною діяльністю якого є постачання вироблених (наданих) ним сільськогосподарських товарів (послуг) на власних або орендованих основних фондах, а також на давальницьких умовах, в якій питома вага вартості сільськогосподарських товарів/послуг становить не менш як 75 відсотків вартості всіх товарів/послуг, поставлених протягом попередніх 12 послідовних звітних податкових періодів сукупно» [284].

Відповідно до класифікації Державного комітету статистики «країни «сільськогосподарське підприємство - самостійний статутний об'єкт, який має право юридичної особи та здійснює виробничу діяльність у галузі сільського господарства з метою одержання відповідного прибутку (доходу). До складу сільськогосподарського підприємства включаються також фермерські господарства» [309].

Отже, узагальнюючи подані вище визначення, сільськогосподарське підприємство - статистична одиниця, що здійснює виробництво продукції і послуг сільського господарства, є самостійною в прийнятті рішень щодо

використання для цього своїх засобів і найбільш незалежною з огляду на фінансові й виробничі функції. З точки зору правового статусу сільськогосподарське підприємство є, як правило, юридичною особою або відокремленим підрозділом юридичної особи. Поняття сільськогосподарських підприємств включає також і фермерські господарства.

Державний комітет статистики України відзначає поступове скорочення кількості сільськогосподарських підприємств за останні 5 років через економічні складності: недостатність та непродуманість реформ, невизначеність у питаннях субсидіювання та підьгового кредитування, неможливість оновлення матеріальної бази тощо (табл. 1.3).

Як свідчать отримані дані, за останні 5 років загальна кількість аграрних підприємств скоротилась на 2,4%. Найбільше в чисельності втратили виробничі кооперативи 30,7% (через втрату зацікавленості товаровиробників в такому об'єднанні) та державні підприємства 13,2% (внаслідок подальшого проведення процесів реформування аграрної сфери). У свою чергу збільшили присутність на ринку господарські товариства та приватні підприємства. Це свідчить про те, що на сьогоднішній день досі відбувається пошук найбільш ефективної форми господарювання.

Надійна робота підприємств в умовах ринку, їх конкурентоспроможність і тривалість існування як юридичних осіб значною мірою залежать від ступеня комплексності їх внутрішньої будови. Успіхів досягають насамперед ті підприємства, які створили всі необхідні ланки для реалізації ринкових функцій, здійснюють ефективну інноваційну та інвестиційну політику і мають певний запас потужностей.

Раціональне поєднання рослинницьких і тваринницьких галузей в структурі виробництва здатне забезпечити ефективне функціонування сільськогосподарських підприємств. Так, рослинництво є на сьогодні пріоритетним напрямом, бо здатне більш швидкими темпами забезпечити підприємство оборотними засобами.

Таблиця 1.3

Динаміка та структура підприємств за різними організаційно-правовими формами

	2009 рік		2010 рік		2011 рік		2012 рік		2013 рік		2013 до 2009 року	
	одиниць	Питома вага в загальній структурі, %	тис.од.	Питома вага в загальній структурі, %	одиниць	Питома вага в загальній структурі, %	одиниць	Питома вага в загальній структурі, %	одиниць	Питома вага в загальній структурі, %	%	п.в.
Господарські товариства	7545	13,1	7428	12,7	7879	13,3	7819	13,7	7769	13,8	103,0	0,7
Приватні підприємства	4112	7,1	4229	7,2	4326	7,3	4333	7,6	4243	7,5	103,2	0,4
Виробничі кооперативи	1373	2,4	1262	2,2	1101	1,9	1001	1,7	952	1,6	69,3	-0,8
Фермерські господарства	42932	74,2	43475	74,5	43894	74,3	42101	73,7	41726	73,9	97,2	-0,3
Державні підприємства	371	0,6	360	0,6	354	0,6	345	0,6	322	0,5	86,8	-0,1
Підприємства інших форм господарювання	1525	2,6	1633	2,8	1505	2,6	1553	2,7	1481	2,7	97,1	0,1
Загальна кількість підприємств	57858	100,0	58387	100,0	59059	100,0	57152	100,0	56493	100,0	97,6	0

Джерело: за даними Держкомстату

У свою чергу, скотарство (як основний напрямок тваринництва) хоч і потребує більше часу для відшкодування вкладених коштів, але забезпечує підприємству триваліший запас міцності. Щодо взаємодії між галузями всередині підприємства, то рослинництво, забезпечуючи оптимальні сівозміни, забезпечує скотарство кормами. У свою чергу, продукти життєдіяльності ВРХ є органічним добривом, що забезпечує підвищення ефективності використання земельних ресурсів, не зменшуючи їх родючості.

Основними виробниками продукції скотарства в Україні є сільськогосподарські підприємства та особисті селянські господарства населення. Фермерські господарства в сучасних умовах мало займаються скотарством. Поголів'я тварин, включаючи велику рогату худобу, в таких підприємствах немає яскраво вираженого товарного характеру (1-3 корови зі шлейфом молодняку на господарство) [362].

На сьогоднішній день в структурі виробництва продукції в галузі м'ясо-молочного скотарства існує суттєвий дисбаланс. Успішний досвід функціонування крупнотоварних м'ясо-молочних підприємств засвідчує, що спеціалізація та інтенсифікація виробництва забезпечує ефективний розвиток суб'єкта господарювання.

На думку академіка П.Т.Саблука, в сільськогосподарських підприємствах згортання м'ясо-молочного скотарства поряд із несприятливою ціновою ситуацією викликано ненадійністю короткострокової оренди землі. Скотарство – галузь капіталомістка і для забезпечення достатньої окупності затрат у будівництво приміщень та їх технічного оснащення, формування належного маточного стада важливо мати гарантію більшої тривалості землекористування [176].

На початок 2013 року у власності та користуванні особистих селянських господарств знаходиться 86% загальної площі сільськогосподарських угідь, в тому числі 87% ріллі, 94 % і 91% пасовищ. Відповідно решта 14 % сільськогосподарських угідь, в тому числі ріллі 13 %,

сіножатей 6 % та пасовищ 9 % знаходиться у власності та користуванні сільськогосподарських підприємств і фермерів.

Внаслідок сформованої структури землевласників та землекористувачів, особистими селянськими господарствами виробляється 80-90% тваринницької продукції: м'яса ВРХ та молока – в середньому 65-68% (рис.1.2).

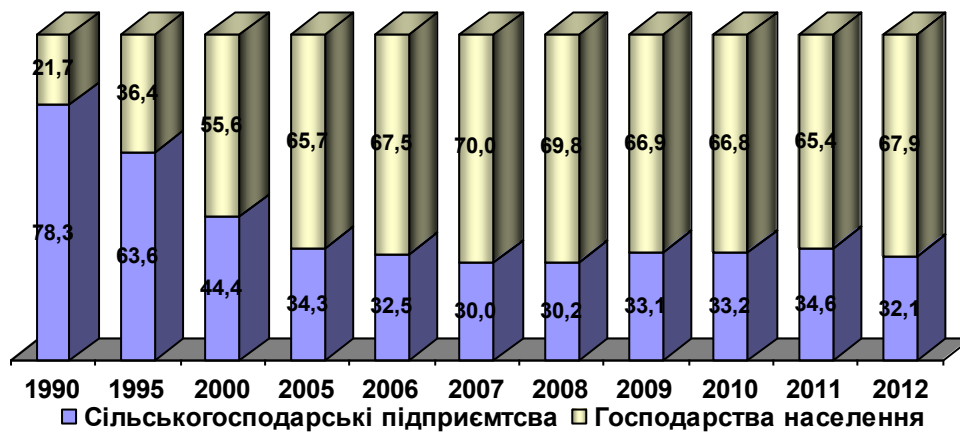

Рис. 1.2. - Частка сільськогосподарських підприємств та господарств населення у загальному виробництві молока та м'яса ВРХ, %

Джерело: [392].

На сьогодні м'ясне скотарство збереглося лише в сільськогосподарських підприємствах. Населення розводить ВРХ молочного та м'ясо-молочного напрямку. У 2012 році на ВРХ м'ясного напрямку в сільськогосподарських підприємствах припадало всього 6% від загального поголів'я ВРХ.

Господарства населення, хоча й виробляють значну частку молока, однак мало впливають на ринок з огляду на незначну товарність. Тому основна мета утримання великої рогатої худоби в селянських господарствах – задоволення потреби в продуктах харчування та нагромадження грошових ресурсів. Позитивна тенденція, яка відбувається в господарствах населення, в деякій мірі пом'якшує ситуацію, але кардинально вирішити її не може. Розвиткові скотарства в приватному секторі перешкоджають як недостатня

економічна ефективність галузі, так і її значна капіталомісткість та низка інших чинників.

За розрахунками вчених оптимальне поголів'я великої рогатої худоби у фермерському господарстві повинно, при сучасному рівні механізації, продуктивності та цін, перевищувати 25 корів із шлейфом молодняку або 50 корів в спеціалізованих молочних господарствах [180].

У всіх розвинених країнах світу проблема забезпечення населення високоякісними м'ясними і молочними продуктами вирішується за рахунок інтенсивного розвитку галузі спеціалізованого м'ясо-молочного скотарства.

Таблиця 1.4

Тип тваринницької ферми по виробничій системі для рогатої худоби, (%)

Вид діяльності	Виробнича система			Всього, %
	Низько-ефективні	Середньо-ефективні	Низько-ефективні	
Присадибне господарство	100	-	-	100
Мале господарство	90	10	-	100
Маломасштабне товарне господарство	60	40	-	100
Великомасштабне товарне господарство	-	20	80	100

Джерело: [178]

В Україні ж протягом останнього періоду відбулося катастрофічне зменшення поголів'я продуктивної худоби. Скорочення поголів'я тварин почалось з реформування колгоспів, радгоспів та міжгосподарських підприємств, припинення роботи більшої частини відгодівельних та заготівельних комплексів. Однак зменшення поголів'я продуктивної худоби відбувається за відсутності підтримки виробництва продукції суспільного сектору, тому говорити про швидке відродження виробництва продукції в галузі м'ясо-молочного скотарства поки не доводиться. Нарощування ресурсного потенціалу м'ясо-молочного скотарства у фермерських господарствах і господарствах населення не забезпечує зростання обсягів

виробництва продукції галузі для задоволення продовольчих потреб. Саме тому пошук шляхів вирішення проблеми ефективності функціонування галузі м'ясо-молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах і став основою для відродження галузі в країні.

Динаміка показників в галузі нестабільна. Кількість поголів'я великої рогатої худоби і, в тому числі, молочного стада невпинно зменшується (табл. 1.5), внаслідок чого знижується валове виробництво молока та м'яса ВРХ.

Таблиця 1.5

Динаміка поголів'я великої рогатої худоби, тис. голів

Показники	Роки				2012 до 2000, % (+/- п.в.)
	2000	2005	2010	2012	
Господарства усіх категорій					
ВРХ - всього	9424	6514	4494	4645,9	49,3
в т.ч. корів	4958	3635	2631	2554	51,5
С.-г. підприємства					
ВРХ - всього	5037	2492	1526	1487	29,5
% до господарств усіх категорій	53,4	38,3	33,9	32,1	-21,3 п.в.
в т.ч. корів	1851	866	589	579	31,3
% до господарств усіх категорій	37,3	23,8	22,4	22,7	-14,6 п.в.
Господарства населення					
ВРХ - всього	4387	4022	2969	3159	72,0
% до господарств усіх категорій	46,6	61,7	66,0	67,9	+21,3 п.в.
в т.ч. корів	3107	2769	2042	1975	63,6
% до господарств усіх категорій	62,7	76,2	77,6	77,3	+15,4 п.в.

Джерело: [177]

Ситуація, що склалася зумовлена рядом причин. В умовах розбалансованості ринкових відносин, коли вартість реалізації тваринницької продукції не відшкодовувала її собівартості, диспаритету цін на продукцію скотарства і матеріально-технічні ресурси, при недосконалої системи регулювання ринку, коли значна кількість продукції реалізується через посередників, які привласнюють значну частину прибутків, створену на стадії виробництва, відсутності дієвої державної політики щодо створення

сприятливих економічних умов для розвитку галузі, переважна частина господарств ліквідувала скотарство через його збитковість.

Основні обсяги виробництва молока (більше 80 %) зосереджено в особистих селянських господарствах, що не дає можливості технологічно забезпечити високу його якість. Тому, головним завданням на сучасному етапі є розробка і впровадження необхідних заходів для збільшення валового виробництва молока, зниження його собівартості та підвищення якості.

М'ясне скотарство в господарствах України найбільш розвинуте в поліських районах, де низька розораність земель, тобто є достатня кількості природніх пасовищ, що дає можливість випасати м'ясну худобу з ранньої весни до пізньої осені і одержувати значну кількість дешевої яловичини з мінімальними затратами кормів, людської праці та енергоносіїв.

Проте і в м'ясному скотарстві в останні роки спостерігається тенденція скорочення чисельності поголів'я, що в цілому вплинуло на зменшення обсягів виробництва яловичини.

Попри те, що завдяки господарствам населення в країні все ще існує більш-менш велике поголів'я ВРХ, структура поголів'я за типами господарств, а саме 34% поголів'я у великих сільськогосподарських підприємствах і 66% поголів'я у господарствах населення, не відповідає сучасній світовій практиці утримання ВРХ у розвинених країнах світу.

Таблиця 1.6

Виробництво молока та м'яса ВРХ в сільськогосподарських підприємствах (включаючи фермерські господарства) України та світу

Країна	Виробництво молока, млн.т	% до загального виробництва	Виробництво м'яса ВРХ в забійній вазі, тис.т	% до загального виробництва
США	67,7	86,3	144,6	92,2
Польща	13,4	78,9	67,6	82,2
Бразилія	27,7	63,3	131,7	88,4
Німеччина	20,6	69,5	65,8	73,5
Україна	5,3	17,3	36,3	35,1

Джерело: [450]

Лише великі сільськогосподарські підприємства (кооперативи, ферми) здатні впроваджувати і використовувати ефективні технології утримання та догляду за ВРХ, гарантувати дотримання санітарних і ветеринарних норм, вести виробництво безпечної продукції. Існування поточної структури поголів'я ВРХ в Україні не дозволяє підприємствам налагодити раціональну систему закупівлі живої худоби з вирівняними показниками якості, призводить до значних коливань цін у межах окремих областей зокрема і країни в цілому, ускладнює ветеринарний контроль та контроль безпеки сировини по всьому ланцюжку від власника ВРХ до виробника готової продукції [44].

Цей процес має, по-перше, економічне підґрунтя, тобто обумовлений нестабільною ціновою ситуацією, що виникла внаслідок:

- падіння попиту на м'ясу та молочну продукцію на внутрішньому ринку, що пов'язано із зниженням платоспроможності населення внаслідок економічної кризи;

- зменшення об'єму експорту, що пов'язано з низькою конкурентоспроможністю вітчизняної продукції скотарства, виготовленої з низькоякісної сировини.

По-друге – це низька економічна ефективність галузі, пов'язана з:

- використанням у виробництві застарілих екстенсивних технологій утримання, годівлі, доїння та відтворення;

- відсутністю високого рівня спеціалізації галузі на рівні господарюючих суб'єктів;

- відсутністю якісного наукового супроводу у справі удосконалення виробничих процесів;

- низьким рівнем підготовки фахівців з боку профільних навчальних закладів;

- недосконалою системою племінної справи та неефективним механізмом її державної підтримки.

По-третє - демографічні причини, які обумовлюють швидке скорочення поголів'я в господарствах населення, де утримується близько 77% поголів'я корів, а саме 1975 тис. голів.

Цей процес пояснюється як загальним скороченням сільського населення, так і тим, що важка щоденна праця, пов'язана з утриманням великої рогатої худоби, стає все менш привабливою для сільської молоді.

Також значною мірою на цей процес впливають низькі закупівельні ціни з боку переробних підприємств та відсутність стабільної кормової бази у господарствах населення.

Цей фактор обумовлений тим, що до 80% молока та 67% м'яса ВРХ надходить на переробку від господарств населення, яке:

- використовує ручне доїння та подвірний забій, що порушує санітарно-гігієнічні норми;
- не використовує режим охолодження;
- використовує фальсифікацію молока, що дуже складно контролювати в зв'язку з надходженням на заготівельні пункти великої кількості дрібних партій [152].

Таким чином, на переробку потрапляє більше половини низькоякісної або несортової сировини.

У 2013р. на території країни виробництвом сільськогосподарської продукції займалося 56 тис. підприємств різних організаційно-правових форм господарювання (включаючи фермерські господарства), частка яких у сукупному виробництві продукції галузі м'ясо-молочного скотарства складала лише 26% (Додаток А).

Одним із варіантів розвитку м'ясо-молочного скотарства є запровадження інноваційних підходів господарювання у середніх за розмірами сільськогосподарських підприємствах з основною спеціалізацією на виробництві продукції рослинництва та можливістю побудувати або реконструювати діючі ферми потужністю 400 корів.

На початок 2014 року майже третина поголів'я дійного стада знаходилася у підприємствах з утриманням від 100 до 300 корів.

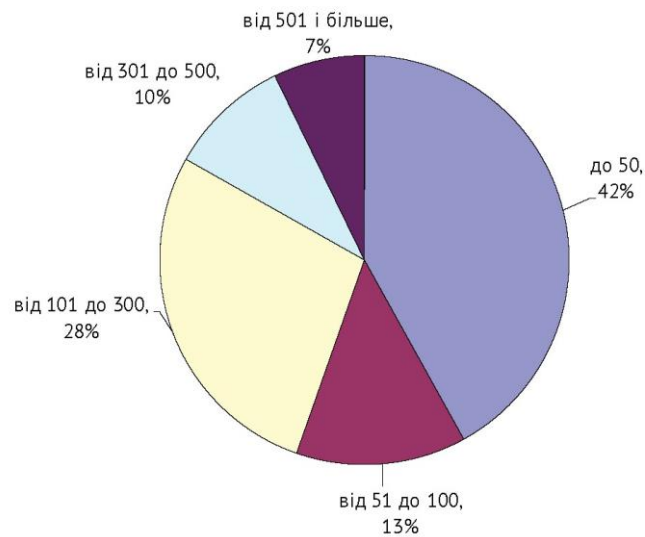

Рис. 1.3 - Структура підприємств за чисельністю поголів'я корів (на 1 січня 2014 року)

Джерело: Держкомстат України

Будівництво таких ферм передбачає менші суми інвестицій. Для введення у дію нової ферми на 400 корів необхідно близько 39 млн. грн, з яких будівельні роботи оцінюються у межах 59% загальних витрат, придбання нетелей - 18%, техніки - близько 1%, обладнання для кормовиробництва - 22%. Такі ферми стануть основою для налагодження ефективного виробництва. Їх рентабельність оцінюється до 69%, з терміном окупності капіталовкладень понад 5-6 років.

Для збільшення виробництва молока в Україні на перспективу, необхідно підвищити продуктивність корів за рахунок покращення годівлі та догляду, впровадження енергозберігаючих технологій виробництва. Проте за сучасних умов виробництва впровадження більш інтенсивних технологій стримується: у господарствах населення – браком коштів та ресурсів; у сільськогосподарських підприємствах – зношеністю основних фондів; дефіцитом коштів, високими процентними ставками за користування кредитами [159].

Потрібно звернути увагу на те, що молочна галузь має високу собівартість молока та низьку його якість. Для порівняння можна привести показники якості молока в Польщі: базисна жирність – 3,6; базисний білок – 3,2; на переробку йде молоко класу «екстра», ціна молока – 29 євроцентів. В Україні – базисний білок – 3,4; базисна жирність – 3,0; виробництво молока вищого гатунку – 7,1%. Якщо порівняти базисні жирність і білок по Польщі й по Україні, то ціна молока вищого гатунку в Україні повинна становити не більше 27 євроцентів, така ціна нині встановлена за молоко першого гатунку, яке за мікробіологічними показниками у Польщі та країнах ЄС і СОТ не переробляється. Особисті селянські господарства, які мають переважно екстенсивний характер виробництва, неспроможні забезпечити зростаючий попит населення на продукти харчування. Зокрема, у зазначеній категорії господарств останнім часом середньорічне виробництво м'яса не зростає, а молоко не відповідає встановленим якісним показникам [77].

Саме через проблему низької якості молочної сировини, 80% якої виробляється в Україні господарствами населення, ринки збуту країн ЄС все ще залишаються недоступними для українських молочних продуктів. Таким чином, необхідно підвищувати технічну і економічну ефективність переробного сектору та адаптувати його до вимог законодавства ЄС з гігієни та якості. Вартість переробки молока залежить від якості сировини, а також росту інфляційних процесів. Отже, головна проблема молочної галузі – дуже низька якість української сировини.

Підсумовуючи вищенаведене, слід зазначити, що очікувати неймовірних прибутків від галузі в найближчій перспективі нереально. Собівартість виробництва 1ц молока має тенденцію до різкого зростання. І це не викликає сумніву, адже спостерігається ріст цін на всі виробничі ресурси, що використовуються галуззю. Водночас значний ріст цін реалізації продукції останніми роками дав можливість забезпечити рентабельне виробництво молока (табл. 1.7).

Таблиця 1.7

Основні економічні показники виробництва молока в Україні

Показник	Роки			
	2000		2013	
	Госп-ва населення	С-г підпр-ва	Госп-ва населення	С-г підпр-ва
Витрати кормів на 1 ц молока, ц корм. од.	1,63	1,31	1,18	1,16
Середньорічний надій від 1 корови, кг	1588	2952	3975	4109
Собівартість 1 ц молока, грн.	103,39	120,08	241,4	283,95
Ціна реалізації 1 ц молока, грн.	110,2	130,3	293,8	314,2
Прибуток від реалізації 1 ц молока, грн.	6,81	10,22	52,4	30,25
Рівень рентабельності, %	6,7	8,5	21,7	10,6

Джерело: статистична інформація підприємств, які звітують за формою 50-сг, дані Управління статистики Сумської області

Щодо виробництва м'яса ВРХ сільськогосподарськими підприємствами, то в порівнянні з виробництвом молока товаровиробники перебувають у значно гіршому становищі (табл. 1.8).

Таблиця 1.8

Основні економічні показники виробництва м'яса ВРХ

Показник	Роки			
	2000	2000	2012	2012
	Госп-ва населення	С-г підпр-ва	Госп-ва населення	С-г підпр-ва
Середня вага 1 голови, кг	388	320	436	427
Витрати кормів на 1 ц приросту, ц корм. од.	18,22	16,73	17,24	15,69
у тому числі концкорми	2,13	2,22	3,88	4,74
Середньодобовий приріст, г	298	255	447	461
Собівартість 1 ц приросту ВРХ, грн.	425,56	474,95	1440,5	1688,3
Ціна реалізації 1 ц м'яса ВРХ в живій вазі, грн.	260,0	242,2	1100,30	1150,5
Збиток від реалізації 1 ц м'яса ВРХ в живій вазі, грн.	165,56	232,75	340,2	537,8
Рівень рентабельності, %	-38,9	-49,4	-23,6	-31,9

Джерело: статистична інформація підприємств, які звітують за формою 50-сг, дані Управління статистики Сумської області

Складається враження, що господарства населення перебувають у значно кращому становищі, ніж сільськогосподарські підприємства. У господарствах населення поррахувати собівартість виробництва значно складніше внаслідок відсутності обліку кормів та інших витрат на вирощування худоби, але є очевидним, що значення цього показника у таких господарствах буде вищим, ніж у сільгосппідприємствах внаслідок більш тривалого періоду відгодівлі, меншого приросту та вищих затрат на корми.

Сьогодні господарства населення поступово втрачають доступ до дешевих кормів, оскільки через очікування впровадження ринку землі розпайованих, але реально не виділених земель, які використовувалися раніше населенням для випасання худоби, стає все менше. Така ситуація зрештою може привести до збільшення собівартості вирощування худоби у господарствах населення.

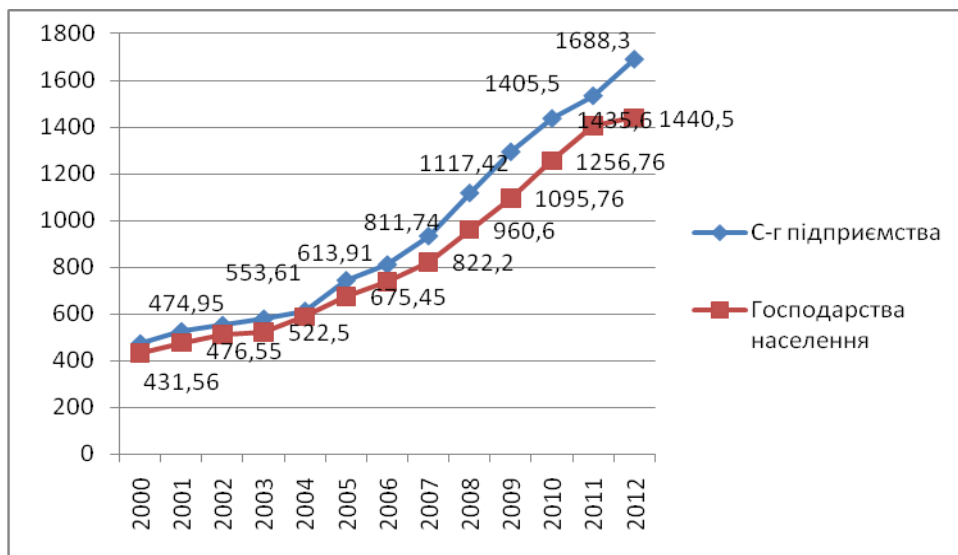

Рис. 1.4 - Собівартість 1 ц приросту ВРХ в усіх категоріях господарств

Джерело: сайт Держкомстату

Значним резервом збільшення виробництва яловичини, як показує досвід США, Канади, Італії, Франції, Аргентини, є прискорений розвиток спеціалізованого м'ясного скотарства. Саме за рахунок розвитку цієї галузі, поряд з інтенсифікацією вирощування і відгодівлі худоби молочних і

комбінованих порід, має здійснюватися виробництво високоякісної яловичини для задоволення потреб населення та промислового виробництва.

В Україні ж яловичину переважно отримують за рахунок використання на забій поголів'я надремонтного молодняку та вибракуваного поголів'я дорослої худоби молочних і молочно-м'ясних порід [108].

В умовах підвищення роздрібних цін на молочні та м'ясні продукти на зовнішньому та внутрішньому ринках виробництво молока та м'яса у сільськогосподарських підприємствах залишається збитковим внаслідок використання затратних технологій і худоби з низьким рівнем продуктивності. Практично останніми роками в галузі тваринництва не відбулося серйозних структурних змін через брак великих інвестиційних проектів.

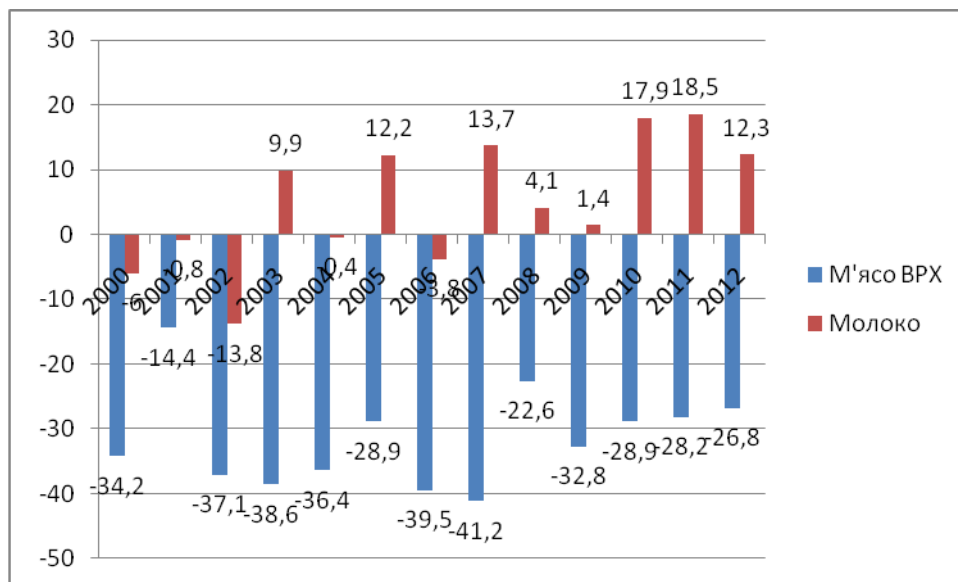

Рис. 1.5 - Рентабельність виробництва м'ясо-молочної продукції в усіх категоріях господарств, %

Джерело: сайт Держкомстату

Одним із більш вагомих заходів підтримки скотарства є підтримка крупнотоварного виробництва, що передбачає часткове відшкодування вартості будівництва (або реконструкції) тваринницьких ферм і комплексів. На такі цілі в державному бюджеті 2012 року виділялося 500 млн. грн. Механізм отримання та використання компенсаційних коштів схвалений

урядовою Постановою №900 від 4 жовтня 2011 року. За цим нормативним документом бюджетні субсидії виділятимуться на відшкодування до 50% вартості (без урахування ПДВ) завершених у 2009-2011 роках етапів будівництва (або реконструкції) ферм і комплексів. Основною умовою для отримання державної підтримки є досягнення мінімального рівня потужності об'єктів. У таких фермах мають утримувати не менше 500 голів великої рогатої худоби, з яких понад 300 голів – корови [293].

За підсумками 2013 року за цією програмою виділялися кошти 20 суб'єктам господарювання у розмірі 226 млн. грн, що дало можливість частково відшкодувати вартість побудованих та реконструйованих тваринницьких ферм і комплексів, у тому числі молочнотоварних ферм на 1987 корів. За інформацією регіонів у 2012 році було побудовано 26 об'єктів, з них у галузі скотарства - 25; реконструйовано 95 об'єктів, у тому числі в галузі скотарства – 86 [362].

Отже, наслідки економічної кризи та певні структурні зрушення в сільському господарстві обу овили спад показників виробництва в галузі скотарства України. Різне погіршення економічної ситуації і ринкової кон'юнктури призвело до занедбання галузі в сільськогосподарських підприємствах: скорочення обсягів виробництва та реалізації окремих видів продукції у підсумку призвело до її збитковості.

В усіх розвинених країнах світу проблема забезпечення населення високоякісним молоком та м'ясопродуктами розв'язується за рахунок інтенсивного розвитку спеціалізованого скотарства. На сьогодні Україна втратила свої позиції серед світових виробників молока та яловичини. Найраціональнішим шляхом виправлення ситуації є подальше підвищення концентрації виробництва через створення умов розвитку інтеграційних процесів у скотарстві та суміжних з ним виробництв, а також шляхом забезпечення державної підтримки та створення необхідної нормативно-правової бази [131].

1.3. Технологічні особливості функціонування галузі м'ясо-молочного скотарства

Технологічні основи функціонування та розвитку галузі м'ясо-молочного скотарства в сукупності являють собою науковий аналіз становлення та розвитку виробничих процесів, систем та способів утримання худоби, специфіки функціонування та основних передумов розвитку галузі.

У відповідності до репродукційно-виробничого критерію виробничі процеси у скотарстві можна поділити на селекційно-племінні та товарні, які, у свою чергу, можна поділити на так звані первинні виробничі процеси: виробництво молока; вирощування нетелів; вирощування молодняка; відгодівлю худоби.

Селекційні виробничі процеси є ознакою племінного тваринництва. Вони, як правило, мають місце у великих спеціалізованих підприємствах. Завданням селекційних виробничих процесів є виявлення і вирощування биків і телиць з високим рівнем продуктивності. Спеціальні селекційні програми можуть бути орієнтовані на інші ознаки, наприклад – підвищення життєстійкості тварин, краще поїдання грубих кормів і т.д.

Товарні виробничі процеси є основними виробничими процесами у скотарстві. Вони є репрезентовані в усіх виробників, які займаються цим видом діяльності. Як правило, вони є націлені на виробництво молока, яловичини або молодняка худоби (нетелі, телиці, телята).

Організація скотарства в аграрних формуваннях включає наступне:

- спеціалізація і розміщення ферм великої рогатої худоби на території господарства;
- розмір ферм та поділ худоби на виробничі групи; способи і утримання худоби і відтворення стада;
- забезпечення худоби приміщеннями; організація праці і виробничих процесів [188].

У відповідності до виробничого напрямку, сформувалися такі основні виробничі типи сільськогосподарських підприємств:

- Підприємства молочного напрямку - репродуктори, розташовані в приміських зонах, що спеціалізуються на виробництві молока, отриманні приплоду та вирощуванні його до 1-6 місячного віку. Питома вага корів у стаді 60-70%. Поповнення стада проводиться за рахунок корів і нетелей, вирощених у спеціалізованих господарствах.

- Підприємства молочного напрямку, що спеціалізуються на виробництві молока, отриманні приплоду та вирощуванні молодняку, - це господарства з низькою питомою вагою корів у стаді. Вони самостійно вирощують ремонтний молодняк, а також здійснюють дорощування і відгодівлю свехремонтного молодняку.

- Підприємства по вирощуванню ремонтного молодняку спеціалізуються на вирощуванні молодняку до нетелей 6-місячної тільності або корів-первісток до 3-го місяця лактації.

- Спеціалізовані підприємства по відгодівлі великої рогатої худоби займаються відгодівлею молодняку до 3-6-місячного віку на кормах власного виробництва.

- Спеціалізовані підприємства м'ясного напрямку та підприємства з вирощування і відгодівлі великої рогатої худоби м'ясних порід є основними постачальниками яловичини. Ремонт стада корів на даних підприємствах здійснюється за рахунок власного відтворення, а молодняк вирощують і відгодовують до 18-місячного віку.

- Племінні заводи і підприємства-репродуктори, які забезпечують відтворення стада ВРХ та проведення племінної справи в скотарстві, що має особливе значення для збільшення виробництва і поліпшення якості продукції [225].

Основу розвитку м'ясного скотарства України складають 62 племзаводи та 161 племрепродуктор, де утримуються, відповідно, 13,6 тис. та 12,2 тис. корів. У Сумській області розведенням м'ясної худоби займається

14 сільськогосподарських підприємств, з яких 1 племінний завод ТОВ АФ «Україна» Шосткинського району по розведенню української м'ясної породи, 2 племрепродуктори: по світло-аквітанській породі (Іванівська дослідно-селекційна станція Охтирського району) та лімузинській породі (ПрАТ АФ «Мрія» Конотопського району) (табл.1.9).

Таблиця 1.9

Структура поголів'я стада в спеціалізованих відгодівельних підприємствах Сумської області

Вид підприємства	Кількість	Місце розташування (район)	Породи, які утримуються	Поголів'я, голів
<i>Молочне скотарство</i>				
Племінний завод	1	Білопільський, Роменський, Сумський	Українська бура молочна	3266
	1	Лебединський, Охтирський	Лебединська	2615
	4	Сумський, Лебединський,	Українська чорно-ряба молочна	1897
Племінний репродуктор	4	Сумський, Лебединський, Кролевецький, Роменський	Українська чорно-ряба молочна	2244
	4	Роменський, Недригайлівський, Конотопський	Симентальська	876
	1	Лебединський	Швіцька	516
	3	Лебединський, Охтирський	Лебединська	1177
<i>М'ясне скотарство</i>				
Племінний завод	1	Шосткинський	Українська м'ясна	867
Племінний репродуктор	1	Конотопський	Лімузин	1007
	1	Охтирський	Світло-аквітанська	488

Джерело: дані Департаменту АПР

Питома вага м'ясних корів складає 6,0 % від наявного на початок 2013 року поголів'я корів в сільськогосподарських підприємствах усіх форм

власності. Для України та Сумської області така кількість м'ясного поголів'я є дуже низькою. Така недостатня кількість м'ясної худоби є основним гальмом подальшого розвитку м'ясного скотарства.

Основним напрямком відродження племінної справи в м'ясному скотарстві є проведення організаційної роботи щодо відтворення стада та вирощування племінного молодняка 6-8 місячного віку через застосування біотехнологічних методів, міцну кормову базу, максимальне використання природних пасовищ, застосування енергозберігаючих систем утримання худоби, проведення заходів із збереження здорового стада [174].

Основними умовами отримання високої продуктивності в м'ясному скотарстві є:

- 1) Безприв'язне утримання у зимовий стійловий період на глибокій підстилці всіх статево-вікових груп у приміщеннях полегшеного типу з вільним виходом худоби на майданчики та можливістю вигулу з випасом худоби;
- 2) Випасання худоби на пасовищах з використанням кормів із сховищ;
- 3) Отелення корів у лютому-березні, що дає змогу утримувати підсисних корів з телятами протягом літнього періоду на пасовищах;
- 4) Заключна відгодівля надремонтного молодняка до високих вагових кондицій (550-650 кг у 18 міс.) переважно на стійловому утриманні [174].

Відгодівельні підприємства доцільно розташовувати поблизу джерел переробних підприємств, які забезпечують їх дешевими відходами і виробництва (жом, брага) або на територіях, значно віддалених від ринків збуту молока та іншої малотранспортабельної продукції. Такі підприємства, за незначним винятком, не мають власного основного стада, а відгодовують закуплений молодняк великої рогатої худоби. Виробництво характеризується високим рівнем інтенсифікації. Середньодобові прирости живої маси

перевищують~800 г, поголів'я великої рогатої худоби становить понад 1000 гол., і диференціюється залежно від конкретних умов підприємства.

Розміщення скотарських ферм на території господарства здійснюють враховуючи розташування населених пунктів, сівозмінних масивів, природних кормових угідь та водойм, зручність обслуговування худоби та реалізації готової продукції, зооветеринарні вимоги. Молочні ферми потрібно розташовувати поближче до населених пунктів та місць реалізації молока. Ферми для відгодівлі і нагулу худоби, вирощування молодняку можна розміщувати на більш віддалених ділянках [165].

Розмір ферм великої рогатої худоби має забезпечувати оптимальні умови для застосування сучасної техніки, запровадження прогресивних форм і способів організації праці. Розміри ферм в залежності від їх спеціалізації у різних природноекономічних зонах різні.

Поділ худоби на виробничі групи та гурти передбачає створення найкращих умов для утримання та годівлі тварин. На фермах великої рогатої худоби необхідно виділяти такі виробничі групи тварин: дійні корови, корови сухостійного періоду, молодняк до 6 місяців, молодняк на дорощуванні віком 6-12 місяців, тварини на відгодівлі та нагулі (молодняк старше 12 місяців і вибракувана доросла худоба), племінні тварини. Окремо утримують корів і нетелів під час їх отелень, а також у разі виникнення інфекційних захворювань хворих тварин виділяють в окремі групи та ізолюють.

Великі за поголів'ям групи тварин розбивають на гурти. Розмір гурту встановлюють залежно від місткості приміщень, до цільності розміщення тварин на пасовищних ділянках та зручності обслуговування. Здебільшого гурт корів налічує до 200 корів, а відгодівельного молодняку – до 300 голів [85].

Розміщення товарного скотарства ґрунтується, перш за все, на зближенні його з кормовими базами та споживачами продукції з урахуванням багатьох факторів - природних, біологічних, транспортних, технологічних, економічних тощо.

Розведення великої рогатої худоби молочного напрямку розміщується переважно поблизу від районів розвитку землеробства, яке є основною, найбільш великою і універсальною базою з виробництва різноманітних і високопродуктивних кормів - багатих природних сінокісних і пасовищних угідь, що дозволяє заощаджувати кошти і працю на транспортування кормів.

В залежності від напрямку скотарства (м'ясний, молочний, м'ясо-молочний) товаровиробниками є різні за формою господарювання та розмірами суб'єкти господарювання. Фермери та особисті селянські господарства, які хоч і є основними власниками та користувачами земель сільськогосподарського призначення, не можуть забезпечити повноцінного розвитку м'ясо-молочного скотарства через притаманні їм особливості:

- слабка оснащеність сучасною технікою, повільне освоєння прогресивних технологій і принципово нових машин;
- відсутність міцної кормової бази;
- недотримання технології виробництва;
- високі затрати праці на продукцію [19].

На сьогоднішній день основна увага має приділятися створенню умов для збільшення чисельності маточного поголів'я великої рогатої худоби у сільськогосподарських підприємствах, у яких після реформування було частково або повністю знищена галузь м'ясо-молочного скотарства. У свою чергу така ліквідація напряду призвела до нестачі кваліфікованих кадрів, внаслідок чого процес відтворення поголів'я ВРХ став неконтрольованим.

Через відсутність повноцінного зоотехнічного обслуговування спостерігається тенденція до значного зниження обсягів штучного осіменіння худоби, що в свою чергу також не сприяє покращенню селекційної роботи та підвищення продуктивності худоби. Зокрема, протягом останніх років у всіх категоріях господарств штучно осіменяється лише 8-10% від загального поголів'я корів, у тому числі 8-9% у особистих селянських господарствах, в межах 50% наявного поголів'я у сільськогосподарських підприємствах та фермерських господарствах [71].

Саме незначні обсяги штучного осіменіння ВРХ, нерозвинута мережа пунктів не сприяє підвищенню генетичного потенціалу корів як у господарствах населення, так і у сільськогосподарських підприємствах та фермерських господарствах. Так, у 2012 році в Сумській області працювало лише 102 пункти штучного осіменіння ВРХ. Низьким залишається рівень технічного оснащення ферм, нерозвинутою є мережа заготівлі переробки та збуту тваринницької продукції. В області наявні лише чотири молокопереробні підприємства та 12 забійних пунктів.

У зв'язку із можливою забороною у недалекому майбутньому подвірного забою сільськогосподарських тварин, на порядку денному гостро стоїть питання будівництва у кожному районі забійно-санітарних пунктів (боєнь).

Не менш важливим завданням в цьому напрямі є поліпшення годівлі тварин. При вищій продуктивності худоби витрати кормів на 1 ц продукції значно зменшуються. Нині головною причиною низької продуктивності тварин є недостатнє забезпечення її кормами та незбалансованість раціонів по протеїну, мінеральних речовинах і вітамінах. Потребу в протеїні доцільно забезпечувати за рахунок збільшення посівів бобових і бобово-злакових кормів. Усе фуражне зерно повинно згодовуватися тваринам у складі повноцінних комбікормів із додаванням білково-вітамінно-мінеральних добавок і преміксів.

Забезпечення кормами худоби як у спеціалізованих, так і в звичайних господарствах з виробництва яловичини та молока слід планувати переважно за рахунок власного виготовлення, що сприятиме інтенсифікації галузі м'ясного скотарства. Виробництво зелених і грубих кормів має ґрунтуватися на вирощуванні багаторічних бобових і злакових трав (люцерна, еспарцет, тимофіївка, кукурудза та ін.). Багаторічні трави за врожайністю і якістю одержаного корму значно кращі за однорічні. Найбільшу ефективність при виробництві яловичини та молока мають комбікорми, в яких пшениця не перевищує 40% за масою, а решту становлять: ячмінь – 30%, горох та інші

бобові – 20, висівки, макуха, шрот – 10%. Саме тому збільшення виробництва фуражного зерна є однією з умов інтенсивного вирощування й відгодівлі худоби.

Для цього поряд із використанням польових сівозмін для вирощування кормових культур відводять і спеціальні кормові сівозміни. Їх планують так, щоб забезпечити рівномірне надходження зелених кормів, а також сировини для заготівлі сіна, сінажу, силосу, трав'яного борошна і січки. Кормові сівозміни розміщують поблизу ферми і комплексів. Важливим джерелом одержання соковитих кормів, багатих на вуглеводи, є кормові буряки. Введення їх до раціону дає змогу підвищити поживну цінність, нормалізувати цукропротеїнове співвідношення, скоротити витрати концентрованих кормів [33].

При відгодівлі худоби можна також використовувати різні відходи харчової промисловості: від переробки цукрових буряків (жом, меляса), зерна (барда, пивна дробина), картоплі, фруктів, овочів. Багато господарств успішно відгодовують молодняк на жомі, патоці та барді. Для відгодівлі худоби застосовують комбікорми в розсипному, гранульованому і брикетовому вигляді. Можуть використовуватися повнораціонні кормові суміші для відгодівлі худоби, до складу яких входять сухий жом, вітамінні та мінеральні добавки.

Проте, при вирощуванні слід якомога більше використовувати дешеві корми, а на заключному етапі згодовувати високоенергетичні, що дозволить знизити собівартість продукції.

Застосування ресурсозберігаючих технологій утримання та вирощування тварин, удосконалення агротехніки одержання кормів, науково-обґрунтована система годівлі, ефективне використання генетичного потенціалу порід, інтенсифікація відтворення стада, раціональна організація праці та виробництва - запорука розвитку сучасного тваринництва.

В основі технології м'ясного скотарства лежить організація відтворення і вирощування м'ясних телят за системою «корова-теля» при

вирощуванні до 6-8-місячного віку з подальшим інтенсивним дорощуванням та відгодівлею молодняку. Перший етап роботи (від народження теляти до закінчення молочного періоду) вимагає значної уваги за розвитком молодняку, він найбільш складний та дорогий у виробничому процесі [65].

Основними елементами технології м'ясного скотарства, що широко застосовується у сільськогосподарських підприємствах, є:

- безприв'язне утримання худоби з годівлею на кормових майданчиках та відпочинком тварин в окремих загонах;
- організація відтворення стада і вирощування телят на підсосі до 6-8 місячного віку за системою «корова-теля»;
- вирощування племінного молодняку для поповнення власного стада та реалізації бугайців і теличок іншим господарствам;
- інтенсивне вирощування та відгодівля для забою на м'ясо надремонтного молодняку після його відлучення.
- застосування раціональної мотиваційно-стимулюючої форми організації та оплати праці

Звичайно, досвід досліджень багатьох вчених свідчить, що найбільш економічно вигідні сезонні отелення корів, підсосний спосіб утримання молодняку, що дозволяє сформувати великі, однорідні по віку та живій масі гурти, отримати високі прирости при вирощуванні тварин на плем'я та відгодівлю.

Кращий період парування корів - травень-червень. У цей час відтворювальна здатність у тварин більш висока. Сприятливий період отелення - січень-березень. Раціональна ресурсозберігаюча технологія утримання м'ясної худоби в господарстві передбачає відпочинок тварин у приміщенні на глибокій підстилці з годівлею на вигульно-кормових майданчиках.

Отелення корів відбувається у спеціальних відділеннях, обладнаних розбірними індивідуальними денниками розміром 3х3 м, із розрахунку 10-15 денників на 100 корів. У денниках проводять дезінфекцію, вносять до них

підстилково солому шаром товщиною 20-30 см і потім розміщують у них глибокотільних корів для отелення й утримання з телятами після отелення протягом 7-10 днів. У цей період у корів виробляється материнський інстинкт до своїх телят, і вони безпомилково в подальшому їх знаходять у загальному гурті. Потім їх переводять у гурти кількістю 50 корів і 50 телят.

Перший етап роботи з худобою потребує від тваринників найбільшої уваги, оскільки є найбільш важким та дорогим у виробничих умовах. Уже в цей час організацію утримання та годівлю телят потрібно планувати з урахуванням мети подальшого їх використання та умов господарства. В м'ясному скотарстві корів не доять, позаяк телята знаходяться разом із матерями [54].

Підсисний спосіб утримання телят - основний технологічний прийом галузі. Він приносить найбільшу вигоду господарству. Більше того, без нього неможливе спеціалізоване виробництво яловичини. Це її характерна риса. Вирощування телят під матерями потрібно розглядати як організаційний стержень усього періоду підготовки молодняку до відгодівлі.

З цього приводу у деяких тваринників виникають сумніви, спричинені незнанням особливостей м'ясного скотарства. На них впливають методи ведення молочної галузі, що склалися традиційно. Інколи думають, що утримання телят із матерями потребує багато молока. Це справді так, вони одержують його набагато більше, ніж ровесники у молочному стаді. Та рівень годівлі молоком м'ясних тварин неможливо порівнювати з відповідними показниками молочних. Це різні галузі з різними завданнями.

У м'ясному скотарстві необхідно зосереджувати сили на виробництві м'яса, і для досягнення цієї мети найкращим є метод утримання телят з матерями. Він відповідає можливостям і типу продуктивності корів м'ясних порід, полегшує догляд за здоров'ям молодняку і повну збереженість поголів'я, спрощує технологію вирощування телят, дозволяє добиватися найвищих приростів телят та кращим чином підготувати їх до наступної відгодівлі.

Слід зауважити, що в м'ясному скотарстві немає потреби так уважно, як у молочному, піклуватися про температурний режим телят. Часто в приміщенні, де відбуваються отелення, температура повітря взимку знижується до $-5-10^{\circ}\text{C}$. Це нормальне явище, важливо забезпечити тварин сухою підстилкою, сухим повітрям та вберегти від протягів. Усе це сприяє укріпленню організму, загартуванню та витривалості новонароджених телят. Вони активно рухаються та добре себе почувають у таких умовах [169].

Розвиток телят у молочний період, рівень їх приростів залежить від багатьох причин:

- молочності корів;
- технології утримання тварин;
- підгодівлі телят;
- породних особливостей тварин тощо.

Не слід висувати єдині вимоги щодо розвитку молодняку всіх порід, однак важливо усвідомити, що в цілому прирости молодняку молочного періоду при вирощуванні їх під матками повинні бути високими, оскільки цей метод дозволяє найкраще задовольнити потреби молодого організму, сприяє легкому переходу телят на самостійне вирощування з високою інтенсивністю росту.

Телята м'ясного спрямування, вирощені за такою технологією утримання, поступово переходять на споживання грубих та пасовищних кормів, мають високу інтенсивність росту. За підсисний період у середньому одному теляті згодують у господарстві: 300 кг концентратів, 150 кг сіна, 300 кг силосу, 700 кг зеленої маси. Тому середньодобовий приріст молодняку на підсосі перебуває на рівні 920 г, а за весь період вирощування - 870 г.

Годівлю відлученого молодняку забезпечують, ураховуючи, аби його продуктивність знаходилася на рівні вимог параметрів породи не менш ніж I класу. Раціон годівлі на голову за добу становить: 3 кг концентратів, 10-12 кг силосу або сінажу, 3 кг сіна, влітку - зелена маса злакових та бобових трав.

Коровам, нетелям 6-7-місячної тільності згодовують високопоживне сіно, кормові суміші. В зимовий період у раціони корів включають грубі корми - в середньому 45%, з них більшу половину становить сіно, силос - 30-40% та концентровані корми -- 26-28% за поживністю.

Влітку протягом 210-250 днів поголів'я м'ясної худоби, за винятком бугайців, яких відгодовують для забою на м'ясо, утримується на пасовищах. У структурі річного кормового балансу пасовищні корми сягають до $\frac{1}{3}$ його частки.

Міцна кормова база забезпечує повноцінну годівлю тварин і є запорукою забезпечення високої продуктивності м'ясних тварин при мінімальних витратах праці та інших ресурсів [151].

Практичний досвід господарств підтверджують незаперечну думку про те, що незалежно від способів вирощування молодняка необхідно застосувати ресурсозберігаючу технологію годівлі та утримання тварин, раціональну організацію виробничого процесу та матеріального стимулювання праці, що цілком реально забезпечить одержання високих показників продуктивності і прибутковості виробництва м'яса великої рогатої худоби.

Слід зазначити, що криза призвела до скорочення випуску насамперед найнеобхідніших у фізіологічному відношенні продуктів харчування - м'яса, молока та продуктів його переробки. Кількість білків у харчовому раціоні населення зменшилася в середньому майже на 20% проти мінімальної фізіологічної норми. Порівняно з 2000 р. у 2012 році споживання м'яса і м'ясопродуктів до 52 кг, при чому в даному розрахунку рослинно-м'ясні вироби враховувались як м'ясні. Забезпеченість населення молочними продуктами випереджає потребу в м'ясі. Попит на молоко й продукти його переробки задовольняють споживачів на 80–85 %, а по м'ясу – менш ніж на 40 %.

Одночасно збільшилася питома вага продуктів вуглеводної групи, яка для сімей із низьким рівнем доходів перевищує 70%. Отже, можна

константувати неповноцінність за якістю структури харчування найширших верств населення.

В зарубіжних країнах показник споживання на душу населення значно вищий. Якщо врахувати сало, жир та субпродукти, відношення вживання м'яса в США становить 1:3. В Україні на хліб і картоплю припадає 46% денного раціону, в США, відповідно 20 і 25% [200]. Різна економічна доступність купівлі м'ясних продуктів: щоб отримати 1 кг м'яса, українському громадянину потрібно працювати в 10-12 разів більше, ніж американцю.

Для забезпечення науково–обґрунтованих норм харчування, необхідно у сільськогосподарських підприємствах області мати близько 60,0-60,5 тис.гол. молочних корів при надоях 3,5–4,0 тис. кг молока й 150–200 тис. м'ясних корів. На даний період часу наявне поголів'я в сільськогосподарських підприємствах Сумської області складає лише 17% від необхідної кількості (Додаток Б).

Отже, визначаємо декілька основних причин негативного розвитку галузі. По-перше, низька ефективність скотарства. Незважаючи на високі закупівельні ціни на молоко, галузь залишається мало привабливою для господарників. Якщо в травні 2013 року середня закупівельна ціна на молочну сировину, вироблену у сільськогосподарських підприємствах, становила 3,5 тис. грн/т, то в жовтні досягла 3,8 тис. грн.; молодняк ВРХ вагою понад 400 кг приймали 17,0-17,5 тис. грн/т. Для порівняння, середні ціни на молоко у 2012 році у країнах Європейського Союзу коливалися у межах 33-36 євро в розрахунку на 100 кг продукції, м'ясо ВРХ – 76 євро за 100 кг.

Світовий досвід доводить, що вирішити проблему забезпечення внутрішнього ринку яловичиною неможливо без розвитку м'ясного скотарства. В Україні на 100 молочних корів припадає близько 1,6 м'ясних. У США, Канаді та Франції цей показник досягає 200-300 голів. На перспективу прогнозується мати 175 тис. м'ясних корів, або 27 голів на 100 молочних

корів. Очікується виробництво 0,7-1,5 млн. тонн м'яса від м'ясної худоби і всього може бути вироблено яловичини 3,4-4 млн. тонн.

Аналізуючи світовий досвід, вирішити проблему можливо за рахунок всебічного розвитку м'ясо-молочного скотарства, для чого в Україні створилися об'єктивні умови для інтенсивного формування цієї галузі [208].

Визначальними об'єктивними факторами, які надають можливість в перспективі розвитку галузі м'ясо-молочного скотарства, є такі:

- **продовольчі.** Великий дефіцит виробництва молока і м'яса і їх споживання, особливо яловичини та молока свіжого. Населення далеко не повністю забезпечується цими важливими білковими продуктами харчування. Вимагає поліпшення якості склад молочних і комбінованих порід корів.

- **соціальні.** У сільській місцевості багатьох областей України більше третини - населення пенсійного віку. В господарствах, по розведенню молочної худоби, важко вирішуються кадрові проблеми, особливо із доярками. У найближчій перспективі ці проблеми залишаться. При постійному зменшенні чисельності працездатного сільського населення, на м'ясне скотарство припадатиме все менше працівників. Виходом із цього становища може стати використання маловитратної технології утримання м'ясної худоби, що потребує в 8 – 10 разів менше трудових ресурсів.

- **енергетичні.** При існуючому дефіциті енергоносіїв, ця галузь вимагає мінімальних витрат електроенергії, механізмів і машин. Енергоємність м'ясного скотарства на 60–80 % менше, у порівнянні із молочним скотарством.

- **екологічні.** Особливої уваги заслуговує розвиток м'ясного скотарства в регіонах, які забруднені радіонуклідами. Тут дуже гостро стоїть проблема із трудовими ресурсами і одержанням екологічно чистої продукції. Ця галузь допомагає вирішити проблему зайнятості населення. Крім того, з м'ясом в організм людини попадає менше радіонуклідів, особливо стронцію, ніж з молоком.

- **ресурсні.** М'ясна худоба вимагає значно менших витрат концентрованих кормів, більш ефективно використовує пасовища. Необхідне створення високопродуктивних культурних пасовищ і луків, з яких значно дешевше корми, одночасно і раціональне використання наявних кормових ресурсів та рентабельне ведення галузі м'ясного скотарства.

- **цінові.** Ціни на продукцію м'ясного скотарства не забезпечують простого відтворення стада. Через відсутність прогнозування цінової політики, недостатньо розвинену ринкову інфраструктуру та недосконалу систему управління ринком подолати ситуацію, що склалася в галузі м'ясо-молочного скотарства, швидко не вдасться.

- **економічні.** У раціонах харчування м'ясної худоби застосовують більш дешеві грубі та зелені корми, відходи харчової промисловості. Від них одержують високоякісне м'ясо та шкіри, цінну сировину для фармацевтичної промисловості при енерго- та ресурсозберегаючій технології його утримання.

У багатьох регіонах України, що мають незатребувані земельні площі, при створенні культурних і поліпшенні наявних природних угідь і пасовищ, таку можливість можна направити на використання специфічних особливостей м'ясної худоби при її вирощуванні. Ця галузь скотарства може стати майбутньою перспективою не тільки в забезпеченні високоякісним м'ясом і м'ясопродуктами згідно з науково обґрунтованими нормами харчування, але й у поліпшенні життєвого рівня населення, створенні стратегічних ресурсів країни і її експортного потенціалу.

Основою стабільного функціонування галузі в майбутньому є крупнотоварне виробництво. Проте сектор відразу не зможе перейти на такі масштаби. Для цього необхідні значні суми коштів для капіталовкладень. Для прикладу, орієнтовна потреба в засобах для будівництва сучасного молочнотоварного комплексу на 1,2 тис. гол становить 93 млн. грн, або 77 тис. грн на 1 скотомісце. Враховуючи річні поточні витрати на рівні 18 млн. грн, виручки від реалізації продукції 29 млн. грн, рентабельність виробництва становитиме 60%, що забезпечить повернення інвестицій через

8 років. Такі проекти будуть привабливими для інвесторів, які пов'язують свою майбутню діяльність із молочним бізнесом [302].

Українськими науковцями визначені основні шляхи збільшення поголів'я худоби м'ясо-молочного напрямку:

- інтенсивне відтворення наявного поголів'я вітчизняних і імпортованих м'ясних порід;

- широке використання низькопродуктивних ремонтних телиць молочних і молочно-м'ясних порід для схрещування із плідниками м'ясних порід, або їх штучне запліднення спермою м'ясних бугаїв. Отримане помісне потомство потрібно вирощувати за технологією м'ясного скотарства, що дасть можливість за рахунок помісного поголів'я телиць створити товарні гурти м'ясної худоби. У першу чергу, таку роботу необхідно проводити у господарствах, що мають певні виробничі потужності (приміщення, земля, трудові ресурси), які не використовуються. Багато господарств мають умови для створення культурних пасовищ, що дозволить здешевити виробництво яловичини за рахунок зниження витрат праці та енергоресурсів;

- використання трансплантації ембріонів в племінних заводах та племрепродукторах, дозволить від видатних батьків за рік одержувати 10–20 телят, замість одного у звичайних умовах [246].

Отже, слід відмітити, що не лише рівень організації виробництва визначає особливості розвитку галузі, а й саме середовище визначає технологію з урахуванням особливостей фізіології тварин, вибором найбільш продуктивних порід тварин, що відповідає умовам їх експлуатації. Великий вплив має застосування помірно-інтенсивних та ресурсозберігаючих технологій.

РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ГАЛУЗІ М'ЯСО-МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

2.1. Основні перешкоди розвитку галузі м'ясо-молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах

У нинішніх умовах основними проблемами розвитку галузі скотарства є: недостатня частка власного виробництва молока і м'яса у формуванні відповідного балансу країни, що не забезпечує необхідний рівень її продовольчої безпеки; нарощування імпорту м'ясної і молочної продукції, не конкурентоспроможність вітчизняної галузі скотарства у порівнянні з аналогічним сектором країн з розвиненим скотарством; недостатній рівень розвитку племінної бази скотарства, високий ступінь зносу основних виробничих фондів галузі; негармонізованість вітчизняного ветеринарного законодавства з міжнародними нормами і правилами, що обмежує можливості експортної стратегії вітчизняного скотарства [194].

Цілком логічно, що в поточній ситуації дефіциту молока, переробника більше турбує не стільки якість сировини, скільки проблема де його взяти в достатній кількості і за прийнятною ціною. Однак слід пам'ятати, що Україна має міжнародні зобов'язання перед СОТ та ЄС, які стосуються, в тому числі і якості молока. Зараз багато молокопереробних підприємств, з огляду на дефіцит сировини, не мають можливості дотримуватися відповідності рівня його якості вимогам міжнародних стандартів. Але це питання буде ставати все гостріше, тому його рішення є для галузі надзвичайно важливим [219].

Для збільшення кількості поголів'я м'ясної худоби, підвищення його продуктивності та виробництва якісного м'яса яловичини, важливе значення має надання державою дотації на утримання кожної продуктивної м'ясної корови, шляхом компенсації нормативних витрат на її вирощування. Це практикується у країнах із ринковою економікою.

Для прикладу, Європейський Союз щорічно витрачає більше 40 млрд. євро на реалізацію програм підтримки сільськогосподарського виробництва, тобто 45% свого бюджету, у той час як внесок сільського господарства у валовий внутрішній продукт ЄС становить тільки близько 2%. При цьому із всіх витрат ЄС на проведення Спільної аграрної політики 80% йдуть на дотації для підтримки цін і доходів селян. Тільки в Німеччині сума виплат селянам з держбюджету, крім платежів із Брюсселя, становить більше 5 млрд. євро, з яких близько 80% витрачається на соціальне забезпечення селян [110].

Підтримка високих цін всередині ЄС - один з найдорожчих шляхів субсидування доходів, тому було ухвалене рішення про деяке зниження цін. Так, наприклад, уведені прямі доплати фермерам у випадку неперевищення досягнутого попереднього рівня виробництва ними продукції. Державні виплати здійснюються з розрахунку на гектар землі або на голову худоби в несприятливих умовах виробництва. На захист національних ринків і товаровиробників у західних країнах спрямовано механізм зовнішньоторговельних відносин, головною складовою якого є цінове регулювання. Так, світові ціни формуються на основі витрат у кращих умовах виробництва, під якими розуміється сукупність природних, техніко-технологічних і соціально-економічних умов. Такі умови для виробництва більшості сільськогосподарських товарів мають США, де на біржах і відбувається формування світових цін. Однак у більшості країн умови виробництва сільськогосподарської продукції гірші, ніж в основних країнах-експортерах. І якби функціонував абсолютно вільний світовий ринок, то внутрішнє виробництво сільськогосподарської продукції в багатьох державах було б витиснуте імпортом. Тому такі країни застосовують захисні механізми, які стимулюють розвиток власного аграрного виробництва й обмежують імпорт. Такі механізми створені в країнах ЄС, США, Японії та інших, де умови для вирощування багатьох сільськогосподарських культур гірші. Розроблені механізми в цих країнах захищають від дешевого імпорту

окремих видів сільськогосподарської продукції і одночасно регулюють надходження продукції, що не виробляється, або виробляється не в достатній кількості всередині країни [143].

Особливістю сучасного регулювання сільського господарства у СОТ полягає у тому, що деякі члени СОТ, насамперед розвинені країни, мають право використовувати такі заходи підтримки, як експортні субсидії та спеціальні захисні заходи, у використанні яких Україні відмовлено.

Під час вступу до СОТ Україна підписала угоду, за якою практично на всю молочну продукцію встановлюється 10,0% імпорфтне мито, що майже у 7 разів зменшує суму грошових надходжень.

Крім того, ринки багатьох розвинених країн захищені високими тарифами. Наприклад, середньозважені тарифи на м'ясо та м'ясопродукти в ЄС становлять 67,3%, на молочні продукти – 56,0%. Після застосування формули зниження, яка пропонується «Доха-раундом», вони становитимуть відповідно 22,2% та 19,7%. Для порівняння: зв'язаний тариф на м'ясо та м'ясопродукти для України зафіксовано на рівні 12,0-15,0%, молочні продукти – 10,0% (поза тарифною квотою). Таким чином, навіть після скорочення за формулою «Доха-раунду» тарифний захист агропродовольчого ринку України буде набагато нижчим [111].

Отже, Україна у результаті лібералізації митних тарифів стала «територією низьких цін» для м'ясного імпорту – середня ціна яловичини, що імпортується – 8,85 грн./кг, молока – 1,8 грн./кг. Для порівняння, собівартість виробництва 1 кг яловичини становить 19 грн., а молока – 2,2 грн/кг.

Для України, яка не використовує експортних субсидій і не має права використовувати їх у майбутньому, вигідно приєднатися до країн, які відстоюють відміну експортних субсидій, які широко використовує ЄС, один із основних торговельних партнерів України. Субсидований експорт м'яса з ЄС створює нерівні умови конкуренції на ринку м'яса та м'ясних продуктів в Україні з продукцією національного виробництва. У таких умовах м'ясо ВРХ

українських виробників виявляється неконкурентоспроможним за ціною [110].

Взагалі, як свідчить аналіз досвіду країн із перехідною економікою, підстав для прогнозування катастрофічних наслідків від членства у СОТ для сільського господарства немає. Україна вже втратила частину позицій через зволікання із вступом до СОТ. Правила цієї організації не завжди сприятливі для нових членів, передусім для країн, які ще не подолали кризи та депресії своїх агропродовольчих секторів. Для останніх існує ймовірність збільшення і без того значної різниці у рівнях підтримки внутрішнього ринку між новими і наявними членами СОТ.

Участь у СОТ стратегічно вигідна Україні як державі із значним експортним потенціалом у сільському господарстві:

- вступ до СОТ прискорив укладення угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄС, що сприяло полегшенню доступу української сільськогосподарської продукції на ринки країн ЄС;
- лібералізація режиму доступу українських експортерів до зовнішніх ринків стане чинником пожвавлення в експортоорієнтованих галузях економіки, у тому числі сільському господарстві;
- лібералізація режиму доступу українських експортерів до зовнішніх ринків стане чинником прискорення структурних реформ в аграрному секторі, що сприятиме зростанню конкурентоспроможності національних виробників;
- у довгостроковій перспективі участь у СОТ принесе переваги країнам-експортерам сільськогосподарської продукції з обмеженими фінансовими можливостями субсидування експорту, до яких належить і Україна. У результаті виконання вимог СОТ щодо поступового зменшення захисту внутрішніх ринків і зниження рівня експортних субсидій відбувається зростання і стабілізація світових цін майже на всі сільськогосподарські товари;

- результатом цінової стабілізації на зовнішніх, а за ними й на внутрішніх агропродовольчих ринках буде зменшення кон'юнктурної невизначеності на цих ринках. Сільгоспвиробники зможуть ефективніше й раціональніше розподіляти свої ресурси, що, у свою чергу, стане позитивним чинником розвитку внутрішнього агропродовольчого ринку;

- в Угоді про сільське господарство передбачено продовження реформування міжнародної торгівлі. Таким чином, Україна отримає можливість реалізації своїх поточних і стратегічних торговельно-економічних інтересів шляхом участі у багатосторонніх торговельних угодах при розробленні нових правил міжнародної торгівлі. Україні як нетто-експортеру сільськогосподарської продукції з обмеженими можливостями субсидування експорту вигідно буде приєднатися до Кернської групи країн - провідних ліберально налаштованих експортерів сільгосппродукції - Австралії, Нової Зеландії, Канади й інших країн - експортерів зерна, заінтересованих в обмеженні протекціоністських заходів в аграрному секторі [114].

Результатом виконання зобов'язань щодо доступу на ринок сільськогосподарських і продовольчих товарів стане полегшення доступу не тільки нерезидентів на внутрішній ринок України, а й українських товаровиробників на внутрішні ринки інших країн. За рахунок більшої відкритості ринків країн-членів СОТ для експортерів української сільгосппродукції в перспективі відкриються нові можливості на світових ринках.

Порівняно з іншими галузями сільського господарства, рішення про інвестування в молочне скотарство є найбільш складним з огляду на наступні фактори:

- молочне скотарство має велику фондоємність та, як наслідок, найбільше співвідношення вартості використовуваних основних та оборотних засобів та коштів;

- має найдовший цикл обертання обігових коштів і відповідно найменшу річну кількість їх обертів;
- в наслідок великої інвестоємності молочне виробництво дає менший об'єм виручки на одиницю інвестицій;
- в цілому молочне скотарство має найбільші порівняно з іншими галузями строки окупності.

Також особливістю молочного скотарства є те, що зменшення об'ємів спрямованих інвестицій за рахунок більш дешевого та менш технологічного та якісного обладнання, здешевлення та спрощення проектів ферм, використання більш дешевих та менш продуктивних порід корів і таке інше призводять до різкої втрати економічної ефективності створюваного молочного виробництва.

Крім традиційних економічних складностей, інвестиційна привабливість сектору ускладнюється й факторами, що визначають локальний інвестиційний клімат: невизначеність з земельним питанням, високі відсоткові кредитні ставки при постійно змінних умовах кредитування, відсутність дієвих механізмів інвестиційного стимулювання, підтримки та захисту інвестицій з боку держави. Таким чином основним імперативом сучасних процесів інвестування в молочне скотарство є формування механізму їх залучення. Саме цим зумовлюється оновлення та створення нових виробничих потужностей молочного скотарства, запровадження інвестиційних технологій та системний розвиток сучасного молочного виробництва. Однак, в цілому, ці процеси поки мають винятковий характер, істотно не впливаючи на загальний стан молочної галузі.

Однією з найважливіших причин нинішнього кризового стану вітчизняних підприємств аграрного сектору є те, що вони виявилися не готові до конкуренції із західними підприємствами на відкритих внутрішніх і зовнішніх ринках. Низька конкурентоздатність продукції призводить до погіршення фінансово-економічного стану вітчизняних аграрних підприємств [410].

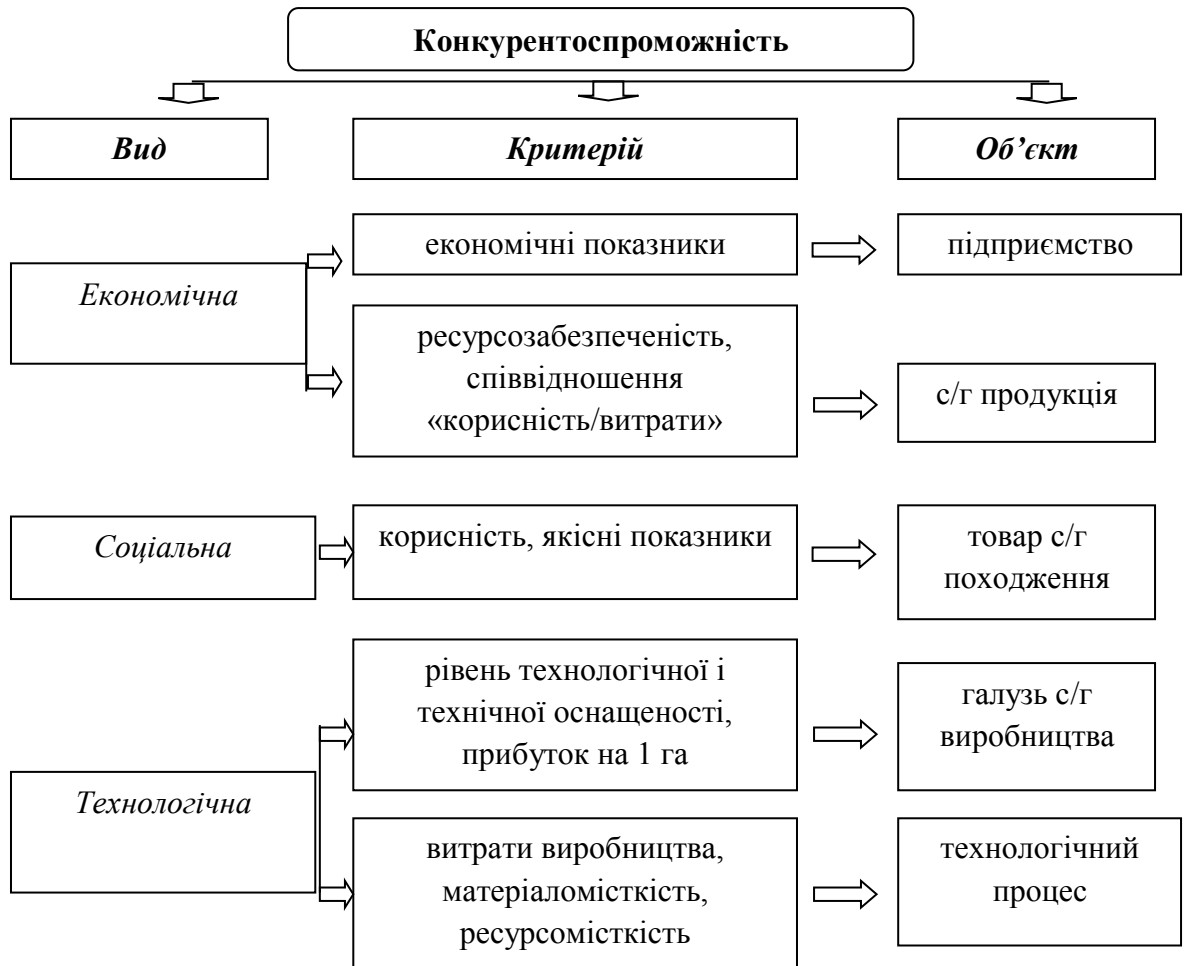

Рис.2.1. - Матриця компонентів конкурентоспроможності

Джерело: розробка автора

Також внаслідок низької конкурентоспроможності продукції та високого рівня інфляції знижується обсяг виробництва. Скорочення ж обсягів виробництва, в свою чергу, призвели до недовантаження виробничих потужностей, а отже, до росту частки постійних витрат у структурі собівартості продукції. А оскільки конкуренція з західними товарами змусила аграрні підприємства при формуванні ціни орієнтуватися на ринкові ціни, то дана ситуація призвела до появи збитків із усіма наслідками, що випливають з цього. Тобто втрата конкурентоспроможності для будь-якого підприємства є прямим шляхом до банкрутства [410].

Ситуація в галузі м'ясо-молочного скотарства ускладнюється через специфіку галузі, яка полягає в наступному:

1) продукція галузі – це здебільшого кінцевий продукт, призначений для задоволення потреб населення у продовольстві і різних галузей економіки у сировині, тому такий фактор, наприклад, як мода, не превалює в оцінці конкурентоспроможності товару;

2) продукція м'ясо-молочного скотарства – це, як правило, товар швидкого користування, що не вимагає великих витрат споживача в процесі її приготування до вживання;

3) підприємства з виробництва продукції м'ясо-молочного скотарства є своєрідним барометром загальногосподарської кон'юнктури, вони першими реагують на економічні спади й останніми на підйоми. Реакція на економічний підйом повинна полягати в пропозиції на ринок продукції, що відповідає вимогам споживачів;

4) виробництво продукції характеризується досить тривалим виробничим циклом, тому підприємства даної галузі відчувають потребу в тривалому кредитуванні і сильно страждають в умовах високого рівня інфляції;

5) для підвищення якості продукції та ефективності управління підприємствами в галузі м'ясо-молочного скотарства необхідно розробити механізми заохочення переходу підприємств аграрного сектора на міжнародні стандарти якості.

Для більшості підприємств галузі досить складно перебороти відставання від світових та й наших вітчизняних аграрних лідерів, які зайняті, у виробництві та переробці м'ясо-молочної продукції. Значній кількості підприємств агробізнесу без підтримки органів державної, регіональної та місцевої влади загрожує процедура банкрутства. Загальноновизнано, що, більшість аграрних підприємств відносяться до соціальнозначущих, так як на них виробляються продовольство і сировина для харчової і переробної промисловості. У силу того, що підприємство є учасником не тільки ринку товарів, але й ресурсів, праці, капіталу й інших ринків, поряд із власниками підприємства, його конкурентоздатність також

важлива для споживачів, постачальників, працівників, менеджерів, а також кредиторів й інвесторів. При цьому для кожної із цих груп зацікавлених осіб конкурентоздатність сільськогосподарського підприємства виражається по-своєму. Отже, для власників аграрних підприємств перед прийняттям стратегічних рішень навіть на рівні підприємства, необхідна детальна оцінка його конкурентоспроможності за всіма факторами (рис. 2.2).

Рис. 2.2 - Критерії конкурентоспроможності підприємства

Джерело: розробка автора

Для багатьох вітчизняних підприємств галузі м'ясо-молочного скотарства зміст конкуренції зводиться до того, щоб бути схожими на своїх конкурентів. Це додає їм впевненості в собі. Але наслідувати іншим – значить позбавитися будь-якої своєї конкурентної переваги. Деякі підприємства, володіючи певною конкурентною перевагою, не роблять зусиль для того, щоб не втратити її.

Наявність конкурентної переваги не повинна зупиняти подальший пошук вдосконалення стратегії розвитку підприємств аграрного бізнесу. Для сучасного етапу розвитку ринку наявність саме своєї конкурентної переваги

може стати вирішальним при виборі споживача і для виживання будь-якого підприємства.

Отже, сьогодні у нашій країні недооцінюють проблеми конкурентоспроможності продукції і підприємства в цілому. У більшості випадків при оцінці конкурентоспроможності виробу кількісному аналізу піддаються тільки деякі критерії конкурентоспроможності: ціна, технічні та якісні характеристики. Робиться це, в основному, для продукції, що йде на задоволення потреб споживача [437].

Ця обставина визначає наявність різних факторів, що формують конкурентоздатність підприємства. З огляду на існуючий у галузі дефіцит інвестиційних ресурсів - однієї з головних причин низької конкурентоздатності, можна виділити наступні ключові фактори конкурентоздатності галузі м'ясо-молочного скотарства сільськогосподарських підприємств (рис. 2.3).

Як показує практика, комплексний розвиток всіх факторів, що роблять вплив на конкурентоздатність підприємства, можливий тільки за рахунок освоєння сучасних технологій виробництва продукції, контролю якості, використанні при виробництві сучасної техніки й устаткування. Важливе значення при цьому має мотивація персоналу, що приймає участь у реалізації проектів по модернізації виробництва.

Це пояснюється багато в чому тим, що підприємства звикли працювати на «ринку продавця» і за основу оцінки приймають якісні характеристики товару. Поняття конкурентоспроможності аграрного підприємства не потрібно замінювати поняттям його фінансового стану та платоспроможністю. Фінансовий потенціал аграрного підприємства є лише одним з його факторів конкурентоспроможності, що виконує, як правило, роль обмеження. Але підприємство може мати досить високий рівень розвитку технології, трудові ресурси високої кваліфікації і при цьому низький рівень фінансового потенціалу, що став результатом неправильно

розробленої стратегії ведення конкурентної боротьби інших неправильних управлінських рішень [440].

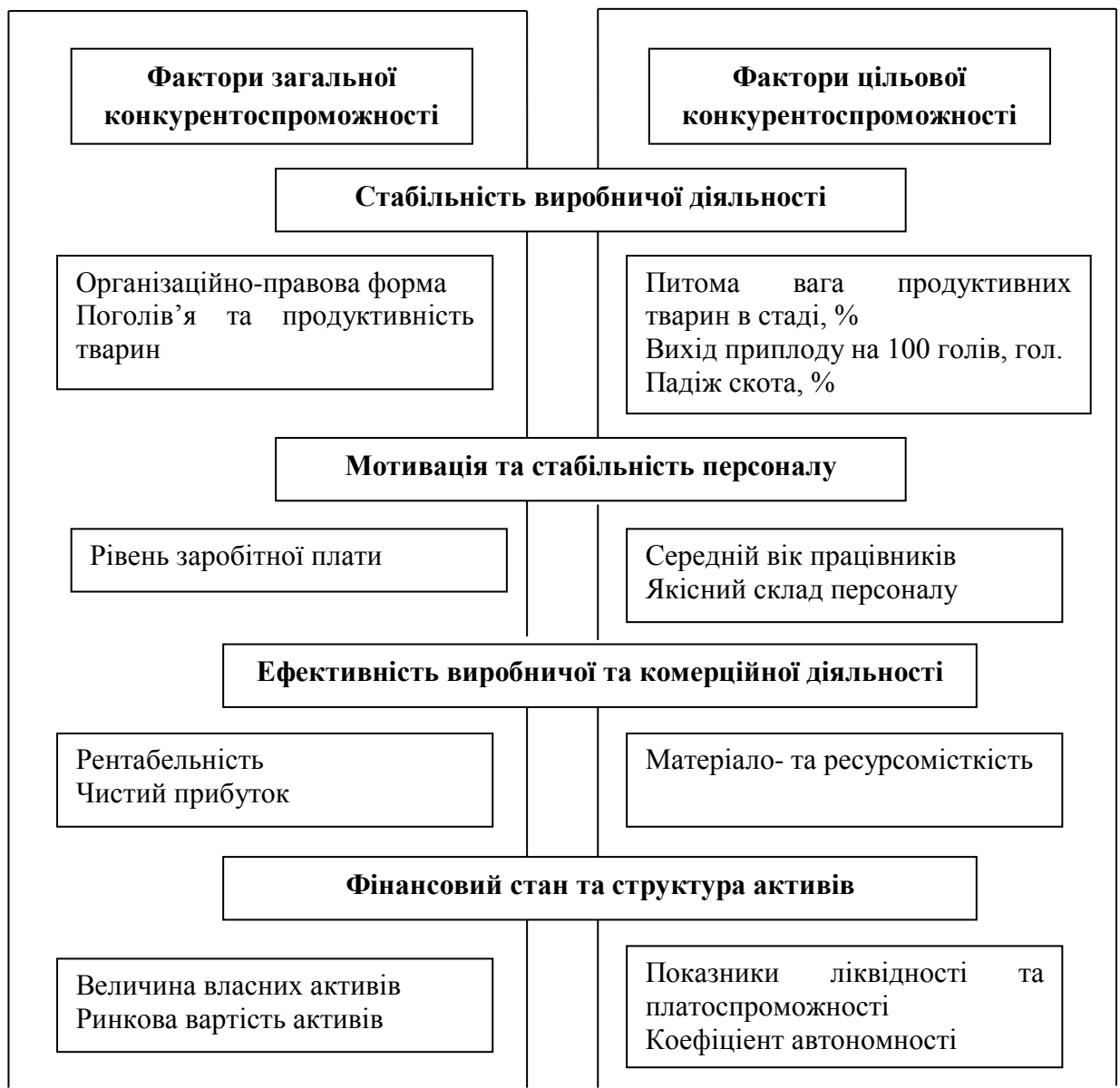

Рис.2.3 - Ключові фактори конкурентоспроможності підприємства галузі м'ясо-молочного скотарства

Джерело: розробка автора

Управління конкурентоспроможністю продукції, що випускається, на сучасному етапі розвитку ринку можливе тільки з позиції привабливості для споживача. Управління конкурентоспроможністю продукції галузі м'ясо-молочного скотарства повинно керуватись наступними аспектами:

- визначення параметрів конкурентоспроможності;
- оцінка рівня конкурентоспроможності для власної продукції і продукції, що випускається конкурентами;
- визначення необхідного рівня конкурентоспроможності;
- доведення існуючих характеристик продукції до необхідного рівня на основі контролю і регулювання;
- прогнозування рівня конкурентоспроможності залежно від темпів науково-технічного прогресу, розвитку ринків, соціальних і політичних змін.

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> • Наявність сприятливих природно-кліматичних умов; • Наявність достатніх переробних потужностей; • Близьке розташування великих та перспективних ринків збуту; • Кваліфікована та дешева робоча сила • Достатня породна база та генетичний потенціал 	<ul style="list-style-type: none"> • Зростання собівартості через подорожчання енергоресурсів; • Недостатній розвиток вітчизняної галузі кормовиробництва; • Низькі закупівельні ціни на ВРХ; • Висока енерго- та ресурсозалежність галузі; • Значний рівень зносу основних виробничих засобів
Сприятливі можливості	Потенційні загрози
<ul style="list-style-type: none"> • Розвиток культури споживання яловичини; • Розширення кордонів СОТ; • Залучення інвестиційних ресурсів; • Державна підтримка програм розвитку сільських територій; • Застосування норм контролю для зданої на переробку продукції; • Завершення земельної реформи; • Створення ефективної інфраструктури і забезпечення прямого доступу фермерів до ринків; • Подальший розвиток сільськогосподарської кооперації. 	<ul style="list-style-type: none"> • Політична та економічна нестабільність в країні; • Погіршення економічних та політичних взаємовідносин з Росією; • Недостатня фінансова підтримка та відсутність бюджетних коштів на розвиток скотарства; • Висока імпортозалежність галузі; • Недосконала законотворча діяльність, лобіювання інтересів агрохолдингів в Верховній Раді; • Відсутність мотивації товаровиробників в галузі

Рис.2.4 – SWOT-аналіз українського м'ясо-молочного скотарства

Джерело: узагальнено автором

Конкретні рекомендації не можуть бути для всіх підприємств стандартними, у кожному конкретному випадку на підприємстві повинна розроблятися система управління конкурентоспроможністю, що оптимально працюватиме з урахуванням усіх специфічних характеристик і особливостей даного підприємства. Необхідно мати всю систему факторів конкурентоспроможності продукції, їх взаємозв'язок і взаємодію між собою, щоб побудувати систему управління конкурентоспроможністю продукції. Інтегральне розуміння конкурентоспроможності підприємства як сукупності факторів вимагає більш широкого підходу до проблем управління конкурентоспроможністю [440].

Українськими науковцями визначені основні шляхи збільшення поголів'я худоби м'ясо-молочного напрямку:

- інтенсивне відтворення наявного поголів'я вітчизняних і імпортованих м'ясних порід;
- широке використання низькопродуктивних ремонтних телиць молочних і молочно-м'ясних порід для схрещування із плідниками м'ясних порід, або їх штучне запліднення спермою м'ясних бугаїв. Отримане помісне потомство потрібно вирощувати за технологією м'ясного скотарства, що дасть можливість за рахунок помісного поголів'я телиць створити товарні гурти м'ясної худоби. У першу чергу, таку роботу необхідно проводити у господарствах, що мають певні виробничі потужності (приміщення, земля, трудові ресурси), які не використовуються. Багато господарств мають умови для створення культурних пасовищ, що дозволить здешевити виробництво яловичини за рахунок зниження витрат праці та енергоресурсів;
- використання трансплантації ембріонів в племінних заводах та племрепродукторах, дозволить від видатних батьків за рік одержувати 10–20 телят, замість одного у звичайних умовах [362].

Для відродження втрачених потужностей та вирішення проблем в галузі м'ясо-молочного скотарства слід вжити наступних заходів (табл.2.1):

Таблиця 2.1

**Основні напрямки вирішення проблем в м'ясо-молочному
скотарстві**

М'ясний напрямок	Молочний напрямок
<ul style="list-style-type: none"> - розширення племінної бази м'ясного спеціалізованого скотарства за рахунок удосконалення діючих та організації нових репродукторів худоби м'ясного напрямку; – підвищення економічної ефективності виробництва яловичини на основі зниження затрат на одиницю продукції та удосконалення взаємовідносин між сільськогосподарськими товаровиробниками і переробними підприємствами; – встановлення закупівельної ціни на м'ясних тварин великої рогатої худоби реалізованої переробним підприємствам на 25% вище порівняно із молочною худобою; - встановити надбавки в розмірі 35% до закупівельної ціни на молодняк великої рогатої худоби реалізований переробним підприємством вагою від 350 до 400 кг і в розмірі 50% при реалізації однієї голови понад 400кг; - доведення розмірів ферм у сільськогосподарських підприємствах по відгодівлі великої рогатої худоби не менше ніж до 2-3 тис. гол., а комплексів – від 3 до 6 тис. гол. 	<ul style="list-style-type: none"> – поліпшення відтворення стада, зменшення кількості ялових корів і забезпечення їх раціонального використання; – розширення використання надремонтних телиць для додаткового надходження помісного поголів'я; – забезпечення заготівлі на середньорічну голову молодняка великої рогатої худоби до 24,5 ц кормових одиниць при такій структурі кормів за поживністю (в процентах): концкормів – 32, силосу – 19, коренеплодів – 3, сіна – 8,3, сінажу – 13, соломи – 4, зелених – 16, тваринних – 4,7; – розширення інтенсивного вирощування та відгодівлі молодняка худоби, особливо у фермерських господарствах; – застосування комплексної механізації, автоматизації та комп'ютеризації виробничих процесів; – поглиблення спеціалізації господарств.

Джерело: узагальнено автором

Доцільно було б на регіональному рівні основні напрямки розвитку м'ясного скотарства мають бути зосередити на:

- 1) залученні коштів місцевого бюджету для фінансування м'ясного скотарства;
- 2) розширенні інфраструктури мережі сервісних послуг з питань селекції та відтворення худоби, заготівлі, переробки і реалізації продукції скотарства;

3) освоєнні ресурсозберігаючих екологічно безпечних технологій у скотарстві, підготовці кадрів масових професій та підвищенні рівня їх кваліфікації, створенні сільських дорадчих служб.

На рівні сільськогосподарських підприємств з розведення м'ясної худоби слід забезпечити необхідні обсяги виробництва кормів (72,8-75,6 ц к. од. на підвищення ефективності селекційно-племінної роботи і рівня ветеринарного обслуговування.

Ринкові відносини у скотарстві мають формуватися на принципах ощадливості, конкуренції, захисту товаровиробників і споживачів. Нарощування обсягів реалізації конкурентоспроможної продукції скотарства буде досягнуто шляхом:

- запровадження цін підтримки;
- спрямування інвестицій на розвиток ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств та переробної промисловості;
- формування інфраструктури ринку та стимулювання власників м'ясної худоби до участі в біржовій торгівлі через створення системи збуту продукції шляхом формування заготівельно-збутових кооперативів та кооперативних агроторгових домів, аукціонів живої худоби;
- формування оптових ринків;
- вжиття відповідних заходів щодо захисту внутрішнього ринку, які не суперечать правилам та вимогам СОТ;
- надання учасникам (операторам) ринку кон'юнктурної інформації щодо цін попиту та пропонування на яловичину та молоко;
- проведення моніторингу цін, аналізу та прогнозування стану справ на ринку молока та яловичини.

Формування ринку продукції м'ясної худоби у намічених обсягах забезпечить безперебійне постачання високоякісної яловичини споживачам, стабільність процесу купівлі-продажу яловичини, одержаної від м'ясної худоби у зростаючих обсягах, а також досягнення такого рівня цін на високоякісну яловичину, який би задовольняв потреби суб'єктів ринку.

Як було виявлено, м'ясний напрямок скотарства перебуває в гіршому становищі, ніж молочний. Тому з метою прискореного формування і збільшення поголів'я м'ясної худоби, і збільшення обсягів виробництва високоякісної яловичини, молочної телятини та якісних шкур у товарних господарствах намічено використовувати:

1) високопродуктивні спеціалізовані м'ясні породи, які мають високу відтворну здатність не нижче 85-90%, забезпечують середньодобовий приріст живої маси всіх статевовікових груп м'ясної худоби 750-800 г і 450-500 кг яловичини в живій масі на корову за рік;

2) промислове, перемінне та ротаційне схрещування до 30% маток молочних і молочном'ясних порід з бугаями м'ясних порід, що забезпечить підвищення середньодобових приростів живої маси на 25-30%, зниження витрат кормів на 1 кг приросту на 30-35%, збільшення забійної маси на 10-15%, забійного виходу на 2-5%, поліпшення смакових якостей м'яса [232].

Ефективне ведення галузі м'ясного скотарства з урахуванням зональних особливостей має базуватися на застосуванні сучасних ресурсозберігаючих технологій, а саме: безприв'язне утримання у зимово-стійловий період на глибокій підстилці усіх статевовікових груп тварин в приміщеннях полегшеного типу з вільним виходом на вигульні майданчики; пасовищне утримання худоби протягом 9-10 місяців в рік з комбінованим використанням пасовищ і кормів із сховищ; сезонні отелення корів у лютому - квітні, що забезпечить утримання підсисних корів з телятами на пасовищах до 300 днів; підсисний метод вирощування телят до 6-8 місячного віку; заключна відгодівля надремонтного молодняка до високих вагових кондицій.

Також годівля м'ясної худоби має ґрунтуватись на кормах власного виробництва при максимальному використанні дешевих грубих і соковитих кормів в зимово-стійловий період та пасовищних кормів в літній період при оптимальному вмісті в раціонах високобілкових зернових та інших кормів [225].

Наукове забезпечення розвитку м'ясного скотарства має здійснюватись провідними науковими установами НААН України, які забезпечать розробку та освоєння новітніх технологій виробництва і переробки продукції м'ясного скотарства, виведення нових високопродуктивних м'ясних порід та забезпечать реалізацію наявного генетичного потенціалу на основі впровадження досконалої системи годівлі [6].

Для реалізації переваг м'ясної худоби (високоякісна сировина для шкіряної, легкої і фармацевтичної промисловості) на м'ясопереробних підприємствах мають бути впроваджені безвідходні технології переробки туш і раціональна технологія поділу туш за сортами. Диференційоване використання туш худоби м'ясних порід (реалізація в торгівельній мережі і промислова переробка) дасть змогу повніше задовольнити попит населення з різною купівельною спроможністю на м'ясо і м'ясопродукти, а переробних підприємств - на високоякісну сировину, а також запровадити закупівельні і роздрібні ціни залежно від якості продукції.

Одним із чинників конкурентоспроможного функціонування аграрних підприємств на ринку продукції скотарства в умовах СОТ є ефективне управління ресурсами при її виробництві на основі застосування методів економічного моделювання, системного аналізу і комп'ютерних технологій, яке дозволяє розширити можливості інформаційного прогнозування витрат та рівня рентабельності, а також надає важливий інструмент для обґрунтування і прийняття зважених рішень з врахуванням впливу факторів ринкового середовища [4].

Зважаючи на сучасний стан ефективності виробництва м'яса ВРХ, основними напрямками інноваційної діяльності у цій галузі за відсутності достатніх матеріальних та фінансових ресурсів має стати наявний кадровий науково-технічний потенціал і високий рівень освіти.

Низька економічна ефективність виробництва продукції скотарства у вітчизняних сільськогосподарських підприємствах в значній мірі обумовлена

недостатнім рівнем управління виробничими процесами через відсутність об'єктивної інформації щодо планових витрат і оцінки впливу наслідків від прийняття організаційно-економічних і технологічних рішень.

Одним із шляхів вирішення даної проблеми є розробка та впровадження адаптивно-експертних моделей оцінки і прогнозування основних показників їх господарської діяльності, аналізу собівартості виробництва продукції і визначення еквівалентних цін, при яких забезпечуватиметься беззбитковість із врахуванням кон'юнктури ринку [211].

Серед перспективних напрямків підвищення конкурентоспроможності скотарства на основі інноваційних технологічних рішень слід окремо виділити:

- використання автоматизованих систем доїння корів, зокрема роботів-доярів DeLaval, Lely Astronaut A4, RDS Futureline та обладнання даного типу інших фірм-виробників;

- біоенергетичної переробки органічних відходів на основі системи когенераційної утилізації біогазу з виробництвом електричної і теплової енергії та біодобриків;

- застосування підвісних кормороздавачів для годівлі великої рогатої худоби, процес керування якими є автоматизованим;

- розведення високопродуктивних порід великої рогатої худоби молочного і м'ясного напрямку продуктивності з врахуванням погоднокліматичних умов, територіального розміщення і зональної спеціалізації аграрного виробництва;

- використання товаровиробниками спеціальних молочних автоматів, що дозволить організувати новий прямиий канал збуту продукції, і в перспективі суттєво зменшити частку впливу посередницької ланки на ринку та встановити рівновигідну ціну на продукцію [430].

Проблеми конкурентоспроможності ведення молочного і м'ясного скотарства, порівняно із іншими видами сільськогосподарської діяльності в

частині окупності витрат та прибутковості ведення бізнесу, зумовлюють збереження негативної тенденції скорочення чисельності поголів'я великої рогатої худоби і обсягів виробництва продукції.

Стабілізаційні тренди, які спостерігаються в галузі скотарства за останні роки, потребують застосування перспективних інноваційних підходів для поглиблення процесів відродження великотоварного виробництва, збільшення чисельності поголів'я молочних і м'ясних порід великої рогатої худоби, суттєвого підвищення продуктивності тварин та зменшення витрат ресурсів на одиницю продукції.

При цьому необхідно забезпечити формування оптимальної моделі конкурентоспроможного та високоефективного інноваційно-інвестиційного розвитку скотарства на основі врахування інтересів виробника продукції, переробної промисловості і споживача з метою раціонального використання наявного ресурсного потенціалу галузі [131].

2.2. Соціально-екологічні проблеми розвитку галузі м'ясо-молочного скотарства

Останніми роками спостерігається особливе загострення соціально-екологічних проблем сільських територій. Це пояснюється, з одного боку, притаманним нашій державі глобальним процесом урбанізації, а, з іншого, – економічним, соціальним, культурним спадом у віддалених від обласного центру територіях, зумовленим низкою проблем, пов'язаних з недостатньо ефективним використанням соціально-екологічного потенціалу. Як наслідок, сьогодні перед сільськими територіями постала низка викликів, зумовлених руйнуванням їх соціальної інфраструктури, погіршенням якості людського капіталу, нарощуванням соціально-демографічних диспропорцій, недостатньо ефективним використанням наявних природних ресурсів,

погіршенням екологічного стану. Натомість ефективне реформування та забезпечення розвитку сільських територій є вагомим резервом вирівнювання просторово-структурних і соціально-економічних деформацій, простором для розвитку галузей реального сектору економіки, стимулювання ділової активності, покращення інфраструктури та якості життя значної частини населення [248].

Соціально-екологічний розвиток галузі скотарства визначається як процес змін, спрямованих на підвищення рівня розвитку товаровиробників з урахуванням екологічної і соціальної сфер сільських регіонів, де вони розміщені, з мінімальними втратами для природного середовища і найбільшим рівнем задоволення потреб сільського населення та інтересів держави.

На думку О. В. Ульянченка «...у сільському господарстві сталість розвитку це не лише досягнення певного економічного ефекту, але й забезпечення соціального та екологічного розвитку регіону» [411].

Соціальна сфера села є однією із складових у виконанні основної функції села – забезпечення продовольчої безпеки країни. Підвищення ефективності аграрного виробництва за умови збереження навколишнього середовища, подолання економічної і фінансової кризи та соціальне відродження села – процеси, органічно пов'язані. Реформи аграрного сектора матимуть позитивні результати при їх соціальному спрямуванні, поліпшенні життєвого рівня на селі. В умовах формування ринкового середовища основною функцією соціальної сфери села є забезпечення сільського населення такими умовами праці та відпочинку, які надади б змогу запобігти деградації, депопуляції селянства, поліпшити демографічну ситуацію, що, в свою чергу, відобразиться на підвищенні ефективності аграрного виробництва [420].

Не менш важливий чинник, стримуючий розвиток на селі, - це відсутність кваліфікованих фахівців та інформаційна незабезпеченість села. Відсутність знань, інформації не дозволяє підприємствам ефективно вести

своє господарство. Вони часто не уявляють, що робиться у сусідньому районі, не кажучи про те, які програми, дотації існують в країні. Вони не мають інформації, де вигідно придбати техніку, корми, куди краще відправити свою продукцію. І у вирішенні цього питання ключова, визначальна роль повинна належати державі. Вона не повинна обмежуватися тільки дотаціями, які, як показує досвід, не завжди можуть бути ефективним механізмом.

Відтак, актуалізувалася необхідність ідентифікації пріоритетів, розробки та реалізації ефективних механізмів та інструментів соціально-екологічного зростання і використання потенціалу розвитку товаровиробників галузі скотарства. Відродження соціальної сфери та підвищення екологічних стандартів виробництва м'ясо-молочної продукції – це ключові питання, що стоять перед Україною на шляху її модернізації у контексті європейського напрямку розвитку [176].

На наш погляд, усі існуючі соціально-екологічні проблеми розвитку галузі скотарства можна систематизувати у наступні блоки:

1. Підвищення ефективності виробництва. До них належать низька продуктивність поголів'я ВРХ, незадовільна племінна робота, нераціональний та незбалансований раціон тварин, невідповідна кормова база, застаріле обладнання, відсутність інновацій і новітніх технологій тощо;

2. Контроль якості продукції. Саме через низьку якість молоко та м'ясо ВРХ неконкурентоспроможне на світовому ринку. Проблемами якості є незадовільна екологічна безпека, низька жирність молока, недостатній ступінь очищення, відсутність відповідного обладнання для первинної обробки та охолодження продукції, незадовільний санітарний стан ферм, відсутність достатньої кількості боєнь, антисанітарні умови зберігання, висока частка людської праці у технологічному процесі виробництва. Основною причиною низької екологічної безпеки та біологічної цінності м'ясо-молочної продукції в Україні є переважне її виробництво (72 %) в особистих селянських господарствах;

3. Удосконалення соціального середовища. Основою соціальної захищеності є підвищення мотивації населення щодо відродження галузі, створення передумов для праці молоді на селі.

4. Розвиток ринкового середовища. Серед основних заходів варто виділити низьку державну підтримку, відсутність ринку землі, зниження економічного інтересу у товаровиробників, низькі закупівельні ціни, що не покривають собівартість, нестабільний ринок.

5. Екологізація та впровадження енергоощадних технологій. Роздрібненість господарств, відсутність об'єднань і великотоварних підприємств, що призводить до низької якості продукції і робить її неконкурентоспроможною на ринку також не сприяє застосуванню нових прогресивних технологій. Доцільність укрупнення підприємств – виробників молока та м'яса ВРХ підтверджує зарубіжний досвід. Зокрема, провідний експерт і консультант у галузі скотарства з Нідерландів Ян Баккер вважає: «Що більша ферма, то легше нею керувати, то простіше домогтися потрібної якості продукції і зробити її конкурентоспроможною». Цю думку поділяє і консультант у галузі скотарства Е. Оруджев (Російська Федерація), стверджуючи, що максимальної ефективності можна досягти лише за умов промислового виробництва, основою якого є спеціалізація, концентрація та інтенсифікація [194].

Використання у скотарстві засобів механізації і автоматизації виробництва, прогресивних технологій, надійне кормозабезпечення створили умови для одержання у великотоварному виробництві високоякісної продукції, яка відповідала потребам переробної промисловості та споживчому попиту населення згідно з його доходами.

Подальший розвиток тваринництва на основі будівництва нових і модернізації існуючих ферм і комплексів повинен передбачати, перш за все, системну механізацію та автоматизацію виробничих процесів, застосування інноваційних досягнень у технологіях. Це є основою матеріально-технічної бази галузі та ефективного ведення скотарства, що відповідає викликам

глобалізації та міжнародного ринку.

Стратегічні напрямки розвитку скотарства визначені у Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2020 року (далі - Програма), затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 19.09.2011 № 1158. Можна сказати, що в Програмі фактично визначено три моделі одночасного розвитку м'ясного та молочного скотарства в Україні:

- екстенсивна модель на базі особистих селянських господарств;
- індустріальна модель на базі сільськогосподарських підприємств і фермерських господарств середнього розміру;
- індустріальна модель на базі великих агробізнесових структур [176].

Розглянемо їх з точки зору досягнення основної стратегічної мети галузі скотарства в Україні, яку ми визначили як створення стартових технологічних та економічних умов для формування та розвитку галузі.

На користь першої та другої моделей розвитку (на базі особистих селянських господарств, їх кооперативних об'єднань, фермерських господарств, сільськогосподарських підприємств) працюють не тільки міркування соціальної доцільності та екологічної безпеки, але і поширеність цих моделей у світовій практиці, зокрема, в країнах ЄС.

За даними Євростату, середнє поголів'я худоби, яка вирощується на одній фермі в ЄС-25, становить 40 голів, хоча різниця в середніх розмірах виробництва між країнами досить суттєва - від 107 голів у Нідерландах до 2,6 голови в Румунії. Таким чином, скотарство ЄС розвивається на основі невеликих і середніх фермерських господарств. Підтримка цих моделей розвитку скотарства вимагає значних ресурсів, які надходять, відповідно до спільної аграрної політикою ЄС, фермерам з Брюсселя і які Україна навряд чи зможе собі дозволити в даний час і в середньостроковій перспективі [446].

За роки аграрних реформ в Україні не вдалося створити ефективний сектор фермерських господарств, який міг би скласти основу сільськогосподарського виробництва країни, а процеси кооперації фермерських та особистих селянських господарств знаходяться на

зародковому етапі. Сільськогосподарські підприємства та великі фермерські господарства, що утворилися на базі колишніх КСП в результаті їх реорганізації, не мають власних фінансових ресурсів для розвитку скотарства, а джерела державної підтримки дуже обмежені. Таким чином, найбільші можливості швидкими темпами збільшувати концентрацію м'ясного та молочного виробництва мають вертикально інтегровані структури (агрохолдинги та інші великі агробізнесових формування).

У зв'язку з цим ми пропонуємо з трьох передбачених Програмою моделей визнати пріоритетною індустріальну модель розвитку скотарства на принципах великого бізнесу. Ми виходимо з того, що саме завдяки концентрації скотарства (переходу на так звані індустріальні моделі вирощування тварин - моделі IFAP (Industrial Farm Animal Production), які почали поширюватися з 1930-х років у США, а з 1970-х - в латиноамериканських та інших країнах світу, вдалося знизити собівартість виробництва продукції скотарства та забезпечити доступні ціни на м'ясо та молоко для населення країн, що розвиваються. У свою чергу переваги концентрації молочного та м'ясного скотарства у великих господарствах спеціалізованих зон досягаються за рахунок впровадження сучасних інноваційних технологій інтенсивної відгодівлі, використання кваліфікованих фахівців, кращого доступу до фінансових ресурсів і ринків збуту, вертикальної інтеграції - від виробництва кормів та інших ресурсів до переробки і реалізації продукції, виходу на експортні ринки.

Надання пріоритетності індустріальній моделі дасть реальну можливість вивести скотарство України з кризового стану, тим більше, що традиції вирощування м'ясних та молочних порід худоби на індустріальній основі ще не втрачені. За такої моделі на базі колективних та державних господарств скотарство в Україні розвивалося з 1950-х років. Відродження галузі на новій основі дозволить забезпечити цінову доступність для населення м'яса та молока великої рогатої худоби в умовах зростання

світових цін на продовольство, а також стандарти якості продукції відповідно до світових [39].

Це дасть змогу додаткового швидкого залучення приватних інвестицій; здешевлення виробництва і підвищення конкурентоспроможності продукції за рахунок: економії на масштабі; інтенсивних технологій; високопродуктивного стада; сучасних методів організації виробництва і збуту; кращого доступу до фінансових ресурсів; використання висококваліфікованих фахівців; вертикальної інтеграції; кращого доступу до ринків збуту; введення систем управління якістю.

Для суспільства основними перевагами стане: цінова доступність м'яса та молока для населення; створення потенціалу для нарощування експорту; зменшення імпортозалежності; створення робочих місць у сільській місцевості.

Також впровадження індустріальної моделі розвитку галузі скотарства забезпечить вирішення таких екологічних питань:

- 1) розвиток технологій, які зменшують негативний вплив на водні та земельні ресурси;
- 2) регуляторні вимоги з боку державної та місцевої влади, що стосуються накопичення відходів виробництва і управління ними;
- 3) використання відходів скотарства для виробництва альтернативних джерел енергії і органічних добрив.

Враховуючи вагому роль господарств населення у виробництві молока та м'яса великої рогатої худоби і доходів від особистих селянських господарств у структурі доходів сільського населення, доцільно зберігати діючі механізми підтримки виробництва продукції в господарствах населення та фермерських господарствах, а також в сільськогосподарських підприємствах. При цьому між усіма моделями можуть розвиватися такі механізми взаємодії при пріоритетному становленні інтенсивного великомасштабного виробництва м'ясної та молочної продукції, як:

- продаж телиць репродуктивного віку і нетелей;

- реалізація телят господарствами населення безпосередньо в комплекси інтенсивної відгодівлі;
- розвиток системи виробничих контрактів, що дозволяють впроваджувати механізми вертикальної інтеграції на основі розподілу і взаємодоповнення функцій великотоварного індустріального виробництва та виробництва у господарствах населення, орієнтованих на зменшення негативної соціальної та екологічної навантаження від впровадження інтенсивних технологій [142].

Як бачимо, реалізація даного проекту не означає відмову від підтримки інших моделей розвитку скотарства, а навпаки, дає їм шанс.

Існує опозиційний підхід щодо впровадження індустріальної моделі розвитку скотарства, зокрема щодо наявності можливих негативних соціальних та екологічних наслідків великомасштабного інтенсивного виробництва і продукції. Але досвід західних країн показує шляхи вирішення питань зменшення негативного впливу індустріальних систем виробництва молока та м'яса великої рогатої худоби на навколишнє середовище. Так, розвиток технологій дозволяє зменшити навантаження інтенсивного скотарства на водні та земельні ресурси. Наприклад, в результаті їх впровадження в м'ясному скотарстві США на кожен фунт виробленої яловичини в 2007 р. витрачалося на 14% менше води і на 34% - земельних ресурсів, ніж в 1977 р. Крім того, нові технології в скотарстві дозволяють підтримувати тварин у належному стані, упереджувати і контролювати хвороби, покращувати засвоєння кормів тваринами, що також сприяє зменшенню негативного впливу на навколишнє середовище [451].

Уряди багатьох країн і місцева влада вводять суворі обмеження для розвитку індустріальних систем у скотарстві. Такі системи існують, наприклад, у Канаді. Зокрема, обмеження в провінції Саскачеван вимагають від операторів інтенсивного скотарства планів з накопичення та управління відходами виробництва з урахуванням того, щоб не завдавати шкоди водним ресурсам [263].

В ЄС діє система нормативно-правових актів, що забезпечують взаємозв'язок заходів щодо захисту навколишнього середовища з програмами підтримки виробництва окремих видів продукції - так звані акти «взаємного узгодження» (compulsory cross-compliance). Всі фермери, які отримують європейську бюджетну підтримку, у відповідь зобов'язуються дотримуватися певних правил технічного регулювання та стандартів. Законодавство ЄС встановлює 18 пріоритетних стандартів з охорони навколишнього середовища, безпеки продовольства, здоров'я тварин та умовам їх змісту [143].

Ю. О. Лупенко, В. Я. Месель-Веселяк акцентують увагу на моделях розвитку сільських територій, які діють в європейській практиці:

1) галузева модель розвитку (сільський розвиток через модернізоване сільське господарство, секторний розвиток);

2) перерозподільча (вирівнювальна) концепція розвитку (характерна для депресивних територій);

3) територіальний збалансований розвиток (передбачає підтримку не лише сільськогосподарського виробництва, а й інших напрямів та форм підприємницької діяльності). Основною причиною є необхідність впровадження та дотримання європейських стандартів якості харчових продуктів як необхідної умови забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на європейських ринках [386].

Нині в Україні напрацьовано ряд законодавчих і нормативних актів щодо розвитку аграрної сфери, в тому числі і в контексті вступу в Світову Організацію Торгівлі (СОТ). Ще більше законодавчих актів слід розробити у зв'язку з необхідністю адаптації до вимог Спільної аграрної політики.

Разом з тим, підсумовуючи дію розроблених і прийнятих Законів, законодавчо-правових актів, програм з розвитку агропромислового комплексу, слід зазначити, що окремі проекти законів, програм, інших нормативних актів так і залишилися проектами. Тому Україні вкрай необхідна науково-обґрунтована і всебічно опрацьована стратегія розвитку

агропромислового комплексу, розрахована на довгострокову перспективу, мінімум до 2020 р. Ця стратегія має ґрунтуватися, «по-перше, на загальнонаціональних підходах до розв'язання продовольчої проблеми й забезпечення більшої доступності кожної людини до продуктів харчування; по-друге, на макроекономічних засадах розвинених країн щодо вирішення завдань національної продовольчої безпеки з урахуванням принципів і норм СОТ та ЄС у сфері сільського господарства і, по-третє, Концепції сталого розвитку, яка визнана світовою спільнотою фундаментальною основою взаємоузгодження соціальних, екологічних й економічних чинників життєдіяльності суспільства» [432].

Явища занепаду соціальної сфери українського села загострюються, а інституційне забезпечення державної політики щодо сільських територій є недостатнім: інституції та механізми координації політики створюються і скасовуються, а чинні не завжди діють. Так, Постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 року № 1158 затверджена Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року. Основною метою визначено забезпечення життєздатності сільського господарства, його конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринку, гарантування продовольчої безпеки країни, збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності. Програма визначає шляхи і способи розв'язання проблем села, встановлює завдання і заходи та очікувані результати, але не містить жодного завдання, яке б зосереджувалося саме на збереженні та розвитку соціальної складової життєдіяльності сільських територій, що, в свою чергу, відбиває загальний підхід до соціальних питань як до другорядних [109].

Програмою затверджено джерела та обсяги її фінансування, але, за інформацією Міністерства аграрної політики України та продовольства, у 2013 р. було профінансовано лише 61 % від запланованих завдань і заходів, передбачених Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 року (табл. 2.2.).

Незважаючи на відносно непогані кількісні показники виконання програми в 2008-2013 рр. (60-80 % від запланованого), якісні параметри її реалізації є значно гіршими.

Таблиця 2.2

Обсяги фінансування з державного бюджету Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року

Роки	Обсяг фінансування, млрд. грн.	Виділено коштів (профінансовано), млрд. грн.
2008	15,3	12,6 (82 %)
2009	15,1	9,1 (60,5 %)
2010	14,5	8,99 (61 %)
2011	14,1	10,0 (71 %)
2013	13,8	8,4 (61%)

Джерело: дані Рахункової палати України

Так, у 2008-2009 рр. Програма не фінансувалася по 32, у 2010 р. – по 35, у 2011 р. – по 40, у 2013 – по 52 заходах, переважна частина яких стосується саме розвитку соціальної сфери села та сільських територій. Проте, внесення змін до Програми в частині уточнення завдань і заходів, обсягів і джерел фінансування, строків її виконання (відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 22.06.2011 № 794) на період 2011-2015 рр. не здійснено.

Для сучасного стану аграрної сфери актуальною є проблематика її модернізації з урахуванням нової економічної ситуації. При цьому процес стабілізації виробництва, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продовольчої продукції та формування адекватного новим умовам механізму підтримки національного аграрного товаровиробника передбачає необхідність урахування регіональних відмінностей та наявних диспропорцій у рівні розвитку аграрної сфери окремих регіонів. Можливість реалізації цього завдання пов'язується з необхідністю кооперування державних управлінських структур з приватним та громадським секторами, оскільки загальнодержавні та регіональні органи влади неспроможні самотійно

реалізувати весь комплекс завдань, спрямованих на сталий соціально-екологічний та економічний розвиток окремих територій.

Отже, тільки науково-обґрунтований, системний підхід до реалізації вже розроблених і майбутніх законодавчих і нормативних актів щодо розвитку аграрної сфери сприятиме подоланню соціального занепаду села, забезпечить комплексний соціально-економічний розвиток сільських територій, гідні умови життя і праці селян (рис.2.5, табл. 2.3.).

Таблиця 2.3

Групування областей України за рівнем отриманої підтримки на розвиток соціальної сфери села

Області	Рівень державної підтримки, млн.грн.	Кількість областей в групі	Частка областей групи в загальній чисельності, №	Частка отриманої підтримки в групі до загальної суми, %
Івано-Франківська, Закарпатська, Волинська	0-200	3	13	7
Вінницька, Чернігівська, Львівська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Хмельницька, Житомирська	201-400	8	30	16
Миколаївська, Черкаська, Чернівецька, Херсонська, Харківська, Одеська, Кіровоградська	401-800	7	29	29
Запорізька, Луганська, АР Крим	801-1000	3	13	17
Дніпропетровська, Донецька, Київська	≥1000	3	13	31

Джерело: розрахунок автора

Так, наприклад існує суттєвий дисбаланс між областями України щодо отримання коштів на розвиток соціальної сфери села. За даними Рахункової палати України лідерами у 2013 році стала Київська, Донецька, Дніпропетровська області – в середньому 1648 млн.грн.; а аутсайдерами – Івано-Франківська, Закарпатська, Волинська області – середній обсяг на рівні 165 млн.грн.

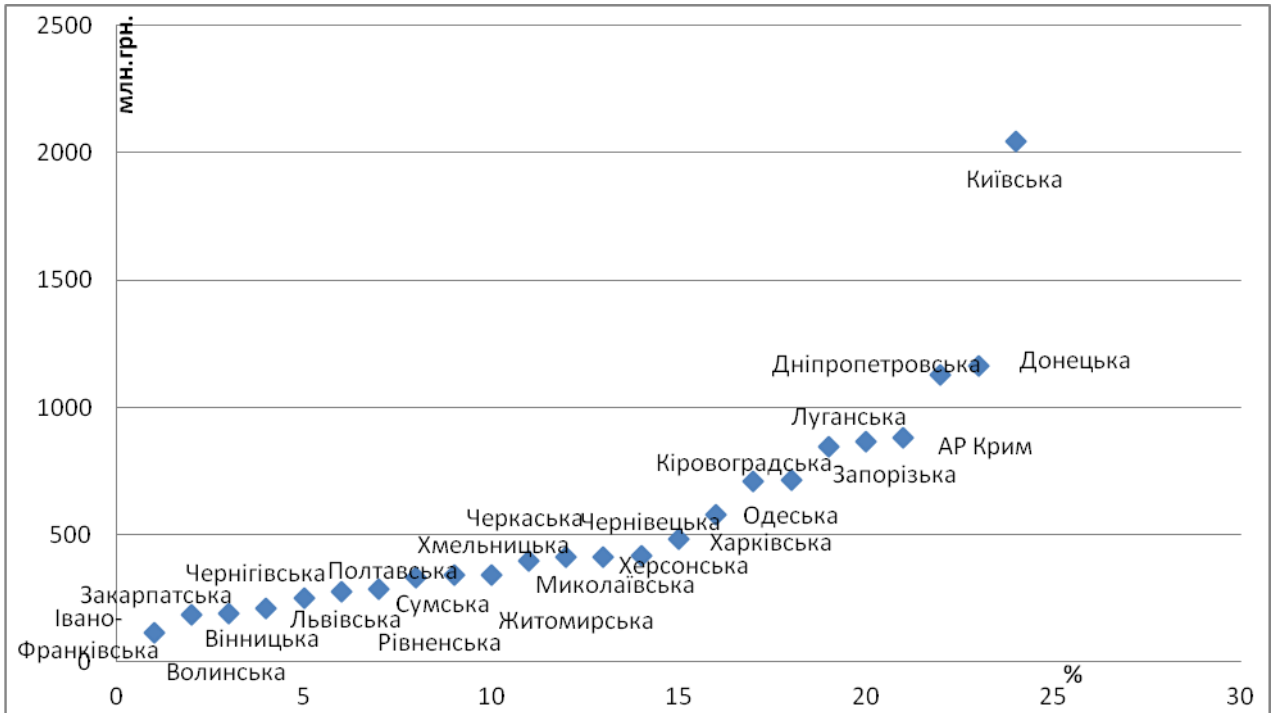

Рис. 2.5.- Розподіл областей за обсягом державної підтримки на соціальний розвиток села

Джерело: розрахунок автора

Для вирішення проблеми соціального розвитку села злід знову таки звернути увагу на європейські аналоги, а саме - зацікавлення роботодавців у перенесенні виробничих потужностей підприємств на сільські та периферійні території. Одним із чинників такої мотивації є відшкодування роботодавцям єдиного соціального внеску через певний період господарювання на сільських територіях при умові збільшення заробітної плати або створення додаткових робочих місць. Стимулом для розвитку села є також будівництво нових та ремонт існуючих доріг. Саме створення нових робочих місць і, як наслідок, – збільшення обсягів відрахувань податку з доходів фізичних осіб до місцевих бюджетів дозволить скеровувати ці кошти на відновлення соціальної складової в розвитку галузі скотарства. Також з цією метою слід проводити роботу щодо впровадження при стимулюванні розвитку сільських територій сучасних моделей самоорганізації та навчання для поширення

підприємницької діяльності, як це здійснювалось під час реформування сільських територій скандинавських країн [143].

При формуванні нових форм і видів регулювання аграрної сфери недостатньою мірою враховувалася динаміка інституційних перетворень, насамперед їх регіональних економічних, соціальних, природних та інших особливостей. Децентралізацію системи планування й контролю не було вчасно компенсовано створенням адекватних ситуації нових інституцій, які б забезпечували реалізацію функцій розповсюдження інформації та надання фінансових послуг.

Це стало однією з основних причин дестабілізації розвитку агропродовольчої сфери, поглиблення проблем недостатності споживання харчових продуктів населенням держави, диференціації продовольчого споживання (табл. 2.4.).

Таблиця 2.4

Розрахунок диференціації продовольчого споживання індикаторів достатності споживання м'ясо-молочної продукції у 2008-2012 рр. (в середньому)

Продукти	Мінімальний рівень, кг на особу на рік	Максимальний рівень, кг на особу на рік	Коефіцієнт диференціації	Споживання у середньому по Україні, кг на особу на рік	Раціональна норма, кг на особу на рік	Індикатор достатності споживання
М'ясо і м'ясопродукти	37,6	56,9	1,51	46,1	80,0	0,58
Молоко і молокопродукти	175,4	286,4	1,63	224,4	380,0	0,59

Джерело: дані сайтів Держкомстату та Міністерства аграрної політики та продовольства України, розрахунки автора

Враховуючи той факт, що через недовикористання сільськогосподарського потенціалу країни, що зумовлено недостатнім платоспроможним попитом населення, сильною ринковою владою посередників та акумуляцією ними значних прибутків, диспаритетом цін на матеріально-технічні ресурси та аграрну продукцію, а також нерегульованістю земельних відносин, Україна не може стати

повноправним членом Світової організації торгівлі.

Для ліквідації цих диспропорцій автором пропонується алгоритм зближення аграрної моделі України з європейською (рис.2.6.).

Джерело: розробка автора

Рис. 2.6 – Схема приведення галузі скотарства до європейської моделі функціонування

На першому етапі реалізації алгоритму мають бути ідентифіковані всі основні компоненти сучасної багатофункціональної моделі ЄС з детальною їх характеристикою, на основі чого на другому етапі буде виявлено блоки невідповідності системного зближення України з ЄС в сільськогосподарському секторі, натомість, на третьому етапі має бути запущено основні механізми та інструменти гармонізації української аграрної моделі з європейською. Комплексний підхід щодо наближення

сільського господарства України до багатофункціональної європейської моделі, надасть змогу ефективно використовувати вітчизняний аграрний потенціал, усунути диспропорційність розвитку галузей тваринництва та рослинництва, стимулювати розвиток органічного сільського господарства, забезпечити високу додану вартість та конкурентоспроможність українського експорту, гарантувати продовольчу безпеку держави [146].

Усі вищеперераховані напрями соціальної підтримки аграрного сектора в зарубіжних країнах займають значну питому вагу в загальній сумі державної підтримки. Так, найбільший цей показник зафіксовано у Швейцарії - 82%, Норвегії - 75%, Ісландії - 73%. В Японії цей показник становив 74%, країнах ЄС - 49%, а в США - 30%. До країн з найменшим рівнем субсидування соціально-екологічного розвитку сільськогосподарської продукції відносять Австралію (10%) і Нову Зеландію (3%). До країн з мінімальним рівнем субсидування аграрного сектора можна віднести й Україну - 4,5% у вартості сільськогосподарської продукції (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Бюджетна підтримка соціально-екологічного розвитку в різних країнах
у 2013 році**

Країни	В доларах США		Підтримка у %		
	на душу населення	на 1 голову ВРХ	ВВП	валової продукції скотарства	
Країни ЄС	336,0	553,0	1,7	49,0	
США	350,0	340,0	1,5	30,0	
Польща	107,0	299,3	1,5	31,2	
Угорщина	11,0	488,2	1,8	29,5	
Чехія	100,0	389,5	1,6	16,3	
Росія	60,0	70,5	0,8	13,7	
Україна	2000 р.	1,8	2,7	0,28	0,84
	2003 р.	2,9	4,4	0,36	1,21
	2007 р.	5,5	8,3	0,61	2,23
	2010 р.	10,7	16,2	1,02	4,9
	2013 р.	8,9	11,2	1,2	3,6

Джерело: аналітична інформація, зібрана автором

При цьому, наприклад, витрати США на здійснення соціально-екологічної підтримки аграрної сфери, розраховуючи на душу населення, становлять 350 дол. США, країн ЄС - 336 дол. США, Польщі - 107 дол. США, Росії - 60 дол. США. Тоді як витрати України на ці цілі становлять всього 10 дол. США на душу населення. В розрахунку на 1 голову ВРХ бюджетної підтримки в Україні припадало в 2013 р. лише 11,2 дол. США, що в 52,4 рази менше, ніж в країнах ЄС, у 27,1 раза менше, ніж у США і майже в 6 разів менше, ніж у Росії [446].

Досягнення соціальної стабільності села, а точніше соціально-екологічної стабільності, можливо тільки як наслідок адекватної організації економічного розвитку підприємств. На сьогоднішній день низька ефективність ведення господарювання, неконкурентоспроможність виготовленої продукції є наслідком багатьох причин, не лише економічного характеру, а й соціального. Не останнє місце в переліку займає відсутність дієвої системи мотивації праці зайнятих у галузі працівників, що зумовлена низькою ціною праці аграріїв. Аналізуючи причини низької ціни сільської робочої сили, слід визначити ряд факторів. Перше, це мізерність оплати праці, зумовлена неефективністю сільськогосподарського виробництва, нижчою його прибутковістю порівняно з іншими галузями. Серйозною проблемою підвищення заробітної плати є фінансові труднощі, що проявляються у нестачі оборотного капіталу.

Крім того, підвищення заробітної плати стримується і через те, що це призведе до зростання собівартості сільськогосподарської продукції, яка і без того не відрізняється високою прибутковістю [22].

Через утрату економічної зацікавленості у веденні м'ясного та молочного скотарства практично згорнута галузь кормовиробництва, що, у свою чергу, призводить до вирощування монокультур і порушення сівозміни. Крім цього, скорочуються посіви бобових культур і зменшується величина внесених органічних добрив, що призводить до зниження родючості ґрунту,

прискорення ерозійних процесів унаслідок вирощування просапних культур і розорювання схилів.

Перевагами розвитку екологічного скотарства м'ясного та молочного напрямів є:

1. Збереження біорізноманіття в районах, які межують з природними національними парками.

2. Сприяння утворенню екологічно стійких агроландшафтів.

3. Зупинення ерозійних процесів шляхом залуження еродованих земель і переведення малопродуктивних сільськогосподарських земель під культурні пасовища.

4. Комплексне ведення сільгоспвиробництва дозволяє одержати екологічно чисту тваринницьку й рослинницьку продукцію.

5. Підвищення родючості ґрунту відбуватиметься за рахунок внесення органіки, посіву бобових культур, використання сидератів.

6. Зростання зайнятості сільського населення в трудомісткому тваринництві.

7. Ефективне використання земельних ресурсів, виходячи з їх кадастрової оцінки та бонітету.

8. Розвиток кооперації гірських і рівнинних районів макрорегіону в забезпеченні кормами, здійсненні переробки та реалізації готової продукції.

При переході або запровадженні екологічних технологій утримання ВРХ і молочного стада необхідно здійснити моніторинг сільськогосподарських угідь на предмет їх відповідності умовам спеціальної сировинної зони. Виходячи з площі сільськогосподарських земель, що відповідають статусу спеціальної сировинної зони, можна визначити нормативну чисельність тварин. Результати наукових дослідів і практика свідчать, що виробництво яловичини й молока може бути рентабельним за умови, коли в середньорічному раціоні годівлі тварин зелені корми займають понад 30%. Але нині пасовищні корми в річному раціоні поголів'я

становлять лише 10–12%. Основна причина – мала частка лук і пасовищ у структурі сільськогосподарських угідь [105].

Аналізуючи потенційну систему годівлі молочного поголів'я, яка базується на екологічних принципах, необхідно мінімізувати витрати на корми, а також оптимізувати баланс виносу та надходження поживних речовин у ґрунті. Компонентами раціонів можуть слугувати кормові культури - зелена маса природних лук і пасовищ, зелена маса сіяних злаково-бобових, кукурудзи, а також зерно пшениці, ячменю, вівса, кукурудзи, гороху, бобів кормових, ріпаку, люпину. Їх культивуванню сприяють місцеві локальні ґрунтово-кліматичні умови, що дає можливість отримати оптимальні врожаї перерахованих кормів. При цьому необхідно наголосити, що пріоритет у виборі тих чи інших компонентів раціонів слід надавати рослинам і препаратам біологічного походження, які сприяють посиленню як симбіотичної, так і асоціативної азотфіксації атмосферного азоту. Це, насамперед, залежить від збільшення частки багаторічних бобових трав на пасовищах і сіножатях.

Уміле використання системи годівлі, виходячи з ґрунтово-кліматичних умов і зменшення собівартості годівлі, дозволить підвищити рівень рентабельності продукції при незначному підвищенні ціни порівняно з продукцією, одержаною за традиційними технологіями [414].

Отже, впровадження екологічної складової в розвиток скотарства м'ясного та молочного типів спеціалізації повинно здійснюватись у двох напрямках:

- 1) виробництво екологічно чистої яловичини доцільно здійснювати в особистих селянських і невеликих фермерських господарствах;

- 2) виробництво екологічно чистого коров'ячого молока економічно вигідніше здійснювати в спеціалізованих господарствах.

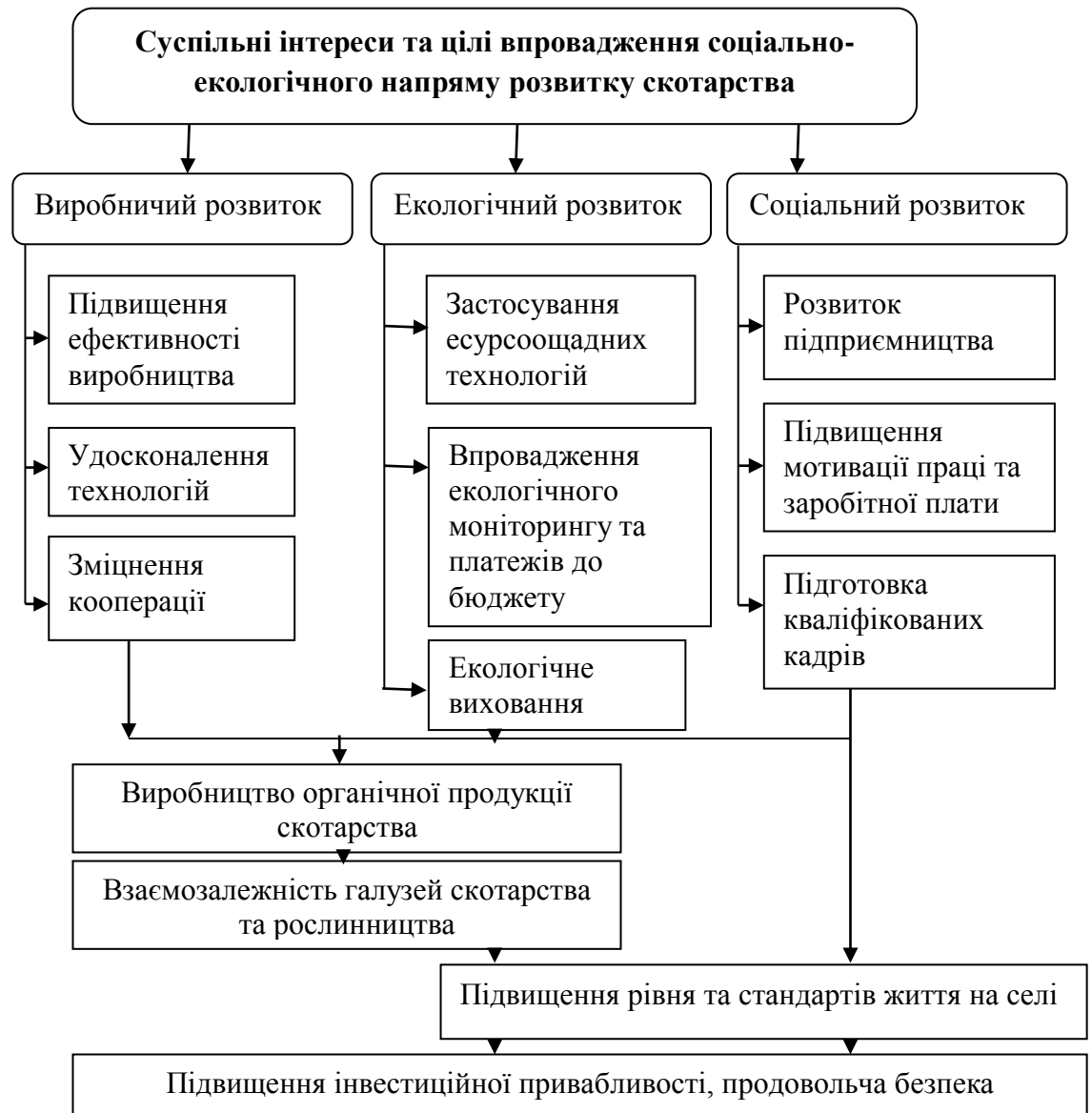

Рис. 2.6. - Схема забезпечення соціально-екологічного розвитку скотарства

Джерело: розробка автора

Серед основних завдань, які потребують вирішення найближчим часом, постають такі:

1) Удосконалення теоретичних і практичних засад економічної оцінки наслідків негативного екологічного впливу на умови життя і діяльності людини в ринковому середовищі – соціально-економічна оцінка.

2) Створення ефективного, зацікавленого в кінцевому результаті (в тому числі і екологічному) власника, для чого необхідне подальше

удосконалення відносин власності, які б охоплювали також і екологічну складову.

3) Узгодження фінансово-кредитної політики з метою створення кредитно-сприятливого середовища і залучення на соціальні потреби додаткових коштів.

4) Подальше удосконалення міжгалузевих відносин, підвищення еколого-економічної ефективності використання природних ресурсів.

Ефективність дії зазначених чинників повністю залежить від рівня екологічної освіти і культури.

Від екологічної освіченості спеціалістів сільського господарства сьогодні залежить захист навколишнього середовища від забруднення і руйнування. Концепція природовідповідності сьогодні повинна бути закладена в усі виробничі системи агросфери, а оцінка продуктивності сільськогосподарського виробництва – виконуватись з урахуванням співвідношення отриманої якісної продукції з об'ємом використання ресурсів, видалених відходів та моніторингу агроєкосистем. Тому соціально-екологічний фактор став сьогодні відігравати важливу роль у безпечному, збалансованому розвитку сільського господарства, і тому дослідження його є важливими та актуальними.

Суттєво впливає на концептуальні підходи до державного регулювання аграрного ринку окремих країн світу Світова організація торгівлі. Однак за роки свого існування ця організація так і не спромоглася знайти оптимальне рішення аграрних проблем таким чином, щоб це задовольнило інтереси як розвинених країн, так і країн, що розвиваються (до яких належить Україна) [153].

Гармонізація аграрних моделей України та ЄС має представляти собою алгоритм, який складається з послідовних дій щодо системної конвергенції, а саме: ідентифікації компонентного складу сучасної багатofункціональної моделі сільського господарства в ЄС; селектування блоків невідповідності системного зближення, зокрема таких, як продуктивність, ефективність,

екологічність, структура виробництва, стандарти якості, інноваційно-інформаційне забезпечення, інвестиційно-кредитне забезпечення; запускання фінансово-економічного, інституційно-правового, організаційно-адміністративного та соціально-психологічного механізмів з притаманними їм інструментами для зближення аграрних моделей України та ЄС.

2.3. Економічно-правові аспекти регулювання розвитку галузі м'ясо-молочного скотарства

Основною запорукою відродження галузі м'ясо-молочного скотарства та підвищення ефективності товаровиробників – сільськогосподарських підприємств – є створення діючої нормативно-правової бази. Відбуватись це повинно згідно принципу «Там, де немає порядку, неможливо створити нічого путнього». Тому забезпечення соціально-економічного зростання повинно відбуватись шляхом розумного поєднання ринкового саморегулювання та державної підтримки. Для розробки стратегічних планів необхідно насамперед проаналізувати світовий досвід створення дієвого правового середовища.

На сьогоднішній день основним вектором розвитку аграрної сфери та галузі скотарства як основної складової частини, вважається концепція "множини модернів" (Multiple Modernities), яка затверджує різноманіття національних проектів модернізації та можливість застосування різних траєкторій переходу до сучасного суспільства, включаючи економічний, соціально-демографічний, екологічний напрями.

В Україні існує велика кількість нормативно-правових актів, які регулюють процес виробництва м'ясо-молочної продукції, забезпечення та управління інвестиційними, трудовими, матеріально-технічними ресурсами, інноваціями, землею. Однак така кількість установчої та регулюючої

документації не допомагає, а створює додаткові труднощі в процесі господарської діяльності.

Адже специфічні особливості скотарства аж ніяк не могли бути враховані традиційними галузями права, бо врахування такої специфіки не входить до їхніх завдань. Другою негативною особливістю українського законодавства є можливість подвійного тлумачення деяких нормативно-правових норм. Не менш важливою для України є також проблема відсутності економіко-правового механізму та відповідного фінансового підґрунтя для реалізації окремих положень нормативно-правових актів, а також неузгодженість багатьох нормативно-правових актів аграрного законодавства з нормами і стандартами Європейського Союзу та Світової Організації Торгівлі.

Останній аргумент є найважливішим, адже у зв'язку із вступом до Світової Організації Торгівлі Україні потрібно як най швидше гармонізувати та уніфікувати національне законодавство у відповідності з принципами міжнародного права. Це в свою чергу дозволить захистити вітчизняного виробника і дозволить йому бути в рівних умовах з іноземними фермерами [7].

Аналізуючи економічно-правові аспекти підписання угоди з СОТ, слід відзначити, для України нова політика державного регулювання сільськогосподарського виробництва є доволі жорстка. Зокрема, йдеться про видатки, що стримують та стимулюють розвиток. Цей розподіл загалом відповідає класифікації СОТ заходів державної підтримки на «жовту скриньку» (тобто заходи підтримки, що стримують розвиток) та «зелену скриньку» (заходи, що стимулюють розвиток). Структуру державної підтримки наведено в таблиці 2.7.

Обсяг бюджетних витрат, закладених цією програмою, передбачає збільшення фінансування програм «зеленої скриньки», відповідно, скорочення програм «жовтої скриньки», що збігається з вимогами СОТ.

Таблиця 2.7

**Структура державної підтримки АПК згідно вимог СОТ у 2009-
2013 роках**

Заходи	Обсяг державного фінансування, млн. грн.					2013/ 2009, %
	2009	2010	2011	2012	2013	
«Жовтої скриньки» (продуктова підтримка)	3193,8	3376,8	3072,9	3112,2	2715,3	85,0
«Жовтої скриньки» (непродуктова підтримка)	2643,2	2288,6	1828,9	1822,3	1649,2	62,4
«Жовтої скриньки» (загалом)	5837,0	5665,4	4901,8	4115,6	4364,5	74,8
«Зеленої скриньки»	8209,9	8504,8	8621,2	8445,2	8911,2	101,8

Джерело: звіт Інституту економічних досліджень та політичних консультацій, власні дослідження

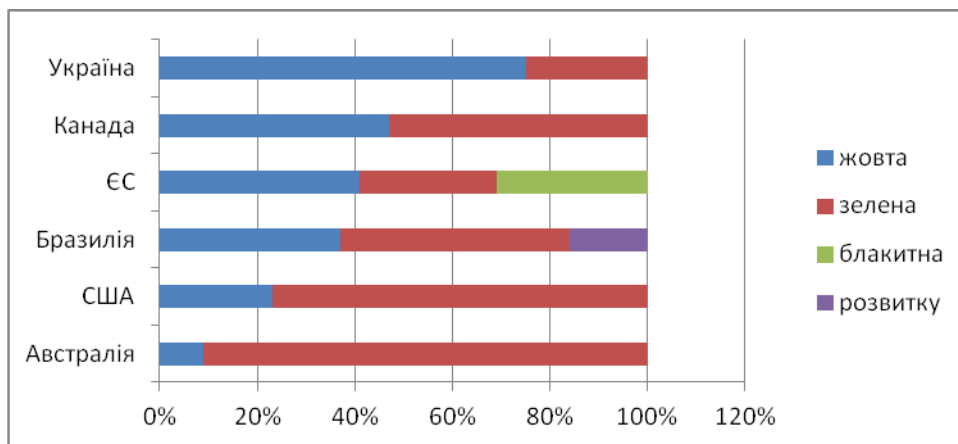
Це саме стосується і фактичного, а не закладеного в «Програмі Державної підтримки розвитку села до 2015 року» рівня і структури підтримки сільського господарства. Отже, в перспективі варто очікувати збільшення фінансування розвитку соціальної і ринкової інфраструктури, дорадництва, професійної освіти, науково-дослідних робіт, селекції та екологічної безпеки, розвиток депресивних територій тощо.

При наявності багатьох позитивних моментів ринкових відносин, все ж ринковий механізм не є ідеальним, тому що йому властиві й негативні риси. Так, що стосується виробництва продукції в галузі скотарства, то ринок неспроможний забезпечити продовольчу безпеку держави, паритет цін на промислову та сільськогосподарську продукцію, стимулювання експорту продукції, екологізацію виробництва, збереження та підвищення племінного потенціалу, розвиток сільських територій. Звідси, механізм державної підтримки, спрямований на компенсацію нездатності ринку, є загальним явищем в усьому світі. Тобто створення законодавчого підґрунтя функціонування механізму розвитку аграрного сектора економіки доцільно розглядати як сукупність видів та способів дій суб'єкта регулювання, який ґрунтуються на базових принципах та реалізації функцій, забезпечуючи за допомогою певних форм, методів і засобів ефективне функціонування

системи державної підтримки для досягнення визначеної мети та розв'язання протиріч [95].

Світова організація торгівлі реалізує принцип справедливої конкуренції на ринках сільськогосподарської продукції (як зовнішніх, так і внутрішніх). Відповідно до цього принципу заходи державної підтримки сільського господарства, що справляють найбільший протекціоністський і стимулюючий вплив на виробництво сільгосппродукції, а також заходи, спрямовані на захист внутрішнього агропродовольчого ринку, мають скорочуватися. Адже вважається, що вони впливають «викривлюючим чином» на ринок, тобто на обсяги виробництва та ціни.

Завдяки своїй позиції на переговорах, Україна не має зобов'язань перед СОТ із скорочення внутрішньої підтримки, що надається через «жовті» програми. Є лише зобов'язання не перевищувати домовлений річний сукупний вимір підтримки (СВП). Щорічний СВП, який акумулює в собі окремі «жовті» програми підтримки, не повинен перевищувати для України 3 млрд. 43 млн. грн. [249].

Джерело: звіт аналітично-дорадчої служби Блакитної стрічки, власні дослідження

Рис. 2.7. - Розподіл коштів внутрішньої підтримки по «скриньках» СОТ у 2010-2013 роках (у % до загальної суми)

Додатково Україна може кожен рік витратити на жовті програми до 5% від річної вартості виробництва валової продукції сільського господарства та до 5% від річної вартості по кожному окремому продукту.

Таким чином, домовлений рівень державної підтримки сільського господарства, за умов певного реформування механізму надання такої підтримки, передбачає достатні можливості для захисту вітчизняного агропромислового комплексу в умовах членства у СОТ та відповідає сучасним потребам (рис.2.8).

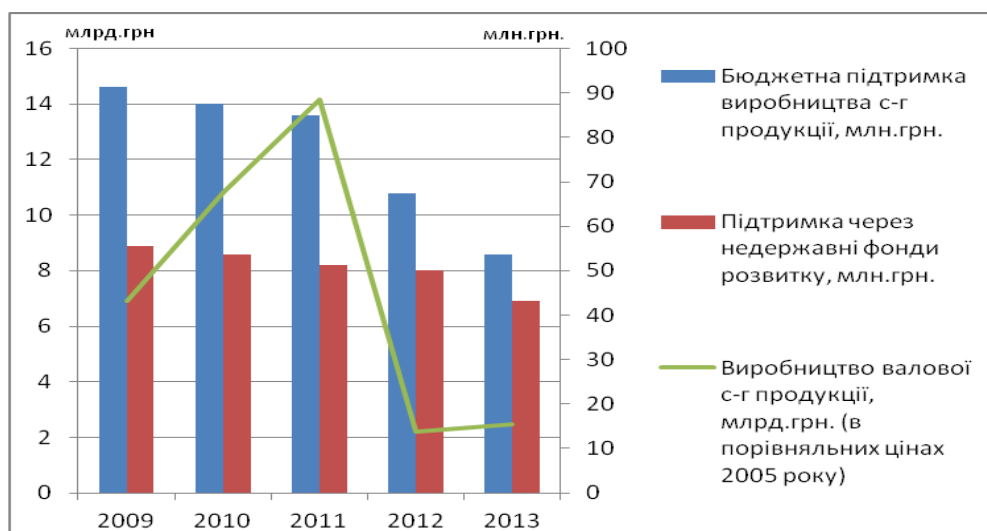

Рис.2.8. – Залежність між рівнем виробництва сільськогосподарської продукції та обсягами державної підтримки

Джерело: За даними [175]

Як показує наведена діаграма, між обсягом виробництва сільськогосподарської продукції та обсягами державної підтримки існує зворотна залежність, що безперечно є позитивним для розвитку економіки країни.

Отже, участь у СОТ стратегічно вигідна Україні як державі із значним експортним потенціалом у сільському господарстві. Лібералізація режиму доступу вітчизняних експортерів до зовнішніх ринків стане чинником прискорення структурних реформ в аграрному секторі, що у кінцевому

рахунку сприятиме зростанню конкурентоспроможності національних виробників.

Якість законодавства є одним з найважливіших чинників національної безпеки, забезпечення національних інтересів України, реалізації прав та інтересів суб'єктів права. Чинні нормативно-правові акти створюють задовільні умови для поліпшення інвестиційного клімату. Експерти зазначають, що більша частина ризиків інвесторів пов'язана з непередбачуваністю змін законодавства, а приблизно 50% ризиків спричинені недосконалістю державної політики у сільському господарстві та галузі скотарства, дії якої є неадекватними в умовах ринку і не дають можливості сільськогосподарським товаровиробникам спрогнозувати на перспективу ведення власної господарської діяльності, а інвесторам – бути впевненими в поверненні вкладених коштів. Окрім загальнодержавних тенденцій впливу досліджуваних факторів, слід відзначити наявність регіональних відмінностей, що створені владою на місцях [23].

Основними напрямками підвищення ефективності економічно-правової політики України є:

- а) удосконалення відносин власності (володіння, користування та розпорядження) на землю та інші засоби виробництва;
- б) удосконалення структури аграрного виробництва та розвиток нових організаційноправових форм господарювання на селі;
- в) реформування ціноутворення з метою досягнення паритету цін на сільськогосподарську продукцію та промислові засоби виробництва;
- г) підвищення добробуту працівників села;
- д) забезпечення комплексного і сталого сільського розвитку.

На нашу думку, для того, щоб вивести законодавчу базу сільського господарства України на новий, світовий рівень і зробити її більш ефективною, потрібно скористатися світовим досвідом правотворчої діяльності. За риклад можна взяти законодавчу базу Франції, де аграрні правовідносини регулюються Аграрним кодексом, який закріплює існування

різних форм власності у сільському господарстві, наявність різноманітних форм управління сільськогосподарськими підприємствами, розвиток орендних відносин, орієнтацію на великі фермерські господарства.

Саме прийняття Аграрного кодексу України дозволить уникнути багатьох проблем та зробити процес економічно-правового регулювання сільськогосподарської діяльності значно простішим та прозорішим.

На сьогоднішній день недосконалість законодавчої бази створює великі перепони в розвитку галузі скотарства. Так, наприклад, неоднозначна ситуація щодо механізму нарахування та виплати дотацій виробникам молока та м'яса ВРХ призвела до того більш стрімких темпів зниження закупівельних цін [7].

Зі зміною у 2011 р. попереднього механізму дотацій спостерігалось нетипове для зимового сезону 2012-2013 років зниження закупівельних цін на молоко. Закупівельні ціни на молоко від сільгосппідприємств знизилися у середньому на 6% у порівнянні з відповідним періодом минулого року (з урахуванням дотацій). Для господарств населення цей показник становив 11%. Крім того, за 2012-2013 роки на 13% скоротилось надходження молока на переробку, що стало обмеженням бази для нарахування дотацій виробникам молока і може призвести до загострення ситуації у галузі молочного тваринництва в подальшому [177].

У ЄС у період так званого «великого молока» держави купують у виробників надлишки, а взимку продають сухе молоко. В Україні ці механізми не діють. Взимку, в період найменшого пропозиції, закупівельні ціни на цю сировину в Україну на 10-20 % вище, ніж у ЄС.

У Європі також оперують «літньою» і «зимовою» цінами, але різниця між ними становить 10-15%. Цьому сприяє планомірне протягом року, а не масове взимку, як в Україні, отелення корів. В Україні 65% молока виробляють у весняно-літній період, а 35% - в осінньо-зимовий.

Тільки усвідомивши ці реалії, уряд зможе цивілізовано впливати на ціни - бюджетною підтримкою сільгосптоваровиробників, інтервенціями з Держрезерву або імпортом за міждержавними угодами.

З 01.01.2012 р. Законом № 4268 «Про зміни до процесу оподаткування переробних підприємств» викладено в новій редакції п. 1 підрозділу 2 розділу XX Податкового кодексу і змінено порядок оподаткування ПДВ діяльності переробних (м'ясомолочних) підприємств та виплати ними дотацій сільськогосподарським товаровиробникам, що існував до зазначеної дати. Зокрема, встановлено, що позитивна різниця між сумою податкових зобов'язань звітного (податкового) періоду та сумою податкового кредиту звітного (податкового) періоду, визначена у податковій декларації з ПДВ щодо діяльності з постачання продукції, сплачується до спеціального фонду Державного бюджету України та на спеціальний рахунок, відкритий ним в органі держказначейства, у відповідних розмірах. Також було змінено механізм виплати компенсації сільгосптоваровиробникам за продані ними переробним підприємствам молоко і м'ясо в живій вазі [160].

Запровадження змішаної системи дотацій товаровиробникам, що передбачає виділення 70% ПДВ переробників на пряму дотацію виробника, а 30% піде у спеціальний фонд держбюджету, і буде розподілятися Кабміном (замість 100% перерахування в 2011 році). У 2013 році ця пропорція змінилась на 60/40, а в 2014 становила вже 50/50, відповідно.

Як і раніше, виплати бюджетних коштів здійснюватимуться на часткове відшкодування:

- вартості закуплених племінних телиць, нетелей та корів молочного, м'ясного і комбінованого напрямку продуктивності (далі — часткове відшкодування вартості корів);
- відсоткової ставки за кредитами, залученими на будівництво і реконструкцію тваринницьких та птахівничих ферм і комплексів, придбання технологічного обладнання та механізмів, закупівлю тварин і птиці (далі — часткове відшкодування відсоткової ставки за кредитами);

- вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів та підприємств з виробництва комбикормів, а також придбаного обладнання та механізмів вітчизняного виробництва для тваринництва і птахівництва (далі — часткове відшкодування вартості будівництва);

- витрат на закупівлю установки індивідуального доїння (далі — часткове відшкодування витрат на установку).

Розмір дотації за молодняк залежить від певного віку молодняка (що утримується фізичними особами) на момент подання вперше вищезазначених документів, та відповідає:

- 250 грн. за голову — за молодняк віком від 3 до 5 місяців;
- 500 грн. за голову — за молодняк віком від 6 до 8 місяців;
- 750 грн. за голову — за молодняк віком від 9 до 11 місяців (включно).

Часткове відшкодування вартості корів здійснюватиметься у розмірі 50% їх вартості, але не більш як 7000 грн. за голову, та надаватиметься на безповоротній основі суб'єктам господарювання за закуплені ними на племінних заводах та у племінних репродукторах або за поставлені в режимі імпорту племінні телиці; нетелі; корови молочного, м'ясного і комбінованого напрямку продуктивності [300, 302].

Це нововведення погіршує стан виплат товаровибникам за здану продукцію. По-перше, рівень дотації для сільгоспідприємств через зміни в структурі розподілу ПДВ буде знижено. По-друге, втрачено усі плюси діючого раніше механізму, зокрема «автоматичність виплат», «щомісячну індексацію», «відсутність розподільчої вертикалі». По-третє, тепер виробники продукції будуть отримувати кошти на дотацію після їх кругообігу через спецфонд Держбюджету та рішень комісій.

Дотації за молоко та м'ясо ВРХ повинні здійснюватися з урахуванням якісних показників і бути направлені на стимулювання виробництва викосоякісної продукції. Тобто необхідно диференціювати підтримку в залежності від якості.

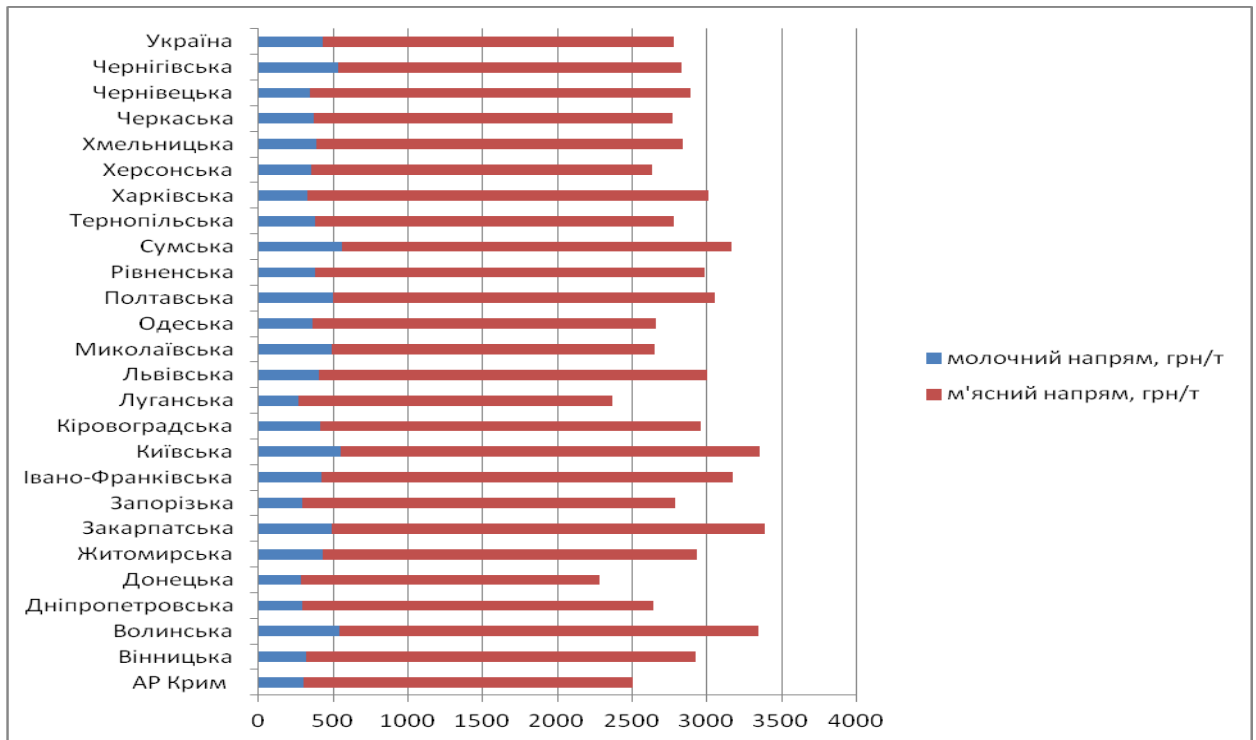

Рис. 2.9. - Ранжування областей за рівнем виплат дотацій по ПДВ в м'ясному та молочному скотарстві в 2012 році

Джерело: дані асоціації переробних підприємств Сумщини

Наприклад, до 2015 р. виплачується 40 коп/кг за молоко екстра та вищого сорту і 25 коп. - 1 сорт. При надоях 6 тис. кг це до 2400 грн/рік від однієї корови. Щодо вирощування ВРХ на м'ясо, то ситуація складається гірше. Максимальний рівень доплат за 1 кг дивої ваги поголів'я вищої вгодованості товаровиробник може отримати 3,50 грн. Це може трохи нівелювати критично низьку ціну в 2013 році – 11 грн/кг живої ваги. Тобто за бичка вагою 400 кг сільськогосподарське підприємство зможе отримати дотацій до ПДВ в розмірі 1400 грн. Держава повинна взяти на себе розробку нормативно-правової документації щодо здешевлення матеріальної бази: вартості доїльного та холодильного обладнання, забезпечення племматеріалом, поліпшення якісного складу поголів'я у приватному секторі.

У відповідності до вказаного Програмного документу спеціальна бюджетна дотація за поголів'я корів м'ясного напрямку продуктивності надається сільгосппідприємствам (племзаводам, племрепродукторам та

іншим агропідприємствам) за кожну корову м'ясного напрямку продуктивності. Племінним заводам сума сягає до 1900 грн. за голову, племрепродукторам - до 1000 грн., іншим агропідприємствам - до 600 грн. за голову.

Реалізація цього напрямку буде мотивувати сільгоспідприємства до збереження і нарощування м'ясного поголів'я.

Крім того, для запобігання вирізанню маловагового молодняка ВРХ у господарствах населення, збільшення обсягів виробництва високоякісної яловичини і надходження на глибоку промислову переробку висококондиційного поголів'я великої рогатої худоби, підняття рівня споживання яловичини на одну особу вищезазначеним проектом постанови пропонується запровадити бюджетну дотацію за вирощені та продані на забій суб'єктам господарювання, які мають власні (орендовані) потужності для забою тварин, молодняк ВРХ.

Серед програмних документів розвитку галузі м'ясного скотарства на сьогоднішній день можна відзначити лише національний проект УААН «Відроджене скотарство», який ставить за мету:

- Збільшити виробництво високоякісної яловичини та створити високопродуктивне виробниче та племінне стадо на підприємствах, що будуть задіяні в проекті. Наповнення внутрішнього ринку України високопродуктивною племінною худобою з метою поліпшення генетики існуючого стада ВРХ, що зумовить істотний позитивний ефект і також позначиться на зростанні загальних обсягів виробництва яловичини.

- Зменшити імпортозалежність країни на споживчому ринку м'яса. Забезпечити населення України високоякісним м'ясом яловичини вітчизняного виробництва.

- Збільшити рівень конкурентоспроможності вітчизняного скотарства, що надасть можливість вітчизняним виробникам повернутися на зовнішні ринки в якості надійного партнера і гравця [61].

Таблиця 2.7

Аналіз основних програм відродження галузі скотарства

Програма	Основні завдання	Результати виконання
Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року	<ul style="list-style-type: none"> - довести обсяги виробництва молока орієнтовно до 12,6 млн т. в 2010 р, 20 млн. т в 2015 р.; - досягнути обсягу споживання молока та молочних продуктів в 2010 р. - 310 кг/на особу; 2015 р. – 380 кг/на особу; 	Виробництво молока 11,3 млн. т, споживання – 212 кг.
Галузева програма розвитку молочного скотарства до 2015 р.	<ul style="list-style-type: none"> - збільшити поголів'я молочних корів до 4,4 млн. голів за рахунок його збільшення в с-г. підприємствах з 0,7 млн. голів до 1,8 млн. голів; - досягти в 2015 р. середньої продуктивності корів у всіх категоріях господарств 4300-4500 кг; - довести обсяги виробництва молока орієнтовно до 20 млн. т; - довести частку заготівель молока з сільськогосподарських підприємств до 50% з часткою вищого гатунку - 80% і першого гатунку - 20%. 	<p>Поголів'я молочних корів – 2,6 млн. гол., в с/г підприємствах – 0,59 млн. гол. продуктивності корів у всіх категоріях господарств – 4100 кг.</p> <ul style="list-style-type: none"> - виробництво молока - 11,3 млн. т; - частка сільськогосподарських підприємств – 19,7%; - частка молока вищого гатунку – 35,1% і першого гатунку – 53,8%.
Проект Концепції державної цільової програми з розвитку молочного скотарства в Україні на період до 2020 р.	<ul style="list-style-type: none"> - створити до 2020 р. нові високотехнологічні молочні ферми на 500 тис. корів з продуктивністю 10 тис. кг молока на корову за рік, а також підвищити продуктивність існуючих ферм до рівня 7 тис. кг молока на корову за рік; - довести обсяги виробництва молока орієнтовно до 14,5 млн т. в 2020 р.; - орієнтовний обсяг фінансування програми становить 48,6 млрд. грн. Витрати бюджетних коштів на зворотній основі складуть 24,0 млрд. грн. протягом 10 років, а 24,0 млрд. грн. планується залучити з інших джерел надходжень 	
Відроджене скотарство (молочний блок)	<ul style="list-style-type: none"> - збільшити виробництво молока з 11,2 млн. тонн до 15,4 млн. тонн, та кількість крупнотоварних спеціалізованих підприємств з поголів'ям 1000 і більше корів з 11,2% до 16,8%, - підвищити рівень продуктивності корів в сільськогосподарських підприємствах до 6500-7000 кг. 	
Відроджене скотарство (м'ясний блок)	<ul style="list-style-type: none"> - з 2015 року щорічно ринок буде отримувати близько 6-7 тис. голів племінного ВРХ високопродуктивних м'ясних порід - на підприємствах, що задіяні в Проекті, к 2022 року буде зосереджено близько 56 тис. голів ВРХ. - щорічна пропозиція яловичини на ринку збільшиться на 5,6-5,7 тис. тонн, субпродуктів — на 1,5-1,6 тис. тонн. - цінова пропозиція яловичини для внутрішнього ринку буде на 10-15% нижче поточного рівня, при цьому зі значно кращими якісними показниками. - буде створено 1053 нових робочих місць в тваринницькій галузі та 7,7 тис. в суміжних галузях. 	
Регіональні програми розвитку	Передбачають розвиток галузі в конкретному регіоні з урахуванням специфічних умов	

Виконання поставлених завдань дасть можливість стабілізувати та наростити поголів'я ВРХ, підняти рівень споживання продукції тваринництва на одну особу, збільшити обсяги її виробництва, поліпшити фінансово-економічний стан аграріїв. Але залишаються неврегульовані питання, які гальмують розвиток скотарства в сільськогосподарських підприємствах (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Суть проблеми в галузі скотарства та пропозиції щодо їх вирішення

Сутність проблеми	Пропозиції щодо вирішення
1	2
Структура виробництва	
Високий рівень концентрації виробництва молока та м'яса ВРХ в приватному секторі	Розширення великотоварного виробництва
Недостатній рівень концентрації виробництва сировини в зонах переробних підприємств	Розвиток кооперації, як виробничої так і заготівельної
Відсутній / обмежений рівень гігієни виробництва	Розвиток міні-ферм сімейного типу з середньою кількістю поголів'я 5-15 голів;
Відсутність/обмеженість належної системи зберігання та транспортування	Запровадження ланцюгу «виробництво-заготівля-переробка-збут»
Відсутність високого рівня спеціалізації галузі на рівні господарюючих суб'єктів	Створення та активне функціонування консультативної ради при уряді з числа провідних спеціалістів галузі для узгодження дій по розвитку скотарства
Відсутність якісного наукового супроводу у справі удосконалення виробничих процесів	
Недостатній рівень знань	Активізація (зміна методів діяльності) дорадчої служби
Племінний потенціал	
Недостатнє фінансування наукових робіт	Провести аналіз використання бюджетних коштів та виділити найбільш ефективні напрямки і активізувати їх розвиток
-Недостатній рівень модернізації та застосування новітніх технологій в генетиці - Закритість України для іноземної генетики - Застосування застарілих методик в племінній справі	Поступове збільшення продуктивних та генетичних вимог
	Створення окремих гуртових ринків або структурних підрозділів на уже існуючих по продажу племінної худоби
	Усунення бар'єрів при імпорті генетичного матеріалу
Якість та контроль продукції	
Недотримання гігієни доїння	Посилення контролю гігієни доїння та проведення постійного навчання виробників
Недосконалість логістичної системи збору молока та м'яса	Тестування якості молока на місці з вібраковкою неякісного, створення та сертифікація боєнь ВРХ

<i>Продовження таблиці 2.8</i>	
1	2
Недотримання системи відгодівлі	Закріпити нормативними документами відповідальність за якість молока та м'яса як товаровиробників, так і переробників
	Диференціація оплати в залежності від якості
Державна політика	
Часті зміни регуляторної політики та невиконання прийнятих програм	Консультації із зацікавленими сторонами і визначення реальних цілей, розробка стратегії і реалізація протягом п'яти років
Відсутність всестороннього обговорення і консультацій з виробниками та врахування їх пропозицій перед прийняттям ключових рішень	Повернення колишньої системи дотацій, вдосконаливши її збалансованим поєднанням як якості, так і кількості виробленої продукції та покращенням системи контролю за отриманням відповідних коштів виробником продукції
Бюрократизована дозвільна система	Забезпечення доступу до більш довгострокових та пільгових кредитів, запровадження механізму державних гарантій компенсації ризиків
Відсутність економічних стимулів для модернізації технічної бази	Сприяння залученню інвестицій та впровадження економічних стимулів при цьому

Джерело: узагальнено автором

Роблячи висновок, сміливо можна стверджувати, що економічно-правові аспекти розвитку галузі скотарства є недосконалими і потребують значних змін. З огляду на критичну ситуацію, яка склалася в галузі галузі, державі необхідно вжити всі необхідні заходи для того, щоб зменшити збитковість гідяльності товаровиробників, забезпечити продуктами харчування власного споживача, захистити внутрішній ринок, виробляти конкурентоздатну продукцію.

Для цього законодавчим органам необхідно прийняти Аграрний кодекс України, Закон України „Про органічне виробництво”, Закон України „Про страхування сільського господарства”. Не менш важливими є, також, жорсткіший контроль за дотриманням аграрного законодавства та усунення неузгодженості між нормативно-правовими актами, та створення пільгових засад кредитування.

РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА У ГАЛУЗІ М'ЯСО-МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА

3.1. Інституціональні інструменти регулювання відносин в галузі м'ясо-молочного скотарства

На сьогоднішній день галузь м'ясо-молочного скотарства потребує зовнішнього втручання, тому виникає необхідність інституціональних змін з урахуванням специфічних традицій та системи духовних цінностей. На думку О.Л. Яременко, ці фактори не зводяться до суто психологічних ознак, а побудовані на взаємодії між окремими елементами, що породжує певну цілісність економічної системи взагалі [442].

Частиною зазначеної системи є сукупність елементів, що безпосередньо впливають на реальний стан розвитку галузі (нормативно-правова база, тендери, міжнародні угоди тощо). З іншого боку їм протистоїть комплекс інституцій, які формують надбудову системи та залежать від багатьох зовнішніх та внутрішніх факторів впливу (власність, конкуренція, ринок, праця тощо).

Перехід аграрної економіки на ринкові відносини нерозривно пов'язаний з реформуванням агропромислового комплексу, розвитком нових форм господарювання, що базуються на різних формах власності. Це передбачає радикальні зміни господарського механізму всієї аграрної сфери економіки, як на макро-, так і на мікрорівні.

Функціонування економічних інститутів відбувається в умовах інституціональної невизначеності та недостатності. Інституціональна невизначеність проявляється у стохастичному характері розвитку ринкових процесів та наявності ризику, який супроводжує всі економічні процеси. Інституціональна недостатність проявляється у суперечливому і безсистемному характері інституційного регулювання галузі м'ясо-молочного скотарства, що знижує ефективність діяльності суб'єктів

господарювання, призводить до зростання «подворового» виробництва та тіньового сектора економіки. Саме тому слід обрати такі інструменти регулювання, які дозволили б мінімізувати виробничі витрати у короткостроковому періоді та були б еластичними щодо оптимізації таких витрат у довгостроковому.

Наукові дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених (Шпикуляк О., Шаститко А., Олейник А., Попов В.) свідчать про існування багатьох нерозв'язаних питань щодо визначення самого поняття «інститут», «інструмент інституціонального впливу» тощо.

За визначенням Д. Норта, «інституції - це правила гри в суспільстві, або придумані людьми обмеження, які спрямовують людську взаємодію в певне русло. І як наслідок, вони структурують стимули в процесі людського обміну - політичного, соціального чи економічного. Інституційна зміна визначає шлях, яким суспільство розвивається в часі, і тому є ключем до розуміння історичної зміни» [253].

Отже, під інститутом необхідно розуміти систему організацій та установ, що створюють «правила гри», та формують систему обмежень, регулюючи тим самим економічні відносини в галузі виробництва.

Методологічні підходи нової інституціональної теорії до оцінки економічних процесів з точки зору організації економічної діяльності дають змогу розглядати інститути в якості організаційно-економічного механізму діяльності суб'єктів господарювання в галузі.

Зокрема, в працях Д. Норта, Л. Гурвіца, М. Олсона, М. Бюкенела економічний механізм розглядається крізь призму ефективності встановлених правил (інститутів) в державі, що являють собою «організаційний скелет». До них віднесено: формальні правила (закони, регуляторні акти, контракти), неформальні правила (традиції, звичаї, умовності), засоби примусу до виконання формальних правил (контролюючі органи).

Найновіша ідея інституціональних інструментів через призму

організаційно-економічного механізму сформульована Лео (Леонідом) Гурвіцем, Роджером Майерсоном та Еріком Маскіним, яким в 2007 році присуджена Нобелівська премія по економіці за «основоположний вклад у теорію економічних механізмів».

Організаційно-економічний механізм за Лео Гурвіцом задає множину виборів економічних суб'єктів, кожний із яких пов'язується із певним результатом. У цьому сенсі механізм формує систему стимулів і наближається до поняття «економічний інститут». Цим учений намагається формалізувати поняття інституту на основі поняття організаційно-економічного механізму та усунути розрив між інституціональною теорією і теорією організаційно-економічного механізму. Проте, «інститут» не може бути окремим механізмом [288].

На думку В.О. Мандибури, інститути являють собою повний спектр «надбудовних соціальних відносин», які поділяються на наступні категорії: інститути державної влади та місцевого самоврядування, ринкові інститути (власність, підприємництво, фінанси, ціноутворення) та соціально-громадські інститути (суспільні об'єднання, громадські організації) [216].

Отже, дослідивши теоретичну базу, було визначено, що термін «інститут» є значно ширшим за «інституція», бо позначає будь-який суб'єкт економічно-соціальних відносин (установу, організацію, підприємство), що створює нормативно-регулятивний акт для визначення порядку взаємовідносин у певному суспільстві. У свою ж чергу термін «інституція» «...прямо стосується конкретного утворення в ситуаційному контексті з організаційно-адміністративним контекстом» [216].

Інституційний механізм формується за рахунок сукупності формальних та неформальних інституцій. Комплекс стількох довготривалих норм та правил, що обов'язкові для виконання всіма учасниками системи – формальні інституції, а неформальними інституціями є морально-етичні цінності, сукупність усталених звичок та переконань в суспільстві.

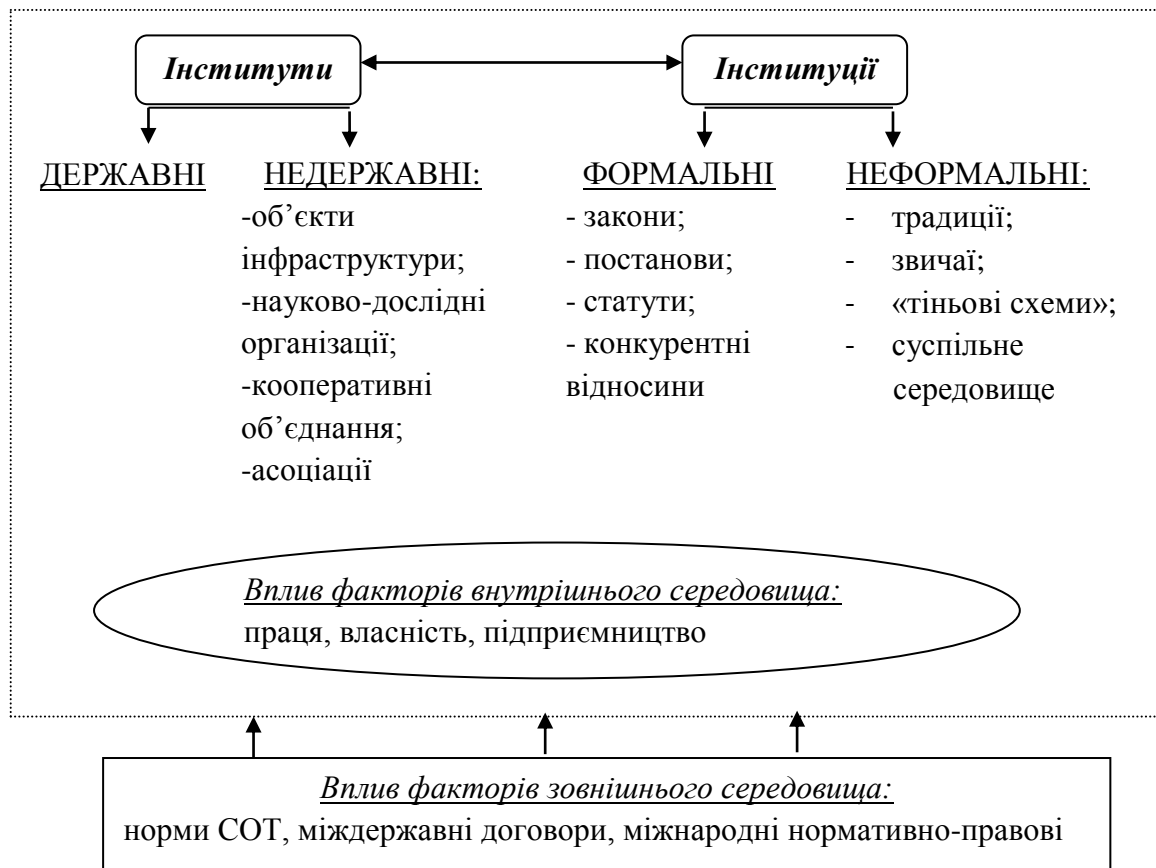

Рис.3.1. – Формування системи інститутів та інституцій

Джерело: узагальнено автором

Для підтримки ринкового середовища держава створює інституціональний корсет, який складається із спеціальних видів діяльності держави – законодавчої, адміністративної, контрольної, спостережної, захисної, яким відповідають інституціональні інструменти та установчі структури.

За допомогою інституційної інфраструктури держава мінімізує своє пряме (адміністративне) вторгнення в економічні процеси; адміністрування замінюється впливом, посередкованим через тонке налаштування відповідних інститутів ринкової інфраструктури [83].

Завдячуючи інституціональній парадигмі інституції формуються і функціонують, стимулюють або стримують розвиток усіх суб'єктів господарювання, суспільства. Ефективність функціональних процесів (виробничих і невиробничих) покладено в основу функціонування й

удосконалення ринкового середовища національного агропромислового виробництва, яке має певні особливості [364].

У процесі здійснення своїх функцій і завдань традиційні інститути використовують різноманітні засоби та інструменти впливу на діяльність в галузі м'ясо-молочного скотарства.

Базовими інституціональними інструментами виробництва продукції скотарства є форма власності на землю, виробнича та соціальна інфраструктура, підприємництво на селі, адміністративні органи.

Доцільно буде виокремити три інституційні елементи, які формують весь механізм розвитку відносин в м'ясо-молочному скотарстві (табл. 3.1):

Таблиця 3.1

Інституційні елементи формування відносин в м'ясо-молочному скотарстві

Елемент	Функціонально-організаційна характеристика
Адміністративний (нормативно-правова база, державні органи та структури на всіх рівнях)	<ul style="list-style-type: none"> - розробка та втілення в життя державної політики щодо регулювання і забезпечення ефективного функціонування ринку скотарства; - забезпечення організації процесів модернізації і техніко-технологічної реконструкції сфери виробництва м'ясо-молочної продукції, її переробки, зберігання і оптової торгівлі; - здійснення товарних і фінансових інтервенцій з метою регулювання цін з метою оптимізації попиту і пропозиції.
Ринковий (попит і пропозиція, конкуренція, товаровиробники, споживачі, виробнича і соціальна інфраструктура)	<ul style="list-style-type: none"> - дослідження та прогнозування кон'юнктури аграрного ринку; - організація гуртових форвардних торгів м'ясо-молочною продукцією; - державне регулювання та контроль цін, експорту продукції, внутрішнього виробничого та ресурсного балансу через єдиний біржовий механізм.
Організаційний (форми взаємодії між господарюючими суб'єктами)	<ul style="list-style-type: none"> - збір інформації стосовно реального стану ринку м'ясо-молочної продукції; - формування й розроблення загальнодержавних, регіональних і галузевих програм, націлених на ефективний розвиток галузей і агроформувань; - асоціативні угоди між товаровиробниками продукції; - досягнення узгодженості в ланцюгу просування продукції від виробника до кінцевого споживача

Джерело: розроблено автором

Неефективність інститутів і механізмів регулювання агропромислового виробництва в галузі м'ясо-молочного скотарства проявляється по-перше, у відсутності впливу адміністративного управління на всіх щаблях на виробництво продукції в агроформуваннях всіх типів; недостатню сформованість діючої ринкової інфраструктури в напрямку функціонування ланцюгу «виробник-переробник-споживач» м'ясо-молочної продукції, (кооперативні об'єднання, торговельні канали, біржі та аукціони, посередницькі торговельно-закупівельні організації, асоціації оптової торгівлі тощо); часту зміни законодавчої бази. Зазначені проблеми не можуть не стримувати або обмежувати економічні інтереси товаровиробників галузі, що, у свою чергу, не може позитивно впливати на розвиток та реформування агропромислового виробництва, кон'юнктуру ринку, рівень споживання та забезпечення якісною, екологічно чистою продукцією та сировиною всіх споживачів, ефективність підприємницької діяльності [436].

Характерною особливістю функціонування аграрного ринку в Україні є невелика ємність первинного ринку реалізації сільськогосподарської продукції, тобто поставок продукції товаровиробниками безпосередньо переробним підприємствам, і зростаючий із року в рік обсяг вторинного ринку – посередництва. Так, якщо у 2000 р. сільськогосподарські підприємства реалізовували переробним підприємствам 21% м'ясної та 78% молочної продукції, то у 2013 р. – лише 13 % та 63% відповідно. Отже, протягом років відбувається посилення негативної тенденції щодо спрямування товаропотоків до комерційних каналів збуту з непрозорими умовами купівлі-продажу, визначення якості продукції та цін, що призводить до значних фінансових втрат виробників [158].

За таких умов важливим інструментом регулювання аграрного ринку має бути розвиток інституцій реалізації сільськогосподарської продукції (оптових ринків, аграрних бірж, агроторгових домів, обслуговуючих кооперативів, виставок, ярмарків тощо), функціонування яких забезпечує вільний прозорий рух аграрної продукції. Сучасний стан їх розвитку в цілому

дозволяє здійснювати торговельно-обмінні операції між виробниками сільгосппродукції та її споживачами, водночас, діяльності цих інституцій притаманна низка вад, а саме:

- недосконалість функціонування оптових ринків сільськогосподарської продукції, на яких, крім оптових партій, можна придбати продукцію в роздріб. Нині оптові ринки – це, насамперед, організовані майданчики для реалізації сільгосппродукції виробниками, які не завжди забезпечують формування оптової ціни;

- недосконалість функціонування організованого біржового ринку сільськогосподарської продукції (який останніми роками виконував переважно функції реєстратора зовнішньоекономічних контрактів), нерозвиненість хеджування, а також форвардної та ф'ючерсної біржової торгівлі, що не сприяє формуванню довгострокових планів розвитку сільгосппідприємств в частині гарантування одержання прийнятної виручки від реалізації продукції;

- відсутність налагодженого постійного каналу реалізації продукції для більшості сільгосппідприємств, що призводить до ускладнення процесу планування й управління збутовою політикою підприємства;

- недостатній рівень технічного супроводження лабораторіями з контролю за якістю продукції при її реалізації на ярмарках сільськогосподарської продукції, внаслідок чого споживачі можуть придбати неперевірені, небезпечні для здоров'я продукти харчування;

- недосконала та неефективна робота агроторгових домів, які у переважній більшості є дрібноторговими посередниками, що не сприяє раціоналізації каналів просування продукції від товаровиробників до споживачів [350].

Усвідомлення необхідності розвитку інституцій реалізації сільськогосподарської продукції на державному рівні є. Так, Міністерством аграрної політики та продовольства України у межах реалізації Ініціативи «Рідне село» 8.11.2013 р. в м. Києві відбулася презентація пілотного проекту

заготівельно-збутової мережі, впровадження якого сприятиме формуванню прямих каналів збуту сільгосппродукції без посередництва. Проект буде поширено в усіх регіонах України, в яких передбачається створення близько тисячі таких збутових точок у понад 100 містах з населенням понад 50 тис. осіб [301].

Одним із ключових інструментів регулювання аграрного ринку є система цін та ціноутворення на сільськогосподарську продукцію. Основні засади цінової політики та здійснення державного регулювання, контролю (нагляду) й спостереження у сфері ціноутворення здійснюються відповідно до Законів України «Про ціни і ціноутворення», «Про державну підтримку сільського господарства України», а також Господарського кодексу України.

Функції регулювання аграрного ринку переважною більшістю країн світу покладені на спеціалізований орган, діяльність якого спрямована, передусім, на забезпечення цінового балансу на основні види сільськогосподарської продукції. Для його досягнення уповноважений орган використовує низку інструментів, ключовим серед яких є запровадження спеціальних цін залежно від обсягів виробленої продукції сільгоспідприємствами та світової кон'юнктури на аграрному ринку. Також широко використовуються різноманітні види підтримки споживачів з низьким рівнем доходів.

Особливістю спільної аграрної політики Європейського Союзу (САП ЄС) є встановлення цільових цін за видами сільськогосподарської продукції, які є верхньою межею цін всередині ЄС і, як правило, істотно перевищують ціну світового ринку. Для запобігання дешевому імпорту, який може збити цільову ціну, на всі імпортовані продукти встановлюється мито у розмірі різниці між світовою і цільовою цінами («змінне мито»). Такий механізм цінової підтримки функціонує доти, доки ЄС є чистим імпортером, коли імпортні мита не мають ніякого впливу на внутрішню ціну, яка за цих обставин знижується до рівня ціни світового ринку. Щоб цього не допустити ЄС встановлює «інтервенційну ціну», тобто нижчу цінову межу, яка слугує

гарантією для сільгосптоваровиробників. Країни закупають будь-яку пропоновану кількість відповідної продукції за інтервенційною ціною (за встановленими стандартами) і тим самим запобігають падінню цін внутрішнього ринку нижче від цієї ціни [47].

З метою регулювання цін на сільськогосподарську продукцію в окремих країнах ЄС функціонують окремі спеціалізовані органи. Так, у Польщі з метою стабілізації ринку й захисту доходів фермерів держава проводить інтервенційні закупівлі сезонних надлишків сільськогосподарської продукції й продовольства і продаж цих продуктів у період дефіциту. Цю функцію виконує державне Агентство аграрного ринку, що діє на ринках зерна, молочної продукції, м'яса, цукру, хмелю й продуктів переробки картоплі. Агентство також встановлює експортні субсидії на експорт продукції [162].

У Чехії функціонує Державний сільськогосподарський інтервенційний фонд, діяльність якого спрямована на: здійснення інтервенційних закупівель визначених видів продукції за інтервенційною ціною; фінансування зберігання та, у випадку необхідності, переробку продукції, закупленої за інтервенційною ціною; реалізацію нагромаджених запасів продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках; надання субвенцій для підтримки експорту, запровадження системи виробничих квот [94].

Контроль за формуванням цін в Іспанії здійснюється Великою радою з цін при Міністерстві економіки та фінансів, яка за своєю суттю є робочим органом Урядової комісії з економічних питань. Регулювання цін здійснюється в основному на продукти першої необхідності, сільськогосподарську продукцію, а також на продукцію підприємств-монополістів. Перелік контрольованих державою товарів публікується в пресі. На засіданнях Великої ради розглядаються питання зміни цін на конкретні товари та послуги, розробка рекомендацій щодо цих питань, нагляду за виконанням рішень урядової комісії тощо. Контроль за цінами

поширюється не тільки на державні, а й на інші, у т. ч. й приватні, підприємства [425].

Регулювання цін, у тому числі на сільськогосподарську продукцію, в Японії здійснює Бюро цін Управління економічного планування. До його функцій належать вивчення кон'юнктури ринку та його змін, аналіз динаміки цін за певний період, розробка заходів щодо підтримки попиту і цін на відносно стабільному рівні, контроль за дотриманням антимонопольного законодавства. В Японії забороняється встановлення як монополюно високих, так і монополюно низьких цін, які можуть завдати шкоду та загрозу вільній конкуренції. Вводиться також заборона на одночасне підвищення цін на споживчі товари. Підвищення цін окремими підприємствами та фірмами можливе тільки з дозволу спеціальної комісії зі справедливих цін і тільки після чіткого обґрунтування. У цілому в Японії регулюється до 20 % цін на споживчі товари [423].

У США обов'язки цінового регулювання в аграрній сфері покладені на Міністерство сільського господарства. У рамках федеральних сільськогосподарських програм фермери, що займаються вирощуванням зернових, одержують від Міністерства сільського господарства позики на фінансування виробництва. Зібраний врожай вони можуть продавати за ринковими цінами і розплачуватися за позики частиною виторгу. Якщо ринкові ціни опускаються нижче рівня контрольних цін, встановлених конгресом, то фермер може здати врожай державі за контрольними цінами, розраховуючись за позику й одержуючи прибуток. У такий же спосіб регулюються ціни в молочній промисловості. Конгрес визначає «справедливий» рівень контрольних цін на молоко, олію, сир. Якщо ринкові ціни знижуються нижче цього рівня, то продукти скуповує держава і використовує їх на: безкоштовні сніданки для школярів; допомогу бідним; продовольчу допомогу країнам, що розвиваються. При цьому держава прагне підтримувати співвідношення між цінами на сільськогосподарські продукти і товари, які купуються фермерами [447].

Сучасний стан реформування галузі скотарства в Україні доводить необхідність перебудови всієї системи економічних відносин, яка охоплює одночасно виробництво, розподіл, обіг і споживання сільськогосподарської продукції.

Головне полягає в знаходженні початкових імпульсів, тобто «пускових механізмів», а відповідно, ланок, за допомогою яких можна вирішувати проблеми. Не менш важливо прослідкувати взаємозалежності між окремими інститутами. В Україні поки що взагалі відсутні підходи до конструювання життєздатних інституційних блоків з позицій взаємозалежності та пріоритетності (черговості) їхніх складових [83], що перетворює переважну більшість розроблених програм на декларації, які за своєю сутністю не можуть бути практично реалізовані.

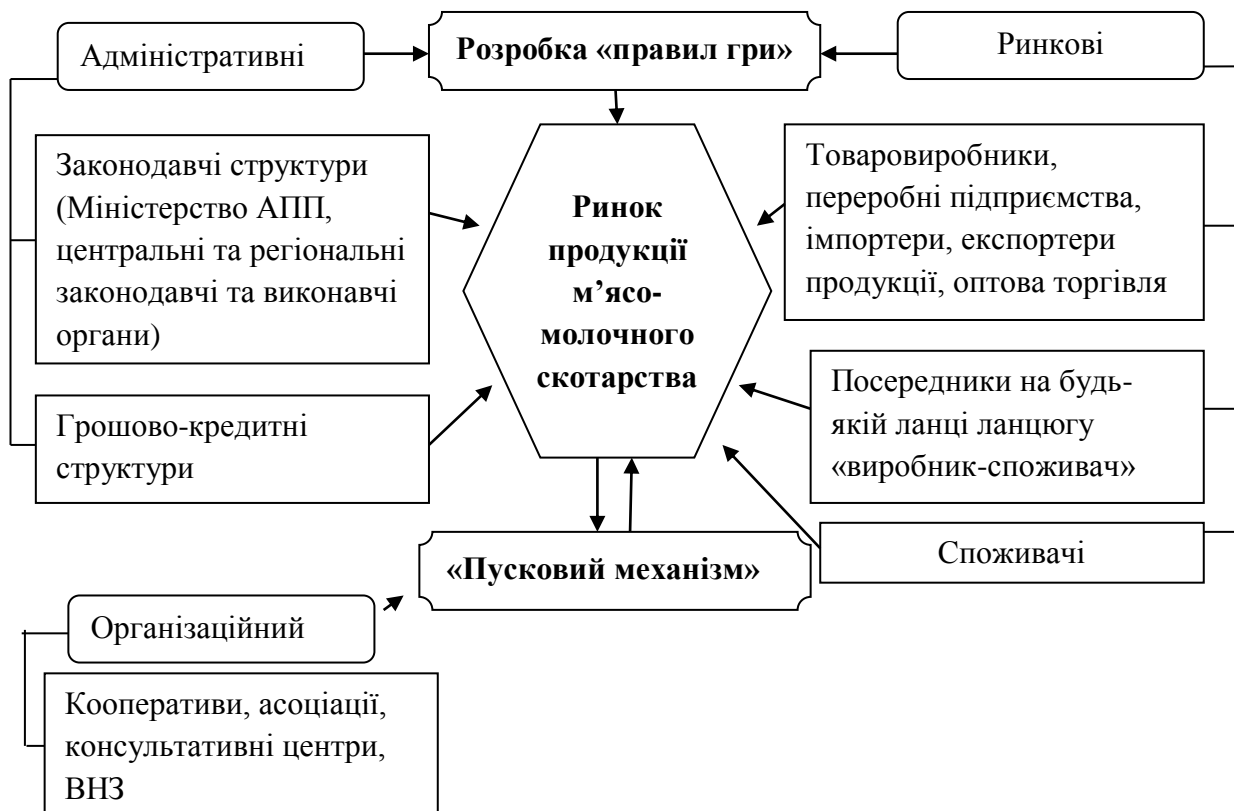

Рис. 3.2 - Схема взаємодії інституційних елементів в галузі

Джерело: розроблено автором

Першочерговим «пусковим» елементом інституційних інструментів розвитку є розробка та впровадження в дію загальнодержавної обґрунтованої програми розвитку галузі м'ясо-молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах, що повинна стати національною ідеєю.

Таблиця 3.2

Типи функціонування інституту державного впливу в скотарстві в різних країнах світу

Тип	Характеристика	Країна
Ліберальний	Значний за масштабом та різнобарвністю набір недержавних інститутів, який розглядається як повноправний партнер в реалізації обраної стратегії розвитку галузі	США, Великобританія
Соціально-демократичний	Недержавні інститути «доповнюють» державу при забезпеченні рівноваги на ринку	Швеція, Норвегія, Фінляндія
Корпоративний	Регулювання галузі відбувається на підставі ринкових принципів та конкурентної боротьби на ринку	Німеччина, Італія, Франція, Іспанія
Адхократичний (від лат. «ad hoc» – для цього, тобто призначений виключно для даної мети, та грецьк. «kratos» – влада) – влада інтелектуалів, мобілізованих із конкретного приводу	Відрізняється специфічною державною структурою, вкрай обмеженою роллю державної підтримки, яка проявляється лише для виконання поставленої задачі	Японія
Авторитарний	Тотальний контроль державних інститутів виробництва продукції і забезпечення населення продуктами харчування	Китай, Південна Корея

Джерело: зібрано та узагальнено автором

Державна підтримка сільськогосподарського виробництва в галузі скотарства має бути спрямована на забезпечення виробництва м'ясо-молочної продукції на рівні прибутковості, що забезпечує розширене відтворення, створення сприятливих соціальних умов життя сільських жителів та покращення добробуту їхніх сімей, формування передумов для збереження та комплексного розвитку сільських територій, задоволення

потреб населення України в якісних і доступних продуктах харчування, розширення експортного потенціалу країни [99].

Основними нормативно-правовими актами, що визначають державну підтримку галузі скотарства та сільськогосподарських товаровиробників в Україні, є закони України: «Про державну підтримку сільського господарства України», «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 р.», Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 р.», проект «Відроджене скотарство», «Концепція розвитку молочного скотарства» та ін.

Згідно з вищевказаними нормативними актами, державна підтримка в галузі скотарства України здійснюється за наступними напрямками:

- *Цінове регулювання.* Кабінет Міністрів України затвердив мінімально допустимий рівень цін на молоко на 2012 рік. Відповідну постанову № 807 прийнято на засіданні Уряду 22 серпня 2012 року.

Цей нормативно-правовий акт ухвалений відповідно до пункту 15.10 статті 15 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства».

- *Субсидії та дотації на виробництво та придбання ресурсів.* Постановою Кабміну №181 від 2 березня 2011 р. установлюються доплати за реалізоване молоко сільськогосподарським підприємствам – 0,35 грн./кг, фізичним особам – 0,3 грн./кг у перерахунку на базисну жирність. Доплати за вирощений і проданий на забій і переробку переробним підприємствам молодняк ВРХ мають скласти 1,5 грн./кг.

- *Фінансово-кредитна підтримка.* З 1.07.2012 р. набув чинності Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» [313], який передбачає надання сільськогосподарському товаровиробнику коштів з державного бюджету у вигляді субсидій для оплати частини страхового платежу (страхової премії), нарахованого за договором страхування. Цей Закон сприятиме розвитку страхового ринку в сільськогосподарському виробництві та дозволить

товаровиробникам знизити витрати на страхування сільськогосподарської продукції. Також з 2000 р. надається часткова компенсація процентних ставок на отримання кредитів комерційних банків і здійснення лізингових платежів. Розмір кредитної ставки, що компенсується, максимальний розмір кредитної ставки за залученими кредитами, а також порядок компенсації лізингових платежів визначаються Постановою КМУ «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення фінансової підтримки суб'єктів господарювання агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів» від 11.08.2010 р. [306];

- *Податкове стимулювання* у вигляді фіксованого сільськогосподарського податку (ФСП), а також спеціального механізму сплати податку на додану вартість (ПДВ). ФСП – податок, який сплачують сільськогосподарські товаровиробники, в яких частка виробництва сільськогосподарської продукції за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 % загального обсягу виробництва. Об'єктом оподаткування є площа сільськогосподарських угідь (ріллі, сіножатей, пасовищ і багаторічних насаджень) та/або земель водного фонду (внутрішніх водойм, озер, ставків, водосховищ), що перебувають у власності сільськогосподарського товаровиробника або надані йому для користування, у т. ч. на умовах оренди, а базою оподаткування – нормативна грошова оцінка 1 га відповідних сільгоспугідь або земель водного фонду станом на 1.07.1995 р. Платники ФСП не сплачують: податок на прибуток підприємств; земельний податок (крім земельного податку за земельні ділянки, що не використовуються для ведення сільськогосподарського товаровиробництва); збір за спеціальне використання води; збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності (у частині провадження торговельної діяльності) [283]. Спеціальний механізм сплати ПДВ передбачає компенсацію сільськогосподарським товаровиробникам коштів за продані ними переробним підприємствам молоко і м'ясо в живій вазі. Так, підрозділом 2

Перехідних положень Податкового кодексу України встановлено, що сума ПДВ переробним підприємством сплачується до спеціального фонду Державного бюджету України і спеціального рахунку, відкритого ним в органі державної казначейської служби, у наступних співвідношеннях: у 2012 р. – відповідно 30 % і 70 %; у 2013 р. – 40 % і 60 %; у 2014 р. – 50 % і 50 %. Суму ПДВ, перераховану на спеціальний рахунок, переробне підприємство використовує виключно для виплати компенсації сільськогосподарським товаровиробникам за продані ними молоко і м'ясо в живій вазі;

- *Спеціалізована підтримка за окремими напрямками та програмами* (розвиток фермерства, кредитної кооперації, кормовиробництва, тваринництва, підвищення родючості ґрунтів, ведення сільського господарства на радіаційно забруднених територіях тощо). З червня 2012 р. у рамках бюджетної програми «Державна підтримка галузі тваринництва» запроваджено дотації селянам за збереження молодняку великої рогатої худоби: за теля віком від 3 до 5 місяців сільськогосподарські товаровиробники отримують 250 грн, від півроку до 8 місяців – 500 грн, від 9 до 11 місяців – 750 грн за голову. Загалом на дотації селянам за збереження молодняку великої рогатої худоби передбачено спрямування близько 1 млрд грн. Також Міністерством аграрної політики та продовольства спільно з Національною академією аграрних наук України розроблено Національний проект «Відроджене скотарство», який передбачає шляхи і механізми нарощування поголів'я великої рогатої худоби, її продуктивності, обсягів продукції скотарства з відповідним організаційно-економічним, технологічним, технічним та нормативно-правовим забезпеченням.

Не менш важливим є взаємовідносини між такими інституційними інструментами, як форма власності на землю та підприємництво на селі. На думку П. Саблука, інституційні реформи не є результативними через «...невирішення проблем трансформації земельних відносин, а без урахування ресурсу землі неможливо розробити рівноправні для сільського

господарства економічні «правила гри», тобто сформувані ринковий зміст усіх складових економічного механізму. Через це ціновому, кредитному, податковому, страховому механізмам усе ще притаманні певні риси планово-розподільчої системи господарювання [344].

Власність на землю будь-якого суб'єкта господарювання посилюватиме зацікавленість у відновленні даного ресурсу, можуть виникнути потреби в залученні інвестицій тощо. У свою чергу підприємництво як інструмент інституціонального впливу, що відображує й регулює відносини власності, є основою виробничих відносин, які орієнтуються на збільшення вартості капіталу, одержання власного прибутку та виробництво конкурентоспроможної продукції.

Таким чином, не достатньо динамічні й системні інституційні перетворення, незавершеність ринкових механізмів призводять до ситуації, коли державна політика поглиблюватиме розбіжності між економічними інтересами значної кількості суб'єктів господарювання. За таких умов учасники економічних відносин постають перед необхідністю самостійно налагоджувати механізми взаємної співпраці, внаслідок чого стихійно виникатимуть нові правила здійснення господарських трансакцій, в яких регулююча і контролююча роль держави в тій чи іншій мірі вимушено поступатиметься місцем умовам неформальних угод.

Тому ефективність господарських інститутів, а отже - й сприятливість інституційного середовища в плані вирішення структурних проблем агропромислового розвитку, значною мірою визначатиметься тим, як самі учасники ринкових відносин розцінюватимуть запроваджені правила й норми виходячи із інтересів власної практичної діяльності. Це потребує створення сприятливих передумов, за яких суб'єкти господарювання зможуть, виходячи з наявних ресурсних можливостей та оточуючого інституційного середовища, реалізувати свої інтереси шляхом розробки та практичного втілення власних ефективних економічних стратегій, не ущемляючи при цьому інтереси інших ринкових суб'єктів [189].

3.2. Формування системи виробничої та ринкової інфраструктури та її вплив на ефективність галузі м'ясо-молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах

Формування всієї інфраструктури галузі скотарства та розвиток ринку продукції стає стратегічною соціально-економічною задачею, тісно пов'язаною з удосконаленням виробничих відносин, формуванням відносин власності, а також підвищенням життєвого рівня й добробуту не лише сільського населення, а й усіх громадян країни [338].

Термін «інфраструктура» (від лат. «infra» - нижче, та «structura» - будова, розташування) уперше почав застосовуватись, на думку П. Самуельсона, в середині 1950-х рр., та визначав інфраструктуру як комплекс загальних умов, що забезпечує сприятливий розвиток приватного підприємництва в основних галузях економіки й задовольняє потреби усього населення [128].

Р. Йохимсен визначав інфраструктуру як суму матеріальних, інституціональних і персональних споруджень й умов, які перебувають у розпорядженні господарських одиниць і забезпечують одержання рівного доходу на рівні внески факторів (праці, землі й капіталу) [267].

Визначаючи межі інфраструктури та виділяючи її із загальної економічної системи, варто мати на увазі, що її не можна розглядати як сукупність обслуговуючих економіку галузей, виділених відповідно до існуючих методів класифікації галузей народного господарства. Виділення інфраструктури здобуває самостійне значення лише в тому випадку, якщо ці галузі в сукупності виконують єдину місію в процесі суспільного виробництва [419]. Отже, лише комплекс галузей і видів діяльності, що мають єдине функціональне призначення й володіють певними загальними ознаками, може вважатися інфраструктурою.

Інфраструктура класично вважається обов'язковим компонентом будь-якої цілісної економічної системи. З одного боку, вона являє собою складову

частину загальної організації економічного життя, що носить підлеглий, допоміжний характер, і забезпечує стійкий соціально-економічний розвиток, а з іншої - визначає тактичні й стратегічні орієнтири розвитку різних видів економічної діяльності.

У класичному трактуванні інфраструктури вітчизняні й закордонні дослідники виділяють два підходи: розширювальний й обмежувальний.

При першому підході до інфраструктури відносять практично всі галузі невиробничої сфери національної економіки. Другий підхід обмежує склад галузевих елементів, що входять в інфраструктурний комплекс, виокремлюючи лише галузі, що забезпечують прискорення процесу руху продукції й інформації, тобто зв'язок, транспорт, торгівлю тощо. У вузькому змісті слова - це елементи системи товарного обігу (складські, постачальницько-збутові, торговельні й транспортні організації).

Інша група авторів, що трактує це поняття більш широко, відносить до складу інфраструктури практично всі ринкові інститути, включаючи елементи державного регулювання економіки.

Шаріпов А.Ю. визначає інфраструктуру як «сукупність галузей і підгалузей народного господарства, що надають виробничі послуги матеріальному виробництву, забезпечують економічний оборот у народному господарстві, забезпечують духовні блага для населення, та створюють умови для охорони й відтворення навколишнього середовища» [431].

Але повніше сутність інфраструктури відзначає трактування Чернюк Л.Г., Ананьева Л.С.: «...інфраструктура являє собою сукупність елементів продуктивних сил у вигляді галузей, виробництв і видів діяльності, що надають цілісний характер як всьому народному господарству, так й окремим його сферам і комплексам, функціональне призначення яких складається, по-перше, у створенні загальних умов, що забезпечують ефективне функціонування основного виробництва, і, по-друге, у забезпеченні відтворення робочої сили» [427].

Відповідно до наведених вище визначень, під інфраструктурою будемо розуміти сукупність установ, організацій, державних і комерційних закладів, що забезпечують необхідні передумови для розвитку суспільного виробництва й забезпечення безперервності відтворення, успішну діяльність всіх видів ринку й функціонування ринкових відносин.

Але, на думку автора, при трактуванні визначення «інфраструктура» необхідно уточнювати, що до уваги слід приймати лише ті умови розвитку, які забезпечують розширене відтворення, тобто ті, що забезпечують виробництво необхідними ресурсами, здійснюють обслуговування факторів виробництва, сприяють покращенню умов життєдіяльності господарюючих суб'єктів.

У сучасній науці до характеристики інфраструктури застосовують функціональний підхід, що поєднує у собі всі існуючі підходи до трактування й моделей інфраструктурного забезпечення АПК загалом та галузі скотарства конкретно. У цьому випадку інфраструктура визначається як особлива сукупність організаційних, виробничих і соціальних функцій.

Рис. 3.3. – Основні складові інфраструктури

Джерело: узагальнено автором

Виробнича складова інфраструктури опосередковує виробничий процес, забезпечуючи в першу чергу необхідні умови для його здійснення [148]. Сюди слід віднести виробничі приміщення відгодівельних ферм і комплексів, промислові підприємства і цехи, що займаються переробкою скотарської продукції; складські приміщення, де здійснюється зберігання готових до реалізації чи споживання товарних ресурсів, комбікормові підприємства та інші.

Сучасний стан виробничої інфраструктури галузі скотарства викликає серйозне занепокоєння, бо аграрні підприємства, як стверджує Л. Мельник, в аспекті функціонування їх матеріально-технічної бази і технологій, не відповідають підвищенню ефективності аграрного виробництва. Діючі ринкові механізми і структури через прогресуючі темпи скорочення виробництва не здатні забезпечити високу якість ресурсів та послуг, створити передумови для здешевлення продукції, вирішити завдання технічного переоснащення сільськогосподарських підприємств [223].

Так як сновною пропорцією розвитку виробничої інфраструктури галузі скотарства є співвідношення між потребами основного виробництва комплексу і можливостями окремих підрозділів інфраструктури в задоволенні цих потреб шляхом надання виробничих послуг, то на фоні поданої в таблиці інформації говорити про нарощування обсягів виробництва м'ясо-молочної продукції на сьогодні зарано (табл. 3.3).

Відслідковуючи тенденції катастрофічного падіння темпів введення в дію потужностей виробничої інфраструктури, що забезпечує галузь скотарства виробничими ресурсами, слід першочергово вживати заходів щодо встановлення такого рівня розвитку обслуговуючих виробництв, який відповідав би вимогам основних сфер комплексу – виробництва м'ясо-молочної продукції та переробної промисловості сприяв одержанню високих кінцевих результатів товаровиробниками.

Таблиця 3.3

Введення в дію потужностей виробничої інфраструктури галузі скотарства в Сумській області

Показник	Роки							2012 до 2000,%
	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	
Введено в експлуатацію скотомісць, од.	1040	840	856	624	588	450	305	29,3
Силосні та сенажні споруди, тис.м ³	193,4	178,5	166,6	78,7	29,3	7,2	3,3	1,7
Площа під кормовими культурами, тис.га	315,8	288,6	236,0	203,3	168,5	110,2	82,2	26,0
Вироблено комбікормів, тис.т	389,6	263,4	178,5	122,2	55,3	46,0	33,2	8,5
Введено молокопроводів, гол.	1643	1133	1263	1009	803	789	873	53,1

Джерело: сайт Сумської обласної державної адміністрації

Функціонуюча виробнича інфраструктура мусить забезпечувати взаємозв'язок між відносно самостійними складовими частинами комплексу та підтримувати безперервний процес виробництва продукції. Тому прискорення розвитку інфраструктурних об'єктів, забезпечення ними вимог виробництва, встановлення пропорційності між основними і обслуговуючими сферами і в результаті цього досягнення збалансованості галузі скотарства є основним на сьогодні завданням для виходу з кризи [351].

Таблиця 3.4

Наявність переробних потужностей в Сумській області

Показник	Роки							2012 до 2000,%
	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	
Кількість боєнь ВРХ, од.	16	12	8	5	3	2	2	12,5
Кількість м'ясопереробних підприємств, од.	18	18	14	10	9	8	7	38,9
Кількість зданої продукції, тис.т	44,3	38,6	27,5	21,5	17,5	12,4	9,4	21,2
Кількість молокопереробних підприємств, од.	16	16	16	12	11	10	8	50,0
Кількість зданої продукції, тис.т	57,7	44,2	32,5	24,1	19,2	10,5	7,7	13,3

Джерело: сайт Сумської обласної державної адміністрації

Ще одна ланка виробничої інфраструктури галузі скотарства при доведенні м'ясо-молочної продукції до кінцевого споживача – переробні підприємства. На сьогоднішній день вони мають монополізоване становище та можуть забезпечити підвищення мобільності всіх видів ресурсів комплексу завдяки поліпшенню системи заготівель, транспортування, зберігання, розподілу, обігу і є обов'язковою умовою ефективного використання обмежених ресурсів і потенційних резервів товаровиробників.

Відтворення виробничої інфраструктури в галузі скотарства повинно базуватись насамперед на комплексі заходів щодо формування та підтримки паритету цін та дохідності сільськогосподарського виробництва, яке забезпечуватиметься такими складовими, як: формування відповідної ринкової інфраструктури, присутність на ринку держави, дієвість фінансово-кредитних установ та інше.

Ряд учених, міркуючи про інфраструктуру, прямо або побічно виділяють фінансово-кредитну інфраструктуру як основну із складових, розвиток якої в умовах сучасної економічної кризи здобуває особливу актуальність і вимагає додаткової державної участі.

№	Дослідник	Під фінансово-кредитною інфраструктурою розуміє...
1	Шураєва К.В.	сукупність інститутів (кредитно-банківські установи, фондові біржі, фінансові, інвестиційні й страхові компанії), що забезпечують трансформацію фінансового капіталу в ультраструктуру (структуру над структурою), оскільки він перебуває за межами функціонування реального капіталу
2	Стукач В. Ф.	сукупність інститутів (кредитно-банківські установи, фондові біржі, фінансові й страхові компанії), що діють у межах грошових, фондових, інвестиційних ринків і виконуючих функцій по забезпеченню нормального режиму їхнього функціонування й усього регіонального комплексу в цілому
3	Тимофєєва Г. В.	сукупність інститутів, що забезпечують необхідні фінансові умови для нормального функціонування відтворювального процесу й розвитку соціальної сфери села. Її суб'єктами виступають: держава, юридичні особи й населення

Джерело: узагальнено автором

Фінансово-кредитна інфраструктура АПК складається із двох самостійних елементів: фінансової й кредитної підсистем.

Основу фінансової підсистеми утворюють відносини між економічними суб'єктами при формуванні й використанні фондів коштів, що направляють для фінансової підтримки розвитку скотарства як окремої галузі, так і АПК загалом, враховуючи і соціальну сферу села.

Основу кредитної підсистеми інфраструктури при цьому становлять економічні відносини при русі коштів у грошовій або товарній формах на умовах платності й зворотності між кредитором або позичальником, у ролі яких можуть виступати держава, сільськогосподарські підприємства, домашні господарства, громадські організації й інші соціальні інститути. Кредитна підсистема інфраструктури галузі скотарства дозволяє переборювати сезонність і нерівномірність розподілу фінансових засобів протягом року у зв'язку з весняними й осінніми циклами сільськогосподарського виробництва.

Деякі автори дотримуються думки, що основними функціями фінансових інститутів є: розрахунково-касове обслуговування; акумуляція й заощадження фінансових активів; кредитування учасників відтворювального процесу; страхування майна й підприємницьких ризиків; інвестування; проведення лізингових операцій; надання аудиторських і консалтингових послуг.

Відзначимо, що перераховані функції в цей час не виконують повний спектр необхідних дій згідно функціонального аспекту фінансово-кредитної інфраструктури. Основними функціями, які виконують суб'єкти фінансово-кредитної інфраструктури, повинні бути:

- акумулювання надлишкових заощаджень економічних агентів і перерозподілу їх між іншими агентами, які можуть їх продуктивно використати;

- забезпеченням збалансованості руху матеріальних і фінансових ресурсів на всіх стадіях кругообігу капіталу в процесі відтворення на підприємствах й в організаціях;
- стимулювання діяльності суб'єктів фінансових відносин на науково-технічний розвиток і рішення соціальних проблем. У багатьох випадках стимулювання досягнення соціальних цілей, таких як одержання групами населення з невисокими доходами відповідних ресурсів, може сприяти досягненню й економічних цілей (підтримка безпеки й надійності, захист споживачів, розвиток конкуренції);
- контроль за правильним і своєчасним формуванням фондів фінансових засобів й їх цілеспрямованим і продуктивним використанням;
- раціоналізація й прискорення економічних процесів на основі подолання тимчасової розбіжності виробничих циклів окремих товаровиробників, використання кредитних грошей і кредитних операцій;
- регулюючі й регламентуючі функції, що спрямовані на запобігання можливих перешкод при реалізації функції раціоналізації економічних процесів.

На даний час фінансово-кредитна інфраструктура (як і вся інфраструктура галузі скотарства) перебуває поки на стадії становлення. Це є наслідком кризового стану як економіки в цілому, так й аграрної сфери, а також неефективності державної стратегії підтримки агробізнесу.

Завдання держави як суб'єкта фінансово-кредитної інфраструктури галузі скотарства полягають в створенні умов, що забезпечують основу ведення розширеного відтворення з виділенням інноваційної складової (фінансування інвестиційної діяльності, лізинг із використанням бюджетних засобів, податкові преференції, державні гарантії, сприяння розвитку кооперації й агропромислової інтеграції, державна підтримка страхування).

Найважливіша особливість формування ринкових відносин в аграрній сфері економіки полягає в тому, що сільське господарство більше, ніж будь-яка інша галузь, залежить від структури ринку, а продовольчий ринок

найбільш вразливий із соціальної точки зору, оскільки його розвиток безпосередньо пов'язаний з рівнем життя в Україні [55].

Ринок продукції скотарства відрізняється від інших ринків певними особливостями. Він представлений товарами першої необхідності, які задовольняють передусім фізіологічну потребу людей у харчуванні. Якість продукції та безпечність її споживання залежить не тільки від якості сировини і технології виробництва, а й від умов та строків зберігання і реалізації продукції. Виробництво великих обсягів сезонної продукції та продукції, що швидко псується, впливає на процес кооперації та інтеграції сфери виробництва, переробки і реалізації продукції скотарства.

Цілісність і єдність ринку скотарства забезпечується лише завдяки нерозривності процесу виробництва м'ясо-молочної продукції. Але канали їх надходження на ринок від виробника до споживача зовсім різні. Молоко і продукти його переробки потребують щоденного товаропросування. Жива худоба, яловичина та м'ясопродукти надходять на ринок менш ритмічно. Ринки молока, особливо питного, в більшій мірі локалізовані, ніж ринки продуктів м'ясного скотарства, оскільки тут неможливі перевезення на далекі відстані [66].

Як прийнято у цивілізованому світі, ринковими обсягами молока та м'яса ВРХ вважаються лише ті, що закупаються переробними підприємствами з подальшою реалізацією продуктів у роздрібній торгівлі.

При загальному зниженні обсягів закупівлі молока на 17,6%, закупівлі від сільгосп підприємств збільшилися на 22%, а від господарств населення — зменшилися на 37%. Відповідним чином змінилася інфраструктура заготівель м'яса ВРХ. На фоні загального зменшення обсягів закупленого переробними підприємствами м'яса ВРХ від господарств населення закуплена кількість продукції за останні три роки зменшилась на 29%, а кількість продукції від сільськогосподарських підприємств зросла на 16%.

Поступово підвищується якісні показники молочної сировини, реалізованої сільськогосподарськими підприємствами переробникам. Що

стосується м'ясної – то тут товаровиробникам слід прикласти зусиль для підвищення якісних показників продукції (табл.3.5).

Таблиця 3.5

Структура якості м'ясної та молочної сировини від сільськогосподарських підприємств, %

Показники	М'ясо ВРХ		Молоко	
	2005	2013	2005	2013
Екстра та вищий ґатунок	22,0	14,2	16,9	36,5
I ґатунок	34,5	32,2	73,4	57,6
II ґатунок	41,3	51,0	8,7	5,6
Неґатункове	2,2	2,6	1,0	0,3

Джерело: за даними Асоціації товаровиробників та переробних підприємств Сумщини

Головним чинником, що сформував поточну ситуацію у галузі скотарства є ціни, за якими переробники купують сировину. Вони є індикатором привабливості галузі у розрізі категорій господарств.

Так, наприклад, якщо у 2007-2008 рр. ціни закупівлі молока від господарств населення були нижчими за ціни для сільськогосподарських підприємств на 20%, то у 2012-2013 рр. цей розрив збільшився вже до 30%. Така ситуація свідчить про поступове охолодження попиту з боку переробників на «подвірне» молоко другого ґатунку або неґатункове, що спричинило значне зниження привабливості реалізації молока особистими господарствами на переробні підприємства.

Співвідношення обсягів продажу продукції підприємствами та цінами на них свідчить про наявність певного дефіциту м'ясо-молочної сировини високих якісних кондицій та великих партій, у тому числі у охолодженому вигляді. Тобто, переробники все більше вимагають високих стандартів якості, яку у змозі забезпечити лише товарні підприємства.

На сьогоднішній день проблема реалізації продукції набуває неабиякого змісту через відсутність обґрунтованого механізму встановлення ціни на продукцію галузі скотарства. Через відсутність налагодженої системи збуту продукції сільськогосподарські підприємства змушені реалізовувати

свою продукцію посередникам, які дуже часто занижують ціни, отримуючи для себе максимум прибутку та позбавляючи тим самим товаровиробника можливості навіть простого відтворення. У зв'язку з цим відбувається скорочення виробництва.

Характерною особливістю процесу реалізації сільськогосподарської продукції в Україні є невелика ємність первинного ринку сільськогосподарської продукції, тобто поставок продукції товаровиробниками безпосередньо переробним підприємствам, і зростаючий із року в рік обсяг вторинного ринку - посередництва. При цьому спрямування товаропотоків до комерційних каналів збуту з непрозорими умовами купівлі-продажу, визначення якості продукції та цін призводить до значних фінансових втрат виробників [158].

Таблиця 3.6

Структура реалізації продукції скотарства сільськогосподарськими підприємствами, %

Канал	Роки							2013 до 1995, (+/- п.в.)
	1995	1998	2002	2004	2008	2011	2013	
Заготівельним організаціям	94,8	63,3	55,2	26,0	33,6	29,5	16,2	-78,6
Населенню в рахунок оплати праці	3,5	22,3	19,5	14,3	6,7	3,6	1,2	-2,3
Прямий продаж	-	5,2	11,8	19,4	19,5	15,1	3,3	33,3
Видано пайовикам	1,9	2,0	3,3	3,4	2,8	2,5	2,6	0,7
За іншими каналами	-	7,2	10,2	28,8	37,4	49,3	76,7	76,7

Джерело: Держкомстат України

За даними чисельних досліджень, труднощі в збуті продукції у свідомості керівників виробничих підприємств вийшли на перший план у порівнянні з питаннями постачання, хоч останні постають часом досить

гостро. Це пояснюється характерною для ринкових умов ситуацією, за якої пріоритетнішим є вміння реалізувати продукцію, а ніж її виробляти [329].

Поява численних посередників привела до завищення цін на більшість продовольчих товарів, монополізації окремих сегментів ринку, ускладнення всієї системи збуту.

Наслідком цього також стала поява неконтрольованих стихійних ринків м'ясо-молочної продукції. Крім того, диспаритет цін, спад попиту, звуження ринку, зростання неплатежів та інші причини також обмежують реалізацію продукції [405].

Отже, сьогодні відсутня організована, стабільна система реалізації сільськогосподарської продукції. Вітчизняні сільгоспвиробники позбавлені державної підтримки при збільшенні локального монополізму переробної промисловості та роздрібною торгівлі, що стало причиною зростання роздрібних цін на м'ясо-молочну продукцію.

Одночасно зауважимо, що розвиток галузі скотарства гальмує також низька якість продукції, недосконалість діючих стандартів, що відповідають вимогам європейського рівня, низька платоспроможність населення, недосконале господарювання в ринкових умовах та інше. Все це в комплексі привело до збитковості більшості підприємств, що займаються виробництвом продукції скотарства. Однак, з іншого боку, не слід відмовлятися від вітчизняного виробництва, оскільки результатом цього буде все більше потрапляти на український ринок іноземна продукція, а це, у свою чергу, приведе до зниження зайнятості населення.

Важливу роль в стабілізації ринку продукції скотарства повинна відігравати держава. Майже всі держави світу проводять політику самозабезпечення багатьма видами продукції тваринництва, в тому числі скотарства, через фінансування і субсидування виробників тваринницької продукції. Уряди багатьох країн розглядають таку фінансову підтримку не лише як предмет реалізації концепції самозабезпечення продовольством, але й як важливий стратегічний чинник національної безпеки. Тому доцільно

було б, на наш погляд, переглянути політику низьких закупівельних цін, підвищити їх за рахунок частки переробних підприємств і торгівлі або, як прийнято на Заході, за рахунок дотацій і компенсацій. Необхідно упорядкувати відсоткові ставки на короткострокові та довгострокові кредити і захистити внутрішній ринок від імпорту м'яса і молокопродуктів, надати допомогу власникам товаровиробникам для виходу на зарубіжні ринки [29].

Отже, на розвиток скотарства слід звернути особливу увагу, адже ця галузь забезпечує населення продуктами харчування, що у свою чергу буде сприяти зміцненню продовольчої безпеки держави.

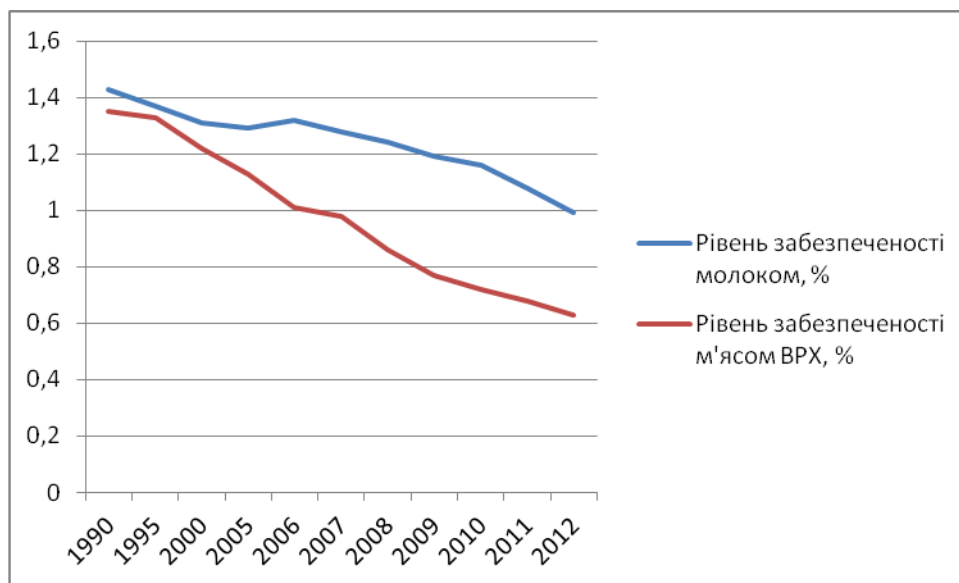

Рис. 3.4. – Рівень забезпеченості населення продукцією галузі скотарства

Джерело: за даними Держкомстату

Аналіз динаміки поголів'я великої рогатої худоби, виробництва молока і яловичини в Україні показує, що продовольча проблема сьогодні стоїть доволі гостро. Виробництво продукції тваринництва в цілому і м'яса зокрема є однією з провідних сфер у вирішенні продовольчої безпеки та забезпечення населення країни повноцінним харчовим білком.

Щодо науково обґрунтованих норм харчування людина має на рік споживати в середньому 380 кг молока і молочних продуктів, у тому числі 120 кг молока у свіжому вигляді. Споживання м'яса становить 80 кг на рік, у

тому числі 36 кг яловичини і телятини [383]. На жаль, обсяги виробництва продукції скотарства в останні двадцять років не тільки не забезпечують населення оптимальним їх рівнем, але й взагалі не досягають навіть мінімальних норм. Мінімальні норми споживання молока і молокопродуктів становить 344 кг, а яловичини – 50 кг на душу населення на рік.

Так, зокрема, в Україні за даними 2011 р. у розрахунку на одну особу споживалось 242,5 кг молока і 8,8 кг яловичини і телятини, тоді як у 1990 р. ці показники були наближеними до раціональних науково обґрунтованих норм і дорівнювали відповідно, кг: 472,3; 38,3. Для досягнення цих показників розвиток галузі скотарства має ґрунтуватися на використанні новітніх технологій, що забезпечить підвищення продуктивності праці, зниження витрат виробництва; вдосконаленні селекційно-плеємної роботи та кормовиробництва; підвищенні матеріальної зацікавленості виробників даної галузі тощо. З цього приводу О.А. Шуст стверджує: “Для сільського господарства на сьогодні не є особливою проблемою виробити необхідну кількість тваринницької продукції, але відсутній попит, отже, немає інтересу у виробників. Товарність виробленого молока в Україні становить лише 40-50%” [438].

Згідно класичного формулювання, провідною ланкою у ланцюгу «виробництво - споживання» є саме система реалізації продукції, так як вона є носієм оперативної інформації про потенційні можливості споживачів придбати певний вид продукції і забезпечує ефективність як процесу товароруку, так і виробництва.

В Україні назріла необхідність створення ринкової системи збуту продукції скотарства, яка б дозволила швидко просувати продукт від виробника до споживача з найменшими втратами кількості та якості і сприяла стабілізації та подальшому розвитку діяльності сільськогосподарських підприємств.

На сьогоднішній день проблема полягає у тому, що в регіонах України відсутні системи оптової закупівлі та зберігання м'ясо-молочної продукції.

Саме з реорганізації оптових структур починається рух до ринку, така як саме оптова торгівля погоджує інтереси виробника товарів, продавця і покупця. Основна її мета - це безперервне і ритмічне постачання продукції, яке задовольняє попит на неї в зручний для споживача час, у відповідності до його запитів і в межах його фінансових можливостей. Практичний досвід більшості зарубіжних країн показує, що найбільш прийнятною й оптимальною системою реалізації продукції, яка швидко псується, зокрема, продукції скотарства є та, у якій основною ланкою виступає оптовий продовольчий ринок. Уряди цих країн беруть активну участь у їх створенні, фінансовій підтримці і, через закони та нормативні акти, впливають на ефективність їх розвитку і функціонування [173].

У цьому випадку така організаційна структура як оптовий ринок акумулюватиме продавців та покупців в одному місці, визначаючи ринковими методами ціну та створюючи конкурентне середовище; прискорюватиме всі грошові та товарні потоки; забезпечуватиме безпеку та легалізацію реалізації продукції; надаватиме підтримку державних, кредитних, страхових установ та організацій [265].

У межах реалізації Державної цільової програми створення оптових ринків сільськогосподарської продукції (3.06.2009 р. № 562) протягом 2009-2013 рр. передбачено було створення 25 оптових ринків сільгосппродукції в Україні, а на їхнє будівництво заплановано було виділення 4 млрд грн, у т. ч. 1,2 млрд грн – з державного бюджету [262]. Також з 2011 р. зведення мережі оптових ринків сільськогосподарської продукції проводиться у рамках національного проекту «Зелені ринки» – створення мережі регіональних оптових продовольчих ринків» [299].

У 2010 р. на будівництво оптових ринків сільськогосподарської продукції з держбюджету було передбачено 36 млн. грн., у 2011 р. – 198 млн. грн., у 2012 р. - 248 млн.грн. [300].

На 2013 р. у державному бюджеті кошти на пряму підтримку оптових ринків сільськогосподарської продукції не були передбачені.

Через нестачу коштів було вирішено розгорнути будівництво оптових ринків не біля кожного обласного центру, як це очікувалося раніше, а лише поблизу міст-мільйонників [91]. Крім того, проблемами створення мережі оптових ринків сільськогосподарської продукції є висока вартість землі для розміщення таких ринків, необхідність значних обсягів інвестицій і тривалий строк їх окупності, а також бюрократичні перепони при започаткуванні бізнесу [404].

На сьогодні статус оптового ринку сільськогосподарської продукції отримали 11 юридичних осіб, які реалізують проекти зі створення таких ринків з сучасною інфраструктурою у Львівській, Київській, Запорізькій, Одеській, Донецькій, Харківській, Херсонській, Рівненській, Луганській, Черкаській і Миколаївській областях. Найбільш розвиненими можна вважати оптові ринки: «Шувар» у м. Львові, «Столичний» у м. Києві, «Господар» у м. Донецьку та єдиний в Україні оптовий ринок живої худоби «Чародій» у м. Жашкові Черкаської області [265].

Прозорий цивілізований продаж через організований оптовий ринок дозволяє товаровиробникам підвищити ціну на худобу на 10-15%. При цьому оптові покупці можуть зменшити витрати на заготівлю та завезення худоби на 5-8%, що демонструє більш високу його конкурентність порівняно з багаточисельними посередниками [239].

Попит на ринку продукції скотарства формується під впливом демографічних, економічних, вартісних факторів, тобто він залежить від кількості населення, розподілу його доходів, якості і вартості товарів, товарного асортименту, реклами. Пропозиція залежить від організаційно-економічних (розвиток інфраструктури ринку, грошова та кредитно-податкова політика держави, форми організації виробництва, взаємовідносини сільськогосподарських товаровиробників та переробних підприємств) і технологічних (догляд за тваринами, їх повноцінна годівля, технологія зберігання та переробки молочної сировини) факторів.

Інтереси учасників сільськогосподарських ринків протилежні. Виробники хочуть реалізувати свою продукцію за цінами, що перевищують виробничі витрати, проте тільки частина виробників, які господарюють в кращих умовах, мають мінімальні витрати. Якщо їх пропозиція задовольняє попит, то продукція інших виробників не знаходить збуту чи продається за цінами, нижчими від затрат. Покупець і переробник зацікавлені в найнижчих цінах, оскільки вони входять до складу виробничих витрат і впливають на результати їх господарської діяльності.

Виробництво продукції скотарства здійснюється великою кількістю товаровиробників при значно меншій кількості оптових покупців. У зв'язку з цим виникає необхідність ефективної ринкової системи збуту продукції, в існуванні якої зацікавлений також споживач.

Територіальне відмежування виробників тваринницької продукції та її споживачів впливає на існування між ними посередницької ланки. Світова практика свідчить, що виробники, як правило, захищаються шляхом створення кооперативних закупівельних, збутово-маркетингових організацій і злиття свого капіталу з капіталом переробних підприємств [397].

Враховуючи доведену важливість існування всіх складових інфраструктури при виробництві м'ясо-молочної продукції, важливим є визначити зв'язок між ступенем її розвитку і економічною ефективністю функціонування галузі. Загальновідомим способом оцінки стану інфраструктури є метод інтегральних індексів насиченості регіонів країни інфраструктурними об'єктами. Такий метод можна застосовувати і при здійсненні оцінки стану об'єктів інфраструктури галузі скотарства.

За даними експертних оцінок, що дозволяють розрахувати забезпеченість об'єктами інфраструктури в регіоні, було виявлено, що Львівська, Київська, Черкаська, Житомирська, Полтавська, Харківська області мають ступінь забезпеченості інфраструктурою на рівні 91-97%; Одеська, Дніпропетровська, Миколаївська, Запорізька, Вінницька, Хмельницька, Тернопільська – 60-89%. Найменший показник (на рівні 23-

39%) був відзначений в Чернігівській, Сумській, Донецькій, Кіровоградській, Луганській, Волинській областях (рис. 2.3).

Дослідження проводились на основі таких показників як:

- кількість виробників м'ясо-молочної продукції;
- кількість переробних підприємств;
- кількість ринків, на яких здійснюється реалізація продукція галузі скотарства;
- кількість підприємств роздрібної торгівлі, в товарообороті яких представлена м'ясо-молочна продукція;
- наявність транспортної інфраструктури.

Рис. 3.5. - Забезпеченість об'єктами інфраструктури галузі скотарства в регіонах

Джерело: дослідження автора

Але більше розкриває сутність оцінки забезпеченості інфраструктурних потреб тієї або іншої сфери господарювання підхід, заснований на модифікаціях методики Беннета, що дає змогу інтегрувати інформацію за допомогою узагальнення абсолютних або відносних характеристик різних інфраструктурних ланок на певній території. Прийнятними для здійснення подібної процедури є і розрахунки коефіцієнтів Енгеля для визначення

насиченості регіонів об'єктами виробничої інфраструктури. Як вважає А. Кузнецова [197], крім зазначених вище методичних розробок, можливе використання модифікованих коефіцієнтів К. Успенського, що обчислюються відношенням вартості основних фондів виробничої інфраструктури до кубічного кореня із добутку кількості населення в регіоні, площі економічно активної території і валової продукції.

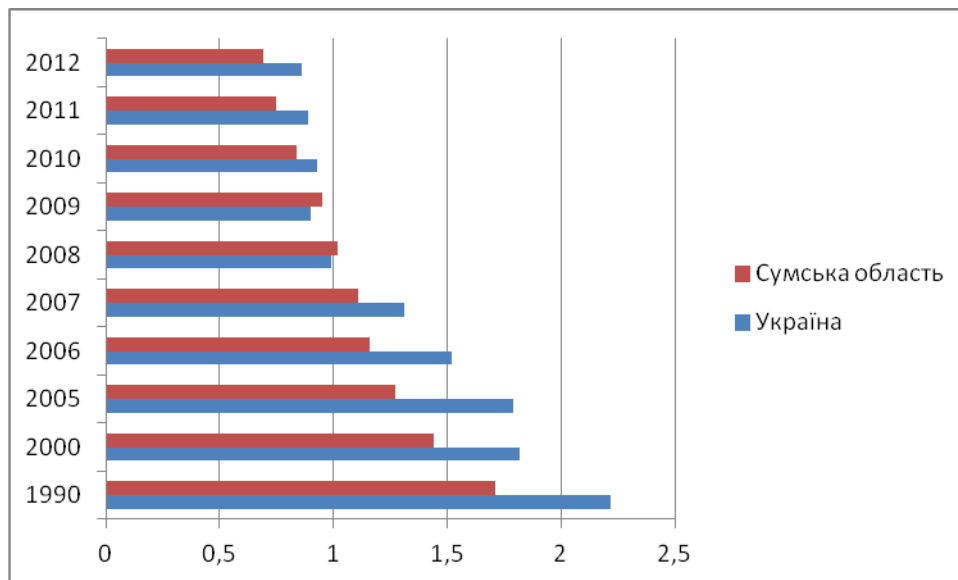

Рис.3.6. – Динаміка показника ефективності інфраструктури галузі скотарства

Джерело: дослідження автора

Отже, відновлення повноцінного функціонування галузі скотарства неможливе без розвитку виробничої та ринкової інфраструктури, яка повинна забезпечувати повноцінний та збалансований розвиток основного виробництва. Саме інфраструктура як комплекс галузей і видів діяльності, що мають єдине функціональне призначення й володіють певними загальними ознаками здатна задовольнити різнопланові потреби товаровиробників та забезпечити технічний та організаційний рівень розвитку основного виробництва.

3.3. Державна підтримка галузі м'ясо-молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах

Проведені реформи в аграрному секторі економіки України не дали очікуваного результату, не зумовили суттєвого підвищення обсягів та ефективності виробництва продукції тваринницького походження, раціонального використання наявного ресурсного потенціалу. Тому проблемних питань, які накопичувались роками та десятиріччями в обраному секторі і які потребують негайного вирішення, значно більше, ніж досягнень. Основні з них такі: низька ефективність виробництва; недосконалість механізмів інвестиційного забезпечення; деформація міжгалузевих цінових пропорцій; зниження забезпеченості сільськогосподарською технікою та критична зношеність основних фондів; недосконалість інфраструктури та механізмів регулювання кон'юнктури аграрних ринків; деформація структури агровиробництва; загострення соціальних проблем у сільській місцевості. Такий стан справ вимагає суттєвих змін у механізмі державної підтримки розвитку аграрного сектора економіки України.

У середині минулого століття, коли головним завданням сільського господарства розвинених західних країн було збільшення обсягів виробництва продукції, широко практикувалися цільові державні субсидії на будівництво, покупку техніки, здешевлення кредитів. Однак у міру насичення ринку й надвиробництва сільськогосподарської продукції розмір прямих державних субсидій виробничого призначення почав зменшуватися. Виняток становить тільки система пільгового сільськогосподарського кредитування [16].

Для стабілізації аграрного виробництва та підвищення ефективності функціонування аграрного ринку слід застосовувати досвід зарубіжних країн, де використовується система прямих і непрямих важелів державного впливу: регулювання цін і доходів товаровиробників, бюджетне фінансування, кредитування, оподаткування, стабілізація ринку сільськогосподарської

продукції тощо. При цьому практично всі західні країни у відносинах сільського господарства з іншими галузями, у питаннях експорту й імпорту сільськогосподарської сировини дотримуються принципу аграрного протекціонізму. Більше того, успіхи сільського господарства країн Західної Європи, США, Канади, Японії, Китаю зобов'язані не стільки розвитку ринкових відносин у цих країнах, скільки обмеженню дій ринкових механізмів саморегулювання з використанням зовнішніх важелів впливу. Це державна підтримка сільського господарства через дотації, ціни, квоти, кредитну й податкову політику тощо [101].

Практика застосування механізму державної підтримки розвитку аграрного сектора свідчить про те, що вплив органів державної влади на економічні процеси в сільському господарстві не завжди є об'єктивним і обґрунтованим. Відсутність збалансування інтересів усіх суб'єктів державного управління та детальних обрахунків ефективності прийнятих регуляторних актів досить часто ускладнює соціально-економічну ситуацію у країні в цілому, призводить до нестабільності законодавства, зниження інвестиційної привабливості аграрного сектора та зменшення ділової активності в сільському господарстві. Тому сьогодні при формуванні нової системи державного регулювання розвитку галузі скотарства слід враховувати тенденції розвитку органів управління сільським господарством у світі [200].

Так, у розвинених країнах на першому місці функціональних зобов'язань органів управління галузями тваринництва стоїть забезпечення безпеки продуктів харчування й екологія, а вже за ними йдуть питання безпосередньо сільського господарства. Характерною рисою системи державного регулювання США є гнучкість, тобто зміна її під впливом зміни умов сучасного світу. При цьому треба відзначити, що основні принципи досить постійні [448].

У галузі скотарства на фоні загального критичного стану аграрної сфери склались свої специфічні проблеми:

- низька ефективність скотарства. Незважаючи на високі закупівельні ціни на молоко 2011-2013 років, галузь залишається малопривабливою. Пояснюється це тим, що переробні підприємства часто занижують ціни для господарств населення через низьку якість сировини, та складність збору сировини. Сільськогосподарські підприємства, які постачають сировину вищої якості, відповідно, отримують і кращу ціну – в середньому на 70-80% більшу, ніж господарства населення;

- демографічна ситуація, яка зумовлює швидке скорочення поголів'я тварин у господарствах населення. Цей процес пояснюється як загальним зменшенням сільського населення, так і важкою щоденною працею з утримання худоби та виробництва молока і м'яса. Такі умови господарювання стають менш привабливими для сільської молоді, яка мігрує до міст з вищими соціальними стандартами життя. Тим самим сільськогосподарські підприємства також позбавляються можливості покращання якості та омолодження трудових ресурсів;

- низький рівень оновлення основних засобів виробництва галузі, відсутність переходу на інноваційні технології. Наразі на сільськогосподарських підприємствах домінують морально застарілі технологічні й технічні засоби виробництва, що зумовлює високу енергомісткість виробничих процесів та собівартості продукції. Лише одиничні підприємства мають можливість за нинішніх умов інвестувати в галузь.

Останнім часом виникла об'єктивна потреба змінити стратегію ведення скотарства з наданням першочергового значення в нарощуванні валового виробництва продукції використанню прогресивних енерго- і ресурсозберігаючих технологій та поліпшенню якості і конкурентоспроможності продукції. Розроблення та впровадження ефективних технологічних рішень виробництва продукції скотарства застосовуватиметься як у великотоварних, так і в дрібних господарствах, причому перевага у виборі пріоритетних напрямів прискореного збільшення

виробництва продукції буде надаватись відновленню та розвитку великих сільськогосподарських підприємств [145]. Для цього необхідним є створення стартових економічних і технологічних умов для формування і прискореного розвитку скотарства з можливістю використання Програм державної підтримки та розвитку.

У країнах ЄС державну підтримку сільського господарства здійснюють шляхом надання аграріям дешевих кредитів, підтримання твердих цін, виконання безпосередніх виплат тощо. У Європі під державне регулювання підпадає 90% цін на сільськогосподарську продукцію у вигляді субсидій для підтримки аграріїв через високі ціни на засоби виробництва. Дослідження показали, що ЄС перестає пов'язувати субсидії з обсягами виробництва й переходить до прямої підтримки аграрних виробників: державного сприяння розширенню ємності аграрного ринку; державної підтримки різних форм власності; протекціонізму вітчизняного виробника сільськогосподарської продукції, незважаючи на вимоги СОТ щодо зниження підтримки аграрного виробництва. Загальною тенденцією розвитку аграрної політики в більшості країн-учасниць СОТ є зсув акцентів від «традиційних» заходів ринкової, зокрема, цінової підтримки, інтервенційних закупівель і різноманітних субсидій до заходів у «зеленій скриньки» [161].

Нині витрати Державного бюджету України на підтримку аграрного сектора становлять 5-6 % бюджетних видатків. Разом з тим, бюджетна підтримка практично повністю нівелюється існуючим диспаритетом цін. На 100 грн. бюджетних виплат припадає 100 грн. цінових витрат. В ЄС, навпаки, на 100 євро бюджетних виплат фермерам припадає 130 євро цінової підтримки [175].

Практика аграрного господарювання останніх років, зокрема в країнах ЄС, засвідчує нову тенденцію зменшення загального обсягу економічної підтримки сільського господарства.

До того ж, в процесі формування і реалізації нової аграрної політики України слід врахувати особливості, принципи і негативні тенденції дії по

відношенню до країн, які готуються стати членами Європейської спільноти, нинішньої Спільної аграрної політики ЄС (САП ЄС), яка є самостійною складовою економічної політики Євросоюзу [110]. Остання включала у себе заходи, спрямовані на всебічну підтримку господарств країн членів ЄС, з метою достатнього забезпечення європейських громадян продуктами харчування за доступними цінами і достойного життя сільських товаровиробників. Серед запропонованих заходів були передбачені різні компенсаційні пільги, а прямі виплати товаровиробникам із бюджету ЄС здійснювалися за наступними напрямками: підтримка ринкових цін; виплати залежно від обсягу виробництва сільськогосподарської продукції, розміру посівних площ, кількості поголів'я тварин; цільового використання субсидій.

Слід зазначити, що завдяки продуманій, економічно виправданій підтримці сільського господарства продовольча програма в країнах ЄС була виконана: значно зміцніла матеріально-технічна база господарств, продуктивність сільськогосподарського виробництва. І уже у вісімдесятих роках минулого століття в країнах ЄС виникла проблема перевиробництва сільськогосподарської продукції. Постала проблема обмеження обсягів виробництва продукції (в основному економічними методами), підвищення її якості, посилення уваги до охорони навколишнього середовища, підвищення ролі ринкових механізмів у системі ціноутворення, спрямування коштів на реконструкцію господарств, екологію [109].

Процес фінансування тваринництва в цілому, та зокрема скотарства, з коштів державного бюджету України впродовж багатьох років характеризується неефективністю та недосконалістю розподілу. Для цього варто порівняти видатки держбюджету України за 2002-2013 роки, спрямовані на розвиток АПК (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

**Доля фінансування вкладень з державного бюджету на розвиток
агропромислового розвитку**

Показник	Роки							2013/ 2006, %
	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2013	
Сума видатків на розвиток тваринництва, млн.грн.	713,3	844,2	912,3	1010,5	1157,1	1386,8	1456,3	204,1
в т.ч. скотарства	88,2	78,4	73,9	96,6	102,3	111,7	105,1	119,2
Валова продукція скотарства (у діючих цінах), млн.грн.	994,9	1188,8	1104,0	1402,1	1900,5	2318,1	2822,3	283,7
Доля фінансування, %	8,8	6,6	6,7	6,9	5,4	4,8	3,8	-5,0 п.в.

Джерело: сайт Держкомстату

Відповідно до Положення про проекти із пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку (національні проекти), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 08.12.2010 № 1255, і діючими бюджетними програмами підтримки сільського господарства, визначимо такі форми державної фінансової підтримки Проекту розвитку скотарства:

- залучення коштів від міжнародних фінансових організацій, згідно з укладеними міжнародними договорами, однією зі сторін яких є Україна (Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку);
- залучення компанією, яка управляє проектом, коштів від фінансових кредитних установ з наданням державних гарантій за її борговими зобов'язаннями;
- фінансування за рахунок коштів держбюджету, передбачених програмами державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників;
- фінансування за рахунок коштів місцевих бюджетів;
- непряме фінансування - звільнення учасників Проекту від митних та податкових платежів при реалізації його заходів [81].

Таблиця 3.8

Розподіл державної підтримки за напрямками

Показник	Роки							2013/ 2006, %
	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2013	
Загальна сума видатків на розвиток скотарства, млн.грн.	88,2	78,4	73,9	96,6	102,3	111,7	105,1	119,2
-дотації за реалізований на забій молодняк ВРХ	32,2	27,9	29,5	37,3	44,5	41,4	77,3	240,0
-дотації за приріст поголів'я корів молочного та м'ясного напрямів	51,5	46,5	41,3	53,5	52,7	67,7	22,9	44,4
-дотації за закуплені племенні нетелі та корови	2,0	1,2	1,9	2,5	2,1	2,6	1,9	95,0
-дотації за закуплене у населення поголів'я телиць	2,5	2,8	1,2	3,3	3,0	-	3,0	120,0

Джерело: дані Рахункової палати України

Як свідчать наведені в таблиці дані, номінальний обсяг державної підтримки галузі скотарства за досліджуваний період збільшився, так само як і вартість виробленої продукції скотарства (в діючих цінах). Доля ж фінансування за досліджуваний період скоротилась на 5 п.в., і залишається мізерною – у середньому 6,1%. Для порівняння, у США рівень державної підтримки галузі скотарства становить 27-35% від вартості виробленої сільськогосподарської продукції, у країнах ЄС – 35%, в Японії та Франції – до 60%.

Основними причинами неефективного використання коштів державного бюджету, які виділяються на підтримку АПК, є недосконалість механізмів отримання і розподілу бюджетних коштів та порушення бюджетної дисципліни при їх використанні. Щорічна зміна порядку та механізмів виділення коштів з державного бюджету, їх громіздкість, запізніле затвердження та внесення до них неодноразових змін протягом періоду спричиняє несвоєчасне отримання коштів державної фінансової підтримки та неефективне їх використання і повернення [52].

Так, за даними Держкомстату за останні роки за різними причинами не були розподілені від 3 до 10% коштів державної підтримки, виділених сільськогосподарським товаровиробникам за програмами підтримки галузі скотарства. До того ж досі не сформовано надійної системи внутрішнього контролю за використанням бюджетних коштів, яка сприяла б досягненню мети бюджетної програми.

Перспективи розвитку скотарства передбачають, насамперед, врахування економічного стану країни в цілому, купівельної спроможності населення, можливостей залучення інвесторів у цю високопотенційну галузь. За таких умов найефективніший розвиток галузі скотарства може ґрунтуватися на прискореному відродженні колишніх комплексів із виробництва м'яса та молока, надійному ветеринарному захисті худоби; використанні новітніх технологій на інноваційній основі, що забезпечить зниження витрат виробництва, підвищення продуктивності праці, повне використання виробничих потужностей і поліпшення якості продукції на основі розширення селекційно-племінної роботи, забезпечення кормами [96].

З метою стабілізації ситуації у галузі скотарства та подолання негативних тенденцій, за рахунок створення великотоварного виробництва з впровадженням прогресивних енергозберігаючих технологій виробництва продукції та сприяння реалізації сучасних інвестиційних проектів у 2013 році здійснювалась реалізація інвестиційних проектів, спрямованих на розвиток скотарства (будівництво, реконструкція, створення тваринницьких комплексів; нарощення поголів'я, збільшення виробництва продукції).

За мету ставилось те, що одержання додаткових коштів сільськогосподарськими підприємствами сприятиме нарощенню поголів'я худоби та обсягів виробництва продукції скотарства. На ділі виявилось, що найменший обсяг державної підтримки за досліджуваний період (3,8% від вартості продукції) не здатний відродити виробництво м'ясо-молочної продукції [81].

Проведені дослідження свідчать, що між державними дотаціями, які отримують сільськогосподарські товаровиробники м'ясо-молочної продукції, та економічною ефективністю останніх зв'язок відсутній.

Більше того, фінансову підтримку одержують ті підприємства, які мають вищу рентабельність, оскільки основними вимогами постанов Кабінету Міністрів України стосовно бюджетних компенсацій є відсутність заборгованості у товаровиробників з виплати заробітної плати, обов'язкових податкових платежів та внесків до Пенсійного фонду.

Таблиця 3.9

Вплив державної підтримки на ефективність виробництва продукції скотарства у Сумській області

Група	Державна підтримка, грн/гол.	Кількість підприємств в групі	Рентабельність виробництва продукції, %	Середній розмір чистого прибутку, грн/гол.
1	0,00	27	4,8	1013,5
2	0,1-49,9	11	3,2	511,6
3	50,0 – 69,9	8	7,4	733,2
4	≥70,0	5	5,3	681,2
В середньому	57,9	51	6,7	822,3

Джерело: Головне управління статистики в Сумській області

Таким чином, в процесі дослідження можна стверджувати, що для ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні та підвищення його конкурентоздатності перш за все необхідно впорядкувати процес державного фінансування сільського господарства, забезпечити його значне зростання та ефективність використання, що відповідає як принципам ринкової економіки, так і підходам до державного стимулювання сільськогосподарського виробництва в інших країнах. Впорядкування потребує механізм прямої державної підтримки сільського господарства. Бюджетні дотації і компенсації потрібно виплачувати насамперед ефективно господарюючим товаровиробникам, а основну масу коштів потрібно

спрямовувати на фінансування програм, здатних забезпечити сталий розвиток скотарства.

З метою гарантованого динамічного зростання обсягів виробництва м'яса та молока й забезпечення продовольчої безпеки країни необхідно здійснити систему заходів державного регулювання, а саме:

1. Забезпечити пріоритетне спрямування коштів державної підтримки на стимулювання розвитку великих м'ясо-молочних підприємств, прискорене нарощування поголів'я худоби та підвищення їх продуктивності шляхом: власного розширеного відтворення; стимулювання закупівлі племінної худоби, насамперед у вітчизняних племінних господарствах, а також за імпортом; стимулювання закупівлі ремонтного молодняку в господарствах населення (за умови створення в них належного рівня вирощування телиць і ведення достовірного обліку походження) для створення нових великотоварних ферм; виділення дотації сільськогосподарським товаровиробникам за сівбу кормових культур для тваринництва; розширення переліку техніки й обладнання, а також введення до нього племінної молочної худоби, що постачаються сільськогосподарським виробникам на умовах фінансового лізингу; запровадження відшкодування сільгоспвиробникам витрат із державного бюджету на відгодівлю племінної худоби та проведення селекційної роботи [40].

2. Стимулювати придбання поголів'я корів у населення для забезпечення безперервності відновлення стада.

3. Виділяти компенсацію понесених витрат на осіменіння худоби племінним матеріалом та вважати це одним із найбільш дієвих і необхідних засобів державної підтримки.

4. Вжити відповідних заходів щодо захисту ринку від недобросовісної конкуренції з боку імпортерів, які не суперечать правилам та вимогам СОТ.

Як вважають окремі науковці, оскільки «...в Україні склалася ситуація дефіциту сільськогосподарської продукції, враховуючи ресурсний потенціал, в найближчому майбутньому роль держави і її органів повинна бути

особливо активною і спрямованою на стимулювання виробництва і збільшення пропозиції товарної продукції» [14]. Нині ж державна підтримка сільськогосподарських виробників України перебуває у стані ринкової трансформації і відповідно має свої позитивні і негативні сторони. Основними інструментами державної підтримки виступають безвідсоткові бюджетні кредити аграрним виробникам, звільнення від оподаткування, списання і реструктуризація боргів, часткова компенсація витрат на придбання сільськогосподарської техніки і обладнання.

Щоб вирішити цю проблему Міністерству аграрної політики та продовольства України слід розробити заходи, які б забезпечили розвиток скотарство в Україні, таким чином щоб воно було конкурентоздатним не тільки на внутрішньому, а й на зовнішньому ринках.

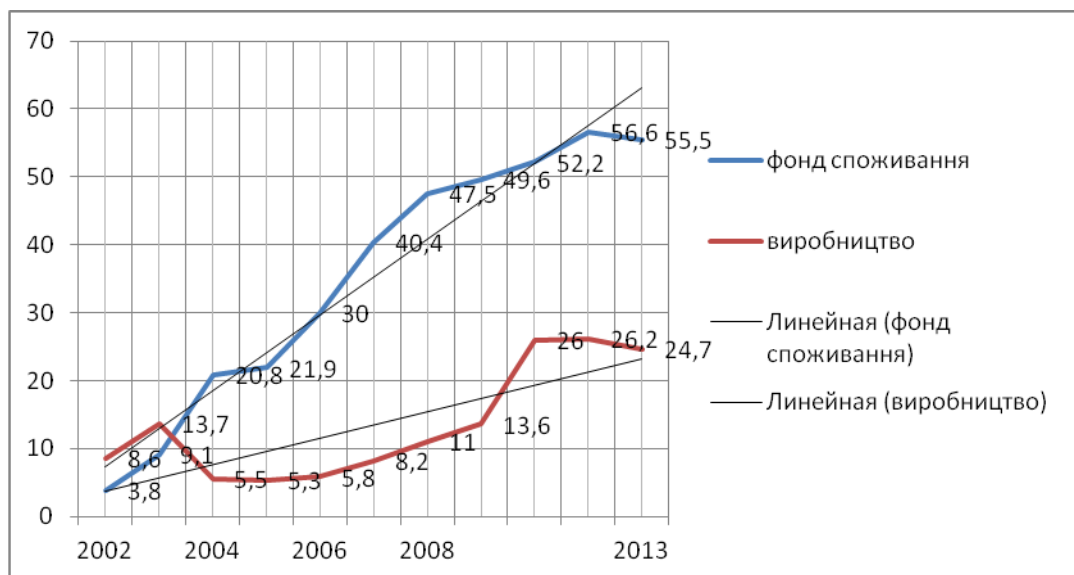

Рис. 3.7. - Темпи росту (%) фонду споживання та виробництва м'яса і м'ясних продуктів порівняно з 2001 роком (2001 р.=100%)

Джерело: Державний комітет статистики України

Отже, як свідчать наведені дані на діаграмі, виробництво м'ясної продукції росте набагато нижчими темпами, ніж споживання цієї продукції. Це є абсолютно негативним для аграрної сфери фактом, бо для задоволення потреб населення в продовольстві, доводиться імпортувати її з країн, де за

допомогою збалансованої політики державної підтримки продукції виробляється в надлишку.

В умовах розбалансованості ринкових відносин, коли вартість реалізації скотарської продукції не відшкодовувала її собівартості, коли виник диспаритет цін на продукцію галузі і матеріально-технічні ресурси, при недосконалої системи регулювання ринку, коли значна кількість продукції реалізується через посередників, які привласнюють суттєву частину прибутків, створену на стадії виробництва, при незадовільному рівні селекційно-племінної роботи та технологічного забезпечення, слід основну увагу приділити заходам щодо подальшого скорочення маточного поголів'я і максимальному використанні ремонтного молодняку для нарощування основного стада та підвищення його продуктивності [108].

За таких умов створюватимуться сприятливі умови для формування високопродуктивних стад молочного напрямку і для виділення певної частини поголів'я худоби (за рахунок низькопродуктивних корів і надремонтних телиць, придатних для відтворення) для схрещування з плідниками м'ясних порід і вирощування помісного молодняку за технологією м'ясного скотарства; збереження крупнотоварного виробництва молочної сировини, придатної для отримання доброякісних конкурентоспроможних молокопродуктів.

Ще один аспект, зумовлений членством у СОТ, особливо важливий для сільського господарства, пов'язаний з угодою про санітарні та фітосанітарні заходи. Так, наприклад, товаровиробники м'ясної та молочної продукції змушені були виконати вимоги СОТ щодо впорядкування торгівлі м'ясною та молочною продукцією на внутрішньому ринку України відповідно до міжнародних стандартів якості. Так, на виконання цієї норми, Верховна Рада прийняла Закон України «Про безпеку і якість харчових продуктів». Згідно із вимогами цього документу з 1 січня 2015 року забороняється реалізація необробленого молока і сиру домашнього виробництва, а також м'яса тварин подвірного забою на продовольчих ринках. Іншими словами, Україна

зобов'язалася закрити доступ на продуктові ринки селянам з домашнім молочними продуктами і м'ясом. Дана норма може призвести до згорання офіційної торгівлі молоком і молокопродуктами на ринках, переорієнтації торгівлі на подвірний режим. А ті, хто не зможе забезпечити реалізацію, вимушені будуть або продавати молоко за порівняно низькими цінами на переробку, або вирізувати поголів'я. На м'ясному ринку з'являться невеликі напівлегальні бійні, які будуть посередником між виробником та переробним підприємством. Таким чином, селянина змусять йти з виробленою продукцією на «чорний ринок» - у двори, на дороги, де якість продукції ніхто не перевірятиме, а умови зберігання і реалізації не контролюватиметься, або вирізувати поголів'я, що, за відсутності промислового виробництва, призведе до дефіциту продукції і заміщення імпортом, який майже завжди має низьку якість [140].

Слід зазначити, що Україна вступила до СОТ на більш жорстких умовах, ніж більшість країн, що розвиваються.

Світова організація торгівлі реалізує принцип справедливої конкуренції на ринках сільськогосподарської продукції (як зовнішніх, так і внутрішніх). Відповідно до цього принципу заходи державної підтримки сільського господарства, що справляють найбільший протекціоністський і стимулюючий вплив на виробництво сільгосппродукції, а також заходи, спрямовані на захист внутрішнього агропродовольчого ринку, мають скорочуватися. Адже вважається, що вони впливають «викривлюючим чином» на ринок, тобто на обсяги виробництва та ціни.

Отже, країни, що приєднуються до організації, беруть на себе певні зобов'язання з чотирьох напрямів: щодо державної підтримки сільського господарства; доступу на ринок сільськогосподарських і продовольчих товарів; санітарних і фітосанітарних заходів; експортної конкуренції в сільськогосподарській і продовольчій торгівлі.

Україна в ході переговорів відмовилася від застосування експортних субсидій для сільськогосподарської продукції, отже зміни у вітчизняному АПК відбуватимуться під впливом перших трьох чинників.

Участь у СОТ стратегічно вигідна Україні як державі із значним експортним потенціалом у сільському господарстві. Лібералізація режиму доступу вітчизняних експортерів до зовнішніх ринків стане чинником прискорення структурних реформ в аграрному секторі, що у кінцевому рахунку сприятиме зростанню конкурентоспроможності національних виробників.

Зважаючи на наведені аргументи можна з впевненістю сказати, що при вступі до СОТ Україна отримала набагато більше позитивних наслідків ніж негативних. Але ці негативні наслідки можуть призвести до занепаду вітчизняного виробництва, чого не можна допустити. Тому необхідно, щоб держава проаналізувала наслідки по кожному сектору економіки окремо і прийняла усі можливі міри для захисту національних виробників [154].

Аналіз переваг і ризиків для сільського господарства від участі у СОТ дозволяє визначити напрями державної політики, здатні знизити ризики, нейтралізувати можливі негативні наслідки і прискорити реалізацію переваг від лібералізації торговельних режимів:

- сприяння експорту з метою розширення зовнішніх ринків збуту для українських експортерів;
- стимулювання внутрішнього попиту на продовольство;
- підвищення конкурентоспроможності національних виробників за рахунок поліпшення якості та безпеки продукції шляхом впровадження міжнародних стандартів якості. Після набуття членства у СОТ, Україні, враховуючи експортну орієнтацію сільського господарства, давно слід було би розпочати заміну національної системи стандартів, що застаріла і не задовольняє потреби зовнішньої торгівлі;
- сприяння зростанню конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників на внутрішніх і зовнішніх ринках шляхом проведення

реструктуризації збиткових сільськогосподарських підприємств, ефективного державного регулювання аграрних ринків, використання ефективних механізмів підтримки сільськогосподарських товаровиробників;

- для того, щоб уникнути негативних впливів на особисті селянські господарства, необхідно підтримувати на державному рівні розвиток обслуговуючої та збутової кооперації дрібних товаровиробників, формування для них ринкової інфраструктури;

- сприяння розвитку сільської місцевості, активне використання переваг «зеленої скриньки» СОТ [10].

З огляду на проблеми, накопичені в аграрному секторі, більшість із цих заходів потребує нагального впровадження. Це сприятиме прискоренню й ефективнішій реалізації цих напрямів аграрної політики, що, у свою чергу, працюватиме на підготовку аграрного сектора України до реалізації євроінтеграційних намірів.

Більшість проблем, з якими зіткнулася Україна після вступу до СОТ, існували і раніше та були обумовлені невідповідністю внутрішніх і глобальних тенденцій економічного розвитку, відсутністю сучасної високотехнологічної інфраструктури, ринкових інвестицій, неготовністю національного господарства до інтегрування у світову економіку [2].

Але після вступу України до СОТ ці ризики виявилися більш рельєфними та суттєвими. До них слід віднести:

- подальшу орієнтацію економіки країни на імпорتنу модель розвитку;
- погіршення структури експорту завдяки збільшенню її сировинної складової та збільшення на внутрішньому ринку низькоякісної імпортованої продукції;

- подальше загострення проблеми обмеженості виробничо-соціальної інфраструктури в аграрній сфері;

- неготовність державних інститутів до послідовного жорсткого захисту інтересів вітчизняних експортерів на міжнародному рівні [178].

Таким чином, навіть побіжний аналіз переваг і ризиків для галузі скотарства від участі України в СОТ дає змогу сформулювати напрями державної політики, здатні знизити ризики, нейтралізувати можливі негативні наслідки і прискорити реалізацію переваг від лібералізації торговельних режимів. Йдеться, зокрема, про сприяння експорту з метою розширення зовнішніх ринків збуту; стимулювання внутрішнього попиту на продовольство; підвищення конкурентоспроможності національних виробників за рахунок поліпшення якості і безпеки продукції шляхом впровадження міжнародних стандартів якості.

Отже, державна підтримка аграрного сектора покликана забезпечити баланс інтересів виробників, споживачів та держави – достатній рівень рентабельності для розширеного виробництва, забезпечення продовольчої безпеки та економічне зростання. Зосередження бюджетних ресурсів на виробництві стратегічних сільськогосподарських продуктів забезпечить Україні завоювання стабільної частки у світовій торгівлі, а отже постійні валютні та податкові надходження для сталого соціально-економічного розвитку.

Розкриваючи особливості сучасного стану сільськогосподарського виробництва в ЄС було виявлено, Україні не вистачає чітко сформованого механізму розвитку державної підтримки сільського господарства. Зробити це, на нашу думку, можна, взявши за зразок спільну діяльність таких європейських інституцій, як Європейський фонд розвитку та підтримки сільської місцевості та Європейському фонду гарантій сільськогосподарського виробництва та розвитку. Об'єднавши свої зусилля, ці фонди протягом останніх п'яти років забезпечують надходження коштів на заходи реалізації спільної аграрної політики [432].

Теперішнє членство у Світовій організації торгівлі ставить перед Україною проблему розробки таких напрямів аграрної політики, які припускали б ефективну допомогу підприємствам сільського господарства й водночас відповідали вимогам СОТ, які передбачають у найближчій

перспективі значну лібералізацію міжнародної торгівлі сільгосппродукцією. У зв'язку з цим, урахувавши досвід державного регулювання аграрного сектора економіки розвинутих держав світу, для вдосконалення державного регулювання ефективності розвитку аграрного сектора економіки України необхідно розробити законодавчо-нормативну базу з питань застосування різних методів та напрямів підтримки аграрного ринку, які узгоджуються з вимогами СОТ.

Регулювання сільського господарства в ЄС здійснюється через механізми та інструменти спільної аграрної політики, яка у цьому угрупованні носить наднаціональний характер. Саме це є запорукою стабільного розвитку, і до цього неодмінно слід прагнути і Україні [107].

Сучасна система підтримки сільського господарства в Україні не відповідає європейській, що значною мірою перешкоджає як інтеграції з ЄС так і створенню на першому етапі ефективного механізму державної підтримки. Серед основних стримувальних факторів ефективного розвитку внутрішнього аграрного сектору визначено такі, як: недостатній платоспроможний попит населення України, сильна ринкова влада посередників та акумуляція ними значних прибутків, диспаритет цін на матеріально-технічні ресурси та аграрну продукцію, нерегульованість земельних відносин та відсутність виваженої цінової політики та ефективних механізмів закупівлі аграрної продукції [112].

Отже, внаслідок проведеного системного аналізу державної підтримки скотарства було відмічено, що основні цілі, механізми та інструменти спрямовані на стабілізацію основних напрямків трансформації: стабілізація виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами, зменшення загального рівня бюджетної підтримки, лібералізація торгівлі сільськогосподарською продукцією та сприяння розвитку сільської місцевості.

РОЗДІЛ 4. МОНІТОРИНГ СТАНУ ГАЛУЗІ М'ЯСО-МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

4.1. Стан та тенденції розвитку галузі м'ясо-молочного скотарства в Україні

Ринок продукції скотарства відрізняється від інших ринків певними особливостями. Він представлений товарами першої необхідності, які задовольняють передусім фізіологічну потребу людей у харчуванні. Якість продукції та безпечність її споживання залежить не тільки від якості сировини і технології виробництва, а й від умов та строків зберігання і реалізації продукції. Виробництво великих обсягів сезонної продукції та продукції, що швидко псується, впливає на процес кооперації та інтеграції сфери виробництва, переробки і реалізації продукції скотарства.

За останній період (2000-2013рр.) відбувся різкий спад виробництва продукції м'ясо-молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах через суттєве скорочення поголів'я великої рогатої худоби. Це призвело до зменшення споживання населенням України більш ніж на половину м'яса ВРХ та молока.

За останні роки у розвитку м'ясо-молочного скотарства склалась кризова ситуація, першопричиною якої стали негативні тенденції в соціально-економічному житті: низька купівельна спроможність населення, що призвело до зниження попиту; подорожчання енергоносіїв; нееквівалентний обмін між промисловістю й сільським господарством. Виникли й продовжують існувати недоліки у системі закупівель і комплектування резервів продовольства держави, недобросовісна конкуренція і тіньові схеми імпорту продовольства. З великими труднощами функціонує кредитна і податкова системи. Відтак скотарство стало збитковим, що в кінцевому підсумку спричинило скорочення поголів'я тварин і зменшення обсягів виробництва м'яса і молочних продуктів. Це

призвело до зниження рівня споживання даної продукції в Україні. Він є набагато нижчим від раціональної, науково обґрунтованої норми, не сягає і мінімальної норми, розробленої Інститутом гігієни харчування на кризовий період.

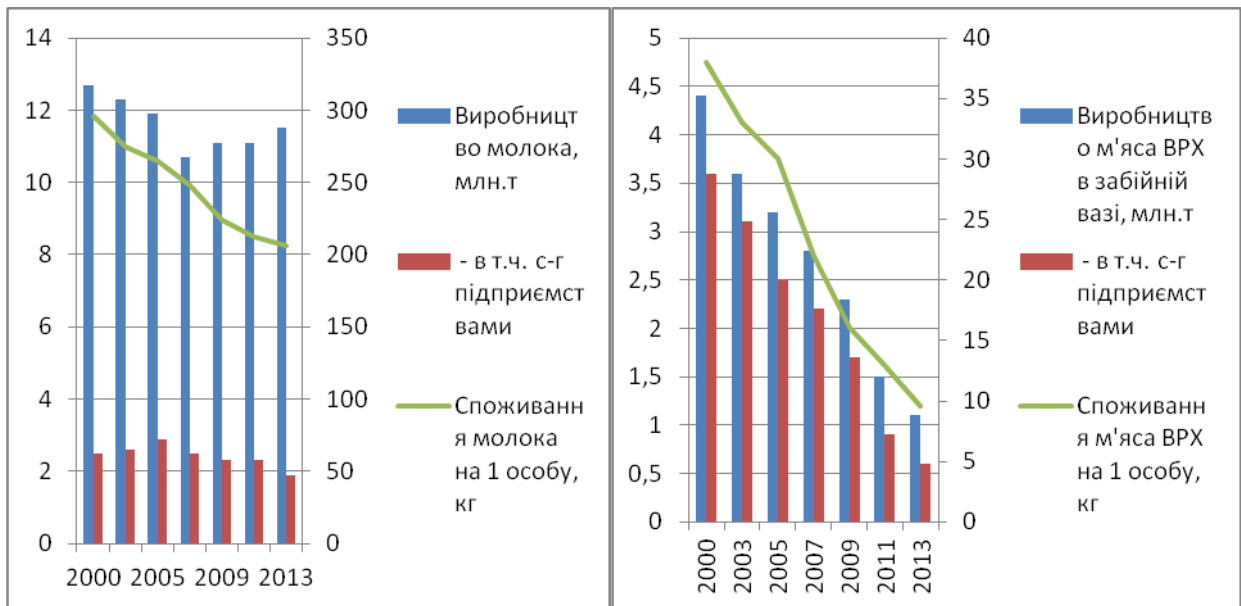

Рис.4.1 - Виробництво і споживання м'яса ВРХ та молока в Україні

Джерело: за даними Державної служби статистики України

За даними Держкомстату України, у 2013 році виробництво молока становило 11,5 млн. т, що на 1,4% більше попереднього; м'яса великої рогатої худоби 1,6 млн. т у живій вазі (або 1,1 млн т у забійній), що на 2,6% менше від показника 2012 року. Основний вплив на динаміку виробничих показників мало скорочення поголів'я тварин м'ясного напрямку, лише кількість молочних корів зросла на 0,4%.

Позитивним фактором розвитку галузі стало зростання продуктивності худоби. За підсумками минулого року надої молока на середньорічне поголів'я корів становили 4,2 тис. кг, що на 3% перевищувало рівень попереднього року; середньодобові прирости худоби - 507 г (+4,3%). Однак такого зростання продуктивності тварин було недостатньо для стабілізації виробництва на рівні, що задовольнить потреби населення.

Ситуація на сировинному ринку мала безпосередній вплив на переробну промисловість. За підсумками 2013 року виробництво сирів

жирних зменшилося до рівня попереднього року на 6%, кисломолочних продуктів - 5%; яловичини і телятини - 10%. Разом з тим, виробництво молока обробленого збільшилося на 7%, масла вершкового - на 6%. Як наслідок, фонд споживання молока становив 9,5 млн. т, або розрахунково 206 кг на одну особу; м'яса 2,4 млн т, або 52 кг/особу (з якого на яловичину і телятину припадало 9,8 кг). Для порівняння: рекомендовані Міністерством охорони здоров'я річні норми споживання молока однією особою становлять 380 кг, м'яса ВРХ - 44 кг. Відтак внутрішній ринок залишається далеким від його повного насичення (табл.4.1).

Таблиця 4.1.

Світовий баланс м'яса ВРХ та молока

Показник	2009	2011	2013	2013 р. до 2009 р., %
Виробництво, млн. т				
ВРХ	65,2	65,7	65,0	99,7
Молоко	104,0	106,1	107,0	102,9
Обсяги торгівлі, млн. т				
ВРХ	7,4	7,4	7,6	102,7
Молоко	6,3	5,8	6,1	96,8
Споживання на одну особу м'яса ВРХ, кг/рік				
Світ	41,7	41,9	41,8	100,2
Розвинуті країни	81,5	81,1	80,7	99,0
Країни, які розвиваються	31,0	31,5	31,5	101,6
Україна	12,6	11,3	9,8	77,7
Індекс світових цін на м'ясо, %				
- Україна	109	111	107	98,1
Індекс світових цін на молоко, %				
- Україна	105	111	116	110,5

Джерело: [245]

Слід зазначити, що криза призвела до скорочення випуску насамперед найнеобхідніших у фізіологічному відношенні продуктів харчування - м'яса, молока та продуктів його переробки. Кількість білків у харчовому раціоні населення зменшилася в середньому майже на 20% проти мінімальної

фізіологічної норми. Попит на молоко й продукти його переробки задовольняють споживачів на 80–85 %, а по м'ясу – менш ніж на 40 %.

Одночасно збільшилася питома вага продуктів вуглеводної групи, яка для сімей із низьким рівнем доходів перевищує 70%. Отже, можна константувати неповноцінність за якістю структури харчування найширших верств населення.

В зарубіжних країнах показник споживання на душу населення значно вищий. Якщо враховувати сало, жир та субпродукти, відношення вживання м'яса в США становить 1:3. В Україні на хліб і картоплю припадає 46% денного раціону, в США, відповідно 20 і 25% [255]. Різна економічна доступність купівлі м'ясних продуктів: щоб отримати 1 кг м'яса, українському громадянину потрібно працювати в 10-12 разів більше, ніж американцю.

Визначають декілька основних причин негативного впливу на розвиток галузі:

- 1) По-перше, низька ефективність скотарства. Незважаючи на високі минулорічні закупівельні ціни на молоко, галузь залишається мало привабливою для господарників.

За інформацією Мінагропроду станом у 2013 році середньозважена закупівельна ціна на молоко, вироблене в сільськогосподарських підприємствах, становить 3,2 тис. грн/т (за затвердженої мінімальної ціни 2200 грн/т без ПДВ). Ціна молока I сорту найнижча в Запорізькій області, де становить 2,7 тис. грн/т, а найдорожче - в Черкаській – 3,5 тис. грн/т. Середня ціна на молоко II сорту в Україні дорівнює 2,6 тис. грн/т. Вона коливається від 2,3 тис. грн/т у Полтавській області до 2,8 тис. грн/т у Вінницькій [392].

Молоко від населення у середньому купують по 2,3 тис. грн/т. У переважній більшості областей ціна для населення знаходиться на мінімальному рівні, визначеному в урядовій постанові. Проте у ряді регіонів молоко купують дорожче. Найвища середня ціна молока, виробленого в населення, а саме 2,5 тис. грн/т зафіксована в Херсонській області.

Для порівняння, середні ціни на молоко у 2013 році у країнах Європейського Союзу коливалися у межах 35-36 євро в розрахунку на 100 кг продукції.

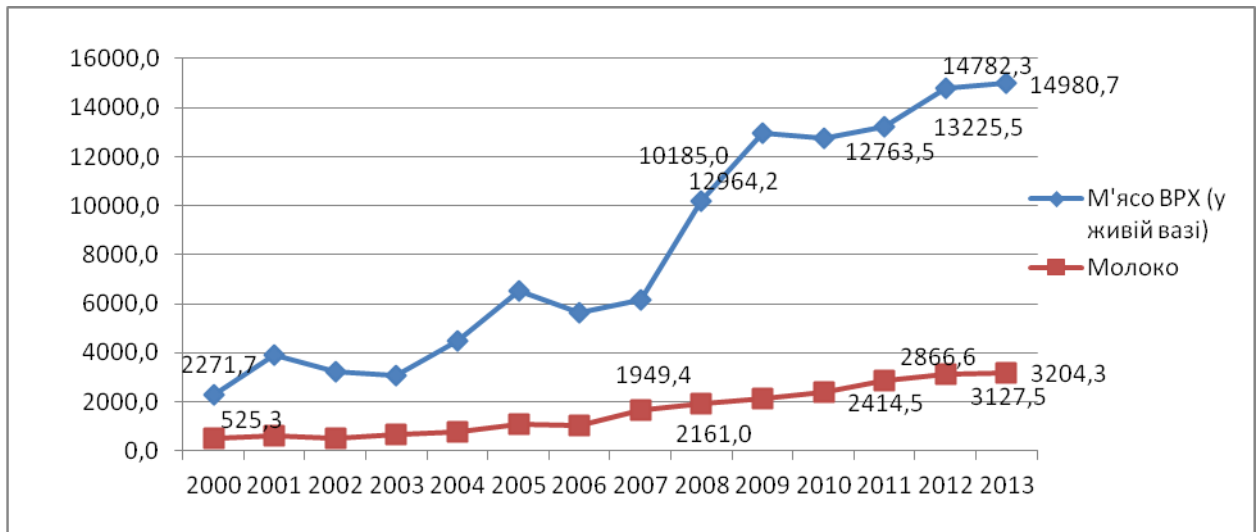

Рис.4.2. - Середні ціни реалізації сільськогосподарськими підприємствами (крім малих) продукції, грн./т

Джерело: за даними Державної служби статистики України

Аналогічна ситуація і з цінами на яловичину. На світових ринках вони є найменшими, але собівартість виробництва є дуже високою (рис.4.3).

Така цінова ситуація не забезпечує належний рівень ефективності галузі. Рентабельність виробництва молока у 2013 році становила 17,7% (проти 11,4% у 2009 році), м'яса великої рогатої худоби – мінус 35,9% (-32,9% у 2010 році). Такі результати діяльності в скотарстві ускладнюють навіть просте відтворення галузі, не говорячи про її розширений розвиток.

2) По-друге, демографічна ситуація, яка обумовлює швидке скорочення поголів'я тварин у господарствах населення. Цей процес пояснюється як загальним зменшенням сільського населення, так і важкою щоденною працею з утримання худоби та виробництвом молока й м'яса. Такі умови господарювання стають менш привабливими для сільської молоді, яка мігрує до міст з вищими соціальними стандартами життя. За 2013 рік чисельність

господарств населення, які утримували худобу та птицю, скоротилася на 79,3 тис., та на 1 січня 2014 року становила 2,78 млн. одиниць [392].

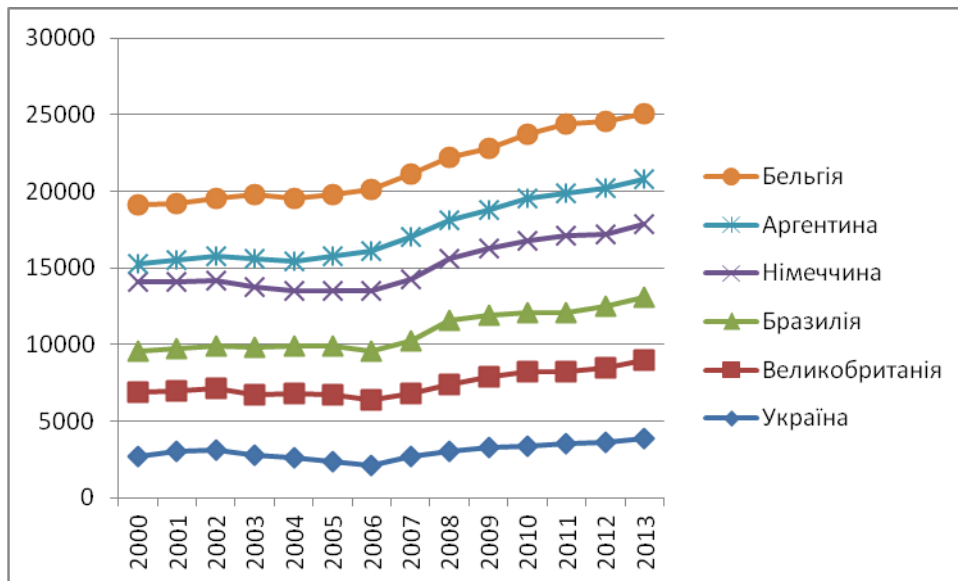

Рис. 4.3. - Ціни на яловичину на внутрішніх ринках, долл.США за тону

Джерело: за даними Державної служби статистики України, звітів ФАО

Загалом у 2013 році особистими селянськими господарствами було вироблено 8,8 млн. т молока, що менше порівняно з попереднім роком на 2,1%; відбулося скорочення поголів'я великої рогатої худоби на 4,5 тис. голів, корів - 36,2 тис. голів. Проте господарства населення залишили за собою майже 80% у структурі загального виробництва молока по Україні та 45,8% обсягів реалізації ВРХ. Як наслідок, якість сировини, зокрема молока, поступається сільськогосподарським підприємствам, оскільки пов'язано із застосуванням ручної праці, складнощами при заготівлі й збуті та обмежує експорт кінцевої продукції на ринки розвинених країн.

Серед регіонів, де господарства населення у 2013 році мали найбільшу питому вагу, окремо виділяються Закарпатська (98,5%), Івано-Франківська (96,9%) та Львівська (95,7%) області (рис. 4.4).

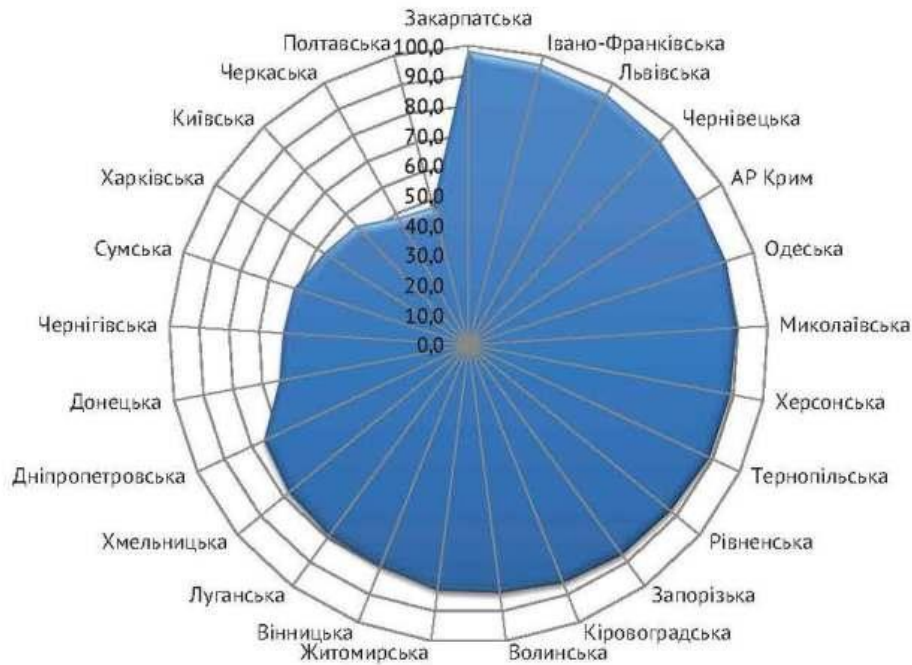

Рис.4.4. - Частка господарств населення у виробництві молока за регіонами України в 2013 році, %

Джерело: [392]

Найменшу питому частку (<50%) у структурі виробництва молока особисті господарства населення займають у Полтавській (47,6%) та Черкаській (48,6%), Київській (54,6%) і Харківській (57,0%) областях, де означена галузь зберегла свої позиції у сільськогосподарських підприємствах і одержала новий розвиток за рахунок проведеної в останні роки реконструкції ферм та будівництва нових сучасних тваринницьких комплексів.

Незважаючи на загальнодержавну тенденцію до зменшення виробництва молока та м'яса окремі регіони збільшили виробництво продукції. Так, виробництво молока у 2013 році перевищило рівень 2012 року у Полтавській області на 3,8%, Харківській - 1,2%. Утримали виробництво на рівні попереднього року 6 регіонів, серед яких Вінницька, Дніпропетровська, Миколаївська області. Позитивна тенденція вирощування великої рогатої худоби спостерігалася у Херсонській (+5,6 до 2012 року),

Тернопільській (+3,1%), Полтавській (+2,7%), Дніпропетровській (+2,4%), Вінницькій (+0,8%) областях (Додаток В).

За рейтингом серед областей України по кількості поголів'я великої рогатої худоби в сільськогосподарських підприємствах Сумська область займає 7 місце, по кількості корів - 4 місце, по валовому виробництву молока в усіх категоріях-11 місце, у сільськогосподарських підприємствах - 7 місце.

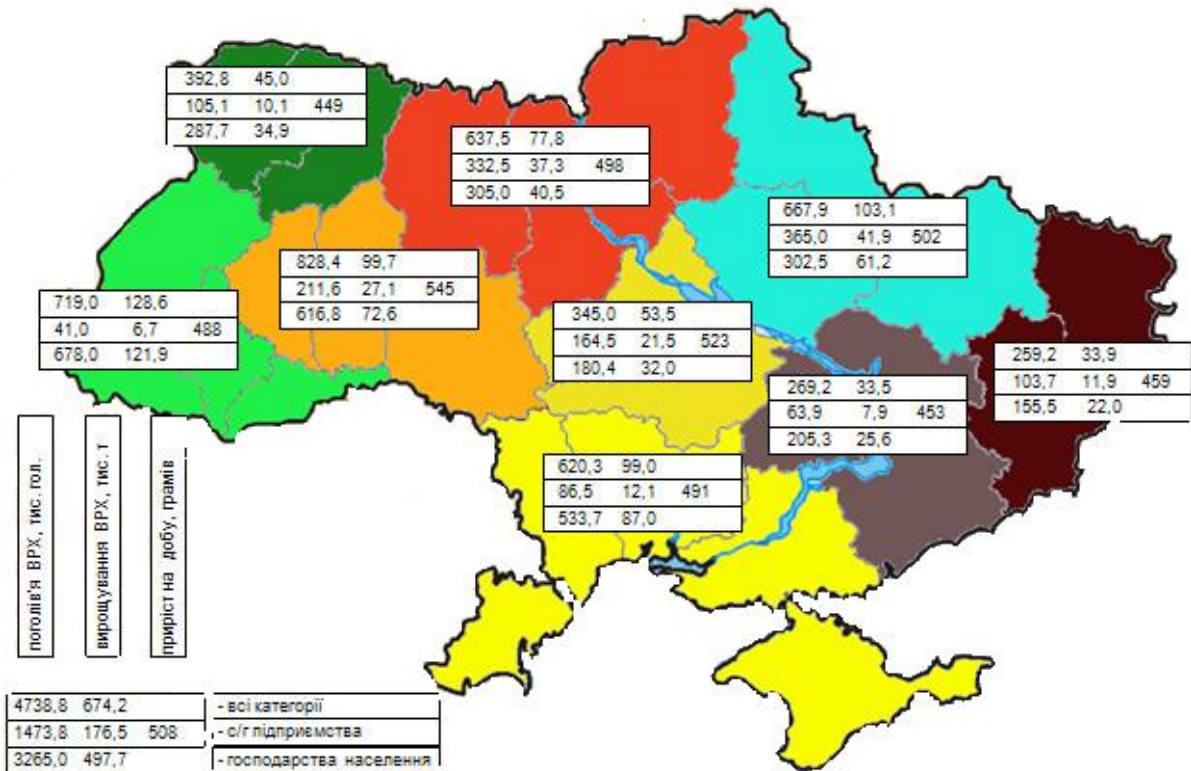

Рис. 4.5. – Групування областей України за рівнем розвитку скотарства

Джерело: [348]

Найбільшим виробником яловичини в Україні виступає Вінницька область, на частку якої припадає близько 20% всього обсягу випущеного м'яса; помітне місце займає Сумська область з часткою в 11,3%. Варто відзначити також Полтавську (9,5%), Кіровоградську (8,1%), Черкаську (7,6%), Київську (6,5%) та Житомирську (5,5%) області.

3) По-третє, низький рівень оновлення основних засобів виробництва галузі, переходу на інноваційні технології. Наразі в сільськогосподарських

підприємствах домінують морально застарілі технологічні й технічні засоби виробництва, що обумовлює високу енергоємність виробничих процесів та собівартості продукції. Лише одиничні підприємства мають можливість у нинішніх умовах інвестувати в галузь. Причиною цього є великі строки окупності вкладених коштів, що досягають 7-8 років. У зв'язку з цим для суб'єктів агробізнесу скотарство є менш привабливим та цікавить здебільшого вертикально інтегровані компанії.

Основним завданнями галузі в ближчій перспективі є забезпечення потреб внутрішнього ринку якісною та доступною для широкого споживача продукцією, а також збільшення експортного потенціалу молока та м'яса ВРХ. Міністерство аграрної політики та продовольства України ставить перед собою завдання у перспективі до 2015 року збільшити поголів'я корів до 2,72 млн гол, підвищити продуктивність основного стада до 5,66 тис. кг/рік, та доведення обсягів виробництва молока до 15,4 млн. т на рік, а щоденні привіси на вирощуванні – до 650 г [176].

Для виконання поставлених завдань необхідно спрямовувати зусилля владних структур всіх рівнів на розвиток великотоварного виробництва в галузі та відродженні племінних та відгодівельних підприємств.

Як наслідок сукупного негативного впливу перелічених чинників, відбуваються деформації у структурі стада великої рогатої худоби, руйнується виробничий потенціал аграрних формувань, втрачається інтерес виробника. Не повною мірою створені реальні можливості для розвитку сучасних форм господарювання високотоварного типу, а дрібний приватний власник позбавлений економічних і технологічних переваг крупних підприємств з інтенсивним типом господарської діяльності.

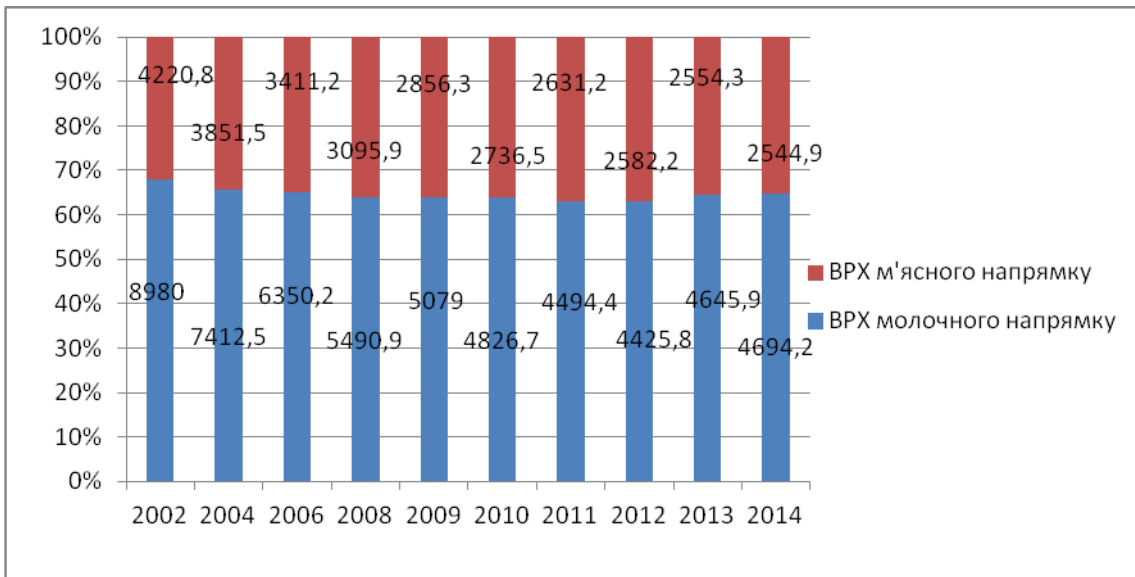

Рис. 4.6. – Динаміка та структура поголів'я великої рогатої худоби в Україні (на 01.01. кожного року)

Джерело: Держкомстат України

До проблем галузі слід віднести також низьку якість продукції галузі м'ясо-молочного скотарства, неповну відповідність стандартам і не належну систему контролю, яка б відповідала вимогам європейського рівня. Використання застарілих технологій, незадовільний рівень ветеринарного забезпечення, нестабільність і непередбачуваність цінової кон'юнктури, в тому числі відсутність цивілізованої інфраструктури сегмента ринку та ряд інших чинників, які посилювали кризу в досліджуваній галузі [107].

Курс на інтеграцію з європейськими країнами та одночасне співробітництво з близьким зарубіжжям вимагає від економіки України забезпечення світових стандартів якості продукції і якнайнижчої собівартості її одиниці. За таких умов продукція зможе стати конкурентоспроможною на споживчому ринку. У цьому випадку діяльність підприємств галузі м'ясо-молочного скотарства вимагає адекватних заходів як на рівні держави, так і регіонів. Цілком зрозуміло, що в даній ситуації максимально можна вплинути на розвиток скотарства, створивши умови для розвитку великотоварного виробництва [373].

Ринок продуктів скотарства є особливим видом ринку. Його особливості викликані насамперед тим, що коров'яче молоко, жива худоба та яловичина є принципово різними ринковими продуктами як з точки зору споживчої, так і з точки зору організаційної характеристики. Його цілісність і єдність забезпечується лише завдяки нерозривності процесу виробництва цих продуктів. Але канали їх надходження на ринок від виробника до споживача зовсім різні. Молоко і продукти його переробки потребують щоденного товаропросування. Жива худоба, яловичина та м'ясопродукти надходять на ринок менш ритмічно. Ринки молока, особливо питного, в більшій мірі локалізовані, ніж ринки продуктів м'ясного скотарства, оскільки тут неможливі перевезення на далекі відстані (табл.4.2).

Таблиця 4.2.

**Основні канали надходження м'ясо-молочної продукції на
переробні підприємства**

Канал	Молоко			М'ясо ВРХ (в забійній вазі)		
	2009	2011	2013	2009	2011	2013
Загальне надходження, млн.т	11,3	11,1	11,5	2,3	1,5	1,1
Закуплено – всього, млн.т	10,8	10,5	10,7	2,2	1,5	1,0
-від с-г підприємств	3,4	3,3	2,7	0,7	0,6	0,4
-від господарств населення	6,7	5,7	6,3	1,3	0,9	0,6
-від інших господарських структур	0,7	1,5	1,7	0,2	-	-
Прийнято на давальницьких засадах	0,2	0,1	0,2	-	-	-
Інше	0,3	0,4	0,6	0,1	-	0,1

Джерело: за даними Державної служби статистики України

Найбільше скоротилася закупівля молока від сільськогосподарських підприємств - майже на 20,1%, у той час, як від інших господарських структур відбулося її зростання в 1,5 рази.

По м'ясу ВРХ ситуація за досліджуваний період майже не змінилась. Основні постачальники – сільськогосподарські підприємства та господарства населення в співвідношенні 40:60%.

Сільськогосподарські підприємства понад 90% молока та м'ясних продуктів реалізовували переробним підприємствам (табл. 4.3).

Таблиця 4.3.

Структура реалізації молока та м'яса ВРХ сільськогосподарськими підприємствами у 2013 році

Канали збуту	Молоко		М'ясо ВРХ	
	% до загального обсягу реалізації	Середня ціна, грн/т	% до загального обсягу реалізації	Середня ціна, грн/т
Реалізовано за всіма напрямками:	100,0	3,8	100,0	15,0
-переробним підприємствам	93,7	3,2	97,5	15,5
-населенню в рахунок оплати праці	0,2	3,0	-	-
-видано пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнових паїв (часток)	0,1	3,0	2,5	14,8
На ринку, через власні кіоски, магазини, палатки	4,5	5,0	-	-
За іншими напрямками	1,5	-	-	-

Джерело: за даними Державної служби статистики України

Стратегією розвитку сільського господарства України на період до 2020 року передбачається доведення виробництва молока у 2015 році до 15,4 млн т, 2020 – 19,4 млн. Таким чином, споживання молока та молочної продукції на одну особу за рік підвищиться у 2020 році до 350 кг. Збільшення обсягів виробництва продукції досягатиметься за рахунок збалансованого розвитку всіх форм господарювання в молочному скотарстві. Якщо у 2013-2014 роках частка сільськогосподарських підприємств у загальному виробництві продукції становитиме 20%, то у 2020 році – підвищиться до 30% [172].

На нинішньому етапі розвитку сільського господарства в умовах СОТ дрібнотоварний сектор скотарської галузі вже не спроможний самостійно задовольнити потреби переробної промисловості у високоякісній сировині. Виробничі можливості господарств населення не дозволяють також сформувати потужний обсяг сировинної бази, а санітарно-гігієнічні умови отримання в них молока не забезпечують його належну якість та відповідність прийнятим державним стандартам.

Із загального обсягу проданого у 2013 році господарствами населення переробним підприємствам незбираного молока у натуральному виразі за ДСТУ 3662–97 лише 41,4% його закуплено охолодженим до 10 °С.

Окрім цього, сільськогосподарські підприємства забезпечили перший та вищий ґатунк у загальній структурі закупленого молока, тоді як від господарств населення сировина надходила здебільшого II ґатунком (рис. 4.7).

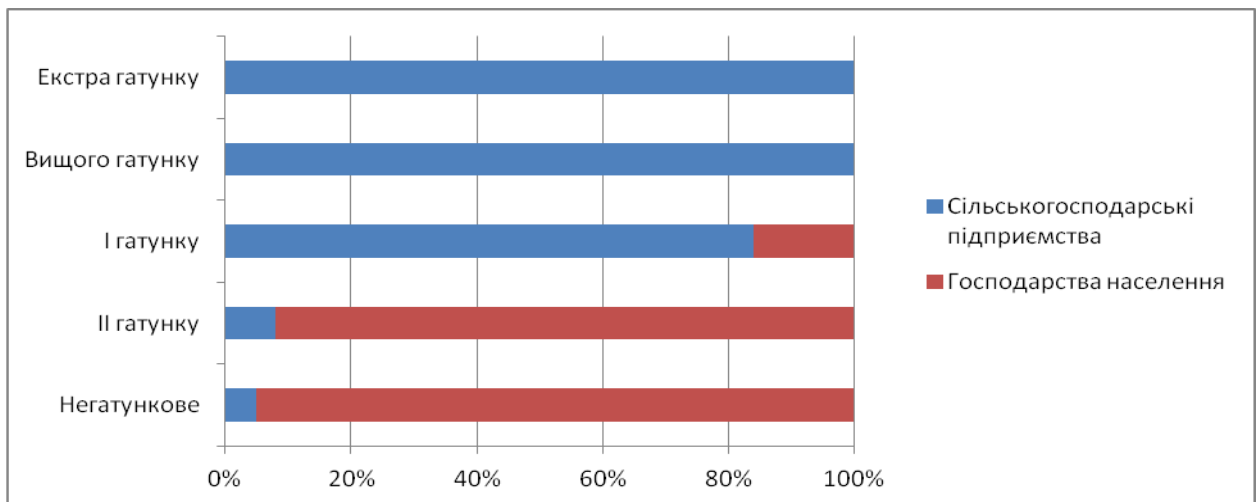

Рис.4.7.- Структура закупленого переробними підприємствами молока за основними ґатунками у 2013 р., %

Джерело: дані Державної служби статистики України

Для виправлення такої ситуації на державному рівні останніми роками активізувалися зусилля зі створення мережі закупівельних пунктів на базі сільськогосподарських заготівельно-збутових обслуговуючих кооперативів та їх оснащення сучасним устаткуванням для охолодження і зберігання

молока, а також відродження великотоварного виробництва на базі створення нових сучасних тваринницьких комплексів і реконструкції існуючих ферм в сільськогосподарських підприємствах.

На 1 липня 2013 року в Україні налічувалося 9312 закупівельних пунктів, що займалися прийманням молока та 3896 пунктів щодо забою ВРХ. (або приймання від господарств населення). Більша частина їх зосереджена в Хмельницькій, Тернопільській, Чернігівській та Львівській областях, де традиційно висока частка господарств населення, які утримують корів [392].

Зменшити негативні наслідки дрібнотоварного розвитку галузі та максимально ефективно використати можливості щодо нарощування обсягів виробництва молока та м'яса ВРХ здатні лише великотоварні господарства та асоціації сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів із замкненим виробничим циклом від одержання до збуту продукції. Саме ці суб'єкти є перспективними з точки зору нарощування виробництва широкого асортименту конкурентоспроможної м'ясо-молочної продукції, яка відповідатиме усім державним стандартам та вимогам СОТ.

Одним із напрямів досягнення бажаного результату є формування кооперативних каналів збуту молока та м'ясної продукції, особливо для дрібних виробників. Такий підхід створить сприятливе конкурентне середовище й умови формування прозорих каналів збуту продукції. В Україні станом на 1 вересня 2013 року налічується 851 сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, а членами неприбуткових об'єднань є понад 21,5 тис. селян. Найбільша кількість кооперативів діє у Житомирській – 104, Вінницькій – 84, Івано-Франківській областях – 67 та Автономній Республіці Крим – 64. Тож окремі регіони демонструють підвищену зацікавленість у розвитку кооперації на селі. Кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів зростатиме й надалі [392].

Теоретичні дослідження і практичне вивчення досвіду країн з розвинутою ринковою економікою показують, що на сільськогосподарських і

продовольчих ринках попит в залежності від цін є нееластичним. Насамперед це стосується продуктів, необхідних для мінімального забезпечення життя.

Попит на ринку продукції скотарства формується під впливом демографічних, економічних, вартісних факторів, тобто він залежить від кількості населення, розподілу його доходів, якості і вартості товарів, товарного асортименту, реклами. Пропозиція залежить від природних (клімат, родючість ґрунтів, рельєф), організаційно-економічних (розвиток інфраструктури ринку, грошова та кредитно-податкова політика держави, форми організації виробництва, взаємовідносини сільськогосподарських товаровиробників та переробних підприємств) і технологічних (догляд за тваринами, їх повноцінна годівля, технологія зберігання та переробки молочної сировини) факторів [406].

Територіальне відмежування виробників тваринницької продукції та її споживачів впливає на існування між ними посередницької ланки. Виробництво продукції скотарства здійснюється великою кількістю товаровиробників при значно меншій кількості оптових покупців. У зв'язку з цим виникає необхідність ефективної ринкової системи збуту продукції, в існуванні якої зацікавлений також споживач. При відсутності інфляції попит і ціни на скотарську продукцію відносно стабільні, що змушує товаровиробників знижувати витрати для підвищення ефективності виробництва.

Характер споживання продуктів харчування більш пов'язаний зі специфікою кліматично-географічних умов регіону та національними традиціями населення порівняно з продукцією інших ринків. Обсяг споживання молочно-м'ясних продуктів обмежується фізіологічними можливостями людини, а також пов'язаний із встановленими нормативами раціонального харчування та культурою споживання суспільства. Тому при насиченості ринку продукцією скотарства зростання доходів не впливає на збільшення попиту, що приводить до скорочення витрат на харчування і зростання попиту на непродовольчі товари [131].

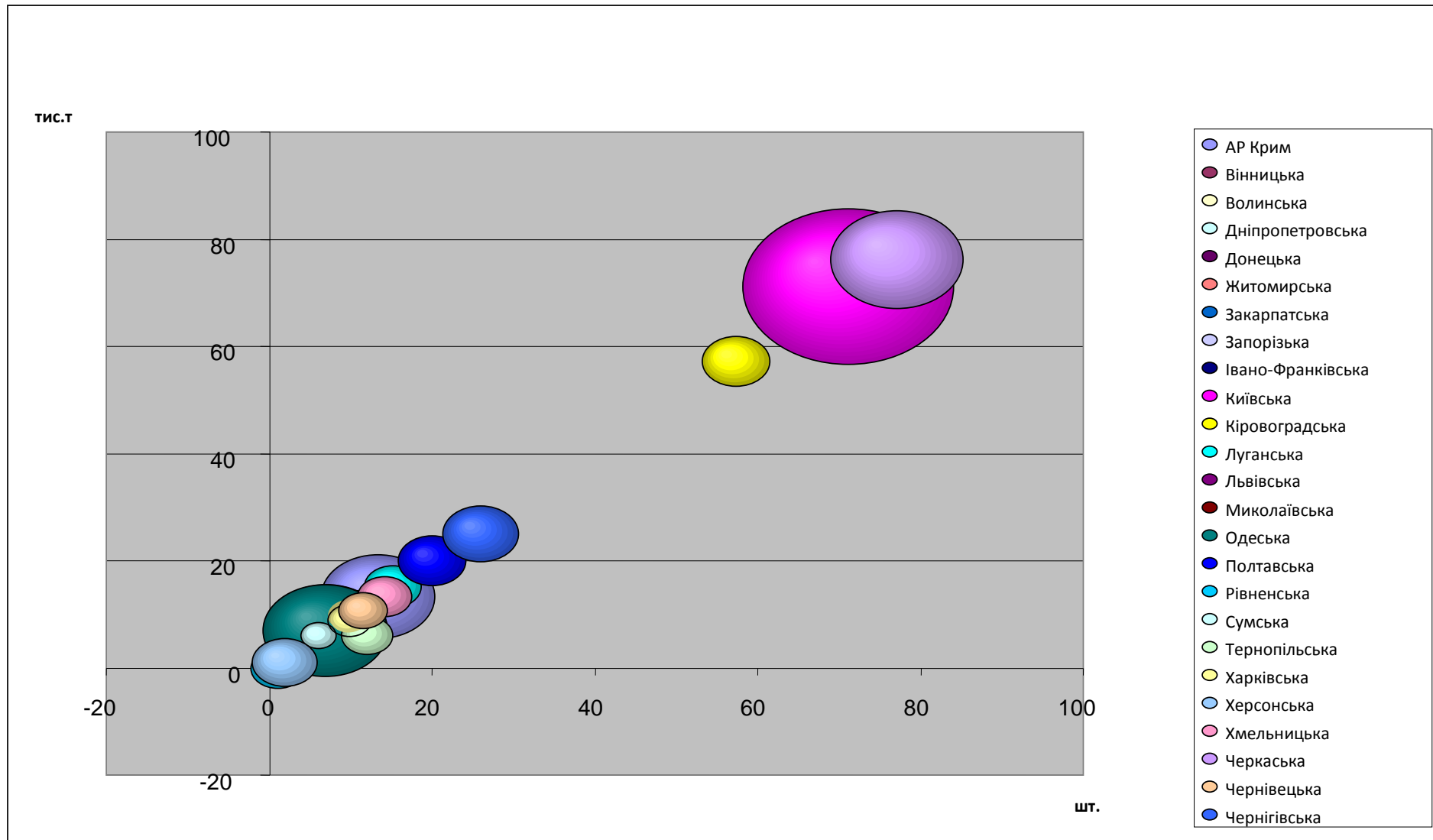

Рис. 4.8. -Співвідношення кількості м'ясопереробних підприємств України в 2013 році до кількості виробленої ними продукції

Найбільшими виробниками яловичини в Україні за підсумками 2013 року є ПрАТ «Козятинській м'ясокомбінат», ЗАТ «Агропродукт», ТДВ «М'ясокомбінат «Ятрань», ПрАТ «Конотопм'ясо» та ПрАТ «Тростянецький м'ясокомбінат». Ключовими факторами вибору м'яса та м'ясних виробів українськими споживачами є рівень якості пропонованої продукції (39,1%) і вартість продукції (31,4%).

Рівень попиту на м'ясну продукцію досить чітко реагує на зміну доходів і цін. У перерахуванні на поживність м'ясо є одним з найдорожчих продуктів. Еластичність попиту на м'ясо від доходів специфічне: зниження реальних доходів населення збільшує частку надходження м'яса за рахунок збільшення виробництва в господарствах населення. Особливо високою еластичністю попиту відрізняється яловичина, тому що низький рівень продуктивності праці й конверсії кормів обумовлюють випереджальний ріст цін на неї в порівнянні зі свининою й м'ясом птахів [131].

Попит на м'ясо має чітко виражену соціальну спрямованість: еластичність попиту неоднакова для різних соціальних груп. Попит на м'ясо росте повільніше, ніж доходи, тому що бідні верстви населення використовують дешеві продукти харчування, а забезпечені шари, досягши меж фізичного насичення, перемикають попит на інші товари й послуги. Для встановлення залежності між цими показниками доцільно вирахувати коефіцієнт рангової кореляції Спірмена (r_s). Аналіз кореляції між рівнем споживання м'ясо-молочних продуктів та рівнем доходів населення у країні виявив, що вона є статистично значущою та ідентифікується на рівні $r_s = 0,492$, що свідчить про помірний прямий зв'язок. Натомість, коефіцієнт детермінації (R^2) показав, що споживання м'яса лише на 48% визначається рівнем доходів, адже можливості споживання тільки м'ясних та молочних продуктів у людини є обмеженими (рис.3.9).

Аналогічні розрахунки проведені по країнам ЄС, виявили статистично значущу кореляцію й зворотній зв'язок на рівні $r_s = -0,474$ та прямий зв'язок $r_s = 0,699$ відповідно. Це свідчить про те, що у разі підвищення добробуту та

застосування ефективних механізмів та інструментів регулювання, структура аграрного виробництва в Україні буде поступово вирівнюватися і наближатися до аналогічної в ЄС.

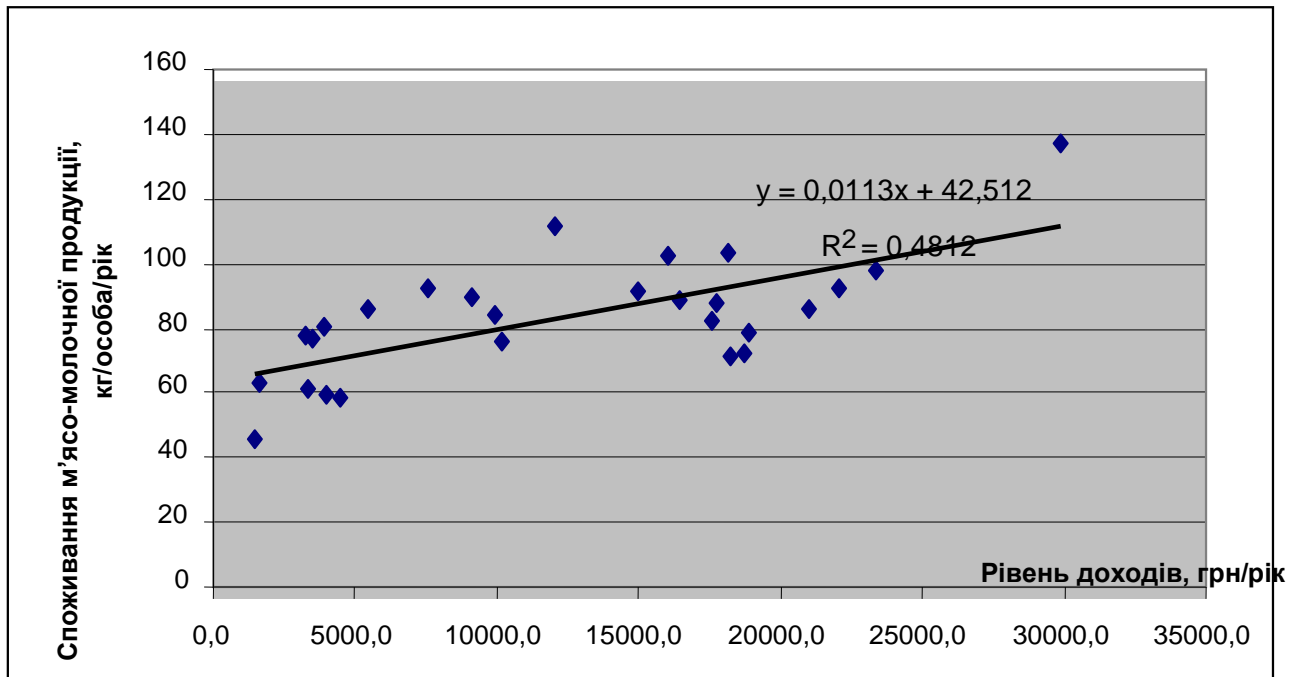

Рис. 4.9. - Залежність між розміром доходів населення України та рівнем споживання м'ясо-молочних продуктів

З огляду на світовий досвід, зроблені спроби наукового обґрунтування розвитку галузі м'ясо-молочного скотарства в Україні, залежно від кількості й продуктивності молочних корів. Розрахунки показують, що в Україні, навіть при низькому надої на рівні 2000 кг на корову, буде спостерігатись дефіцит яловичини і є нагальна необхідність мати в 10–20 разів більше поголів'я м'ясної худоби, ніж воно є на сьогодні фактично. При нарощуванні надоїв від молочних корів різко збільшуватиметься дефіцит яловичини, який можна ліквідувати тільки за рахунок збільшення чисельності м'ясної худоби. Для розвитку м'ясного скотарства в Україні є необхідний генофонд порід, що представлений трьома вітчизняними (лебединська, сіра українська), а також імпортними (швицька, симентальська, костромська, бестужевська та ін.).

Невелика частина яловичини, яку отримують від м'ясної худоби, у загальному виробництві м'яса істотно не впливає на підвищення рівня його споживання. За умов доведення споживання яловичини на душу населення у найближчі роки до 30–35 кг, необхідно широко розвивати галузь інтенсивного м'ясного скотарства.

Більш нестійке становище виробників сільськогосподарської продукції на ринку пояснюється, зокрема, їх розпорошеністю по території порівняно з концентровано виступаючим покупцем. Світова практика свідчить, що виробники, як правило, захищаються шляхом створення кооперативних закупівельних, збутово-маркетингових організацій і злиття свого капіталу з капіталом переробних підприємств.

Хоча сільськогосподарські ринки більше, ніж інші, відповідають умовам чистого ринку, на практиці вони дещо відходять від правил: попит на них концентрований, при переході до ринку він ще і монополізований переробними підприємствами. На відміну від сільськогосподарських продовольчі ринки є носіями концентрованої пропозиції і розпорошеного споживчого ринку.

Інтереси учасників сільськогосподарських ринків протилежні. Виробники хочуть реалізувати свою продукцію за цінами, що перевищують виробничі витрати, проте тільки частина виробників, які господарюють в кращих умовах, мають мінімальні витрати. Якщо їх пропозиція задовольняє попит, то продукція інших виробників не знаходить збуту чи продається за цінами, нижчими від затрат. Покупець і переробник зацікавлені в найнижчих цінах, оскільки вони входять до складу виробничих витрат і впливають на результати їх господарської діяльності [173].

Схема руху худоби від товаровиробника до споживача має бути така: транспортування — аукціон — бойня — обробка — оптова торгівля — роздрібна торгівля. Ціни оптових ринків — це орієнтир для всіх інших каналів збуту тваринницької продукції, для встановлення контрактних

розцінок, формування гарантованих цін, які контролює держава, ідентифікація продукції.

Переробне підприємство — теж оптовий ринок. Економічні вигоди функціонування ринків живої худоби для м'ясопереробних підприємств виражатимуться у зниженні витрат:

- а) на завезення худоби: скорочення агентів — скорочення перевезень;
- б) на закупівлю худоби: відмова від послуг перекупників — загальна економія переробників - збільшення виручки виробників худоби від прямого продажу на ринку.

Значне підвищення реалізаційних цін стимулюватиме виробників тваринницької продукції до участі у діяльності ринків живої худоби. Оптовий ринок допомагає встановленню реальної ціни, яка формується, коли на ринку багато продавців і покупців. З економічної точки зору оптовий ринок є механізмом виявлення реальної ціни на продукцію. Маючи реальну ціну, покупці не переплачують, а продавці не витрачають додаткових коштів на оплату послуг посередника [179].

Саме тому для поліпшення кон'юнктури ринку м'ясо-молочної продукції слід розвивати мережу оптових ринків (рис.4.10).

Рис.4.10. – Місцерозташування оптових ринків сільськогосподарської продукції

Джерело: створено автором

Вітчизняний ринок м'ясо-молочної продукції є складовою частиною світового ринку продукції скотарства й у зв'язку з цим відображає суперечливі процеси, що відбуваються в умовах глобалізації. У результаті непрозорої конкуренції між українськими продуктами та імпортованими, вітчизняні виробники опинилися не в кращому економічному становищі. Рішення виниклих проблем функціонування сільськогосподарських підприємств на ринку м'ясо-молочної продукції скотарства ускладнюється через різке скорочення державної підтримки галузі, невідповідність між цінами на продукцію галузі й матеріально-речовинними елементами витрат на її виробництво, порушення економічних відносин між господарюючими суб'єктами ринку, падіння платоспроможного попиту населення й інші помилки стратегічного характеру.

Таблиця 4.4.

Сальдо зовнішньоекономічного обороту продукції скотарства

	ІМПОРТ, тис.\$			ЕКСПОРТ, тис.\$			Зовнішньо-торговельне сальдо (2013 р.), тис.\$
	2012	2013	Δ	2012	2013	Δ	
ВРХ*, жива	7967	7927	-40	4818	10972	6154	3045
М'ясо ВРХ, свіже або охолоджене	1037	1213	176	42228	46224	3996	45011
М'ясо ВРХ*, морожене	12372	13898	1526	34213	46826	12613	32928
Молоко та вершки, незгущені	4397	7258	2861	4551	5584	1033	-1674
Молоко та вершки, згущені	25900	27055	1155	101437	75855	-25582	48800

Джерело: Державна митна служба України

Враховуючи зазначене, можна сказати, що галузь тваринництва у 2013 році демонструє незначне пожвавлення – зростає експорт поголів'я ВРХ, нарощуються обсяги валового виробництва продукції, але в той же час відмічаємо від'ємне сальдо зовнішньоторгівельного обороту по реалізації молока та вершків незгущених.

Також проблему ускладнює стихійність функціонування ринку внаслідок відсутності розвитої інфраструктури; наявності великої кількості посередницьких структур; недосконалості механізму ринкових відносин між виробниками м'ясо-молочної сировини та переробниками; недосконалу державну політику. Усе це призвело до глобального скорочення в забезпеченні населення країни молоком та м'ясом ВРХ як найважливішої складового раціону харчування людини та цілковитого занепаду в діяльності підприємств галузі м'ясо-молочного скотарства.

Проте, на нашу думку, динамічність ситуації на ринку продукції м'ясо-молочного скотарства породжує нові проблеми, відбуваються зміни в нормативно-правовому забезпеченні, виникають нові взаємозв'язки й залежності. Проблематичним залишається формування цілісної ринкової інфраструктури: потребує удосконалення система взаємовідносин учасників ланцюга від товаровиробника сировини до споживача продукту. Особливо ця проблема загострилась після вступу України до СОТ, коли вітчизняні товаровиробники через відсутність гідного фінансування галузі не змогли конкурувати з імпортованою (не завжди належної якості) продукцією [43].

Для повноцінного функціонування ринку продукції скотарства потрібно створити потужну інфраструктуру. В ринковій економіці інфраструктура ринків тісно пов'язана з кон'юнктурою на них, чутливо реагує на найменші коливання попиту і пропозиції, а її розвиток забезпечує належне функціонування ринку. Проте окреме вирішення існуючих проблем не забезпечить ефективного функціонування ринку скотарства. Важливу роль тут повинні відігравати інтеграційні процеси. Більш повне використання потенціалу сільськогосподарських виробників може реалізуватися через інтеграцію дрібних приватних господарств з великими господарствами для забезпечення кормами, зоотехнічного і ветеринарного обслуговування, реалізації продукції. Важливе значення має створення обслуговуючих кооперативних структур для організації заготівлі, доставки, переробки та збуту скотарської продукції. Адаптація галузі скотарства до нових умов

ускладнюється ще й тим, що практично всі його галузі до останнього часу залишались енерго- і ресурсо- місткими, бо їх продукція не знала конкуренції на внутрішньому ринку. Тому одним з напрямків виходу скотарства з кризи повинна бути поступова і поетапна інтенсифікація виробництва продукції галузі.

4.2. Дослідження економічної ефективності функціонування галузі м'ясо-молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах досліджуваного регіону

Аналіз динаміки поголів'я тварин, виробництва молока і м'яса в Україні загалом та Сумській області зокрема показує, що продовольча проблема за останній період суттєво загострилась: в Україні загалом та Сумській області зокрема виробляється все менше молока та м'яса ВРХ (табл. 4.5).

У 2013р. на території країни виробництвом сільськогосподарської продукції займалося 53,6 тис. підприємств різних організаційно-правових форм господарювання (включаючи фермерські господарства), частка яких у сукупному виробництві продукції галузі м'ясо-молочного скотарства складала лише 26%.

У Сумській області спостерігалась подібна тенденція: із 337 сільськогосподарських підприємств всіх форм господарювання частка сільськогосподарських підприємств у загальному виробництві молока дорівнювала 33,6%, а м'яса ВРХ – 27,3%.

Протягом 2000-2013рр. зберігалась негативна тенденція скорочення поголів'я великої рогатої худоби в сільськогосподарських підприємствах. На 1 січня 2014р. в сільськогосподарських підприємствах Сумської області нараховувалось 96,8 тис. голів великої рогатої худоби, що на 4,3%, менше

порівняно з початком 2012р., з них корів налічувалось лише 40,7 тис. голів, що на 0,2% більше від показника попереднього року.

Таблиця 4.5

Динаміка показників виробництва продукції галузі м'ясо-молочного скотарства в Сумській області та Україні

Показник	2000 рік		2008 рік		2013 рік		2013 рік до 2000 року, %	
	Сумська обл.	Україна	Сумська обл.	Україна	Сумська обл.	Україна	Сумська обл.	Україна
Поголів'я ВРХ, тис.гол.: в т.ч. корів	205,1 93,7	5037,2 1831,2	122,1 47,7	1927,0 679,0	96,8 40,7	1426,1 565,0	47,2 43,4	28,3 30,9
Виробництво продукції, тис.т.:								
-молока	213,5	3669,1	137,1	2177,7	164,5	2256,3	63,3	87,6
-м'яса у забійній вазі	23,2	753,9	12,7	545,5	6,3	342,1	38,1	45,3
Річний удій молока від 1 корови, кг	2271	2588	2996	3131	4465	4784	194,9	185,0
Середня вага 1 голови ВРХ, кг	348	311	372	383	447	450	128,4	124,0
Середньодобовий приріст, г:	487	490	384	410	482	505	90,9	103,1
Питома вага продукції м'ясо-молочного скотарства в продукції сільського господарства, %	27,3	21,2	21,7	24,5	26,7	26,2	-0,6 п.в.	-5,0 п.в.

Джерело: Статистичні збірки Держкомстату України та «Сумщина у цифрах»

Збільшення валового надою молока відбулося через незначне зростання поголів'я корів у сільськогосподарських підприємствах та часткове підвищення продуктивності корів у 2013 році. У сільськогосподарських підприємствах виробництво молока у 2013р. зросло на 1,4% і склало 135,1 тис.т. Середньорічний надій молока від однієї корови, що була в наявності на початок року, у сільськогосподарських підприємствах склав 4465 кг (на 233 кг, або на 6% більше у порівнянні з 2012 роком).

Негативним є те, що через катастрофічне зниження поголів'я ВРХ в сільськогосподарських підприємствах виробництво м'яса у забійній вазі зменшилось на 26% та становило 6,3 тис. т.

Природно, всі вищеописані зміни виробництва пов'язані із впливом факторів - чисельності поголів'я худоби та її продуктивністю. Застосовуючи методи факторного та індексного аналізу, встановлено кількісний їхній вплив на обсяги виробництва в галузі м'ясо-молочного скотарства в Сумській області.

Так, валовий надій молока у 2013р., порівняно з 2000р., зменшився на 49 тис. т або на 26,7%. Причому на 75,6% (в абсолютних показниках - на 85,6 тис.т) такий спад зумовлений скороченням поголів'я корів, зростання ж їх продуктивності вплинуло на збільшення виробництва на 24,4% або в абсолютних показниках - на 36,6 тис.т.

Кількісний вплив факторів на зміну виробництва продукції скотарства у Сумській області (2013 до 2000 р.)

Види продукції	Зміна валового виробництва (I_{SY}, D_{SY})	Вплив зміни поголів'я (I_S, D_S)	Вплив зміни продуктивності (I_Y, D_Y)
Молоко	$I_{SY} = 0,385$; $D_{SY} = -49,0$ тис.т	$I_S = 0,244$; $D_S = -85,6$ тис. т	$I_Y = 1,574$ $D_Y = 36,6$ тис.т
Приріст живої маси ВРХ	$I_{SY} = 0,0853$ $D_{SY} = -16,9$ тис.т	$I_S = 0,0748$; $D_S = -20,2$ тис. т	$I_Y = 1,1400$ $D_Y = 3,3$ тис.ц

Аналогічна тенденція відбувалась і при визначенні загального приросту живої маси ВРХ. За досліджуваний період зменшення загального приросту ВРХ в сільськогосподарських підприємствах становило 16,9 тис.т: за рахунок зниження поголів'я – показник знизився на 20,2 тис.т, а збільшення середньодобового приросту дало додатково 3,3 тис.т.

На початок 2014 р. в сільськогосподарських підприємствах Сумської області переважна частина (58% загального поголів'я) великої рогатої худоби утримувалась товаровиробниками з чисельністю стада від 500 до 1999 голів (60 сільгоспідприємств, або 33% загальної кількості).

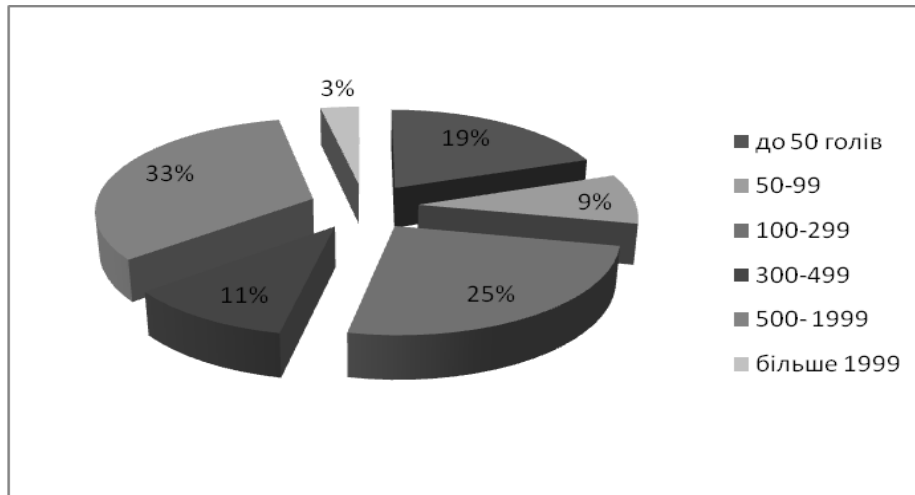

Рис.4.11 - Групування сільськогосподарських підприємств за наявністю поголів'я великої рогатої худоби (на 1 січня 2014 року)

Джерело: Статистичні збірки Держкомстату України та «Сумщина у цифрах»

При цьому слід наголосити, що м'ясо-молочне скотарство сільськогосподарських підприємств характеризувалося інтенсивністю господарювання: обсяги вирощування худоби перевищували загальні обсяги реалізації тварин на забій (загалом за 2013р. цей показник склав 172,5% проти 121,6% у 2000р.). Дані щодо виробництва молока, вирощування і реалізації на забій ВРХ в сільськогосподарських підприємствах Сумської області наведено в таблиці 4.6.

Таблиця 4.6

Динаміка виробництва та реалізації продукції галузі м'ясо-молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах Сумської області

Рік	ВРХ (у живій вазі)		Молоко, тис.т
	Вирощування, тис.т	Реалізація на забій, тис.т	
2000	27,0	22,2	479,6
2003	25,5	19,4	388,5
2006	30,0	17,8	158,5
2009	17,6	11,3	150,8
2012	16,9	9,8	161,8
2013	12,6	8,2	164,5
2013/2000, %	46,7	37,3	34,3

Джерело: за даними головного комітету статистики в Сумській області

Загалом по області за 2013 рік у розрахунку на 1 особу було вироблено лише 1,7 кг яловичини, молока обробленого рідкого 12,2 кг, молочних продуктів в перерахунку на молоко 210,2 кг.

Розглянемо економічну ефективність виробництва молока та м'яса ВРХ в сільськогосподарських підприємствах за досліджуваний період.

Таблиця 4.7

**Економічна ефективність виробництва продукції в
сільськогосподарських підприємствах Сумської області**

Показники	Роки					2013 до 2006, %
	2006	2008	2010	2012	2013	
Молоко						
Поголів'я, тис.гол.	130,9	122,1	116,1	106,1	96,8	73,9
Одержано продукції на 1 гол, кг	4910,2	4644,2	4796,4	4415,5	4465,3	90,9
Виробнича собівартість 1 ц, грн	78,26	107,90	154,99	179,30	200,4	256,1
Рівень товарності, %	72,8	77,1	87,0	88,3	86,4	118,7
Повна собівартість 1ц, грн	87,36	146,85	181,9	209,4	260,3	298,0
Ціна реалізації 1ц, грн	93,69	167,72	200,83	250,5	304,5	325,0
Прибуток, грн /гол.	31,08	96,92	90,79	181,49	197,35	634,8
Прибуток, грн /ц	6,33	20,87	18,93	41,1	44,2	698,3
Рентабельність, %	7,2	14,2	10,4	19,6	16,9	9,7 п.в.
Приріст ВРХ						
Одержано продукції на 1 гол, кг	137,5	122,6	112,2	98,4	96,5	70,2
Виробнича собівартість 1 ц, грн	654,4	833,5	1044,4	1229,3	1456,5	222,6
Рівень товарності, %	77,3	76,5	78,4	80,3	78,5	101,6
Повна собівартість 1ц, грн	773,6	1102,2	1497,2	1744,3	1899,6	245,6
Ціна реалізації 1ц, грн	569,0	995,5	1020,2	1385,5	1500,0	263,6
Прибуток, грн /гол.	-281,3	-124,6	-535,2	-353,1	-385,6	137,1
Прибуток, грн /ц	-204,6	-106,7	-477,0	-358,8	-399,6	195,3
Рентабельність, %	-26,4	-9,7	-31,9	-20,6	-21,0	5,4 п.в.

Джерело: за даними Головного управління статистики в Сумській області

Отже, аналізуючи отримані дані, підтверджуємо зменшення поголів'я ВРХ, через що знижується показник одержання продукції, що свідчить про необхідність негайного застосування методів нарощування поголів'я тварин. Так, якщо в молочному скотарстві кількість отриманої продукції скоротилась за досліджуваний період на 9,1%, то в м'ясному скотарстві вихід продукції в забійній вазі становить за досліджуваний період лише 30% від показника 2000 року.

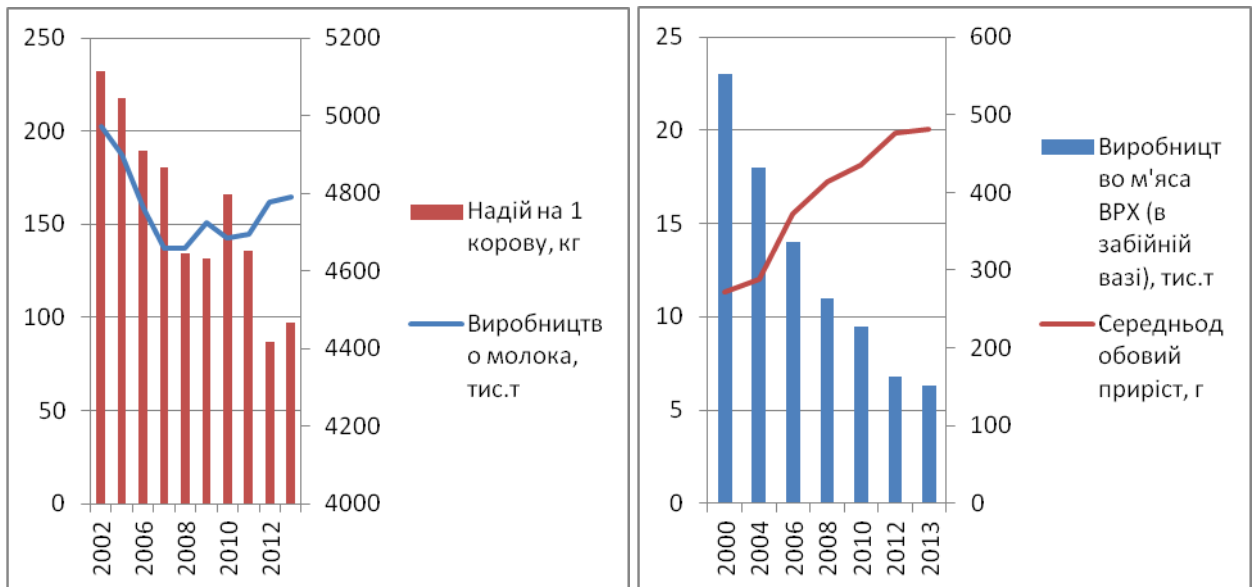

Рис. 4.12. - Динаміка виробництва продукції та продуктивність тварин в сільськогосподарських підприємствах Сумської області за 2006 - 2013 роки

Джерело: Сумщина в цифрах

Слід зазначити що в 2013 році 3 райони області перевершили 5-ти тисячний рубіж по надою молока на корову (в яких 29 сільськогосподарських підприємств отримали надій на корову більше 5000 кг).

Флагманами по виробництву молока є господарства ТОВ «Вітчизна» Конотопського, ТОВ «Велетень» Глухівського, ТДВ «Маяк» Тростянецького, Підліснівська філія ПрАТ «Райз-Максимко», ТОВ АФ «Лан» та СВК АФ «Перше Травня» Сумського районів.

П'ять сільськогосподарських підприємств області мають статус виробника екологічно–чистої продукції для виробництва продуктів дитячого харчування.

Таблиця 4.8

Показники виробництва продукції м'ясо-молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах по районах Сумської області

Район	2010					2013				
	Поголів'я, гол.	Виробництво молока, тис.ц	Середньорічний надій, кг	Приріст ВРХ, тис.ц	Середньодобовий приріст, г	Поголів'я, гол.	Виробництво молока, тис.ц	Середньорічний надій, кг	Приріст ВРХ, тис.ц	Середньодобовий приріст, г
Білопільський	4,3	6,6	3804	0,6	434	4,5	6,4	4522	0,5	422
Буринський	3,6	6,6	3852	0,4	433	3,2	6,3	4212	0,2	438
Великописарівський	1,4	4,3	4046	0,4	388	1,3	4,1	3890	0,3	399
Глухівський	3,3	5,7	3763	0,5	414	3,2	5,3	3956	0,3	455
Конотопський	14,5	18,6	4066	2,1	488	15,7	17,0	5315	1,6	511
Краснопільський	3,8	5,8	3792	0,7	389	3,2	5,9	4750	0,6	403
Кролевецький	5,0	6,8	2647	0,8	452	4,4	6,5	3139	0,3	487
Лебединський	7,9	8,6	2910	0,5	455	7,6	8,1	3120	0,7	499
Липоводолінський	6,7	9,2	3362	0,4	442	6,7	8,4	3580	0,3	485
Недригайлівський	2,0	4,5	4206	0,3	399	2,2	4,4	5022	0,3	426
Охтирський	5,8	7,9	3784	0,5	440	6,4	6,1	4110	0,6	438
Путівльський	2,4	6,3	2762	0,1	405	2,5	5,9	2035	0,2	433
Роменський	7,6	14,3	4278	1,7	456	9,4	13,9	4413	1,1	489
Середино-Будський	2,7	2,0	1713	0,1	414	2,2	2,0	2134	0,3	493
Сумський	14,3	25,1	4194	2,5	466	16,4	24,5	5132	1,8	507
Тростянецький	5,1	6,9	3985	0,5	452	5,5	6,7	4450	0,8	522
Шосткинський	2,7	3,1	2977	0,2	408	2,1	3,1	3560	0,3	477
Ямпільський	0,4	0,5	2613	0,2	387	0,3	0,4	2032	0,1	404
Разом по області	93,5	142,8	3488	13,6	436	96,8	135,1	4426	9,6	482

Джерело: дані Головного управління статистики в Сумській області

Важливим резервом підвищення ефективності виробництва продукції м'ясо-молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах області є збільшення продуктивності тварин. Це підтверджує проведене групування у 186 сільськогосподарських підприємствах Сумської області (що складає 66 %

від загальної кількості підприємств області), зайнятих виробництвом продукції м'ясо-молочного скотарства (табл.4.9).

Таблиця 4.9

**Вплив концентрації молочного поголів'я ВРХ на ефективність
виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах Сумської
області в 2013 році**

Показники	Поголів'я тварин, гол.			
	I до 99 корів	II від 100 до 299 корів	III від 300 до 499 корів	IV більше 500 корів
Кількість підприємств, од.	79	39	18	62
Кількість корів (в середньому на 1 підприємство), гол.	85	186	422	639
Вироблено молока, ц:				
-на підприємство, ц	2734	6837	17935	32154
-на середньорічну голову, кг	3217	3676	4250	5032
Витрати праці на середньорічну голову, люд.-год/ц	12,2	6,3	5,7	5,2
Повна собівартість 1 ц молока, ц	3210,0	2944,5	2488,5	2230,1
Витрати на середньорічну голову, грн	8931,6	10335,5	8755,5	7985,2
Отримано прибутку:				
-на 1 ц молока, грн	11,3	24,2	37,6	50,2
-на 1 середньорічну голову, грн.	131,4	186,2	205,5	227,5
Рентабельність, %	3,6	9,3	16,5	20,2

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики в Сумській області

В Сумській області функціонує 70 великотоварних сільськогосподарських підприємства з поголів'ям молочних корів 400 голів і більше, на яких виробляється за рік 63% молока від загального виробництва з високими показниками якості, що позитивно впливає на формування закупівельних цін.

Так, наприклад, логічним є те, що в першій групі, де підприємства в середньому мають 85 корів, показники економічної ефективності виробництва молока є найнижчими. Проблемою є низька якість молока в цій групі підприємств через переважно ручне доїння, відсутність молокопроводів та молочних блоків.

Враховуючи сукупні витрати на одну середньорічну голову (яка найбільша в групі II з поголів'ям від 100 до 299 голів корів), говорити про прибутковість можна лише при перевищенні середньорічного надою на 1 корову позначки 3500 кг. У такому випадку забезпечується окупність витрат та забезпечується найпростіше розширене відтворення в галузі.

Підвищення концентрації поголів'я корів призводить до підвищення показників економічної ефективності виробництва молока, але для досягнення високої рентабельності слід в господарстві утримувати більше 500 голів корів. Саме такі підприємства можуть стати базою для інтенсивного відродження галузі м'ясо-молочного скотарства на основі використання високопродуктивної худоби, будівництвом сучасних ферм, застосуванням енергоощадних технологій, вдосконаленням системи мотивації та оплати праці та раціональним використанням наявних ресурсів.

За 2007-2013 роки в області введено в дію 19 доїльних залів з модернізацією тваринницьких приміщень для безприв'язного утримання молочної худоби.

В 43 сільськогосподарському підприємстві встановлено 85 молокопроводів. Впровадження новітніх енергозберігаючих технологій, залучення інвестицій у скотарство значно вплинуло на підвищення продуктивності дійного стада, збільшення валового виробництва молока та його якості.

Племінна база області по молочному скотарству представлена 8 племінними заводами (в яких утримується близько 2,6 тис. корів) та 17 племрепродукторів (2,7 тис. голів корів) в яких розводяться породи українська чорно-ряба молочна порода, українська бура молочна, українська червоно-ряба молочна, лебединська, швіцька, симентальська.

Розведенням м'ясної худоби займається 14 сільськогосподарських підприємств, з яких 1 племінний завод ТОВ АФ «Україна» Шосткинського району по розведенню української м'ясної породи, 2 племрепродуктори: по світло-аквітанській породі (Іванівська дослідно-селекційна станція

Охтирського району) та лімузинській породі (ПрАТ АФ «Мрія» Конотопського району). Середньодобові прирости на відгодівлі великої рогатої худоби в таких підприємствах складають понад 800 грам. У середньому по області середньодобові прирости на вирощуванні ВРХ в сільськогосподарських підприємствах дорівнюють 440-500 г.

Розвиток сучасного м'ясного скотарства орієнтований на інтенсивний характер, тому вимагає більш кардинальних заходів щодо відновлення. Тому на сучасному етапі надзвичайно актуальною залишається проблема збільшення м'ясного поголів'я та продуктивності ВРХ у сільськогосподарських підприємствах, застосовуючи організаційно-економічний механізм відродження галузі на основі концентрації та інтенсифікації.

Таблиця 4.10

Вплив концентрації поголів'я на ефективність виробництва м'яса ВРХ в сільськогосподарських підприємствах Сумської області в 2013 р.

Показники	Поголів'я тварин, гол.			
	I до 299 голів	II від 300 до 599 голів	III від 600 до 999 голів	IV більше 1000 голів
Кількість підприємств, од.	5	22	56	11
Поголів'я (в середньому на 1 підприємство), гол.	178	450	789	1478
Приріст 1 голови ВРХ, ц	66,5	73,3	81,4	79,5
Виробництво приросту ВРХ на 1 господарство, ц	273,2	454,4	632,2	866,6
Середньодобовий приріст, г	430	455	488	715
Витрати праці на середньорічну голову, люд.-год/ц	132,6	120,5	84,4	112,5
Витрати кормів на 1 ц приросту, ц.корм.од	22,5	18,1	10,4	17,0
Повна собівартість 1 ц приросту, грн	1950,0	1946,9	1855,8	1730,4
Витрати на середньорічну голову, грн	2355,5	2522,8	2976,3	3524,6
Ціна реалізації, грн/ц	1352,3	1453,5	1455,0	1527,3
Отримано прибутку: -на 1 ц приросту, грн -на 1 середньорічну голову, грн.	-597,7	-493,4	-400,8	-203,1
Рентабельність, %	-30,6	-25,3	-21,6	-11,7

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики в Сумській області

Аналізуючи наведені дані, що із зростанням середньодобових приростів знижується собівартість відгодівлі тварин, одночасно підвищується витрати на утримання середньорічного поголів'я та ціни реалізації їх живої маси. Якщо на підприємствах із середньорічним поголів'ям до 299 голів собівартість центнера приросту живої маси становить в середньому 1950 грн, то в групі із середньорічним поголів'ям понад 1000 голів собівартість приросту складає 1730,4 грн. При цьому також більш високі середньодобові прирости отримують сільськогосподарські підприємства з підвищеною концентрацією поголів'я.

Собівартість є в даному випадку основним показником конкурентоспроможності підприємств, бо зменшення цього показника в умовах невисокої закупівельної ціни на м'ясо ВРХ є запорукою виживання.

Структура виробничих витрат в м'ясо-молочному скотарстві є незмінною протягом останніх десяти років, за виключенням незначного підвищення витрат на оплату праці з відрахуваннями (рис.4.13).

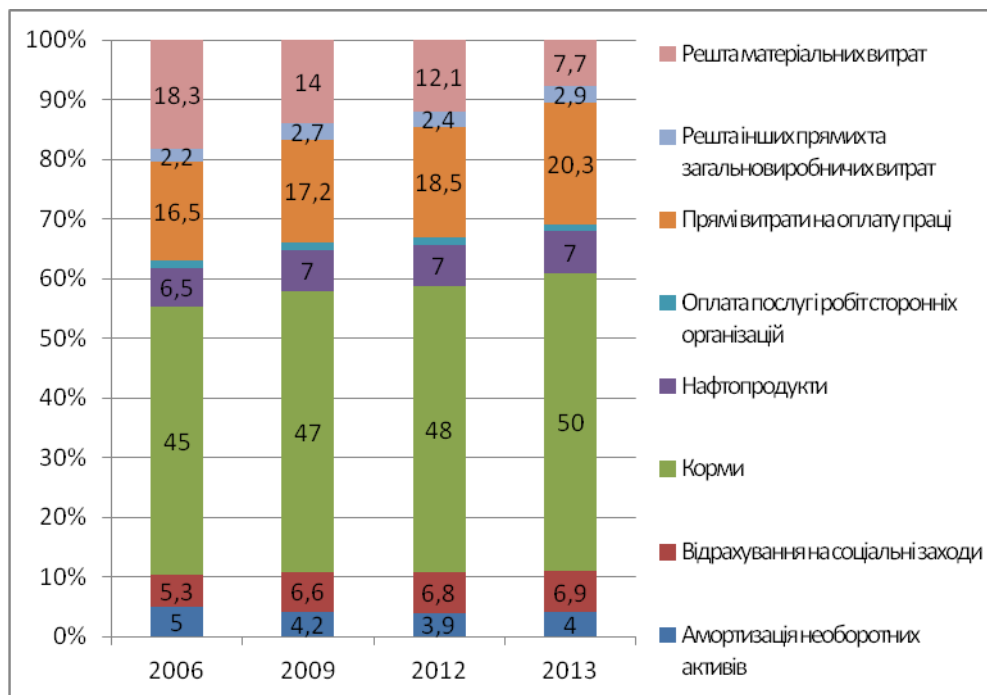

Рис.4.13. – Структура матеріальних витрат при виробництві м'ясо-молочної продукції в сільськогосподарських підприємствах Сумської області

Джерело: розраховано за даними форми № 50-с.г.

Враховуючи, що в скотарстві основними витратами є вартість кормів, слід розглянути вплив ціни на корми на ефективність господарювання сільськогосподарських підприємств (табл.4.11).

Таблиця 4.11

Вплив вартості кормів на ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах

Показник	Роки					2013 / 2006, %
	2006	2008	2010	2012	2013	
Ціна комбікорму, грн/т	1180,2	1220,3	1340,0	1420,7	1660,6	140,7
Собівартість кормових коренеплодів, грн/т	111,4	139,7	162,1	202,4	235,5	211,4
Собівартість сінажу, грн/т	69,3	92,2	114,6	125,9	147,5	212,8
Собівартість силосу, грн/т	71,8	91,6	113,3	135,4	155,3	216,3
Виробничі витрати на виробництво приросту ВРХ, грн/т	6544,4	8335,5	10444,6	12297,3	14564,5	222,6
Виробничі витрати на виробництво молока, грн/т	782,6	1079,0	1549,9	1793,0	2010,4	256,1

Джерело: розрахунки автора

Отже, як свідчать проведені розрахунки, виробничі витрати на отримання продукції м'ясо-молочного скотарства прямо пропорційно залежать від вартості кормів.

Проте, рівень собівартості приросту ВРХ залежить від системи факторів. Вплив деяких із них на виробничу собівартість 1 ц приросту ВРХ (у) досліджувався на прикладі 156 сільськогосподарських підприємств Сумської області з використанням кореляційно-регресійного аналізу. Для цього були відібрані наступні фактори:

x_1 - середньодобовий приріст ВРХ, г.;

x_2 - затрати праці на 1 ц. приросту, люд.-год.;

x_3 - затрати корму на 1 ц. приросту, ц. корм. од.

x_4 – частка витрат на корми в структурі собівартості, %

Одержана кореляційна залежність собівартості 1 ц приросту ВРХ від відібраних факторів має вигляд:

$$y_x = 344,5 - 0,883x_1 + 5,343x_2 + 7,211x_3 + 11,542x_4.$$

$$R = 0,63.$$

Отже, проведені дослідження вказують, що для зниження собівартості приросту ВРХ та підвищення економічної ефективності галузі скотарства першочерговими завданнями є: підвищення продуктивності тварин та зниження витрат на корми. Це означає, що слід раціонально підходити до створення збалансованої системи годівлі тварин, яка забезпечить потреби тварин та буде економічно вигідною для підприємства.

Для регресійного аналізу залежності собівартості виробництва молока було визначено наступні фактори:

x_1 – середньорічний надій на 1 корову, кг;

x_2 - затрати праці на виробництво 1 ц молока, люд.-год.;

x_3 - затрати корму на виробництво 1 ц молока, ц. корм. од.

x_4 – частка витрат на корми в структурі собівартості, %

Одержана кореляційна залежність собівартості виробництва 1 ц молока від відібраних факторів має вигляд:

$$y_x = 744,3 - 0,113x_1 + 4,441x_2 + 5,316x_3 + 8,441x_4.$$

$$R = 0,67.$$

Як свідчать проведені розрахунки, при виробництві приросту ВРХ та молока спостерігається залежність від однакових факторів: зменшення результативного показника відбувається при збільшенні продуктивності тварин, а на збільшення собівартості найбільше впливає вартість кормів та їх витрати в процесі виробництва продукції.

Перевіримо отримані розрахунки відповідно до концентрації поголів'я ВРХ в сільськогосподарських підприємствах. Для цього спочатку зробимо припущення щодо загальної тенденції в зміні собівартості: собівартість повинна зменшуватись при підвищенні концентрації поголів'я ВРХ, бо

тільки в цьому випадку підприємству доцільно запроваджувати власне кормовиробництво.

Таблиця 4.12

**Результати кореляційно-регресійного аналізу залежності
собівартості виробництва м'ясо-молочної продукції від концентрації
поголів'я**

Група за кількістю поголів'я ВРХ	Площа під кормовими культурами в середньому на 1 підприємство	Собівартість 1 ц продукції, грн.	Рівняння регресії	R ²
Молоко				
I до 99 корів	312,3	3210,0	$Y=58,3+0.002x$	0,37
II від 100 до 299 корів	631,8	2944,5	$Y=106,04 - 0,12x$	0,11
III від 300 до 499 корів	739,6	2488,5	$Y=308,4 - 0,29x$	0,16
IV більше 500 корів	1380,0	2230,1	$Y=566 - 0,44x$	0,41
Приріст ВРХ				
I до 299 голів	465,4	1950,0	$Y=412,6+0,41x$	0,44
II від 300 до 599 голів	867,4	1946,9	$Y=289 + 0,16x$	0,19
III від 600 до 999 голів	1843,9	1855,8	$Y=644,9 - 0,26x$	0,39
IV більше 1000 голів	2234,3	1730,4	$Y=179,6 - 0,39x$	0,47

Джерело: розрахунок автора

Згідно результатів кореляційно-регресійного аналізу залежності виробничої собівартості 1 ц молока від площі під кормовими культурами по підприємствах, що увійшли в групи з визначеною кількістю поголів'я ВРХ було виявлено, що зв'язок між собівартістю та площею під кормовими культурами в сільськогосподарських підприємствах з поголів'ям до 99 голів

та понад 500 голів ВРХ є найщільнішим, лише з тією різницею, що в першій із зазначених груп ця залежність проявляється у збільшенні собівартості при розширенні площі кормових культур, а в іншій групі – цей зв'язок носить обернений характер, що й свідчить про доцільність проведення власного кормовиробництва.

Аналогічна тенденція спостерігається і при вирощуванні ВРХ на м'ясо. Так, наприклад, ефект від концентрації поголів'я починає проявлятися в господарствах III та IV груп (від 600 голів ВРХ). Слід зазначити, що саме ці підприємства є основними товаровиробниками в галузі м'ясного скотарства в Сумській області та забезпечують ринок 60% продукції.

Для підтвердження викладеної вище інформації щодо ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств Сумської області в галузі нижче наводиться аналіз показників розвитку м'ясо-молочного скотарства в передових господарствах за 2013 рік (табл.3.13).

На основі проведеного аналізу даних можна говорити про підтвердження висунутої гіпотези щодо залежності результативності діяльності підприємства від кількості та продуктивності поголів'я.

Взаємозалежність показників «витрати - обсяг виробництва – прибуток» може стати відправною точкою в аналізі всієї діяльності підприємства та визначати темпи його зростання.

Зважаючи на процеси, що відбуваються в галузі, слід визначати можливі рівні коливання ефективності – беззбитковості та зони безпеки, що дасть основу для прийняття управлінських рішень.

Для проведення розрахунків проводять розподіл витрат на постійні та змінні, що дозволить розрахувати маржинальний прибуток та провести аналіз суми покриття. Згідно прийнятої методології, необхідно буде розрахувати наступні показники: питома вага маржинального доходу, зона безпеки, зона стійкості, зона беззбитковості виробництва.

Таблиця 4.13

Показники розвитку м'ясо-молочного скотарства у передових підприємствах Сумської області у 2013 р.

Показники	ТОВ «Перше травня»	ТОВ «Велетень»	ТОВ «Вітчизна»	ПАТ «Радгосп Шевченківський»	ТОВ «Довжик»	У середньому по області на 1 підприємство
Виробництво молока						
Поголів'я корів, голів	1422	800	1467	2260	1100	389
Середньорічна продуктивність корів, кг	3852	5088	4243	4265	5018	4426
Валове виробництво молока, ц	54781	40704	62245	96389	55198	17217
Виробничі витрати на корову, грн	3101,76	6431,75	4304,16	4227,39	6473,73	3766,51
Ціна реалізації 1 ц молока, грн	3230,3	2999,2	3032,3	3238,9	3265,5	3245,2
Окупність витрат на молоко, %	122,3	109,8	129,5	133,4	124,5	122,9
Виробництво приросту ВРХ						
Поголів'я молодняку та дорослих тварин на відгодівлі, голів	1826	1676	2110	2585	1655	390
Середньодобовий приріст, г	580	324	541	510	391	381
Валове виробництво приросту ВРХ, ц	3863	1980	4163	4810	2360	524
Виробничі витрати на 1 голову, грн	2673,06	3258,65	2896,07	2274,58	3078,44	1413,64
Ціна реалізації 1 ц м'яса ВРХ, грн	14,5	14,5	14,7	15,0	14,5	14,8
Окупність витрат на 1 ц приросту ВРХ, %	0,73	0,69	0,84	0,86	0,69	
Виробництво продукції скотарства у цілому						
Умовне поголів'я ВРХ, голів	2518	1806	2733	3811	2093	522
Виробничі витрати на 1 ум. голову ВРХ, грн	2965,4	4018,0	3774,2	3312,2	5053,8	3091,7
Вироблено валової продукції на 1 ум. голову ВРХ, грн	3288,9	3079,5	3387,5	3475,9	3499,5	2498,2
Окупність витрат на виробництво продукції скотарства у цілому	1,260	1,040	0,995	1,479	0,745	0,883
Питома вага виручки від м'ясо-молочної продукції в загальному показнику, %	44,2	37,3	56,2	79,4	56,7	0,46

Джерело: розраховано за даними форми № 50-с.г. – «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств»

Результати розрахунків наводимо в таблиці 4.14.

Таблиця 4.14

**Розрахунок показників СVP-аналізу функціонування підприємств
в галузі м'ясо-молочного скотарства**

Показники	ТОВ «Перше гравня»	ТОВ «Велетень»	ТОВ «Вітчизна»	ПАТ «Радгосп Шевченків- ський»	ТОВ «Довжик»
<i>Молоко</i>					
Валове виробництво молока, ц	54781	40704	62251	96378	55201
Виробничі витрати, тис.грн	134445,1	960932,1	150278,3	229644,5	151130,0
-з них змінних витрат, тис.грн	96156,3	61677,7	121723,2	19685,5	10845,4
Виручка від реалізації, тис.грн	176959,1	122079,4	188763,7	312158,7	180258,9
Коефіцієнт маржинального доходу, %	45,66	49,48	35,52	53,69	47,99
Обсяг безбиткового виробництва, ц	25958,3	32433,5	22397,2	69383,9	46240,1
Зона стійкості роботи (закриття), ц	11853,0	27831,1	18839,8	64996,7	43427,7
Зона безпеки, ц	28822,7	8270,5	39853,8	26994,1	8960,9
<i>Приріст ВРХ</i>					
Валове виробництво приросту ВРХ, ц	3863	1980	4163	4810	2360
Виробничі витрати, тис. грн	68003,2	41322,0	72213,4	72416,2	46789,9
-з них змінних витрат, тис.грн	52544,2	23289,3	58965,5	70544,3	33299,2
Виручка від реалізації, тис. грн	14,5	14,5	14,7	15,0	14,5
Коефіцієнт маржинального доходу, %	6,19	18,88	3,65	2,23	2,69
Обсяг безбиткового виробництва, ц	5229,07	3473,18	5740,29	5607,42	3907,35

Джерело: розрахунок автора

Маржинальний аналіз виявив методологічні розмежування в дослідженні продукції м'ясо-молочного скотарства в зазначених сільськогосподарських підприємствах Сумської області. Так, наприклад,

товаровиробники, що спеціалізуються на виробництві молока, своїм обсягом виробництва перевищили точку безбитковості, забезпечивши собі прибутковість діяльності. Вони мають достатній запас міцності (зону безпеки), що зменшує ризики.

У галузі м'ясного скотарства ситуація значно гірша. При розрахунку маржинального доходу було виявлено, що ціна закупівлі сировини переробними підприємствами не покриває навіть змінних витрат, тому обсяг безбиткового виробництва в галузі м'ясного скотарства значно вища фактичного обсягу виробництва.

Метод маржинального доходу побудований на тезі, що зі зростанням обсягу реалізації умовно-постійні витрати на одиницю продукції зменшуються. Тому в першу чергу для досягнення позитивних результатів слід нарощувати обсяги виробництва продукції. На сьогоднішній день основою для відродження галузі м'ясного скотарства в сільськогосподарських підприємствах повинна стати державна підтримка [423].

Законом України «Про Державний бюджет України на 2013 рік» за бюджетною програмою «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі» передбачені видатки загального фонду у розмірі понад 822 млн. грн. На виконання цього закону було виділено та доведено до господарюючих суб'єктів 512 млн.грн [139].

Як показують проведені розрахунки, рівень збитковості виробництва м'яса ВРХ надто високий. Навіть державна підтримка не змогла нівелювати його. Через низьку реалізаційну ціну, яку встановлюють переробні підприємства, сільськогосподарські підприємства змушені відмовлятися від вирощування ВРХ. Саме тому головним завданням державної підтримки є формування цінової політики (як це було зроблено з молоком), забезпечення раціональних відносин між виробництвом і переробкою, ліквідування тіньових збутових схем тощо.

Таблиця 4.15

**Вплив державної підтримки на економічну ефективність
виробництва яловичини в сільськогосподарських підприємствах
Сумської області**

Показник	Роки					2013/ 2006, %
	2006	2008	2010	2012	2013	
Собівартість реалізованої продукції, грн/ц	773,6	1102,2	1497,2	1744,3	1899,6	245,6
Ціна реалізації (без дотацій), грн/ц	491,7	903,3	930,9	1290,1	1396,5	284,00
Рентабельність, %	-36,4	-18,0	-37,8	-26,0	-26,5	9,9 п.в.
Обсяг державної підтримки, грн/ц	77,3	92,2	89,3	95,4	103,5	133,9
Ціна реалізації (з урахуванням державної підтримки), грн/ц	569,0	995,5	1020,2	1385,5	1500,0	263,6
Рентабельність (з урахуванням державної підтримки), %	-26,4	-9,7	-31,9	-20,6	-21,0	5,4 п.в.

Джерело: розрахунки автора на основі даних Головного управління статистики Сумської області

Окрім цього, значною підтримкою для залучення інвестицій у великотоварне виробництво буде розширення доступності до середньострокових (до 3 років) та довгострокових (до 8 років) кредитів комерційних банків за рахунок часткової компенсації з державного бюджету ставок користування запозиченими коштами; спрощення дозвільної процедури на впровадження тваринницьких проектів та бюджетної підтримки будівництва інженерної інфраструктури, а саме електричних, газових мереж, системи водопостачання тощо [229].

У результаті проведеного комплексного аналізу стану галузі м'ясо-молочного скотарства в сільськогосподарських підприємств області встановлено, що підприємства мають значні резерви збільшення розмірів прибутку та підвищення рівня рентабельності виробництва. Основними із них є такі: оптимізація структури виробництва і реалізації продукції та поглиблення рівня спеціалізації підприємства; підвищення продуктивності праці та ефективності використання основних фондів підприємства; зменшення витрат і зниження собівартості продукції.

Одним із більш вагомих заходів підтримки скотарства є підтримка крупнотоварного виробництва, що передбачає часткове відшкодування вартості будівництва (або реконструкції) тваринницьких ферм і комплексів. На такі цілі в державному бюджеті минулого року виділялося 500 млн.грн. Механізм отримання та використання компенсаційних коштів схвалений урядовою Постановою №900 від 4 жовтня 2011 року. За цим нормативним документом бюджетні субсидії виділятимуться на відшкодування до 50% вартості (без урахування ПДВ) завершених у 2009-2011 роках етапів будівництва (або реконструкції) ферм і комплексів. Основною умовою для отримання державної підтримки є досягнення мінімального рівня потужності об'єктів. У таких фермах мають утримувати не менше 500 голів великої рогатої худоби, з яких понад 300 голів – корови [293].

За підсумками минулого року за цією програмою виділялися кошти 20 суб'єктам господарювання у розмірі 226 млн. грн, що дало можливість частково відшкодувати вартість побудованих та реконструйованих тваринницьких ферм і комплексів, у тому числі молочнотоварних ферм на 1987 корів. За інформацією регіонів торік побудовано 26 об'єктів, з них у галузі скотарства - 25; реконструйовано 95 об'єктів, у тому числі в галузі скотарства - 86.

Отже, проведення цілеспрямованої роботи щодо визначених напрямів розвитку галузі забезпечить створення сприятливого інвестиційного середовища, її стабільне функціонування, досягнення оптимального рівня насиченості внутрішнього ринку молоком та молочною продукцією.

Так, розпочато будівництво молочнотоварного комплексу на 1000 корів у ПСП «АФ «Піонер» с. Чупахівка. Планується ввести в дію першу чергу комплексу на 350 корів. Закуплено 85 телиць у господарствах населення. Проводиться робота із закупівлі 200 нетелей у племгосподарствах Сумської області та 200 голів у інших регіонах. Окрім цього, Хухрянська філія «Райз Максимко» планує закупити імпорتنу худобу м'ясного напряму продуктивності, що дасть можливість збільшити існуюче поголів'я на 1000

голів. Утримання м'ясної худоби не потребує великих капіталовкладень. У підприємстві передбачається проведення реконструкції існуючих приміщень та будівництво легких навісів для худоби

4.3. Створення мережі інтеграційних та коопераційних зв'язків в галузі м'ясо-молочного скотарства

Ринкові закони змушують знаходити в кожній галузі такі форми господарювання, які б сприяли виживанню в умовах гострої конкуренції. Такі вимоги стоять і перед сільським господарством, основу якого у країнах ринкової економіки складає фермерське виробництво. Українські реалії суттєво відрізняються від загальносвітових тенденцій, тому фермерство не достатньо розвинуто, а основними товаровиробниками в галузі м'ясо-молочного скотарства є сільськогосподарські підприємства. До того ж через негативні тенденції в економіці зростання цін на виробничі ресурси відбувається швидше, ніж збільшення ціни на кінцеву продукцію. За таких умов виходити товаровиробнику одному на ринок досить складно. Для цього товаровиробники об'єднуються, що підвищує їх конкурентоспроможність, бо закони ринку вимагають крупності і в більшості країн це досягається не через безпосереднє збільшення розмірів товарних ферм, а шляхом кооперування виробництва і вертикальної інтеграції [98].

Найбільш поширеною є горизонтальна інтеграція - система взаємозв'язків між підприємствами однієї галузі, що розвивається через взаємодію окремих підприємств для рішення загальних виробничих завдань на основі оптимальної концентрації й спеціалізації виробництва. Горизонтальна інтеграція, по своїй суті, не є агропромисловою, тому що не встановлює взаємозв'язку між розрізненими галузями народного

господарства, а лише об'єднує товаровиробників одного напрямку. Отже, горизонтальна інтеграція є формою міжгосподарського співробітництва, за якої досягається вищий економічний ефект і нерідко здійснюється поглиблення спеціалізації на окремих стадіях єдиного технологічного процесу. Така інтеграція розвивається, наприклад, у м'ясному скотарстві шляхом встановлення організаційно-економічних зв'язків між репродуктивними підприємствами та підприємствами по виробництву товарного м'яса ВРХ чи молока [215].

По суті, будь-яке кооперування сільськогосподарських товаровиробників є проявом горизонтальної інтеграції.

Зараз в Україні функціонує 256 кооперативів. Через недосконалість статистичного обліку неможливо визначити точну кількість виробленої кооперативами продукції, бо ці молоко та м'ясо ВРХ вважаються продуктами від домогосподарств, оскільки статус кооперативів – обслуговуючі.

Поле діяльності кооперативних об'єднань значно ширше, ніж окремих підприємств. Наприклад, кооперативні об'єднання молочного напрямку, крім переробки і збуту молока, займаються постачанням обладнання для молочних ферм, здійснюють контрольну-племінну роботу, надають консультації тощо. Це дає можливість одержувати необхідну кількість молока, попередити сезонні коливання в надоях, своєчасно і постійно омолоджувати стадо аби досягти стабільності в одержанні продукції.

Аналогічний приклад у діяльності об'єднань м'ясних кооперативів, які крім забою худоби займаються поглибленою переробкою м'яса, постачанням молодняку худоби, комбікормами, селекційно-племінною діяльністю.

Наявність кооперативних об'єднань залежить від специфіки окремих країн. Наприклад, молочні кооперативи скандинавських країн встановлюють для своїх членів правила щодо годівлі, утримання, доїння корів, а також транспортування молока. За недотримання вимог до власників господарств застосовуються жорсткі заходи впливу.

З розвитком кооперативного руху розвивалась і налагоджувалась система взаємозв'язків між кооперативними об'єднаннями та їх членами. Така система зв'язків одержала назву вертикальної інтеграції. Але вертикальна інтеграція у сільському господарстві взагалі, та інтеграція селянських (фермерських) господарств зокрема, мають певну відмінність.

Слово «інтеграція» походить від латинського “*integratio*” й означає поєднання окремих частин в єдине ціле. В широкому розумінні під інтеграцією розуміють посилення економічних і виробничих зв'язків між різними країнами, окремими сферами і суміжними галузями, а також між різними підприємствами, організаціями та іншими суб'єктами ринку [297].

Агропромислова (вертикальна) інтеграція означає певне організаційне поєднання сільськогосподарського і технологічно пов'язаного з ним промислового виробництва з метою одержання кінцевої продукції із сільськогосподарської сировини і досягнення більшої економічної вигоди завдяки взаємній матеріальній зацікавленості і відповідальності всіх учасників агропромислового виробництва за кінцеві результати господарювання. Вона може організаційно поєднувати всі або основні стадії агропромислового виробництва й обігу, зокрема виробництво сільськогосподарської сировини, її транспортування, зберігання, переробку і реалізацію кінцевого продукту [98].

Вертикальна інтеграція може забезпечувати кращу координацію при використанні взаємодоповнюючих активів на різних стадіях виробничого процесу; горизонтальна - дозволяє домогтися економії на умовно постійних витратах і реалізувати економію на масштабах виробництва.

Таким чином, на відміну від агропромислових об'єднань, що організовуються великими приватними компаніями, де всі економічні функції пов'язані з виробництвом та розподілом того чи іншого продукту здійснює одна фірма інтегратор по вертикалі, при кооперативній формі діяльності ці функції виконує група кооперативів. У різних країнах утворення кооперативних об'єднань має свою специфіку, але узагальнюючи

можна відмітити три типи. Перший, коли кооперативи утворюються за виробничим характером, тобто за видом сільськогосподарської продукції, над якою працює об'єднання (молочні, м'ясні тощо). Другий – територіальні кооперативи, що можуть об'єднуватись на певній території (регіональні, загальнодержавні тощо). Такі об'єднання керуються з центру і діють через мережу галузевих утворень. І третій – обслуговуючі (сервісні) утворення.

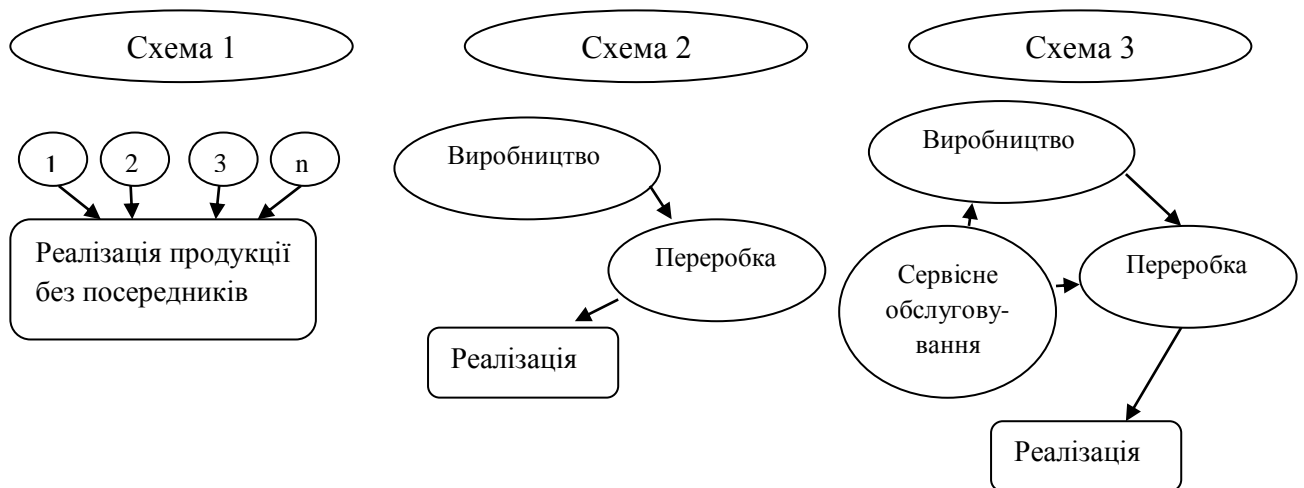

Рис. 4.14. - Схема кооперації сільськогосподарських товаровиробників на регіональному рівні

Джерело: узагальнено автором

Розвиток агропромислової інтеграції сприяє тому, що товар швидко переходить з однієї фази виробництва в іншу і зменшується час перебування його на проміжному етапі між окремими фазами виробництва. Посилення агропромислової інтеграції та міжгосподарської кооперації підносить на новий рівень техніку, технологію й організацію виробництва, вдосконалює економічні зв'язки між галузями і сприяє чіткій їх взаємодії по збільшенню виробництва сільськогосподарської продукції, поліпшенню її збереження в процесі транспортування, переробки і доведення до споживача.

На практиці ж спостерігаємо недостатність кооперативного руху. У цей же час великої популярності набувають міжрегіональні інтегровані об'єднання – агрохолдинги, які станом на кінець 2013 року контролювали

діяльність близько половини сільськогосподарських підприємств. Більшість дослідників (Ю.О.Лупенко, М.Ф.Кропивко, Л.В.Козаченко, В.П.Немчук) приходять до висновку, що поряд з підвищенням конкурентоспроможності виробництва продукції рослинництва в агрохолдингах (тваринництво в агрохолдингах також є високозатратним) є поступовий занепад сільських територій через недонадходження коштів до місцевих бюджетів.

За результатами дослідження «Найбільші агрохолдинги України» в 2013 році агрохолдингами було вироблено 760 тис. т молока (30% від загального виробництва сільськогосподарськими підприємствами). Рівень технічної ефективності в даних підприємствах був вище в порівнянні з іншими виробниками, однак і витрати на виробництво були великими.

Таблиця 4.16

Показники ефективності галузі м'ясо-молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах та агрохолдингах

Показники	2012		2013	
	С-г підприємства	Підконтрольні агрохолдингам	С-г підприємства	Підконтрольні агрохолдингам
Середньодобові прирости ВРХ, г	455	464	505	496
Середньорічний надій молока, кг	4258	4445	4853	5270
Виробничі витрати на 1 голову, грн.	4858,5	5053,3	5220,2	6334,5
Собівартість 1 ц молока, грн.	265,5	268,3	276,0	295,4
Собівартість 1 ц приросту ВРХ, грн.	1859,2	1956,4	2056,3	2204,2
Рентабельність виробництва молока, %	22,2	25,5	26,8	22,3
Рентабельність виробництва приросту ВРХ, %	-21,1	-11,5	-26,4	-17,6

Джерело: за даними сайту latifundist.com

Середньорічна продуктивність корів у холдингах в 2013 році склала 5270 кг, тоді як середні надої в сільськогосподарських підприємствах України були на рівні 4853 кг. Виробничі витрати в розрахунку на одну корову в холдингах в середньому склали 6,33 тис. грн в рік, тоді як показник по Україні був на рівні 5,22 тис. грн. Собівартість виробництва молока та приросту ВРХ в агрохолдингах за 2013 р. на 7% перевищила середньоукраїнські показники по сільськогосподарських підприємствах. Рентабельність виробництва молока в 2013 році була на 4% нижча, ніж у самостійно господарюючих сільськогосподарських підприємствах. Але показник збитковості виробництва приросту ВРХ через комплексність виробництва в агрохолдингах на порядок нижча.

Таким чином, м'ясо-молочне скотарство в агрохолдингах продемонструвало більш низьку економічну ефективність з різних причин. Одні підприємства мали високу собівартість молока внаслідок попередніх інвестицій в цей напрямок, які ще не окупилися.

Інші холдинги мають у своїй структурі застарілі тваринницькі комплекси, виробництво продукції на яких є низькорентабельним. М'ясо-молочне скотарство для таких підприємств фінансується як непрофільний актив і є певною соціальною ініціативою для підтримки села, не дивлячись на те, що виробництво продукції в складі інтегрованої структури дає можливість зменшити витрати на утримання тварин і закупівлю комбікорму, та вийти на ринок з великою партією товару та отримати вищу закупівельну ціну у переробних підприємств, або навіть запропонувати споживачам кінцеву продукцію (за умови функціонування інтегрованого об'єднання за замкнутим циклом). Структура цін на кінцеву продукцію формується таким чином, що її переробка і особливо реалізація стають більш вигідними, ніж її виробництво. До того ж, члени інтегрованих структур практично позбавлені ризику обману з боку партнерів. Тому, в умовах економічної кризи зараз важливо оптимізувати виробництво продукції галузі м'ясо-молочного скотарства на всіх підприємствах, щоб мінімізувати втрати сектора.

На сьогоднішній день, за даними сайту latifundist.com на українських землях працює 123 інтегровані агроформування, основним видом виробництва яких є вирощування продукції рослинництва (найбільш поширеними культурами є зернові, кукурудза, олійні, соя), а тваринництво має лише невелику долю (в середньому до 30%) (табл 4.17).

Дослідження результатів світового досвіду щодо створення і діяльності інтеграційних об'єднань доводить високу ефективність формування таких об'єктів. Також інтегровані структури можуть стати реальним поштовхом для переходу з дорогого для підприємств кредитування та неефективного дотування на ефективну в ЄС та США систему ф'ючерсного фінансування. Оцінка ефективності діяльності інтеграційних об'єднань в агропромисловому комплексі здійснюється з декількох позицій:

- економічна – рівень отриманого додаткового доходу, зменшення сукупних витрат тощо;
- соціальна – підвищення рівня доходів працівників, рівня задоволеності умовами праці, більш повне використання трудового потенціалу;
- технологічна – удосконалення виробничого циклу, усунення простоїв, використання раніше не задіяних резервів;
- маркетингова – створення додаткових каналів реалізації продукції, підвищення конкурентоспроможності, посилення ринкових позицій або розширення меж впливу [20].

Для отримання стійкого ефекту від діяльності інтеграційного об'єднання слід враховувати інтереси всіх зацікавлених сторін у вигляді наступних блоків: взаємоузгодженість всіх учасників інтеграційного об'єднання між собою; координація виробничо-технологічного і фінансового центрів. Тут слід відзначити, що орієнтиром подібного узгодження інтересів є стратегічна мета діяльності всього об'єднання.

Таблиця 4.17

Наявність холдингів в Україні, основні види діяльності та територіальна охопленість

№	Назва	Територіальна охопленість	Основні види діяльності	Частка продукції м'ясо-молочного скотарства в структурі валової продукції, %
1	2	3	4	5
1	UkrLandFarming	23 області України	Рослинництво; насінництво; молочне й м'ясне тваринництво; промислове виробництво яєць й яєчних продуктів; виробництво цукру; переробка, зберігання; дистрибуція агротехніки, запчастин, засобів захисту рослин, мінеральних і спеціальних добрив, насінь.	36,0
2	Кернел Групп	Тернопільська, Одеська, Миколаївська, Кіровоградська, Черкаська, Полтавська, Сумська, Чернігівська, Харківська, Дніпропетровська, Хмельницька області	Вирощування пшениці, рапсу, кукурудзи, цукрового буряку, картоплі, греч ки, ячменю, гороху, сої; зберігання; логістика; транспортування; виробництво молока; вирощування свиней	29,5
3	NCH (New Century Holding)	20 областей України	Вирощування пшениці, рапса, кукурудзи, соняшника, сої	5,3
4	Миронівський хлібопродукт	Київська, Черкаська, Полтавська, Сумська, Дніпропетровська, Донецька, Херсонська, Вінницька, Івано-Франківська області, АР Крим	Виробництво курятини (охоплює 50% ринку промислового виробництва України), зернових, комбікормів.	0%
5	Мрія	Тернопільська, Хмельницька, Івано-Франківська, Чернівецька, Львівська області	Вирощування пшениці, рапсу, кукурудзи, цукрового буряку, картоплі, греч ки, ячменю, гороху, сої; зберігання; логістика; транспортування	5,9

Продовження таблиці 4.17

1	2	3	4	5
6	Українські аграрні інвестиції	16 областей України, найбільші площі - у Чернігівській, Кіровоградській, Сумській, Полтавській і Чернівецькій областях	Вирощування пшениці, кукурудзи, соняшника, рапсу, сої, ячменю	9,3
7	Астарта-Київ	Полтавська, Харківська, Вінницька, Хмельницька, Тернопільська і Житомирська області	Впровадження органічного землеробства; вирощування пшениці, кукурудзи, соняшника, рапсу, сої, ячменю	0
8	Індустріальна молочна компанія	Полтавська, Чернігівська, Сумська області	Виробництво сільськогосподарських культур: кукурудза, пшениця, соняшник, соя, картопля; зберігання й переробка сільськогосподарських культур; виробництво молока.	22,1
9	Агротон	Луганська, Харківська області	Виробництво сільськогосподарських культур: кукурудза, пшениця, соняшник, соя; зберігання й переробка сільськогосподарських культур; виробництво молока; виробництво продуктів харчування	16,6
10	Sintal Agriculture	Харківська, Херсонська області	Вирощування пшениці, кукурудзи, соняшнику, ячменю, цукрового буряку, сої, гречки, гороху; переробка цукрового буряку; вирощування свиней	0

Джерело: за даними сайту <http://latifundist.com>. – Режим доступу: <http://latifundist.com/rating/top100#81>

Погоджуючись із думкою Н.М. Агєєва, Н.М. Гринїна, Ю.І. Лїпіна, Г.Н. Нікуліна визначаємо, що здійснювати побудову інтеграційного об'єднання необхідно з урахуванням його форми (що визначає спільну діяльність) та змісту, що регламентує характер зв'язків учасників [1].

Виходячи з цього, доцільним буде формування покрокової схеми утворення інтеграційного об'єднання (рис. 4.15).

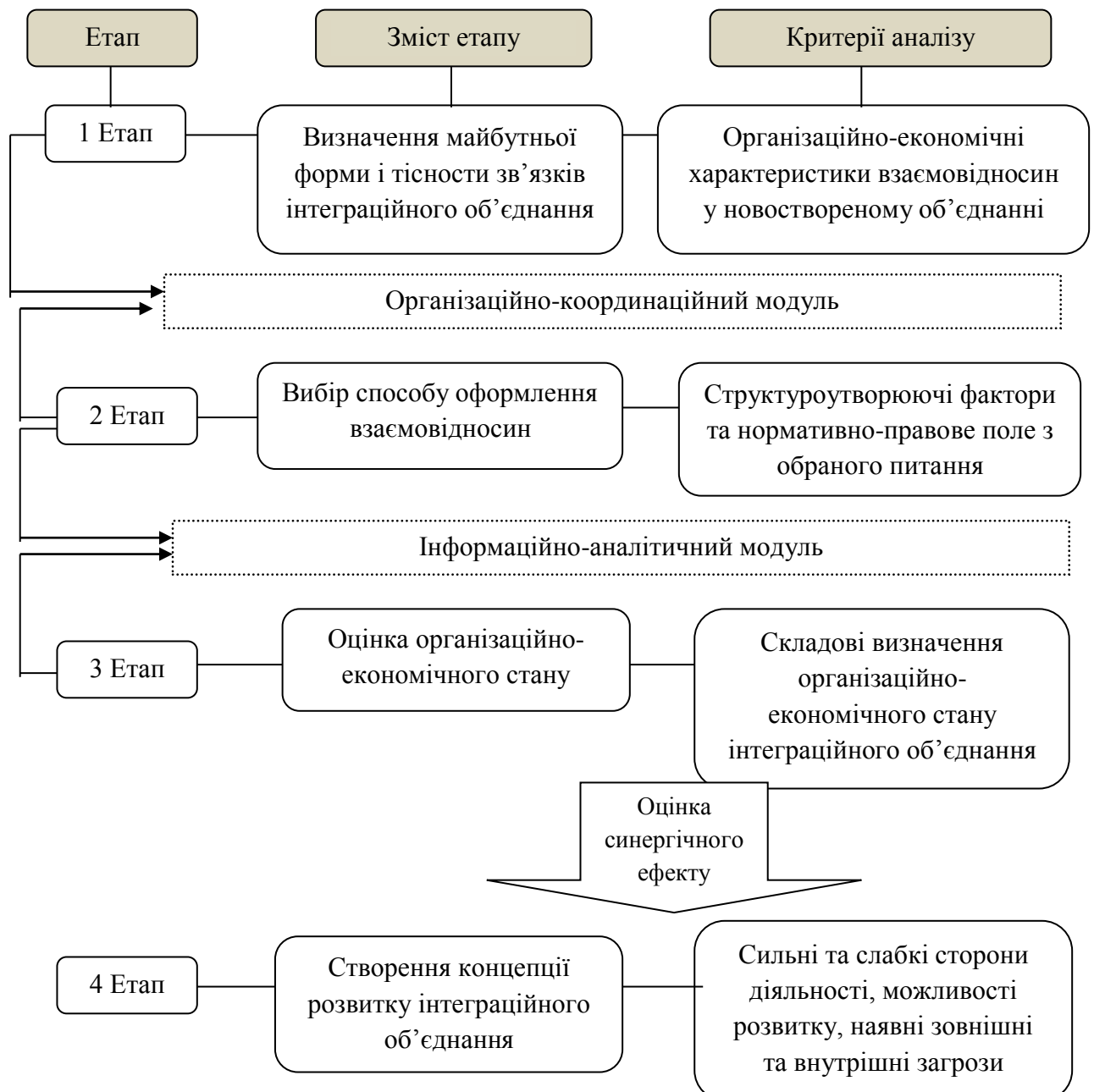

Рис. 4.15. - Схема формування інтеграційного об'єднання підприємств

Джерело: розробка автора

У ході побудови даної схеми були виокремлені в якості додаткових критеріїв аналізу способу формування взаємовідносин певні структуроутворюючі фактори, які дозволяють охарактеризувати аспекти взаємовідносин суб'єктів і на цьому ґрунті визначити найбільш доцільну форму інтеграційного об'єднання:

- мотиваційні – підвищення рівня добробуту кожного з учасників;
- організаційні – визначення принципів побудови об'єднання, зони охоплення, централізація влади, наявність наукових, інвестиційних та банкових структур;
- технологічні – рівень спеціалізації, продуктивності праці, технологічної зв'язаності, довжина технологічного ланцюгу тощо.

Беручи до уваги доцільність визначення тісноти виробничо-економічних зв'язків, було виокремлено наступні типи взаємовідносин між учасниками інтеграційного об'єднання, що розташовані по ієрархічному принципу (рис. 4.16).

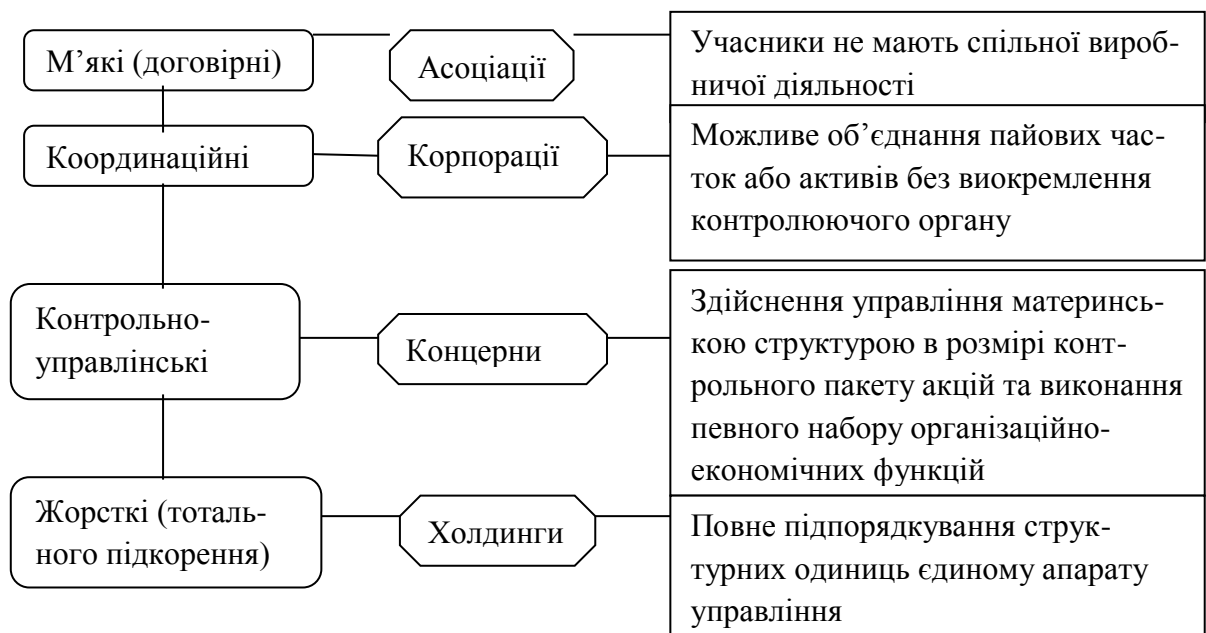

Рис. 4.16. - Ієрархія типів взаємозв'язків між учасниками інтеграційного об'єднання

Джерело: розробка автора

Дана розробка організаційно-економічного механізму узгодження взаємозв'язків між учасниками інтеграційного об'єднання повинна базуватись на виконанні наступних принципів:

1) *принцип добровільності* - полягає у тому, що рішення щодо вступу та прийняття «правил гри» приймається кожним суб'єктом господарювання самостійно;

2) *принцип цілісності* - передбачає, що при формуванні інтеграційного об'єднання повинна чітко відслідковуватись узгоджуваність та підпорядкованість. При достатності умов для розвитку, можливий перехід від простих до більш складних форм утворень: від горизонтальної до вертикальної інтеграції, від виробничих до виробничо-торгівельних та науково-виробничих структур;

3) *принцип «провідної ланки»* - передбачає, що підприємство-інтегратор повинне не лише випереджати всі інші за рівнем розвитку, але й стати лідером утворення в організаційно-технологічному сенсі. Так, наприклад, при створенні інтеграційного об'єднання в галузі м'ясо-молочного скотарства роль інтегратора має виконувати спеціалізована тваринницька ферма або переробне підприємство;

4) *принцип підтримки з боку адміністративних органів* - передбачає, що успіх діяльності інтеграційного утворення у багатьох випадках обумовлений характером взаємодії керівництва підприємства з районними та обласними органами управління.

Основним стимулюючим мотивом кооперації та інтеграції є отримання додаткового ефекту, який досягається за рахунок акумуляції засобів виробництва, розширення меж виробництва. У результаті здійснюється оптимізація міжгалузевих зв'язків, підвищується конкурентоспроможність продукції. При цьому додатковим позитивним ефектом є забезпечення економічних інтересів всіх зацікавлених сторін, а також нарощування їхнього потенціалу для збільшення прибутку у складі

інтегрованої структури у порівнянні з самостійним функціонуванням окремих підприємств [391].

Всю сукупність факторів, що визначають доцільність розвитку агропромислової інтеграції, можна розподілити на наступні групи:

- Організаційні. Пов'язані із сезонністю виробництва м'ясо-молочної продукції, неспівпадінням робочого циклу і періодів виробництва, які забезпечують нерівномірну зайнятість працівників протягом року. Однак, впровадження досягнень НТП призводить до все більшої нерівномірності, що пов'язане із скороченням робочого циклу при незмінному періоді виробництва. Тому найкращим виходом із ситуації може стати залучення до інтегрування переробного підприємства, яке нівелюватиме сезонне зменшення прибутків при виробництві м'ясо-молочної продукції.

- Техніко-технологічні фактори. Сучасні інноваційні технології дозволяють здійснювати переробку продукції безпосередньо в місці її виготовлення. Це дозволяє скоротити витрати продукції під час її перевезення, зберегти її високу якість.

- Економічні. Пов'язані із формуванням синергічного ефекту (n), який створюється через перевищення сукупного результату над сумою його складових, тобто $1+1=2+n$.

Основними джерелами створення синергічного ефекту є:

- 1) Економія від масштабу. Інтегрування самостійних суб'єктів господарювання дозволяє уникнути дублювання функцій управлінських, маркетингових, фінансових підрозділів через передачу повноважень централізованим структурам. Іншими словами, відбувається зниження питомої ваги постійних витрат у собівартості продукції;

- 2) Економія від вертикальної інтеграції. Досягається за рахунок того, що проміжний продукт всередині об'єднання передається від однієї виробничої ланки до іншої без оплати або за мінімальною ціною без додаткових витрат на пакування і маркування, за рахунок чого суттєво буде знижена собівартість.

3) Взаємодоповнюваність ресурсів. Досягається за рахунок того, що підприємство з виробництва м'ясо-молочної продукції має постійну наукову підтримку, кормозабезпечення, налагоджені канали збуту.

4) істотне зменшення втрат сільськогосподарської продукції, передусім тієї, що швидко псується, за рахунок зведення до мінімуму розриву між її виробництвом і промисловою переробкою;

5) збільшення обсягу виробництва кінцевої продукції за рахунок утилізації нестандартної сільськогосподарської продукції та побічних відходів, які без інтегрованого виробництва повністю пропадають або використовуються нерационально (так, тваринам нерідко згодують нестандартні овочі, фрукти тощо);

б) скорочення витрат на транспортування продукції до місць переробки на великих переробних підприємствах і на зустрічні заводи продовольчих товарів для споживання місцевим населенням. Це особливо важливо в умовах високої вартості енергоносіїв.

Слід також зазначити, що агропромислові формування одержують додатковий ефект, що не є складовою синергічного ефекту, завдяки виробництву і реалізації кінцевої продукції. Це зумовлено тим, що найвищого рівня віддачі авансованого капіталу і поточних витрат досягають ті підприємства АПК, які функціонують на завершальній стадії виробничого циклу, здійснюючи виробництво і реалізацію кінцевої продукції. Адже остання завжди оцінюється вище, ніж сировина саме завдяки більшій окупності витрат, досягнутій за рахунок споживача [215].

В умовах відокремленого виробництва цей додатковий ефект одержують переробні підприємства, тим часом як суто аграрні підприємства позбавлені можливості поліпшувати свій фінансовий стан за рахунок цього виду ефекту. В умовах поєднання сільськогосподарського і промислового виробництва власниками даного ефекту стають агропромислові формування. Останні самостійно приймають рішення щодо зміни асортименту продукції й обсягу продажу відповідно до кон'юнктури ринку, а також ведуть необхідну

маркетингову діяльність з тим, щоб задовольнити споживчий ринок і підвищити прибутковість власного виробництва.

Одержуючи більше доходів порівняно із звичайними аграрними підприємствами, агропромислові формування успішніше вирішують господарські та економічні питання, забезпечують вищу соціальну захищеність своїх працівників, що є важливою ознакою соціально орієнтованої ринкової економіки. Агропромислові формування створюють працівникам широку технологічну базу прикладання кваліфікованої праці і тим самим забезпечують повнішу зайнятість працівникам протягом року, а також нерідко пом'якшують сезонність виробництва [434].

З кількісним зростанням агропромислових формувань — агропромислових підприємств, агрофірм, агроконсорціумів тощо створюється конкурентне середовище в сфері переробки сільськогосподарської продукції, яке змушує учасників агропромислового виробництва виробляти якісніші продовольчі товари з конкурентоспроможною ціною [353].

Взаємна матеріальна заінтересованість усіх учасників регіональних і господарських організаційних форм агропромислової інтеграції в досягненні високих кінцевих результатів, з одного боку, і кожного з них у зростанні масштабів та ефективності виробництва свого виду діяльності, з іншого, стає тією рушійною силою, яка створює необхідне економічне середовище для ширшого впровадження у виробництво найновіших досягнень науки і передової практики, економічно спонукає забезпечувати пропорційний розвиток сільського господарства і переробної промисловості, бази зберігання продукції та її реалізації. В результаті створюються умови не лише для збільшення обсягу виробництва і поліпшення якості продукції, а й для раціонального використання сировини, забезпечення її поглибленої переробки, розширення асортименту продовольства. Все це зміцнює економіку агропромислових формувань [248].

Кризовість сьгоднішньої економічної ситуації зумовлює необхідність пошуку нових підходів до інтеграції сільськогосподарського виробництва з технологічно пов'язаним з ним промисловим виробництвом за умови, що не було впроваджено прийняттого економічного механізму поєднання інтересів сільськогосподарських товаровиробників з агропереробними підприємствами.

Адже невеликі аграрні підприємства, як правило, неспроможні через обмежені фінансові ресурси створювати власні переробні виробництва із сучасною передовою технологією. Більше того, навіть за наявності коштів (власних і позичкових) такий крок економічно далеко не завжди може бути виправданий, оскільки згадані переробні виробництва також будуть малими за розмірами, а отже, менш ефективними. Тому подальший розвиток агропромислової інтеграції в цих умовах можливий шляхом кооперації, тобто добровільної централізації частини ресурсів сукупності аграрних підприємств з метою будівництва спільного агропромислового підприємства, раціонального за розмірами і з глибинною переробкою сировини, що забезпечує виробництво конкурентоспроможної за якістю та ціною кінцевої продукції. На цей шлях доцільно ставати тим аграрним підприємствам, які входять у сировинну зону агропереробного підприємства з низькою ефективністю виробництва через його технічну і технологічну відсталість.

У перспективі агропромислова інтеграція, очевидно, розвиватиметься і шляхом створення агрофірм у формі агропромислових об'єднань, до складу яких можуть входити аграрні, переробні й торговельні підприємства різних форм власності та форм господарювання, зберігаючи при цьому статус юридичної особи. Успішне функціонування таких агрофірм можливе при встановленні досконалих економічних взаємовідносин між їх учасниками. Головне в системі цих відносин — механізм розподілу прибутку від сумісної діяльності. Він тоді відповідатиме матеріальним інтересам учасників інтегрованого виробництва, коли додатковий прибуток розподілятиметься пропорційно вкладеним ними засобам у спільний захід. При цьому важливо

дотримуватися демократичних витоків в умовах не лише створення таких агрофірм, але й їх функціонування: кожний з учасників повинен мати право відмовитися від будь-якого виду сумісної діяльності, якщо його результати не дають бажаної економічної вигоди [15].

Важливо зазначити, що створення організаційних форм агропромислової інтеграції та їх удосконалення само по собі не є універсальним засобом для виходу агропромислового виробництва на якісно новий етап розвитку, що відповідає вимогам ринкової економіки. Його висока ефективність може бути досягнута на основі впровадження нових інтенсивних технологій, що забезпечують безвідходність при переробці сільськогосподарської сировини, економію живої й уречевленої праці, скорочення і повну ліквідацію втрат ресурсів та готової продукції. Вирішення цього завдання вимагає постійного наукового забезпечення агропромислових формувань, широкого застосування сучасної обчислювальної техніки, встановлення тісних взаємовигідних виробничо-торгових і наукових зв'язків із зарубіжними партнерами. Все це сприятиме виходу агропромислового виробництва на сучасний світовий рівень.

В процесі нагромадження цими формуваннями практичного досвіду роботи рель'єфніше проявляться переваги і недоліки прийнятої ними організаційно-виробничої структури, ступінь її маневреності й еластичності в обґрунтованому вирішенні поточних і перспективних завдань. Це означає, що в умовах господарської і фінансової самостійності суб'єктів ринку, розвитку різних форм господарювання і гнучкого поєднання різних форм власності посиляться економічне суперництво між агропромисловими формуваннями, іншими суб'єктами АПК і в результаті набудуть прискореного поширення найбільш життєздатні серед них. Водночас виникне реальна можливість створення нових, досі невідомих формувань з високим рівнем конкурентоспроможності продукції на продовольчому ринку.

Інтегрований виробник може мати різні форми. Цілком реально інтегрувати всі ланки агропромислово-торгівельного ланцюга від початкової

(ферми) до кінцевої (роздрібної торгівлі) на основі контрактної інтеграції. Саме ця форма інтеграційних зв'язків найбільш поширена у світі. Багато сільськогосподарських підприємств організували власну переробку виробленої ними продукції та створили власну збутову мережу для продажу продуктів переробки [20].

Однією з можливостей призупинення економічного спаду на ринку продукції скотарства є прискорення формування в інфраструктурі цього ринку нових господарських систем, спроможних до стійкої й ефективної праці в нових економічних умовах. Повніше використання потенціалу сільськогосподарських товаровиробників можливо реалізувати через інтеграцію дрібних і середніх приватних господарств з господарствами суспільного сектора. Важливе значення у цьому напрямі має створення кооперативних структур із заготівлі, доставки, переробки та збуту продукції скотарства. Кооперація повинна стати органічною складовою ринку такої продукції.

Одним із різновидів інтегрованих об'єднань підприємств є корпорація, яка об'єднує товаровиробників і переробників сировини з метою взаємовигідного поєднання їхніх інтересів у спільному виробництві, заготівлі, переробці й реалізації готової продукції. Окрім того, до її складу можуть входити обслуговуючі підприємства, фінансові установи, страхові товариства, інші фізичні й юридичні особи, в тому числі зарубіжні інвестори [397].

Основою розвитку такої корпорації є розробка економічного механізму взаємовідносин, спрямованих на забезпечення рівних можливостей отримання вигоди пайовиками від спільної діяльності, зацікавлення всіх членів інтегрованого формування у зміцненні економіки та ведення галузей за принципом розширеного відтворення із залученням нових суб'єктів господарської діяльності на взаємовигідних засадах.

Рис. 4.18. - Схема організаційно-структурної моделі регіональної корпорації

Джерело: розробка автора

Отже, вихід із кризового становища на м'ясо-молочному ринку можливий лише за умови підвищення інтенсифікації скотарства, раціонального використання ресурсного потенціалу галузі, застосування інтенсивних технологій виробництва молока, спрямованих на збільшення виробництва конкурентоспроможної продукції, в тому числі за рахунок структурних змін в виробництві молока в реформованих крупнотоварних господарствах і кооперативах, що розвиваються.

РОЗДІЛ 5. ОСНОВНІ ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА НАПРЯМИ РЕГУЛЮВАННЯ ГАЛУЗІ М'ЯСО-МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

5.1. Створення та обґрунтування Концепції розвитку галузі м'ясо-молочного скотарства

Основною проблемою галузі м'ясо-молочного скотарства є низька економічна ефективність виробництва та реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами. На жаль, в умовах, що склалися на сьогодні в агропромисловому комплексі країни, підприємствам в галузі скотарства складно цей відроджувати напрям діяльності через відсутність стратегічних напрямів розвитку.

Так, наприклад, існуюча державна стратегія розвитку «Відроджене скотарство» визначає основні пріоритети розвитку галузі скотарства, заходи та механізми з їх реалізації для стимулювання виробництва молока та яловичини в обсягах, що задовольняють потребу населення в продуктах харчування на рівні фізіологічних норм споживання та формування експортного потенціалу. Проект було розроблено відповідно до Указу Президента України № 504/2011 «Про Національний план дій на 2011 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава». В його основу покладено основні принципи «Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» та законів України «Про державну підтримку сільського господарства України», «Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції», «Про племінну справу у тваринництві», «Про молоко та молочні продукти», «Земельного кодексу України», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту», «Про ветеринарну медицину», Постанову Кабінету Міністрів

України «Про заходи щодо активізації роботи з розвитку тваринництва» та інших нормативно-правових актів з питань тваринництва [61].

Національний проект, що розрахований до 2015 року, на сьогоднішній день показав свою нездійсненність. Згідно нього, передбачалося три шляхи розвитку галузі скотарства:

Перший – на наш погляд, взагалі не може розглядатись як шлях розвитку, так як не передбачає прогресивних змін, а лише пропонує невтручання в перебіг ситуації, яка на сьогоднішній день і так довела галузь м'ясо-молочного скотарства до цілковитого занепаду: екстенсивних характер виробництва продукції із застосуванням ручної (часто низько кваліфікованої) праці, зношеність обладнання, імпорту продукції тощо. Усе це створює загрози національним інтересам і національній безпеці, та проявляється в істотному скороченні виробництва вітчизняного продукту.

Другий — передбачав розвиток фермерського сектору виробництва. Але враховуючи невелику частку його в загальному обсязі виробництва продукції м'ясо-молочного скотарства (близько 3%), він потребує надзвичайно тривалого часу для створення нових тваринницьких комплексів. У підсумку, реалізація цього напряму вимагає значних кредитних коштів, що робить і цей напрям у сучасних умовах господарювання мало прийнятним.

Третій — вдосконалення існуючих форм і способів державної підтримки розвитку галузі та підвищення її інвестиційної привабливості з метою концентрації державних ресурсів та коштів на пріоритетних напрямках розвитку галузі, формування ефективної цінової, фінансово-кредитної та бюджетної політики [681].

Проектом було передбачено реалізацію саме третього напряму, який є найбільш ефективним з точки зору забезпечення беззбиткового виробництва продукції скотарства за різних форм господарювання та розвитку великотоварного спеціалізованого виробництва.

Також Проектом було визначено, що держава здійснює заходи стимулювання підвищення ефективності виробництва та якості продукції у

дрібнотоварних і кооперативних формуваннях (господарствах населення). Вважалося, що цей напрям створить можливість задіяти господарства населення за більш ефективними схемами виробництва продукції і дасть змогу не загострювати соціальні питання на селі.

Насправді програмний документ, що був спрямований на створення сприятливого інвестиційного середовища і за намірами укладачів у найбільшій мірі повинен був відповідати інтересам держави та всього суспільства, не зміг забезпечити не лише розвиток, але й просте відтворення показників виробництва в галузі м'ясо-молочного скотарства.

Через корумпованість та розгалужений бюрократичний механізм законотворчої діяльності, держава не змогла прийняти необхідні Закони, які б сприяли поліпшенню інвестиційного клімату та розробити ефективні схеми кооперативних відносин в сільській місцевості для забезпечення інтересів селян, товаровиробників на споживачів продукції.

У сучасних умовах, в яких перебуває Україна, не варто при прогнозуванні будь-якої діяльності покладатись на фінансування чи іншу значну державну підтримку. Саме тому необхідною є розробка нової Концепції розвитку галузі м'ясо-молочного скотарства на умовах автономності із застосуванням наукових вітчизняних та закордонних розробок та досягнень передових господарств [61].

Концепція розвитку галузі м'ясо-молочного скотарства – це розробка нових напрямків діяльності галузі, пов'язаних з селекційними, техніко-технологічними та організаційними змінами, з використанням інновацій на всіх етапах від виробництва до реалізації готової продукції та пошуком нових ринків збуту на умовах автономності та самостійності прийняття рішень.

Основною передумовою запровадження та втілення в життя подібної Концепції є відсутність дієвої державної стратегії щодо створення необхідних економічних умов для розвитку галузі, що негативно впливає на функціонування всіх складових елементів останньої.

Для розв'язання усіх нагромаджених проблем необхідно сформувати і реалізовувати заходи щодо розвитку галузі на інноваційній основі. Для цього потрібно дотримуватися чітко сформованих етапів і вимог до розробки Концепції розвитку м'ясо-молочного скотарства.

1) Концепція повинна бути розроблена на основі довгострокового прогнозу розвитку скотарства й тому її доцільно перетворити в Національну програму підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств на інноваційній основі.

2) Концепція має бути орієнтована на використання сучасного методологічного інструментарію, який забезпечить ефективність виробництва та конкурентоспроможність продукції галузі м'ясо-молочного скотарства як на внутрішньому, так і на світовому аграрному ринку.

3) У зазначеній Концепції потрібно передбачити селективну, диференційовану протекціоністську державну політику. Але її слід обмежити здійсненням заходів ефективною фіскальною політикою. При цьому значну увагу доцільно приділити інноваційному оновленню та підвищенню продуктивності особистих господарств населення, які виготовляють значну частину продукції. Крім того, необхідно здійснювати підтримку кооперативних відносин.

4) Слід враховувати регіональні особливості розвитку галузі, формувати міжрегіональні програми за зонами з однаковими природно-кліматичними умовами.

5) Необхідно сформувати адекватне науково-інформаційне та кадрове забезпечення інноваційного оновлення галузі.

Досягнення мети є можливим лише за наявності визначених заходів на довго-, середньо- та короткостроковий періоди. Зміст їх має відповідати також розв'язанню визначених проблем і реалізації стратегічної мети розвитку галузі.

Крім того, усі сформовані заходи повинні бути реальними, досяжними, орієнтованими в часі, конкретними.

Основною метою Концепції розвитку повинні бути: формування нової аграрної політики євроінтеграційного характеру; наближення норм і стандартів до міжнародних вимог; забезпечення продовольчої безпеки національними виробниками м'яса та молока; забезпечення екологічної безпеки виробництва; підвищення ефективності розвитку галузі м'ясо-молочного скотарства; оновлення матеріально-технічної бази виробництва продукції скотарства.

Тому основною задачею, що ставиться перед галуззю скотарства є збільшення обсягів виробництва продукції по окремих сегментах її ринку на основі досягнення середньоєвропейських показників продуктивності тварин [81].

Основні шляхи рішення поставленого завдання:

- інтенсифікація галузі скотарства з активним розвитком зовнішніх сегментів торгівлі м'ясом та молоком;
- екстенсивний розвиток скотарства з одночасним підвищенням рівня інтенсивності галузі й диверсифікованості виробництва якісних продуктів переробки з одночасним акцентуванням уваги на малі й середні ферми у виробничій кооперації сільського населення;
- стимулювання розвитку галузі на основі кооперації з поглибленням спеціалізації у виробництві м'яса;
- розвиток кормової бази. Відзначимо, що розвиток виробництва кормової бази буде істотно підтримуватися урядом України, і на сьогоднішній день існує окрема вузько спрямована програма розвитку.

Концепція розвитку галузі м'ясо-молочного скотарства базується на підвалинах загальнодержавної Стратегії розвитку агропромислового розвитку і галузі тваринництва, та має структуру, що зображена на рисунку 5.1.

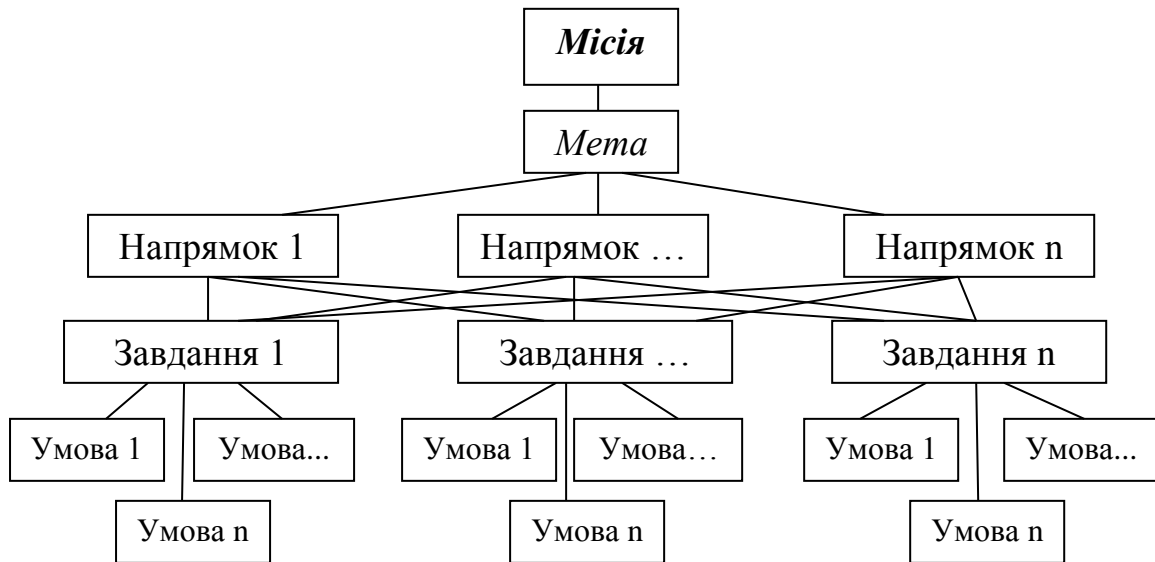

Рис.5.1. – Система складових формування Концепції розвитку галузі

Джерело: авторська розробка

Дана система відображає складний комплекс взаємопов'язаних стратегічних заходів, що забезпечується певними умовами виконання та підпорядковується єдиній меті. Елементи системи можуть мати як захисний, так і наступальний характер, що дозволить підприємствам галузі не лише вирішувати проблему виживання, але й здійснювати перспективи розвитку.

Місія Концепції розвитку галузі м'ясо-молочного скотарства полягає у формуванні міцної ресурсної бази для переробних підприємств і забезпеченні населення вітчизняною високоякісною м'ясо-молочною продукцією в необхідній кількості; відродженні сільськогосподарських підприємств як територіальної економічної одиниці підвищення рівня та якості життя сільського населення.

Як було вже зазначено, базовою стратегічною метою розвитку галузі м'ясо-молочного скотарства є формування ефективного і стабільного виробництва якісної м'ясо-молочної продукції сільськогосподарськими підприємствами, що гарантуватиме продовольчу безпеку країни, забезпечить надходження на ринок продуктів, які будуть доступні для всіх категорій споживачів. Першочерговим завданням в цьому напрямку є підвищення продуктивності праці та якості продукції в сільськогосподарських та

переробних підприємствах. Виробництва якісної м'ясо-молочної продукції можна досягнути за рахунок будівництва комплексів повного циклу, підготовці висококваліфікованих кадрів для галузі, розвитку у населення культури споживання яловичини тощо.

Отже, орієнтири стратегічного розвитку галузі м'ясо-молочного скотарства, що відображують зміст Концепції є:

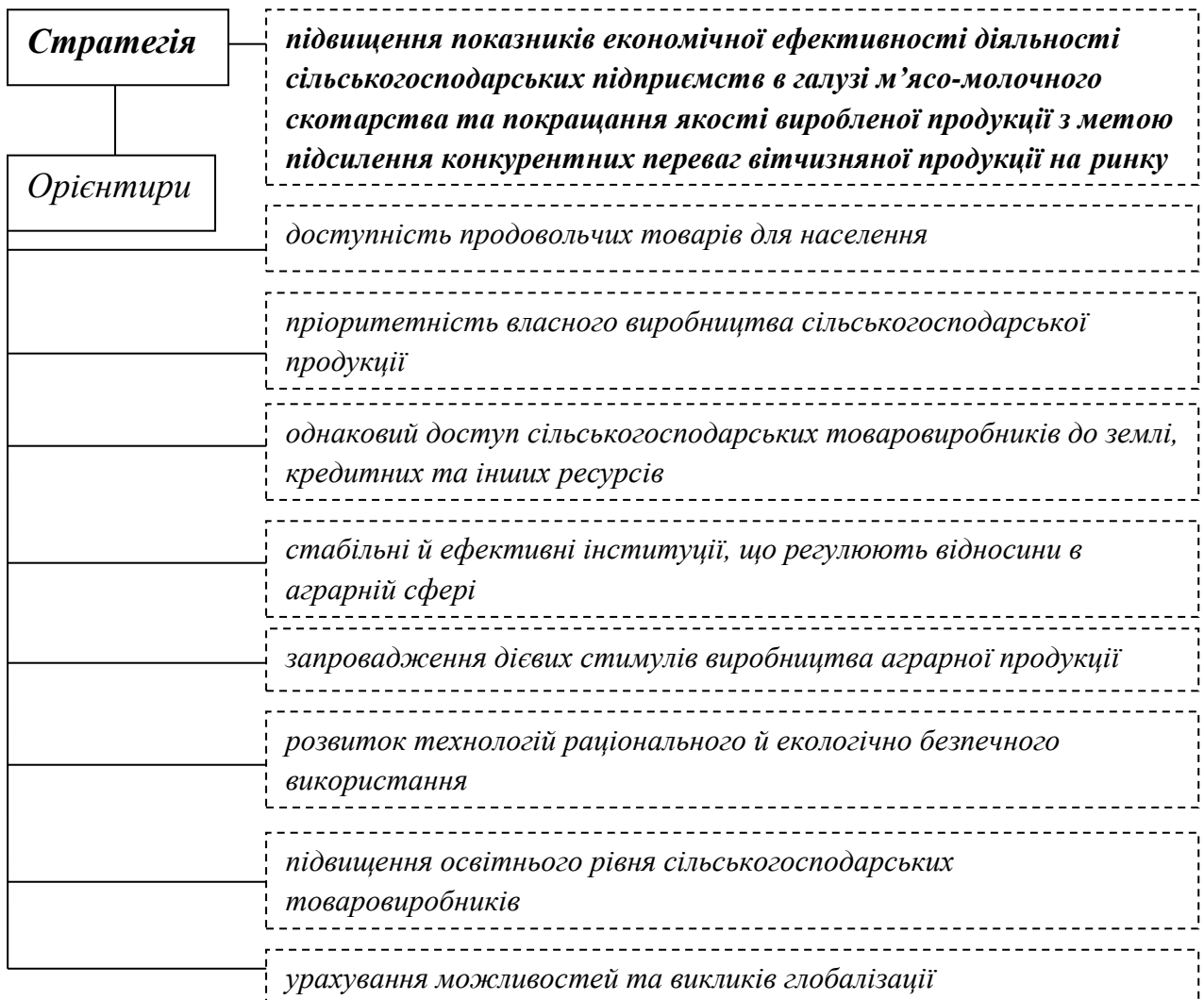

Рис.5.2 – Стратегічні орієнтири розвитку галузі м'ясо-молочного скотарства

Джерело: авторська розробка

Отже, маємо дві підцілі розвитку: відродження сільськогосподарських підприємств як основних товаровиробників продукції, та насичення ринку

вітчизняною якісною продукцією в межах, що задовольняють фізіологічні норми споживання.

У загальному вигляді функціонування галузі м'ясо-молочного скотарства здійснюється під впливом двох груп взаємодоповнюючих процесів:

- Внутрішніх (відсутність інфраструктури, скорочення чисельності сільського населення, низька зацікавленість до праці через зношеність матеріальної бази та матеріальної винагороди тощо);
- Зовнішніх (множина обмежень та бар'єрів, що обумовлені нормативно-законодавчою базою за відсутності адекватної підтримки).

При розробці концептуальних положень розвитку м'ясо-молочної продукції в сільськогосподарських підприємствах слід враховувати основні принципи, які окреслюють її загальний зміст, множину можливих факторів впливу та обмежень. Слід зауважити, що за умови формування множини конкретних завдань з реалізації місії та досягнення мети, необхідно обов'язково перевіряти, чи не суперечать вони основним принципам, до яких належать: безперервність; інноваційність розвитку; розширення засад кооперації; науковий підхід тощо.

Для досягнення вищезазначеного основним завданням Концепції є:

- 1) створення організаційно-економічних умов для комплексного розвитку скотарства;
- 2) забезпечення умов для конкурентного розвитку галузі з урахуванням вимог СОТ і норм ЄС;
- 3) визначення та підтримка стратегічних видів продукції для забезпечення конкурентних переваг на світовому аграрному ринку.

Такий програмний документ має ґрунтуватися, по-перше, на загальнонаціональних підходах забезпечення продовольчої безпеки населення; по-друге, на макроекономічних засадах розвинутих країн щодо підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки відповідно до норм СОТ та принципів ЄС. Також в основі такої Концепції

має бути інноваційна модель структурної перебудови з поетапним формуванням пріоритетів економічно-соціального й екологічного розвитку аграрного сектору економіки в державі (рис.5.3).

У процесі трансформації аграрного сектора економіки також має бути сформована система державного регулювання скотарства, яка б стала фактором її оновлення, підвищення конкурентоспроможності та сталого розвитку.

Розв'язання завдань формування дієвої системи державного регулювання передбачає розробку комплексу заходів державної аграрної політики. Держава зобов'язана використати свої регулювальні функції щодо розширення можливостей продовольчого ринку за рахунок усунення недоліків на внутрішньому ринку, попередження виникнення зовнішніх впливів, жорсткого контролю природної чи іншої монополії, а також забезпечення споживачів достовірною інформацією про кількість і якість продовольчих товарів. Застосовуючи регулювальні функції, держава та її органи мають детально вивчати можливість й ефективність застосування тих чи інших методів регулювального впливу в кожному конкретному випадку [237].

Вважаємо, що завдання держави — у найкоротший час вивчити світовий досвід розв'язання цих проблем, визначити шляхи реалізації аграрної політики в Україні з урахуванням реальних умов.

Основними інструментами регулювання, які використовує держава, є фіскальна політика. Особливість ціноутворення в скотарстві полягає в тому, що, зважаючи на умови конкуренції, між ціною реалізації та собівартістю досить незначна різниця, яка під впливом різних ринкових чинників здебільшого зводиться нанівець. Тому систему вільного ціноутворення слід обов'язково поєднувати з елементами державного регулювання, основний принцип якого спрямовується на забезпечення паритетності цін на сільськогосподарську продукцію і промислові товари для сільського господарства [272].

Джерело: розробка автора

Рис. 5.3. – Механізм створення та впровадження Концепції розвитку галузі м'ясо-молочного скотарства

Розробка Концепції стратегічного розвитку скотарства в країні має здійснюватися на основі чинників розвитку, які вже апробовані в розвинутих європейських країнах.

Таблиця 5.1.

Чинники розвитку галузі м'ясо-молочного скотарства

Група чинників	Складові та основні напрями
Економічні	- подолання диспаритету цін; - удосконалення системи кредитування, оподаткування, страхування; - підвищення якості та конкурентоспроможності продукції; - впровадження заходів стимулювання товаровиробників.
Соціальні	- популяризація життя на селі та отримання аграрної освіти; - забезпечення розвитку сільської інфраструктури.
Екологічні	- утилізація відходів галузі; - стимулювання виробництва екологічно чистої продукції.
Організаційні	- удосконалення системи взаємовідносин господарських відносин в ланці «виробник-споживач»; - налагодження системи агросервісу; - розробка і реалізація цільових програм розвитку галузі.
Наукові	- проведення семінарів та практичних курсів підготовки для фахівців та керівників сільськогосподарських підприємств на базі ВНЗ; - розвиток системи дорадництва.
Техніко-технологічні	- удосконалення генетичного потенціалу тварин; - інноваційних підхід до проведення технологічних операцій; - застосування ресурсо- та енергоощадних технологій; - додаткові капіталовкладення для підвищення продуктивності праці.

Джерело: авторська розробка

Серед економічних факторів розвитку сільського господарства та його важливої галузі — скотарства — є податкова політика, яка має бути важливим регулятором темпів виробництва, інвестиційної активності, вирівнювання доходів виробників й умов господарювання.

Тому система оподаткування сільськогосподарських підприємств повинна удосконалюватися в таких напрямках:

- посилення стимулюючої функції податків, особливо стосовно інвестиційних процесів — усі пільги щодо податків мають пов'язуватися з цільовим використанням коштів на розширене відтворення;
- стимулювання експорту продукції скотарства та продукції її переробки сільськогосподарським товаровиробникам — через податкову систему повинні створюватися сприятливі умови на зовнішньому ринку;
- спрощення механізму оподаткування для фермерських та селянських господарств — таким чином зменшуватиметься навантаження оподаткування й надаватиметься можливість вибору суб'єктам господарювання оптимального способу оподаткування, виходячи з конкретних умов [160].

Перспективи розвитку скотарства передбачають, насамперед, врахування економічного стану країни в цілому, купівельної спроможності населення, можливостей залучення інвесторів у цю високодохідну галузь. За таких умов найефективніший розвиток галузі скотарства може ґрунтуватися на прискореному відродженні колишніх комплексів із виробництва м'яса та молока, надійному ветеринарному захисті худоби; використанні новітніх технологій на інноваційній основі, що забезпечить зниження витрат виробництва, підвищення продуктивності праці, повне використання виробничих потужностей і поліпшення якості продукції на основі розширення селекційно-племінної роботи, забезпечення кормами [425].

З метою гарантованого динамічного зростання обсягів виробництва м'яса та молока й забезпечення продовольчої безпеки країни необхідно здійснити систему заходів державного регулювання, а саме:

1. Забезпечити пріоритетне спрямування коштів державної підтримки на стимулювання розвитку великих м'ясо-молочних підприємств, прискорене нарощування поголів'я худоби та підвищення їх продуктивності шляхом:
 - власного розширеного відтворення;
 - стимулювання закупівлі племінної худоби, насамперед у вітчизняних племінних господарствах, а також за імпортом;

- стимулювання закупівлі ремонтного молодняку в господарствах населення (за умови створення в них належного рівня вирощування телиць і ведення достовірного обліку походження) для створення нових великотоварних ферм;

- виділення дотації сільськогосподарським товаровиробникам за сівбу кормових культур для тваринництва;

- розширення переліку техніки й обладнання, а також введення до нього племінної молочної худоби, що постачаються сільськогосподарським виробникам на умовах фінансового лізингу;

- запровадження відшкодування сільгоспвиробникам витрат із державного бюджету на внесення щорічно не менше 8 т органічних добрив на 1 га ріллі.

2. Стимулювати приріст поголів'я корів в особистих господарствах населення та фермерських господарствах.

3. Виділяти компенсацію понесених витрат на осіменіння худоби в особистих господарствах населення та вважати це одним із найбільш дієвих і необхідних засобів державної підтримки.

4. Вжити відповідних заходів щодо захисту ринку від недобросовісної конкуренції з боку імпортерів, які не суперечать правилам та вимогам СОТ.

Отже, здійснення вищезазначеної системи заходів державної підтримки галузі скотарства сприятиме зростанню обсягів виробництва продукції, забезпеченню раціонального харчування населення високоякісною продукцією тваринного походження за доступними цінами.

Як уже зазначалося, реалізація Концепції розвитку м'ясо-молочного скотарства вимагає здійснення комплексу соціально-економічних, організаційно-технічних, технологічних, селекційних, законодавчих рішень для забезпечення стійкого зростання вітчизняного виробництва молока та м'яса ВРХ, нарощення рівня експортної спрямованості.

Наступним кроком слід зупинитись на розгляді механізму реалізації Концепції розвитку галузі м'ясо-молочного скотарства. Так, сільські

товаровиробники, місцеві співтовариства, суспільні об'єднання, асоціації, місцеві органи самоврядування й державні адміністрації областей, районів і міст повинні безпосередньо взяти участь у реалізації й виконанні заходів Концепції, у спільному фінансуванні заходів.

Міністерства й відомства розробляють законопроекти, підзаконні акти, координують виконання й контролюють використання засобів. По-перше, Концепція розвитку галузі м'ясо-молочного скотарства є складовою частиною Стратегії розвитку агропромислового комплексу на період до 2020 року, що є базовою передумовою розвитку, та забезпечують кардинальне підвищення ефективності витрати бюджетних коштів, необхідних для досягнення стратегічних цілей.

Викладені в них заходи спрямовані на часткове рішення проблеми збільшення частки вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників у формуванні ресурсів молока і яловичини. Для реалізації намічених напрямів розвитку галузі необхідна нова концепція територіально-галузевого поділу праці в скотарстві, спрямована насамперед на ефективне використання біокліматичного потенціалу територій, виробничих ресурсів сільськогосподарських підприємств, динамічний приріст виробництва молока і яловичини, підвищення їхньої рентабельності й конкурентноздатності, що сприяють забезпеченню продовольчої безпеки країни.

Усі дії повинні бути скоординовані постановами Міністерства аграрної політики та продовольства України, органів виконавчої влади, інших органів й організацій, галузевих союзів виробників і переробників тваринницької продукції за наступними основними напрямками:

- модернізація об'єктів м'ясо-молочного скотарства та розвиток кормової бази, що повинні стати основою зростання виробництва м'яса ВРХ та молока й обов'язковим елементом державної підтримки у всіх галузевих і регіональних програмах. Найбільш принциповими напрямками стають технічне переоснащення кормозаготівельного комплексу, модернізація

комбікормових заводів, цехів, уведення мережі виробничих площадок промислового типу по відгодівлі великої рогатої худоби, комплексів по первинній переробці худоби на основі інноваційних ресурсозберігаючих технологій, залучення вітчизняних і закордонних інвесторів;

- оптимізація концентрації переробних виробництв не тільки поблизу основних споживачів тваринницької продукції - великих міст і промислових центрів, але і їхнє розміщення на основних напрямках вантажопотоку зерна - поблизу перевалочних баз, великих зерносховищ, річкових і морських портів;

- підвищення генетичного потенціалу м'ясної продуктивності утримуваних порід худоби на основі використання кращих вітчизняних і закордонних селекційних досягнень. Забезпечення молочного та м'ясного скотарства конкурентноздатним вітчизняним селекційним матеріалом і відхід від залежності його масштабних імпорتنих поставок з урахуванням збереження фінансової підтримки розвитку племінної бази галузі й реалізації регіональних програм розвитку племінного скотарства;

- адаптування вітчизняної системи племінної справи до вимог міжнародних норм і правил у сфері племінної діяльності, формування оптимальної мережі селекційно-генетичних центрів і переведення селекційно-племінної роботи на якісно новий технологічний і генетичний рівень;

- підвищення рівня наукового забезпечення галузі на основі технічного переоснащення її провідних галузевих наукових центрів, стимулювання впровадження інноваційних розробок у вигляді новітніх технологій виробництва, переробки тваринницької продукції й безпечної утилізації відходів, ефективних біотехнологічних методів і способів прискореного відтворення відгодівельного м'ясного поголів'я худоби;

- підвищення рівня епізоотичного благополуччя галузі, безпеки виробленої вітчизняної м'ясо-молочної продукції, племінного матеріалу й приведення його відповідно до вимог міжнародних норм і правил у ветеринарній сфері. Для цього має бути сформована діюча система

ідентифікації й відстеження тварин, забезпечено участь у розробці технічного регламенту про безпеку харчової продукції [214];

- підвищення ролі й потенціалу малих форм господарювання у виробництві високоякісної яловичини та молока, збільшення поголів'я великої рогатої худоби на основі розвитку сімейних тваринницьких ферм на базі селянських (фермерських) господарств, створення з їхньою участю сільськогосподарських переробних кооперативів. Це багато в чому буде сприяти освоєнню занедбаних і деградованих пасовищ, частковому зменшенню безробіття, поліпшенню демографічного положення на селі й підвищенню якості життя сільського населення.

Також у перспективі особливо необхідним є формування, розвиток та ефективне функціонування системи інституціональної структури допоміжних служб у галузі м'ясо-молочного скотарства. Для подальшого розвитку скотарства, необхідне створення мережі асоціацій, які дозволять вирішувати питання кредитування, матеріально-технічного забезпечення, і збуту виготовленої продукції. Крім того, необхідно провести об'єднання членів асоціацій у кооперативи по штучному заплідненню тварин на рівні районів або територіальних кластерів, що дозволить проводити цілеспрямовану селекційно-племінну роботу.

Однією із причин низької ефективності використання ресурсного потенціалу скотарства є відсутність схеми територіально-галузевого розвитку, а також слаборозвиненого внутрішнього й міжгалузевого коопераційного зв'язку, що пов'язане з недостатньо розвинутою інфраструктурою території, що знижує в остаточному підсумку її інвестиційну привабливість для приватного бізнесу. Районні утворення не в змозі самотійно забезпечити комплексний розвиток територіальної організації виробництва як промислової, так і сільськогосподарської продукції. Дана неспроможність не дозволяє проводити ефективну економічну політику щодо застосування енерго- і ресурсозберігаючих технологій у скотарстві [411].

Виходячи із цього, сільськогосподарські товаровиробники не можуть домогтися зменшення собівартості продукції, зменшуючи свою конкурентноздатність за рахунок зростаючої частки імпорту. Тому для розвитку територіальної організації виробництва молока і яловичини доцільно підвищувати інвестиційну привабливість скотарства на основі точечного розвитку найбільш конкурентноздатних виробничих комплексів. Такий точечний розвиток сільськогосподарського виробництва буде сприяти формуванню економічних зон регіонального рівня, що забезпечують поліпшення соціальних умов для жителів сільської місцевості [176].

Ефективним механізмом формування й розвитку "точок росту" у скотарстві є залучення приватних інвестицій шляхом субсидування частини витрат інвесторів, пов'язаних з реалізацією комплексних інвестиційних проектів, які спрямовані на створення нових ефективних виробництв, розвиток виробничої інфраструктури регіонального значення й комплексне технічне переозброєння виробників молока і яловичини. Відбір проектів й їхню реалізацію необхідно здійснювати з урахуванням територіальних, соціальних й інфраструктурних особливостей [248].

Необхідність підтримки обумовлена тривалим інвестиційним циклом виробництва, ціновою диспропорцією між сільськогосподарською й промисловою продукцією, сезонним циклом сільськогосподарського виробництва. Для ефективного розподілу державної підтримки необхідно ввести стимулюючі ставки субсидій, що обумовлюють ефективність виробництва продукції скотарства, що виражається в надої молока на одну дійну корову й приросту м'яса великої рогатої худоби за певний проміжок часу. При цьому розрахунок субсидій доцільно робити з урахуванням продуктивності худоби. Субсидії повинні мати регулюючий характер, ураховувати фінансовий стан сільськогосподарських товаровиробників і дозволяти їх стимулювати на збільшення обсягів реалізації молока і яловичини, підвищення їхньої рентабельності. Більшу частину державної підтримки необхідно направляти на підтримку тих сільськогосподарських

товаровиробників, територіальні умови яких більше адаптовані для ефективного виробництва й реалізації молока і яловичини [104].

Удосконалювання племінних і продуктивних якостей великої рогатої худоби можливо за рахунок збереження й розвитку генетичного потенціалу скотарства, заснованому на реалізації заходів щодо підтримки племінного тваринництва, які формують базу й забезпечують потреби сільськогосподарських товаровиробників у племінній продукції.

Механізмом реалізації даної мети може виступати субсидування частини витрат сільськогосподарським товаровиробникам на підтримку племінного скотарства, які необхідно здійснювати за фіксованими ставках: на одну умовну голову з розрахунку врахованого племінного маточного поголів'я корів і биків-плідників на початок року; на придбання семені биків-плідників з розрахунку за одну дозу семені; на придбання биків-плідників з розрахунку за один кілограм живої маси; на придбання племінної худоби з розрахунку за один кілограм живої маси.

Можливе також використання великої рогатої худоби як заставне забезпечення. Однак застосування цього потенціалу стримується відсутністю страхових механізмів. Для цього необхідно знижувати ризики втрати доходів при виробництві сільськогосподарської продукції у випадку настання несприятливих подій природнього та техногенного характеру. Можливе також впровадження субсидування частини витрат по страхуванню племінної великої рогатої худоби, закупуваної з наданням субсидій, і великої рогатої худоби, оформлюваної в заставу під час укладання кредитних договорів, договорів позики, отриманих у сільськогосподарських кредитних споживчих кооперативах [137].

З метою забезпечення пріоритетного доступу сільськогосподарських товаровиробників на агропромисловий ринок, зниження їхніх витрат і збільшення прибутковості від реалізації виготовленої продукції необхідно максимальне насичення регіональних ринків продукцією галузі м'ясо-молочного скотарства й ввезення недостатньої її кількості. Механізмом

реалізації можуть бути: проведення організаційних заходів щодо вибудовування партнерських взаємин між сільськогосподарськими товаровиробниками й підприємствами переробної промисловості, а також підвищення завантаженості переробних потужностей; субсидування частини витрат учасникам агропродовольчих виставок [192].

Реалізація перерахованих вище й інших заходів дозволить скотарству підвищити свою інвестиційну привабливість за рахунок розширення можливостей проведення модернізації існуючих або створення нових виробництв, формування спеціалізованих зон розвитку виробництва молока і яловичини.

Здійснення запропонованих заходів Концепції розвитку галузі м'ясо-молочного скотарства передбачається в III етапи:

Перший – (2015-2017 роки) – стримуючий. На цьому етапі передбачається прийняття нормативних актів, які б допомогли зупинити спад показників економічної ефективності виробництва в галузі м'ясо-молочного скотарства. Виробництво яловичини не зазнає суттєвих змін та базуватиметься на відгодівельному потенціалі молочного стаба. Щодо молочного напрямку, то він залишається більш економічно привабливим. Тут можна прогнозувати підвищення інтенсифікації для прискорення формування спеціалізованого молочного скотарства.

Другий - (2018-2022 р.) – відновлюючий. На цьому етапі попит внутрішнього ринку продукції м'ясо-молочного скотарства повинен повністю відновитися, а його виробництво стійко рости на основі реформування галузі, залучення приватних інвестицій у розвиток сільськогосподарських підприємств. Таке зростання можливе за рахунок відкритого сприйняття товаровиробників новітніх технологій, підвищення генетичного потенціалу м'ясної та молочної худоби, повноцінного функціонування великотоварних комплексів, створення селекційно-генетичних центрів.

При цьому повинна з'явитись тенденція стійкого зниження імпорту м'ясо-молочної продукції, відновлення поголів'я та нарощення показників

його продуктивності. Одним із шляхів успішного розвитку галузі має стати кооперація дрібних товаровиробників з великими сільськогосподарськими підприємствами. Це дозволить побудувати високоефективні інтегровані фінансово стійкі структури, що виготовлятимуть якісну конкурентоздатну продукцію з високою доданою вартістю.

Також на цьому етапі передбачається формування експортної стратегії продукції галузі м'ясо-молочного скотарства. Для цього вже зараз слід провести моніторинг та виявити доступні закордонні ринки збуту. Держава повинна підтримати такий напрямок розвиток, коригуючи митно-тарифне регулювання, та стимулювати підприємства, що орієнтуються на експорт та застосування передових технологій.

Третій – (2023-2025) – стабілізуючий. У довгостроковому періоді планується застосовувати заходи держпідтримки на розвиток проривних, високотехнологічних виробництв, стимулювання реалізації регіональних модернізаційних програм та проектів, здатних прискорити перехід галузі до якісно нового рівня. Це дозволить вийти на забезпечення нової якості життя населення і скласти конкуренцію на світовому ринку продукції м'ясо-молочного скотарства.

Потужний підйом свого розвитку повинне одержати спеціалізоване м'ясне скотарство, що вимагає більших капіталовкладень і базується на трав'яній відгодівлі на основі ефективного використання луків та пасовищ. Передбачається перспективним створення сімейних м'ясних ферм на базі селянських і фермерських господарств.

Очікується, що до 2025 р. виробництво м'яса ВРХ видів складе 13,7 млн.т у забійній масі, а молока – 19, 5 млн.т.

5.2. Формування комплексу організаційних, виробничих та економічних параметрів галузі м'ясо-молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах

Для підвищення соціальної та економічної значущості запропонованої Концепції розвитку галузі м'ясо-молочного скотарства слід розробити механізм створення системи організаційних, виробничих та економічних параметрів діяльності сільськогосподарських підприємств в обраній галузі.

При оцінці складних систем, до яких належать сільськогосподарські підприємства, прийнято розрізняти якість систем й ефективність здійснюваних ними виробничих процесів. Якість організації виробничої системи визначається оптимальним сполученням всіх елементів і стадій процесу виробництва (людей, засобів і предметів праці, а також основних, допоміжних і природних процесів) у просторі й часі. Так, наприклад, організаційне проектування структури виробничої системи тваринницького комплексу повинне виконуватися з орієнтацією на безперервність, потоковість, циклічність технологічних процесів, заснованих на використанні високопродуктивних тварин, і сучасних інформаційних систем комунікацій, які дозволяють інформувати всіх учасників складного виробничого процесу про рух виробів і стан засобів виробництва з метою оперативної синхронізації всіх складового процесу виробництва [227].

На відміну від якості виробничої системи, що визначається рівнем технологічної ефективності, ефективність виробництва є величиною непостійною, залежною від оперативності і якості керуючих впливів. Тому в цьому випадку має місце реалізований у часі динамічний виробничий процес, що відрізняється багатофакторним імовірнісним внутрішнім середовищем. І навіть у тому випадку, якщо статична складова виробничої системи спроектована ідеально відносно пропорційності (тривалості) різних виробничих операцій. Їхня синхронність і ритмічність виробництва в цілому

може періодично порушуватися під впливом дестабілізуючих факторів внутрішнього й зовнішнього середовища підприємства [21].

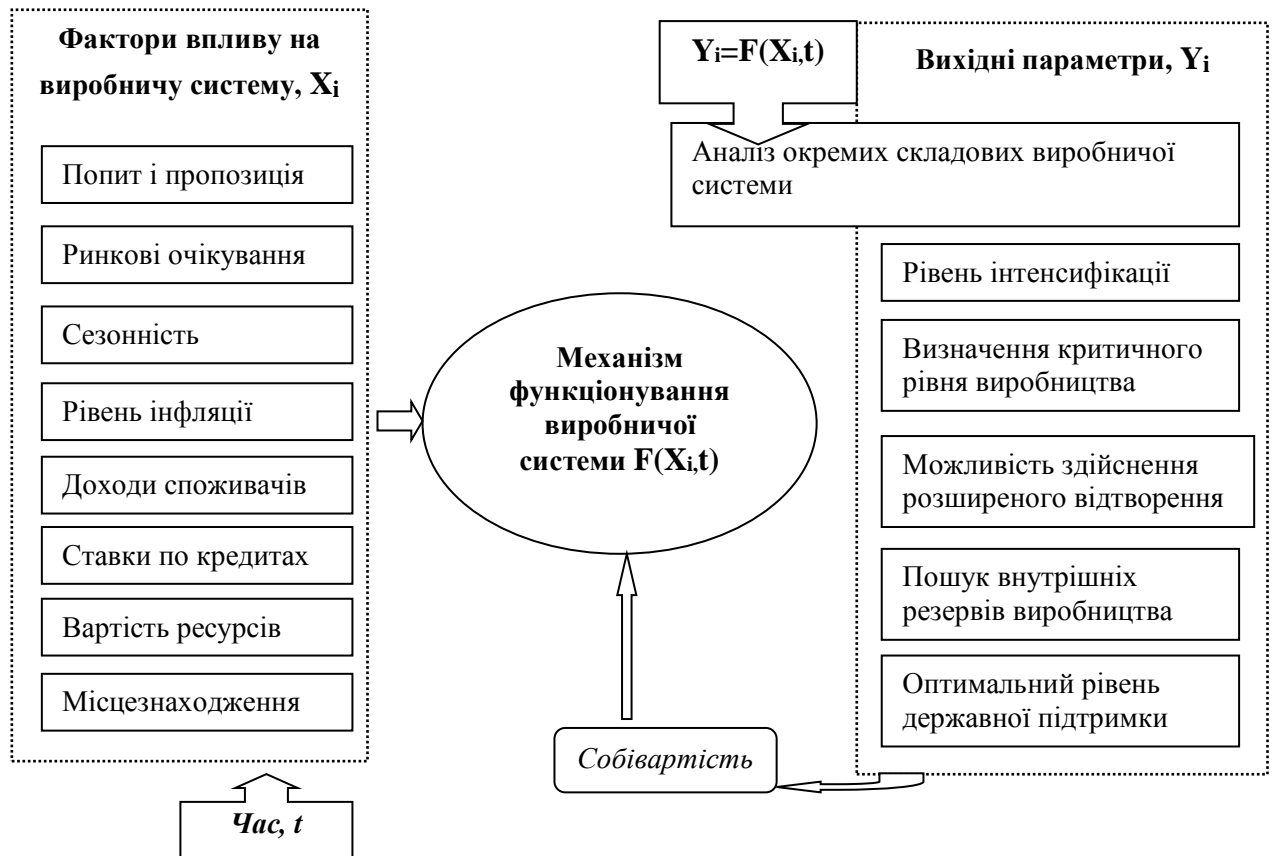

Рис. 5.4. – Формування системи залежності функціонування механізму виробничої системи

Джерело: розробка автора

Для оцінки рівня організації й керування виробництвом, наукою розроблені різні сукупності локальних критеріїв ефективності. Залежно від типу систем і дестабілізуючих впливів, використовують кількісні детерміновані, імовірнісні та якісні критерії, які відбивають різні, як правило, непорівнянні, сторони ефективності системи: технічну, економічну, соціальну тощо.

Критерії досить різноманітні, тому що розробляються для конкретних систем і проблемних ситуацій. Але вони являють собою переважно аналітичні залежності, взаємне введення яких у систему уніфікованих

(збалансованих) показників ефективності породжує складну, у багатьох випадках нерозв'язну методологічну проблему [21].

Суть проблеми становлять самі критерії. Вони являють собою певні правила або норми, що дозволяють оцінити ефективність (як відповідність необхідного й досягнутого результату), та за допомогою кількісних характеристик поєднують аналітичним вираженням ціль системи й засоби її досягнення (формують цільову функцію). Такий підхід, прийнятний для технічних систем, неможливо застосувати для оцінки складних систем з використанням біологічних ресурсів, до яких належать і тваринницькі комплекси, тому що одержати необхідні аналітичні залежності для таких систем вкрай складно, а в багатьох випадках практично неможливо.

За такого підходу, показники якості доцільно віднести до області постійно заданих (інколи ймовірних) системних властивостей, опис яких можна представити аналітичними залежностями, у вигляді математичних моделей динамічних систем. Властивості, які характеризують процес функціонування системи, можна віднести до операційних, оскільки штучні виробничі системи створюються для виконання конкретних операцій. Основною проблемою оцінки ефективності виробничих процесів на основі аналітичних, у тому числі імовірнісних залежностей є неясність імовірностей настання тих або інших подій. І це пов'язано не з відсутністю достатньої статистики, а з обмеженнями самих методів класичної теорії ймовірностей, застосування яких припустимо при повторюваності подій та за незмінності умов [19].

Дані вимоги в складних виробничих системах виконуються вкрай рідко, тому оцінка ефективності операційних систем здійснюється в умовах невизначеності, що й викликає найбільші труднощі в дослідників. До теперішнього часу не сформульована теорія, здатна забезпечити об'єктивне рішення цього завдання, тому вибір критеріїв залежить від методів моделювання систем.

Побудову оптимальної системи функціонування сільськогосподарських підприємств доцільно розпочати з проведення структуризації, яка відповідно до обраних параметрів слід формувати із наступних складових:

1) Технологічна – функціональне об'єднання ланок виробництва чи виробничих процесів, що формують технологічний цикл виробництва (кормовиробництво, відгодівля молодняку тощо);

2) Економічна – виокремлення центрів відповідальності, точок контролю та критеріїв ефективності протягом всього технологічного процесу чи виробничого циклу (складання кормового раціону, формування структури стада);

3) Організаційна – розподіл підприємства у відповідності до поставлених цілей і задач (канали закупівлі сировини та збуту готової продукції).

Поєднання зазначених складових можливо за умови узгодженості інформаційних та матеріальних потоків підприємства, що мають відповідати один одному за структурою, напрямком, якістю тощо.

За оптимальних умов фінансові потоки в повній мірі відображають рух товарів та сировини. Про їхні реальні витрати свідчить собівартість, яка в свою чергу дає базу для формування інформаційних потоків підприємства. Таким чином, система управлінського обліку здатна відстежувати рух матеріально-грошових ресурсів. У випадку, коли перевитрати ресурсів починають перевищувати можливі рівні, система втрачає свою контрольованість. У такому випадку підприємство ще може функціонувати і навіть досягати певних результатів, але ці показники будуть вже носити стохастичний характер, а управлінські рішення будуть неадекватні.

Подібна структурна організація повинна передбачати наявність поєднувального механізму для забезпечення цілісності функціонування. Завдяки ефективній внутрішній організації подібний механізм має бути спрямований на досягнення зовнішніх показників ефективного

функціонування, що забезпечить підвищення конкурентоспроможності та інноваційний розвиток.

Даний механізм має мати в своїй структурі аналітичну частину, що забезпечить всебічний аналіз показників та виокремить критерії ефективності функціонування системи, а також організаційну складову з набором функціональних властивостей для виконання поставлених завдань (рис.5.5).

Рис. 5.5. – Методичне забезпечення механізму створення ефективної структури підприємства

Джерело: розробка автора

Оцінка подібного механізму функціонування виробничої системи є провідним при оцінці ефективності. Таке твердження ґрунтується на теоретичному постулаті, підтверженому практикою: наявність гарного алгоритму функціонування системи підвищує впевненість в одержанні намічених результатів. У принципі потрібні результати можуть бути отримані й без дієвого алгоритму, але ймовірність цього невелика. Дане положення особливо важливо для організаційно-технічних систем й інших, у яких результати операції використовуються в режимі реального часу. У

сукупності результативність, ресурсоемність й оперативність породжують комплексну властивість - ефективність процесу. Це властивість проявляється при функціонуванні системи й залежить як від властивостей самої системи, так і від зовнішнього середовища. Звичайно потрібно мати на увазі, що система реалізує одну або кілька операцій. Для більшості операцій процедура оцінки з рішень носить характер прогнозування [395].

Щодо комплексності показників економічної ефективності, то інтегральний показник в даному випадку повинен бути розрахований на основі двох груп параметрів: результативності, що відображається через відносні показники, і оптимальності, де в якості кількісних характеристик використані граничні величини.

Вибір критерію ефективності - центральний, найбільш відповідальний момент дослідження системи. Процес вибору критерію ефективності, як і процес визначення мети, є значною мірою суб'єктивним та потребує у кожному окремому випадку індивідуального підходу. Найбільшою складністю відрізняється вибір критерію в операціях, що здійснюються складними ієрархічними (багаторівневими) системами, якими саме є тваринницькі комплекси. Конкретний фізичний зміст показників ефективності визначається характером і цілями операції, а також якістю реалізуючої її системи й зовнішніх впливів.

Хоча конкретні операції досить різноманітні, існує ряд загальних принципових положень, якими необхідно керуватися при формуванні системи критеріїв ефективності рішень [233]. У загальному випадку оцінка складних систем проводиться з метою ідентифікації стану функціонування системи, від ступеня ефективності якої залежить досягнення мети в заданих умовах; для оптимізації діяльності (вибір найкращого алгоритму з декількох, що реалізують закон функціонування системи); у процесі прийняття рішень щодо управління системою.

У якості критеріїв ефективності діяльності сільськогосподарського підприємства можна використовувати наступні: наявність ресурсів, рівень

фінансування, продуктивність праці, рівень виробничо-господарської активності та інше.

Розробка сучасного теоретико-методологічного підходу до оцінки рівня якості організації й ефективності господарської діяльності з метою її оптимального регулювання, є надзвичайно актуальним науково-технічним завданням, тому що організація виробництва й керування є інтенсивним і некапіталомістким напрямком розвитку бізнесу [234].

Світова наукова спадщина з питань аналізу виробничої діяльності підприємства досить значна, однак більшість класичних і сучасних робіт, орієнтовані на вузькі аспекти традиційної (загальноприйнятої) методології аналізу, що була розроблена для умов масового індустріального виробництва й не задовольняє сучасному етапу розвитку продуктивних сил і суспільно-економічних відносин [19]. При цьому питання всебічного глибокого вивчення системних взаємозв'язків різного складового складного процесу виготовлення продукції і їхніх впливів на результати господарської діяльності підприємства, облік яких украй необхідний для прийняття зважених управлінських рішень, залишаються маловивченими. На сьогоднішній момент ця область організаційної науки виявилася погано проробленою, особливо відносно нових підходів і технологій оцінки якості виробничих систем, здатних ефективно замінити класичні методи оцінки рівня організації виробництва, що, властиво, і обумовлює відсутність інтересу до даної проблеми з боку прикладної науки й практики. Незважаючи на значну кількість наукових публікацій з питань оцінки стану виробництва на підприємстві, залишається безліч невирішених методологічних проблем. Останнє спричиняє неправильну інтерпретацію вихідних даних і часто приводить до помилкових висновків.

Вивчення різних методик організаційно-економічного аналізу показало відсутність якої-небудь логічно несуперечливої концепції й сформованої на її основі стрункої системи аналітичних показників. У більшій мірі це обумовлено недосконалістю традиційного підходу до аналізу

організації виробництва, методологія якого не бере до уваги системну динаміку протікання цього процесу в просторі й часі. Обмеженість концептуального й математичного апарата традиційного підходу до аналізу характеризується рядом недоліків, основними з яких є: надлишкова кількість показників, висока трудомісткість розрахунків і неможливість однозначно оцінити на їхній основі стан виробничої системи й самого підприємства, а також неприступність методики для розуміння широкого кола користувачів внаслідок складності застосовуваного аналітичного інструментарію. Основний зміст існуючих методик зводиться до розрахунку показників (коефіцієнтів), а потім порівнянню їх з нормативними значеннями. Однак головне в аналізі - зрозуміти й правильно інтерпретувати результати технічної обробки вихідних даних, що, власне, і являє собою найбільш трудомістку й відповідальну частину аналітичної роботи. На жаль, питання контекстної інтерпретації (правильного логіко-значенневого тлумачення) розрахункових даних аналізу мало вивчені. Практично відсутня науково-методологічна підтримка й інструментальне забезпечення даного етапу аналітичних досліджень, що не залишає шансів уникнути так званого «фасадного аналізу» виробничо-економічних показників, позбавляє можливості виявлення й наочного пояснення об'єктивних причин і закономірностей несподіваної зміни тих або інших тенденцій (зіставлення підсумків аналізу) [228].

В економічній літературі діагностика визначається, переважно декларативно, як сукупність методів і засобів комплексного дослідження (оцінки) й ідентифікації стану підприємства, що припускає: вивчення базових показників господарської діяльності підприємства як виробничо-економічної системи; всебічний аналіз впливу внутрішніх і зовнішніх факторів на його техніко-економічний стан; розробку заходів щодо поліпшення результатів основної діяльності, економічну оцінку їхньої ефективності [147].

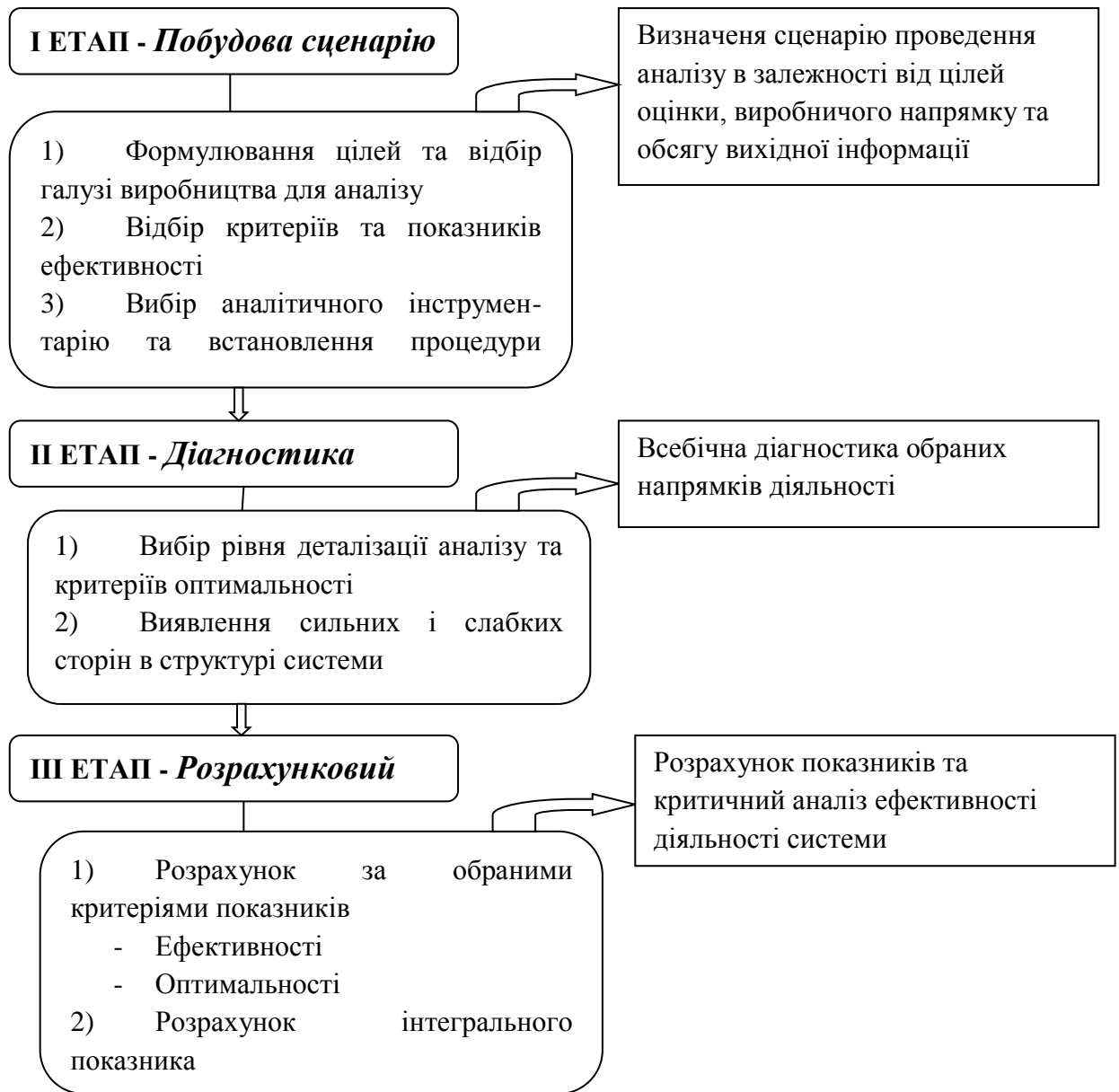

Рис.5.6. – Наочний план-сценарій проведення досліджень ефективності діяльності виробничої системи

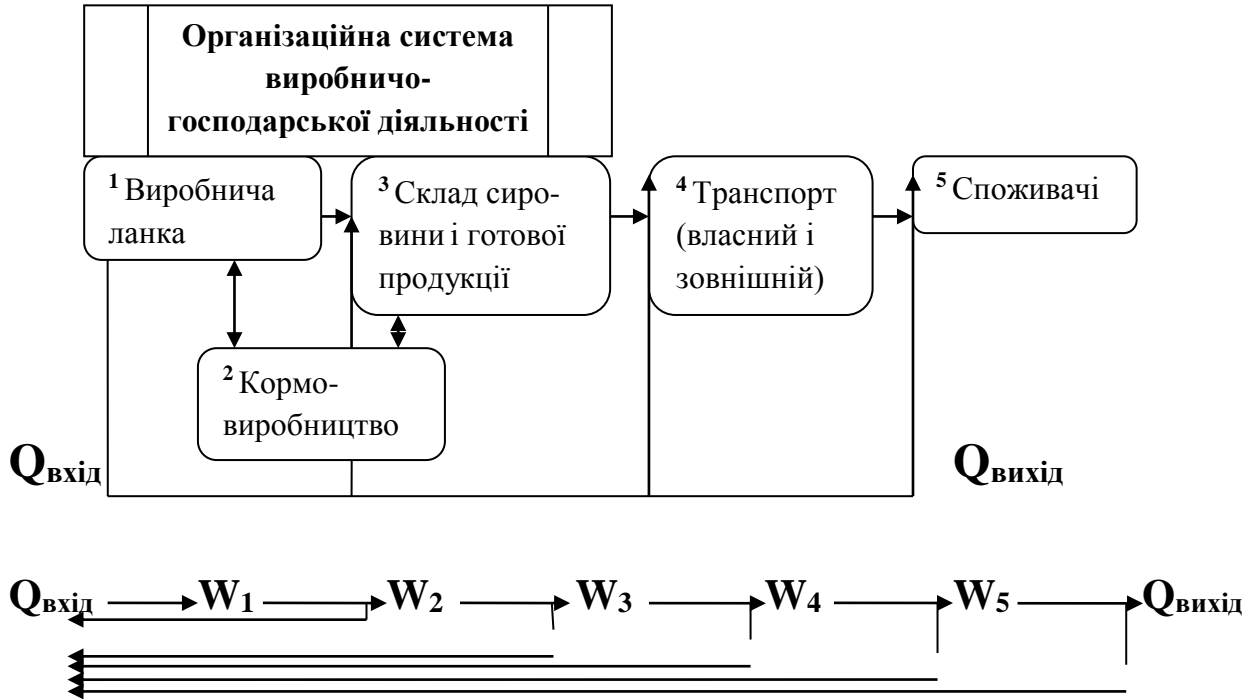
Джерело: розробка автора

Вдається цілком очевидним, що не можна обмежувати інструментарій виробничої діагностики розрахунком локальних показників, які є лише наслідками впливу значимих загальносистемних змінних (факторів) виробничого процесу, які безпосередньо впливають на ефективність господарської діяльності організації. Оскільки фінансові коефіцієнти не здатні самі по собі виявити й пояснити причини впливу цих факторів на

результати діяльності підприємства, то вони повинні розраховуватися на кінцевій стадії діагностики як кількісні вимірники першопричин. Варто аналізувати не тільки й трохи мікропроцеси, що забезпечують фінансову функцію підприємства, але, переважно, операційні складові бізнесу, пов'язані з основною (виробничою) діяльністю. Саме виробничі фактори є першопричинами, які безпосередньо впливають на рентабельність господарської діяльності організації [395].

Це стає здійсненим при побудові динамічної моделі бізнес-процесів підприємства, що дозволяє відбити його специфіку, задати необхідний рівень деталізації вихідних даних; а також надає можливість контролю проміжних результатів, обліку галузевих особливостей, внесення необхідних коректив й уточнень у розрахунки в ході імітаційного експерименту. Імовірність одержання реалістичної оцінки стану підприємства зростає при моделюванні потоків ресурсів, пов'язаних з різними операціями підприємства. Представлені у вигляді процесної моделі ресурсні потоки здатні сформувати семантичний контекст господарської діяльності, тому що власне кажучи являють собою якісні вимірники її ефективності й, відповідно, можуть використатися як інтелектуальний інструментарій аналітичного етапу діагностики. У сукупності з розрахунковими інструментами, останнє дозволяє істотно підвищити точність оцінки поточного стану організації й вірогідність прогнозу щодо його зміни в майбутньому.

На підтримку методів математичного моделювання при розробці організаційно-економічного механізму функціонування підприємств галузі м'ясо-молочного скотарства слід застосовувати і логістичний підхід. Необхідність в цьому викликана тим, що в складі ефективно працюючої виробничо-господарської структури має бути розроблено місця зберігання та шляхи постачання продукції кінцевим споживачам.

$Q_{\text{вхід}}$ – побудова виробничого плану;

W_1 – блоки організаційної системи виробничо-господарської діяльності;

$Q_{\text{вихід}}$ – аналіз показників побудови плану

Рис.5.7. - Управління потоками виробничо-господарської діяльності

Джерело: розробка автора

Враховуючи те, що кожен з блоків організаційної системи залежить від багатьох внутрішніх та зовнішніх факторів впливу, побудуємо для кожного блоку модель динаміки. Це дозволить виявити залежності в ланці та розрахувати необхідні коефіцієнти. Так, наприклад, частина виробничої ланки – відгодівля молодняка буде виглядати наступним чином:

$$\frac{V_g}{Q_g - vV_g} \cdot \frac{dP_g}{dt} + P_g = \frac{Q_k}{Q_g - vV_g} \cdot P_k, \quad \text{де} \quad (5.1)$$

V_g - обсяг витрат кормів;

P_g - виробничі витрати;

Q_g - приріст живої ваги;

v - коефіцієнт інтенсивності виробництва (1/приріст);

Q_k - інтенсивність витрат корму (конверсія корму);

P_k - вартість закупівлі кормів.

Вираз $\frac{V_g}{Q_g - vW_g}$ є сталою величиною в часі t , що характеризує його інерційність, тобто час перебування грошей у виробництві.

P_g - це вихідна величина моделі, що підлягає на виході коригуванню та має виконувати вимогу $P_g \rightarrow \min$ для підвищення ефективності системи.

Подібна вимога характерна для всієї системи, тому $\Delta Q = Q_{\text{вихід}}^{\text{план}} - Q_{\text{вихід}}^{\text{факт}} \rightarrow \min$, де

ΔQ – величина неузгодженості;

$Q_{\text{вихід}}^{\text{план}}$ – план показників виробництва;

$Q_{\text{вихід}}^{\text{факт}}$ – фактично досягнуті показники на виході системи.

Мінімізація величини неузгодженості є основою для формування стійкості системи. Також для дослідження і перевірки критеріїв стійкості було застосовано алгебраїчний метод Гурвіца, який графічно можна зобразити за допомогою критеріїв Михайлова. Отже, згідно рівняння Гурвіца, кожен із сформованих частин неузгодженості W мають бути додатніми:

$$W_1 > 0; \dots; W_6 > 0.$$

Уякості критерію Михайлова використовується крива, яка графічно зображує рівняння

$$F(jw) = a(jw)_1 + a(jw)_2 + a(jw)_3 + \dots + n, \text{ де} \quad (5.2)$$

$$F(jw) = \int_{-\infty}^{+\infty} a(jw)_n, \quad \infty < w < \infty \quad (5.3)$$

Тобто всі змінні значення системи перебувають в межах від $-\infty$ до $+\infty$, в процесі руху якого формується крива, що має назву годограф Михайлова.

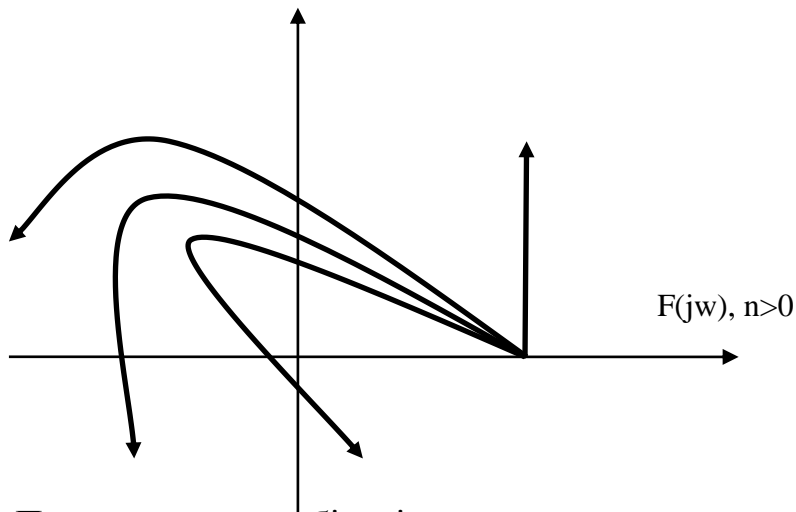
Зазначені поліноми (лінії кривої) формується поступальним кроком 1, що дозволяє ефективно розташувати графік в системі координат.

$$\log F(\omega) = \log(|F(\omega)|) \cdot \frac{F(\omega)}{|F(\omega)|}, \text{ якщо } |F(\omega)| > 0 \quad (5.4)$$

Поступальний крок дозволяє зменшити кількість обчислювальних точок при великих значеннях частоти.

$$w(st) = n^{st}, \operatorname{Im}L(st) = \operatorname{Im}(\operatorname{Log}F(n^{st})), st = 2\sin(w) \quad (5.5)$$

Система стабільна, якщо годограф Михайлова при зміні Δ від від'ємного до додатного значення, формуючись в правій від 0 частині координат, проходить проти часової стрілки n квадрантів площини, не зачіпаючи 0. Якщо годограф проходить через початок координат, то система функціонує на межі стабільності. А якщо порушується одна з умов – система втрачає стабільність.

При цьому, на стабільність системи впливають різні фактори. Так, на обраний для прикладу виробничий блок впливатимуть фактори ринкової інфраструктури, інтенсивність та обсяг закупівлі сировини, договірні відносини з контрагентами, реакція споживачів на продукцію та інше. Тому, здійснюючи вплив на ці фактори, можна домогтися стійкості системи.

Згідно концепції І.М. Сирожина [388] діяльність будь-якої господарської системи являє собою вибір і реалізацію деякого набору зв'язків з безлічі можливих, а також підтримання або розрив вже наявних зв'язків. Безліч реалізованих зв'язків при переході системи з одного стану в інший характеризується поняттям «режим діяльності».

У кожен момент часу господарський об'єкт може знаходитися в одному з двох станів: режимі функціонування (стабільний набір зв'язків) і режимі розвитку (змінюваний набір зв'язків). У свою чергу режим діяльності господарської системи може бути представлений деяким набором економічних показників. З кожним конкретним режимом можна зіставити певні значення показників, з урахуванням вимоги порівнянності і необхідності включення елементів динаміки темпи росту (приросту) показників. Використовуючи ранжування показників за темпами зростання, можна побудувати такий порядок, який здатний виразити вимоги до кращого режиму діяльності і може виступати в ролі еталона. Такий порядок носить назву нормативної системи показників, тобто це сукупність показників, упорядкованих за темпами зростання так, що підтримка цього порядку на тривалому інтервалі часу забезпечує найкращий режим функціонування господарської системи.

Зрозуміло, що економічні критерії для вибору вимог до найкращого режиму діяльності можуть бути різні. Для цілей наукового дослідження, в якості такого критерію виступатиме забезпечення економічної стійкості підприємства, яка створює умови економічної ефективності діяльності господарюючого суб'єкта, для перемоги в конкурентній боротьбі, з метою отримання запланованої норми прибутку. Вважається, що в основі побудови діагностичних моделей повинні лежати динамічні критерії і як наслідок, задача зводиться до побудови динамічних моделей стійкості функціонування підприємства, яку в подальшому можна буде використовувати в цілях економічної діагностики стійкості підприємства.

Даний підхід надає більше можливостей для обліку різних факторів зовнішнього й внутрішнього середовища підприємства, наприклад таких як: коливання попиту й цін на продукцію, фінансові наслідки управлінських рішень, їхній вплив на потребу в довгострокових позиках, здатність погашати поточну заборгованість і загальну кредитоспроможність. У цілому це створює методологічні передумови переходу від дискретного аналізу до

моніторингу виробничо-економічного й фінансового стану підприємства. Новизна рішення цієї складної (комплексної) аналітичного завдання полягає в принципово новій методології й оригінальному способі ідентифікації ключових факторів бізнес-процесу (змінних першого порядку - причин), які визначають значення підсумкових економічних показників і фінансових результатів господарської діяльності підприємства (змінних другого порядку - наслідків). Практична реалізація запропонованого підходу заснована на застосуванні функціонально-графічного розгорнення процесу в часі, здійснюваної за допомогою апарата дискретної математики, які в сукупності надають можливість швидкої (без трудомістких розрахунків) і об'єктивної оцінки ефективності використання капіталу підприємства в процесі його кругообігу, змін у структурі активів/пасивів, співвідношенні доходів і витрат [242].

Для обраного для прикладу виробничого блоку доцільно буде розраховувати наступні показники: коефіцієнт маржинального доходу, прибуток, рентабельність діяльності, коефіцієнт оборотності оборотних коштів, фондоозброєність, трудомісткість.

Для досліджуваних сільськогосподарських підприємств Сумської області було проведено ранжування зазначених показників, де 5 – найгірший, 1 – найкращий показник. Результати ранжування показників щодо визначення організаційно-економічної стійкості підприємств зазначено в таблиці 5.2.

Отже, оцінюючи діяльність підприємств, візуально можна відзначити, що найбільш стабільним є діяльність ТОВ «Довжик», незважаючи на те, що в ранжованому ряді займає останні позиції.

Отже, зображені поліноми годографа, які відображають зміну стану виробничої системи під впливом часу, чітко засвідчують факт впливу багатьох факторів на здійснення технологічних операцій, сукупність яких являє собою бізнес-процес як деяку частину здійснюваною організацією діяльності, що перетворить на вході у виробничу систему фактори

виробництва (ресурси) у кінцеві продукти (товари або послуги), одержувані на виході з її.

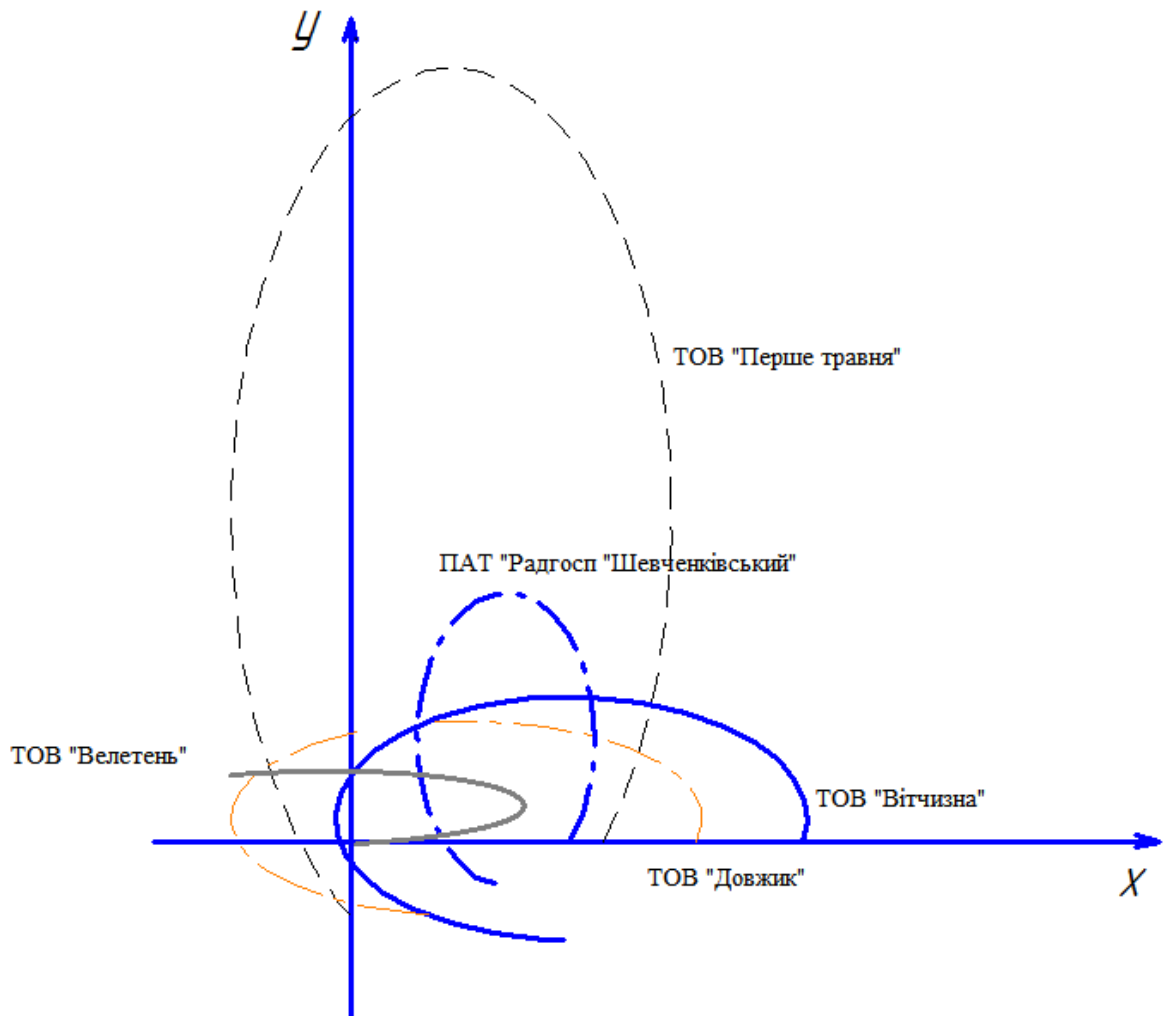

Рис. 5.8. – Графічне представлення організації економічної стійкості системи за допомогою годографа Михайлова на прикладі досліджуваних сільськогосподарських підприємств

Джерело: розрахунок автора

Якщо якість операційної системи, що характеризується специфічними показниками рівня організації виробництва й керування, досить високе, то в ході ефективного функціонування системи утвориться додатковий продукт.

Таблиця 5.2.

Ранжування показників організаційно-економічної стійкості досліджуваних сільськогосподарських підприємств

Показник	ТОВ «Велетень»				ТОВ «Вітчизна»				ТОВ «Перше травня»				ПАТ «Радгосп «Шевченківський»				ТОВ «Довжик»			
	2006	2008	2010	2013	2006	2008	2010	2013	2006	2008	2010	2013	2006	2008	2010	2013	2006	2008	2010	2013
Прибуток	1	1	3	2	2	2	4	3	3	3	2	1	5	4	1	4	4	5	5	5
Рентабельність	1	2	3	1	2	1	4	3	3	3	1	2	4	4	2	5	5	5	5	4
Фондоозброєність	2	2	1	4	3	4	5	1	1	3	4	2	4	5	2	5	5	4	3	3
Фондомісткість	3	2	1	3	2	3	4	1	1	1	3	4	5	4	2	2	4	5	5	5
Коефіцієнт оборотності оборотних коштів	2	3	2	4	1	4	1	2	2	1	4	3	2	2	3	5	5	5	5	4
Коефіцієнт маржинального доходу	1	1	3	2	2	2	5	3	3	4	2	1	4	5	1	5	5	4	4	4
Трудомісткість	3	3	1	4	2	4	2	1	1	2	4	3	4	1	3	2	5	5	5	5
Сума показників серед підприємств по рокам та загальна	13	14	14	20	14	20	25	14	14	17	20	16	28	25	14	28	33	33	32	30
	1	1	1	3	2	3	4	1	3	2	3	2	4	4	2	4	5	5	5	5
	61				73				67				95				128			
Ранжоване місце (1=min)	1				3				2				4				5			

Це забезпечує підприємству придбання ринкової цінності, істотно більшої, ніж фактори, що вводять в операційну систему, виробництва. Як було відзначено вище, якість організації процесу виробництва визначається гармонічним/оптимальним із всіх його елементів і стадій у просторі й часі. Критерієм досягнення цього стану може бути прийнята синхронна/ритмічна робота всіх складових виробничої системи [242] (рис. 5.9).

З урахуванням вищевикладених положень можна сформулювати основні принципи формування динамічних моделей економічної стійкості сільськогосподарського підприємства, які зводяться до наступних тверджень:

1. З урахуванням комплексності підходу до побудови моделі організаційно-економічної стійкості сільськогосподарських підприємств для отримання повної інформації необхідно враховувати зовнішню та внутрішню складову.

Внутрішній блок повинен включати показники, що характеризують фінансово економічну, виробничо-господарську та організаційно-управлінську стійкість.

До зовнішнього блоку оцінки стійкості мають входити економічні показники, що визначають ступінь взаємодії «підприємство - зовнішнє середовище», а саме: «підприємство – постачальники», «підприємство – покупці» і «підприємство – конкуренти».

2. При побудові подібних динамічних моделей основним критерієм стійкості виступає стабільність функціонування підприємства, що є запорукою ефективної економічної діяльності, отримання прибутку, забезпечення конкурентних переваг перед конкурентами.

Також слід враховувати формування потенціалу підприємства, тобто комплексу можливих результатів, які можуть бути досягнуті при позитивному впливі зовнішнього середовища та ефективному внутрішньому управлінні.

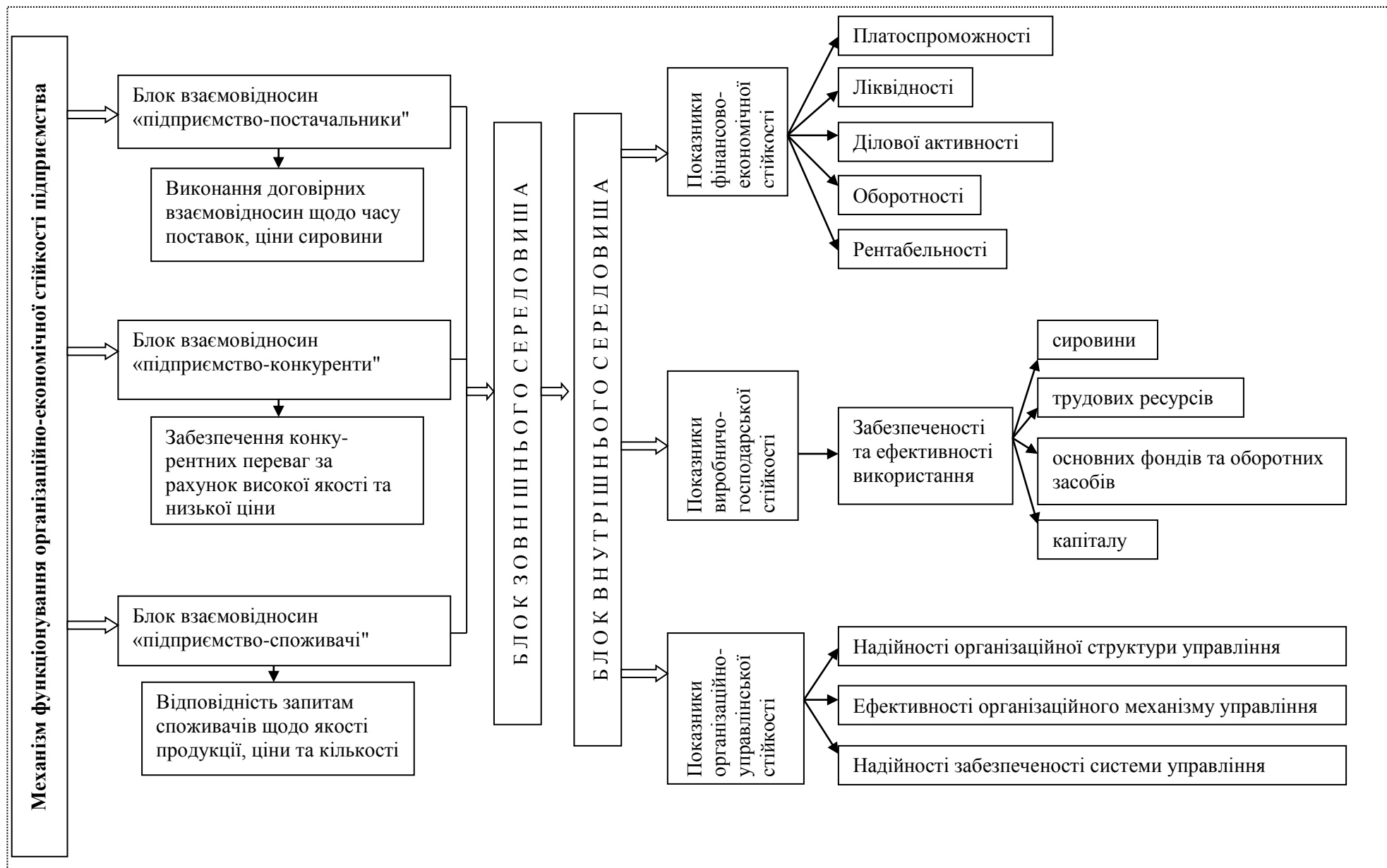

Рис.5.9. – Механізм функціонування організаційно-економічної стійкості сільськогосподарських підприємств

Джерело:

3. При побудові моделі можливо розраховувати як окремі показники, так і застосовувати розрахункові коефіцієнти, що дасть можливість повноцінного порівняння.

4. Кількість показників що включаються в діагностичні моделі теоретично ні чим не обмежується. Разом з тим їх надмірність ускладнює інтерпретацію результату, з іншого боку, при використанні одного або двох параметрів в критерії, навряд чи можна отримати прийнятний результат. При включенні тих чи інших показників в модель, перевага повинна бути віддана тим, які характеризують контрольовані чинники, що впливають на внутрішню і зовнішню стійкість.

5.3. Удосконалення системи внутрішньогосподарського розрахунку та організації мотивації праці в галузі м'ясо-молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах

Реформи, що останнім часом проводились в країні, замість підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва призвели до посилення самостійності господарювання та посилення відповідальності за результати власної діяльності.

Не очікуючи на великі розміри державної підтримки виробництва м'ясо-молочної продукції, у сільськогосподарських підприємствах виникла необхідність раціонального й цільового використання наявних коштів. Також, на тлі сформованих світових змін, пов'язаних із вступом України до СОТ та введенням Росією санкцій проти імпорту деяких видів сільськогосподарської продукції, назріла гостра необхідність у підвищенні ефективності управління сільськогосподарськими підприємствами. Дана необхідність продиктована декількома факторами:

- Підвищення продуктивності праці на вже наявних успішних аграрних підприємствах, шляхом введення мотиваційних інструментів;
- Підняття на необхідний рівень ефективності виробництва сільськогосподарських культур, за допомогою контролю за процесом виробництва;
- Забезпечення безперебійних сезонних заготівель необхідного обсягу сільськогосподарської продукції, з метою избегання дефіциту в обсязі народного споживання;
- Залучення в аграрний сектор молодих фахівців у сфері керування й інноваційних розробок;
- Чіткий розподіл відповідальності на кожній виробничій ділянці сільськогосподарського підприємства;
- Раціональне використання власних і субсидованих джерел, виділених для розширення виробництва сільськогосподарської продукції;
- Контроль за цільовим використанням державних субсидій і дотацій в АПК;
- Своєчасне складання якісної й достовірної звітності для прийняття управлінських рішень [136].

Виходом з даної ситуації й досягнення поставлених цілей і пріоритетів може стати створення внутрішньої системи управління в кожному господарюючому суб'єкті сільського господарства. Вона дозволить налагодити ефективну виробничу діяльність у сільському господарстві, виявити й мобілізувати внутрішні резерви у виробництві сільськогосподарської продукції.

Організація ефективної роботи сільськогосподарського підприємства потребує його структуризації та застосування чітко відпрацьованого внутрішньогосподарського механізму. У свою чергу формування ринкових відносин створює передумови впровадження товарної структуризації підприємств з одночасною диференціацією економічних обов'язків і розширенням делегованих повноважень підрозділів.

Товарна структуризація означає формування підрозділів навколо товарних видів продукції, тобто з числа тих технологічних ланок, для яких певний вид товарної продукції може вважатися кінцевим.

Такий розподіл виробничо-збутових модулів перетворює технологічні виробничі ланки в один структурний товарний підрозділ, який стає оператором відкритого ринку, відповідає за всі економічні дії на шляху до кінцевого споживача і в підсумку за беззбитковість виробництва. Технологічні підрозділи об'єднуються і стають товарним підрозділом послідовно ринкового типу. Звичайно, не всі підрозділи і не відразу можна структуризувати в такий спосіб. Таку роботу необхідно здійснювати виважено і поетапно (рис.5.10).

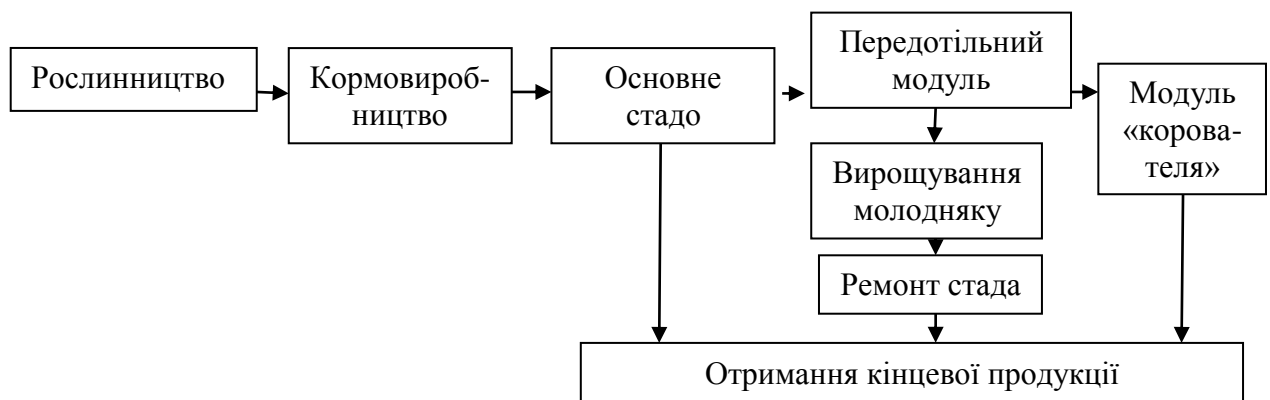

Рис.5.10. - Формування технологічних ланок при виробництві м'ясо-молочної продукції

Джерело: розроблено автором

Внутрішній економічний механізм підприємства - це система економічних методів та важелів, що, по-перше, забезпечує зовнішні зв'язки підприємства і створює відповідні умови отримання доходу, по-друге, сприяє розвитку виробничих відносин усередині підприємства. У першому випадку його принципи цілком визначаються особливостями господарського механізму суспільства (домінуючою формою власності на засоби виробництва, існуючими системами ціноутворення, оподаткування,

планування тощо), а в другому випадку — особливостями виробничих відносин в підприємстві [77].

Структура внутрішнього економічного механізму включає в себе:

- організаційно-економічну систему або формування вертикальних зв'язків між підрозділами й адміністративним центром та горизонтальних зв'язків між окремими підрозділами;

- систему внутрішньогосподарського ринку - механізм економічних (товарно-грошових) відносин, які забезпечують ефективне функціонування підприємства на основі економічного інтересу внутрішньогосподарських підрозділів в кінцевих результатах діяльності. В основі системи внутрішньогосподарського ринку лежать внутрішні ціни. Вони являють собою умовно розрахункові ціни, за якими підрозділи передають один одному товари або надають послуги.

- систему планування діяльності підрозділів, що здійснюється шляхом встановлення основних показників виробничо-господарської діяльності підрозділів та базується на прогресивних нормах матеріальних, трудових і грошових витрат. Залежно від завдань, які вирішують ті чи інші підрозділи, застосовуються такі показники, які найбільшою мірою стимулюють досягнення високих результатів [343].

- систему контролю й оцінки діяльності підрозділів, що дає змогу визначити причини відхилень, місце їх виникнення і вжити відповідних заходів щодо усунення недоліків і поширення позитивних результатів. Система оцінки діяльності визначає ті підрозділи, які найраціональніше використовують економічні важелі в організації своєї діяльності та забезпечують зростання результативності функціонування підприємства в цілому [325].

- систему матеріальної відповідальності підрозділів. Для цього потрібно забезпечити організаційні, економічне й управлінське відокремлення підрозділів. Разом однорідність виробничого процесу в сільському господарстві, комбінований підхід до галузевої структури

аграрних підприємств і функціональний принцип побудови їхньої організаційної структури обумовлюють відносну однорідність складу внутрішньогосподарських підрозділів як основи центрів відповідальності.

- мотиваційний механізм [205].

За ознакою повноти повноважень та обов'язків при структуризації підприємств в ринкових умовах можуть створюватись підрозділи у формі центрів відповідальності:

- центри витрат відповідають за забезпечення ресурсами запланованого обсягу виробництва продукції, витрати, собівартість одиниці продукції; вироблену продукцію передають адміністрації або за її вказівкою іншим підрозділам;

- центри виручки відповідають за повноту реалізації переданої їм для цього продукції, реалізаційні ціни та суму грошових надходжень;

- центри прибутку відповідають за обсяги виробництва, збуту, витрати і собівартість, реалізаційні ціни та суму прибутку; центри управління – відповідають за досконалість маркетингової політики, ресурсне забезпечення, раціональність організаційно виробничої структури підприємства, його беззбитковість і платоспроможність [367].

Підрозділи, що є центрами витрат, виготовляють, як правило, продукцію внутрішньогосподарського призначення, їх діяльність досить жорстко регламентується, а ефективність оцінюється за показниками витрат. Це передусім підрозділи (цехи, дільниці тощо) технологічної спеціалізації, яким притаманні зв'язки в межах технологічної послідовності виготовлення кінцевої продукції.

Підрозділи, що є центрами прибутку, виготовляють або кінцеву продукцію, яку реалізують на ринку, або проміжну продукцію внутрішньогосподарського призначення, яку передають іншим підрозділам за внутрішніми планово розрахунковими цінами і створюють таким чином розрахунковий умовний прибуток як частину прибутку підприємства. Як правило, це підрозділи предметної та змішаної спеціалізації [332].

Найбільший обсяг обов'язків та повноважень мають центри прибутку, найменший - центри витрат. Тому спочатку всі підрозділи можуть одержати організаційно-економічний статус центрів витрат і лише з набуттям досвіду та навиків економічної роботи в цих первинних ланках можна створювати центри прибутку.

Побудова внутрішньогосподарського економічного механізму засновано на певних методичних принципах, основу яких становлять принципи його формування, а саме:

- *Принцип цільової сумісності й зосередженості* передбачає створення цілеспрямованої системи керування, у якій всі її ланки становлять один механізм, спрямований на рішення загального завдання.

- *Принцип безперервності й надійності* полягає в створенні таких організаційно-господарських і технологічних умов, при яких досягаються стійкість і безперервність виробництва.

- *Принцип плановірності, пропорційності й динамізму* означає, що система керування повинна бути націлена на виконання не тільки поточних, але й довгострокових завдань розвитку підприємства.

- *Принцип демократичного розподілу функцій керування* ґрунтується на методах і правилах суспільного поділу праці.

- *Принцип науковості й обґрунтованості методів керування* полягає в тому, що методи, форми й засоби керування повинні бути науково обґрунтовані й перевірені на практиці, що передбачає безперервний збір, обробку й аналіз науково-технічної, економічної, правової й іншої інформації.

- *Принцип ефективності керування* припускає позитивне співвідношення між результатом і витратами на прийняття й реалізацію управлінського рішення.

Як вже було відзначено, в основі системи внутрішньогосподарського ринку лежать внутрішні ціни. Під цим терміном слід розуміти умовно розрахункові ціни, які використовуються при обміні продукцією та

розрахунках між підрозділами підприємства. Ніякі реальні платежі при цьому не здійснюються. У світовій практиці специфічні особливості внутрішніх цін проявляються у спеціальному терміні для їх визначення – «трансфертні ціни». Внутрішні планово-розрахункові ціни створюють основу договірних відносин між підприємством та його підрозділами щодо матеріально-технічного постачання останніх та поставки готової продукції на склад підприємства, а також між самими підрозділами відносно поставок продукції (робіт, послуг) за внутрішньо-фірмовою кооперацією [322].

При формуванні внутрішньогосподарського ринку слід враховувати економічну природу внутрішніх розрахункових цін, їх докорінну відмінність від цін відкритого конкурентного ринку (ринкових цін). Збігання терміну «ціна» не дає ніяких підстав для ототожнення внутрішньогосподарських цін з цінами ринковими. На відміну від ринкових цін, стосовно яких ставиться завдання зробити їх відомими для всіх операторів ринку, внутрішні ціни, як правило, є конфіденційними, оскільки ринкові ціни формуються під впливом попиту та пропозиції і виконують якісно зовсім інші функції порівняно з внутрішньогосподарськими цінами:

- оцінки результатів діяльності внутрішніх підрозділів підприємства за певний період часу, як правило за рік (обліково-вимірвальна функція),

- роль економічного інструмента визначення розмірів матеріального стимулювання працюючих за колективні річні результати (стимулююча функція) [150]. Допоміжною, похідною функцією від цієї основної є функція розподілу новоствореної вартості між підрозділами (з одного боку) та підприємством в особі його власника (керівника, менеджера, адміністрації і т.п.) з другого (розподільча функція). При цьому реалізується також і функція узгодження інтересів сторін, які вступають в економічні відносини розподілу, визначаючи рівень та структуру внутрішньої розрахункової ціни. Інтереси власника або особи (групи осіб) полягають в досягненні високих підприємницьких результатів (прибутку), інтереси

підрозділів зводяться до належної винагороди за працю. По суті функції розподілу та узгодження інтересів мають мотиваційну природу і мало різняться між собою. Тому можна вважати головною функцією внутрішньогосподарської розрахункової ціни забезпечення гармонійної підприємницької та трудової мотивації. Підприємницькі результати діяльності господарства при цьому виступають і передумовою, і наслідком належної мотивації працівників підрозділів.

При встановленні внутрішньогосподарських цін та їх практичному використанні слід дотримуватись системи загальних принципів (основних положень, правил), до яких належить:

- ситуативна реальність, тобто максимально повне врахування конкретної ринкової ситуації в рівні ціни, адекватність ціни зовнішній макроекономічній кон'юнктурі;
- економічна обґрунтованість, тобто об'єктивне і повне відображення у рівні ціни практично використовуваних у господарстві технологій, засобів виробництва, економічних нормативів витратного характеру;
- несуперечливість оцінок результатів діяльності підприємства та підрозділу, тобто збігання оцінок на рівні підприємства та підрозділу в цілому;
- достовірність, тобто використання єдиної методики оцінки витрат при визначенні ціни, у процесі виробничої діяльності підрозділу та при підведенні річних підсумків;
- справедливий розподіл зовнішніх ризиків та застосування санкцій за невиконання взаємних зобов'язань адміністрації та підрозділу, відображених у внутрішніх договорах;
- визначення і використання внутрішньогосподарських цін відповідно до наявної нормативно-правової бази [135].

Щоб обґрунтувати вибір оптимального фінансового, організаційного, технологічного й іншого варіантів діяльності, сьогодні гостро необхідні не

тільки інструмент, що дозволяє оперативно і з високою точністю прораховувати очікувані витрати на альтернативні проекти, але і добре підготовлена база інформації, що забезпечує ефективне використання цього інструмента.

Інструмент — це методологія та технологія визначення витрат. На жаль, вона залишилася практично тією ж, яка була в епоху планової економіки.

Загалом процес здійснення управлінського обліку виглядає наступним чином:

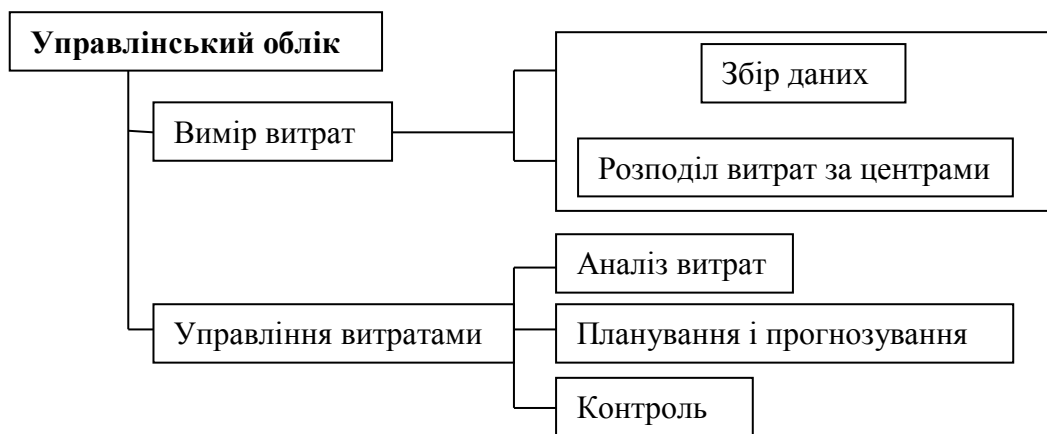

Рис. 5.11. – Схема проведення внутрішнього контролю на підприємстві

Джерело: [135]

Окремі групи витрат, зв'язані з рішенням локальних задач внутрішніх служб підприємства, виділяються в рамках звичних для економістів представлень: по місцях виникнення — тільки для внутріфірмового розрахунку; видам продукції, робіт і послуг — для ціноутворення й аналітичних досліджень; економічним елементам — для аналітичних досліджень; калькуляційним статтям — для ціноутворення; календарним періодам — для керування фінансовими потоками [136].

Існує багато моделей обліку витрат, кожна з яких забезпечує можливість рішення обраного набору задач. Але проблема полягає не стільки

в цьому, скільки у сутності розрахунку. Наприклад, і в нинішніх умовах облік витрат ведеться по надмірно укрупнених методиках — інколи для зменшення трудомісткості обліку, інколи — по інерції. Навіть впровадження комп'ютерних технологій не привело до якісних зрушень у даній сфері. Так, якщо взяти витрати по місцях виникнення, то їх як і раніше враховують на рівні цеху чи ферми. Тобто в нас дотепер немає навіть понять «собівартість на ділянці» і «собівартість на робочому місці». Природно, у цьому випадку страждає об'єктивність інформації, а сама головне — зникає можливість її використання з метою керування на рівні базових структурних підрозділів, тобто там, де собівартість створюється. Інакше кажучи, показники витрат перестають бути параметром процесу діяльності, а виходить, непридатні для поточного керування [89].

З урахуванням охарактеризованих принципів можна виділити декілька методичних підходів до розробки та використання внутрішньогосподарських розрахункових цін для підрозділів центрів витрат, центрів прибутку і центрів виручки.

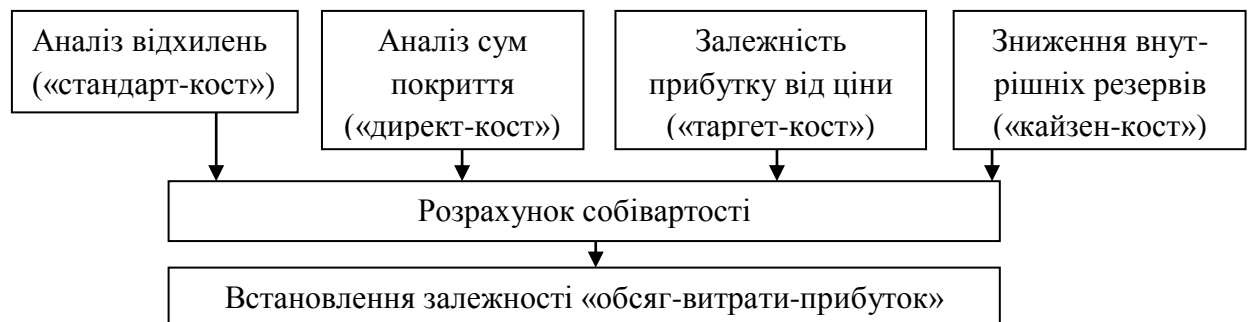

Рис.5.12. - Методичний інструментарій визначення собівартості продукції

Джерело: узагальнено автором

Застосування таких сучасних систем обліку витрат, як «кайзен-кост», «таргет-кост» є найбільш перспективним способом для рішення завдання

модифікації діючої методології обліку витрат і калькулювання собівартості продукції на сільськогосподарських підприємствах.

Дані системи ціноутворення прагнуть до скорочення витрат, але на різних стадіях створення продукції: перша на стадії проектування й розробки, друга - на стадії виробництва. У традиційних галузях, продукція яких характеризується тривалим життєвим циклом, основна увага приділяється саме кайзен-кост, а в інноваційних галузях, з коротким життєвим циклом продуктів на перше місце висувається таргет-кост.

Сільське господарство безумовно ставиться до традиційних галузей, тому для сільськогосподарських підприємств важливим є застосування інструментів зниження витрат властивих кайзен-кост.

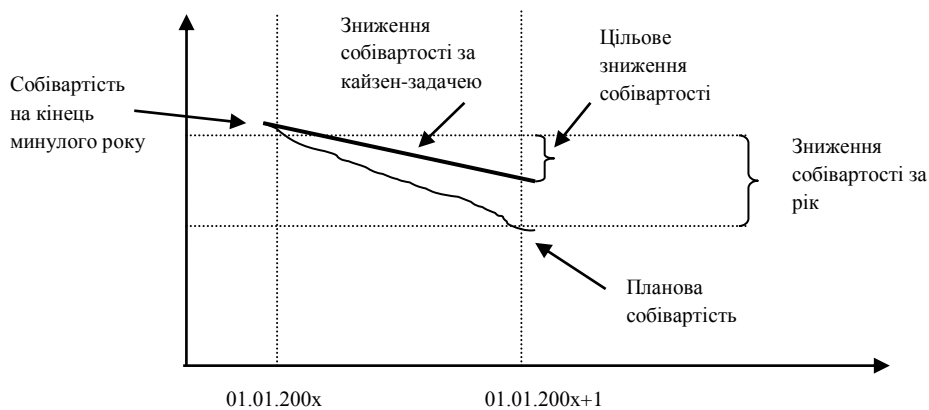

Рис.5.13. - Схема зниження ціни із застосуванням кайзен-косту

Джерело: [135]

Варто враховувати, що головною умовою зниження витрат є спрямування зусиль на досягнення цієї мети всіх учасників виробничого процесу, що досягається шляхом скорочення витрат. І якщо власники сільськогосподарського підприємства зацікавлені в зниженні собівартості продукції, а для менеджерів дане завдання є посадовими обов'язками, то в першу чергу необхідно створити систему мотивації співробітників, зайнятих безпосередньо у виробництві сільськогосподарської продукції. Це пов'язане з тим, що нерегулярна й низька заробітна плата, соціальна незахищеність не зможуть викликати зацікавленості працівників в ефективному використанні

ресурсів, а навпаки, приведе до додаткових втрат, пов'язаних з порушенням трудової дисципліни, крадіжками й іншими зловживаннями. Тобто, для ефективного функціонування кайзен-косту на підприємстві, першим кроком повинне стати впровадження наступного циклу для працівників:

- 1) установлення цілей для вдосконалювання («плануй»);
- 2) реалізація плану («роби»);
- 3) контроль за процесом реалізації й аналіз результату: чи відбулося плановане поліпшення, чи не було збоїв у процесі («перевірй»);
- 4) створення й стандартизація нових процедур, спрямованих на нове поліпшення або усунення проблем («впливай») [136].

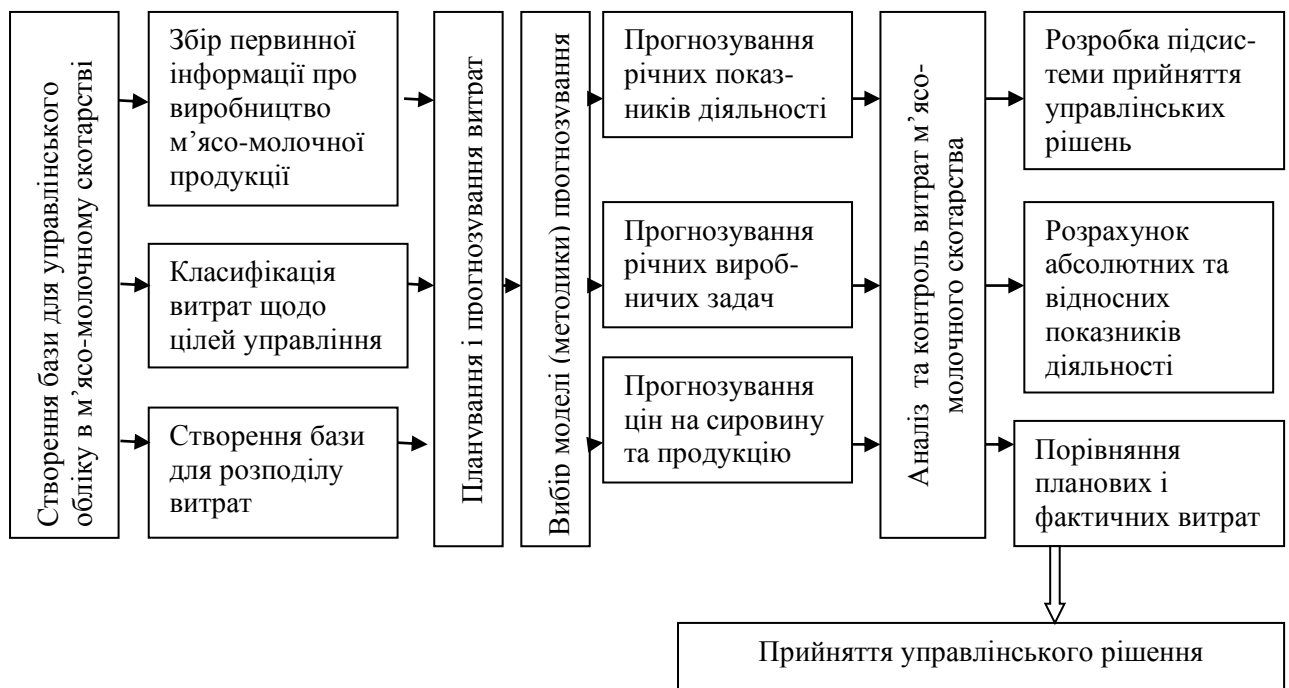

Рис.5.14. – Схема управління витратами при виробництві продукції м'ясо-молочного скотарства

Джерело: розробка автора

При розробці внутрішньогосподарських цін доцільно орієнтуватися на таку їх структуру:

- власні матеріальні витрати підрозділу;

- частина загальногалузевих витрат, яка припадає на даний підрозділ;
- частина загальногосподарських витрат, яка припадає на даний підрозділ;
- гарантована (тарифна) частина оплати праці;
- стимулююча частина оплати праці в розмірі оперативних доплат за строки та якість;
- стимулююча частина оплати праці в розмірі річних виплат за кінцеві результати (включаючи і частину прибутку);
- нарахування на оплату праці до фондів соціального страхування;
- податки у складі витрат.

Така структура витрат реально відображає вартість продукції і дозволяє правильно оцінити можливості одержання прибутку підприємством.

Враховуючи особливість «кайзен-косту», процес розрахунку здійснюється у зворотному порядку послідовності технологічного процесу виробництва. За оцінками фахівців, у цьому разі структура внутрішньої ціни така:

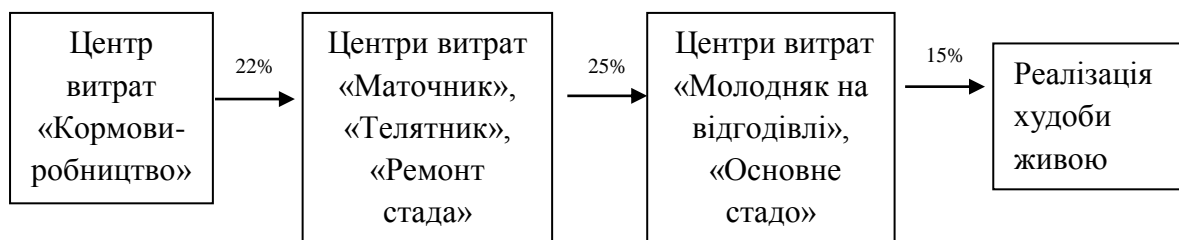

Рис. 5.15. - Схема формування трансфертних цін для ефективного виробництва м'ясо-молочної продукції сільськогосподарськими підприємствами

Джерело: розроблено автором

На думку західних економістів, існує кілька переваг ринкових цін як бази для формування внутрішніх цін, а саме: вони забезпечують стабільну основу господарської взаємодії підрозділів; дають змогу об'єктивно оцінити

ефективність діяльності підрозділів, оскільки саме ринкові ціни є об'єктивним вимірником витрат і прибутку. Вони створюють належні стимули до підвищення ефективності роботи підрозділів за допомогою прибутку, що входить у структуру ринкових цін [322].

Крім того, заснована на ринковій внутрішня ціна позитивно впливає на продуктивність праці і конкурентоспроможність внутрішньої продукції.

Проте внутрішні ціни, визначені на базі ринкових, не є оптимальним інструментом внутрішніх розрахунків. Так, не завжди можна визначити ринкову ціну на внутрішню продукцію або ціну аналога. В окремих випадках внутрішні товари через свою специфіку взагалі виключені з ринкового обігу.

Своєрідною альтернативою викладеному вище методу внутрішнього ціноутворення може бути такий метод установлення цін на внутрішні напівфабрикати, який базується на фактичній ціні реалізації готової продукції підприємства. При визначенні внутрішніх цін на проміжні продукти з фактичної ціни готової продукції віднімають витрати виробництва та прибутки підрозділів постачальників [156].

При формуванні внутрішніх цін на базі ринкових цін на кінцеву продукцію виникає проблема визначення розміру прибутку у внутрішній ціні. Вирішуючи цю проблему на практиці, орієнтуються на галузеву норму прибутку або здійснюють це пропорційно витратам виробництва або обсягу товарообігу. Але в будьякому з названих варіантів не виключається можливість довільного розподілу прибутку, що може стати причиною зниження ефективності корпоративної системи управління.

З теоретичної точки зору оптимальним визнається варіант ціноутворення на основі витрат. Особливо це стосується підприємств з капіталомістким виробництвом. Однак на практиці він використовується дуже рідко.

Модифікацією витратного методу ціноутворення є внутрішні ціни з надбавкою на прибуток. У такому вигляді внутрішня ціна наближається за своєю структурою до ринкової.

У всіх існуючих методах внутрішніх розрахунків нижньою межею ціни є витрати (повні, виробничі, прямі, додані) підрозділу постачальника, а верхньою межею — ринкова ціна. Таким чином, внутрішні ціни, які дають змогу приймати обґрунтовані управлінські рішення, базуються на конкурентній ринковій інформації про витрати та прибуток [417].

Аналіз виявлених відхилень, орієнтований на наступні управлінські рішення, припускає більш детальний факторний аналіз впливу різних відхилень параметрів бізнесу на прибуток або грошовий потік. Власне кажучи, виконується декомпозиція впливу всіх, разом узятих, відхилень на величину підсумкового показника. Технологія проведення такого контролю виглядає в такий спосіб:

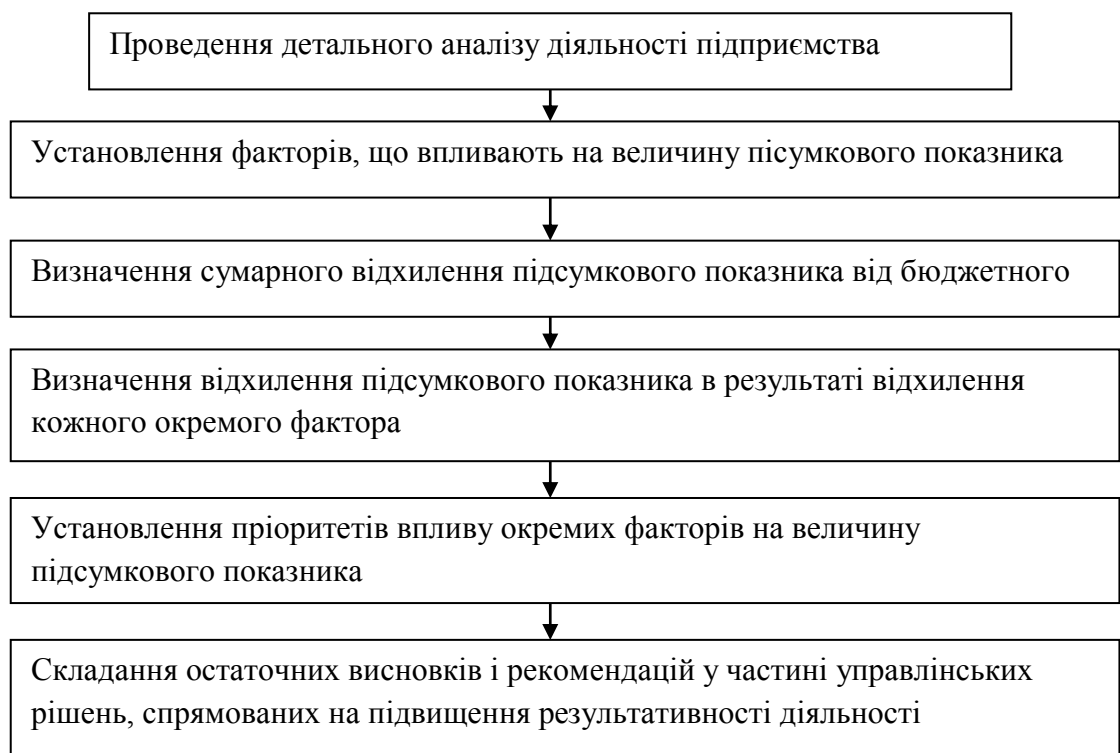

Рис. 5.16. - Схема пошуку відхилень у витратах для підвищення результативності діяльності сільськогосподарського підприємства

Джерело: [363]

Здійснене таким чином внутрішнє керування витратами на підприємстві - це нова ринкова методологія узгодження витрат між

внутрігосподарськими підрозділами підприємства, яка має метою створення конкурентоспроможної та якісної продукції для реалізації на конкурентному ринку з орієнтацією на попит споживачів, як основний показник вимог до випускаємої продукції.

За результатами проведеного аналізу, нами було запропоновано модель структури витрат ресурсів підприємства на певній стадії його функціонування у вигляді матриці (табл. 5.3).

Таблиця 5.3

Матрична модель структури витрат ПАТ «Радгосп «Шевченківський»

Види витрат	Стадії виробничого дослідження	Закупівля сировини	Виробництво проміжних продуктів	Виробництво	Переробка	Реалізація
Енергія	E ₁	E ₂	E ₃	E ₄	E ₅	E ₆
Паливо	P ₁	P ₂	P ₃	P ₄	P ₅	P ₆
Сировина і матеріали	M ₁	M ₂	M ₃	M ₄	M ₅	M ₆
Виробничі потужності	V ₁	V ₂	V ₃	V ₄	V ₅	V ₆
Праця	L ₁	L ₂	L ₃	L ₄	L ₅	L ₆
Інші витрати	C ₁	C ₂	C ₃	C ₄	C ₅	C ₆

Детальний розгляд факторів, що впливають на виникнення витрат на ПАТ «Радгосп «Шевченківський», ТОВ «Перше травня», ТОВ «Велетень» дозволив зазначити, що між деякими з них є певний взаємозв'язок і взаємозалежність (табл.5.4).

В побудованій матриці, риска позначає відсутність зв'язку між виявленими чинниками впливу і адресатами впливу, світлий квадрат позначає слабкий зв'язок, темний квадрат позначає сильний зв'язок.

Запропонована модель дозволяє визначити ті елементи витрат (адресати впливу), впливаючи на які, в першу чергу, можна досягти максимального ефекту від їх зменшення.

Таблиця 5.4

Зв'язки між чинниками впливу та адресатами впливу

	e ₃	e ₄	p ₃	p ₄	m ₁	m ₂	m ₃	m ₄	m ₅	m ₆	v ₃	v ₄	l ₃	l ₄	c ₃	c ₄
e ₃	-				-				-	-						
e ₄		-	-						-	-						
p ₃		-	-		-				-	-						
p ₄				-	-				-	-						
m ₁	-		-	-	-				-	-	-	-	-	-	-	-
m ₂									-	-						
m ₃									-	-						
m ₄								-	-	-						
m ₅	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
m ₆	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
v ₃					-				-	-	-					
v ₄					-				-	-		-				
l ₃					-				-	-			-	-	-	-
l ₄					-				-	-			-	-	-	-
c ₃					-				-	-			-	-	-	-
c ₄					-				-	-			-	-	-	-

Важливою складовою системи управління витратами на підприємстві є розробка заходів щодо зниження витрат виробництва. За результатами побудови стратегічної моделі управління витратами ПАТ «Радгосп «Шевченківський», ТОВ «Перше травня», ТОВ «Велетень» найбільша увага буде приділена групі внутрішніх заходів зниження витрат. Зокрема, в групі виробничо – технічних – раціональному використанню ресурсів виробництва; фінансових – раціональному використанню власних коштів; організаційно – управлінських ефективного управлінню процесом виробництва в цілому.

Оскільки прибуток – мета господарської діяльності кожного підприємства, то в подальшому важливо зберегти його на тому ж рівні або навіть наростити його обсяг, для цього необхідно знайти резерви зростання прибутку.

Вимірювання величини резервів може бути визначений шляхом порівняння досягнутого рівня витрат з їх потенційною величиною.

Для комплексного аналізу та оцінки ефективності формування витрат на підприємстві існує певна система економічних показників, які дають змогу отримати детальнішу інформацію щодо ефективності витрат певного підприємства.

Таблиця 5.5

Показники ефективності формування витрат в сільськогосподарських підприємствах

	ТОВ «Велетень»	ТОВ «Вітчизна»	ТОВ «Перше травня»	ПАТ «Радгосп Шевченків- ський»	ТОВ «Довжик»
Коефіцієнт покриття постійних витрат	14,41	13,93	18,95	13,43	10,44
Коефіцієнт покриття змінних витрат	0,07	0,07	0,05	0,07	0,1
Коефіцієнт покриття адміністративних витрат	19,99	23,76	32,43	22,74	15,54
Коефіцієнт окупності адміністративних витрат	0,05	0,04	0,03	0,04	0,06
Коефіцієнт покриття витрат на збут	51,58	33,7	45,57	32,82	31,79
Коефіцієнт витратомісткості загальногосподарського управління	0,06	0,05	0,04	0,05	0,07
Коефіцієнт навантаження адміністративних витрат	16,46	21,03	27,79	20,63	14,33
Коефіцієнт координації у співвідношенні постійних і змінних витрат	0,09	0,09	0,07	0,09	0,12
Коефіцієнт навантаження витрат на збут	42,47	29,82	39,05	29,76	29,32
Коефіцієнт окупності виробничих (змінних) витрат	4,48	5,06	5,42	6,28	3,28
Валова рентабельність (прибутковість) виробничих (змінних) витрат	0,22	0,2	0,18	0,16	0,31
Коефіцієнт окупності чистого доходу	5,48	6,06	6,42	7,28	4,28
Валова рентабельність (прибутковість) чистого доходу	0,18	0,16	0,16	0,14	0,23
Коефіцієнт окупності операційних витрат	9,58	9,96	7,99	15,6	6,39

Джерело: дані аналітичного обліку досліджуваних підприємств за 2013 рік

Зобразимо графічно щільність взаємозв'язку між рівнем операційних витрат та чистим прибутком підприємства.

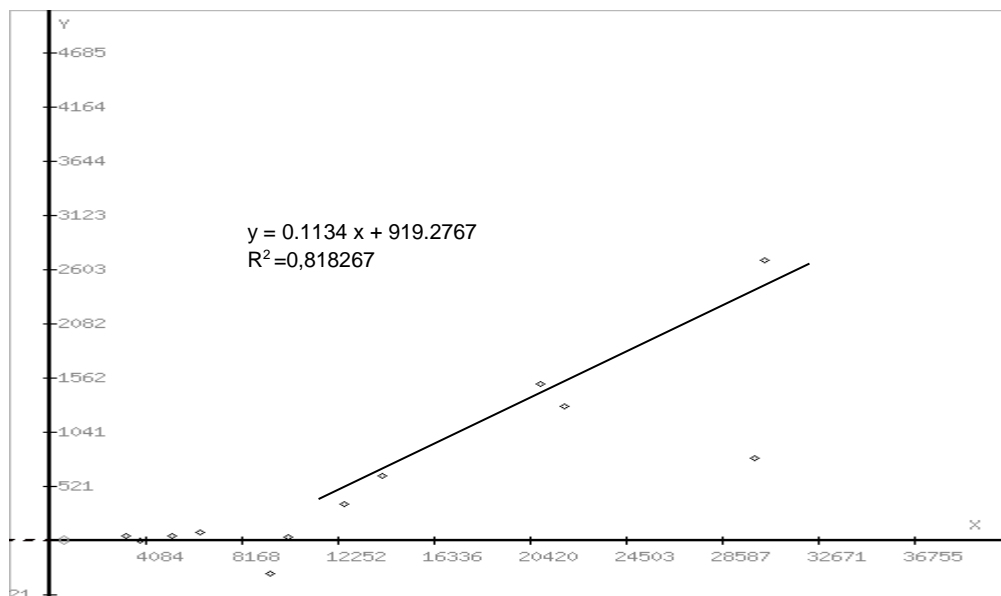

Рисунок 5.17. – Розрахунок тісноти взаємозв'язку між рівнем операційних витрат та сумою отриманого чистого прибутку методом кореляційно – регресивного аналізу

Аналіз впливу рівня операційних витрат на прибуток, наведений в Додатку _ показав, що збільшення операційних витрат на 1грн, призводить до зростання рівня чистого прибутку на 0,11 коп.

Коефіцієнт детермінації (R^2) вказує на те, що побудована регресійна модель відображає залежність зміни чистого прибутку від різних факторів на 81,83 %, тобто чистий прибуток залежить від динаміки витрат майже на 82%.

Непропорційність зміни зазначених показників в сукупності з проведеним аналізом витрат свідчить про не цілком ефективну політику щодо формування витрат на підприємстві і вимагають негайного знаходження шляхів щодо їх зменшення, адже цілком зрозуміло, що таке співвідношення показників вплине і на рівень отриманого прибутку підприємства.

Отже, в основу організації управлінського обліку, має бути покладений раціональний порядок збору та обробки первинної інформації, що дозволяє сформувати необхідні облікові дані. Сукупність цих даних, і їх застосування для прийняття управлінських рішень повинно забезпечити контроль за витратами по об'єктах обліку, а також аналіз, оцінку і планування напрямів розвитку фінансово-господарської діяльності підприємства [136].

Впровадження управлінського обліку на будь-якому сільськогосподарському підприємстві вимагає не тільки теоретичних і практичних навичок і знань в управлінні, але розуміння того, що кожне сільськогосподарське підприємство, це «живий організм», що має свої «здорові» і «хворі» місця. Тому, насамперед, необхідно оздоровити слабкі ділянки, довести їх до ефективного робочого стану і важливо чітко усвідомлювати, який інструмент управління використовувати на тій чи іншій ділянці виробничого циклу [251]. У свою чергу це дасть не лише позитивний результат, але й забезпечить стійкий розвиток та розширити конкурентні позиції на ринку продукції.

ВИСНОВКИ

1. У результаті проведеного комплексного аналізу стану галузі м'ясо-молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах Сумської області встановлено, що підприємства мають значні резерви збільшення розмірів прибутку та підвищення рівня рентабельності виробництва. Основними із них є такі: оптимізація структури виробництва і реалізації продукції та поглиблення рівня спеціалізації підприємства; підвищення продуктивності праці та ефективності використання основних фондів підприємства; зменшення витрат і зниження собівартості продукції.

2. Результати експериментальних досліджень і узагальнення виробничого досвіду засвідчили, що в Україні спостерігаються певні зрушення щодо застосування та впровадження у виробництво м'ясо-молочної продукції сучасного обладнання для утримання та обслуговування корів. Однак, процес виробництва все одно потребує підвищення якості обладнання та матеріалів, а також подальшої механізації виконання технологічних процесів. На часі — впровадження в процес виробництва технологічних ліній, які б забезпечували якість виробництва продукції та ефективність повернення капіталовкладень. При цьому не слід забувати й про соціально-екологічний аспект функціонування галузі тваринництва: підтримання екологічних стандартів, розвиток сільських територій, наповнення місцевих бюджетів розвитку тощо.

3. Одним із чинників конкурентоспроможного функціонування аграрних підприємств на ринку продукції скотарства в умовах СОТ є ефективне управління ресурсами при її виробництві на основі застосування методів економічного моделювання, системного аналізу і комп'ютерних технологій, яке дозволяє розширити можливості інформаційного прогнозування витрат та рівня рентабельності, а також надає важливий інструмент для обґрунтування і прийняття зважених рішень з врахуванням впливу факторів ринкового середовища. Поєднання зазначених складових

можливо за умови узгодженості інформаційних та матеріальних потоків підприємства, що мають відповідати один одному за структурою, напрямком, якістю тощо.

За оптимальних умов фінансові потоки в повній мірі відображають рух товарів та сировини. Про їхні реальні витрати свідчить собівартість, яка в свою чергу дає базу для формування інформаційних потоків підприємства. Таким чином, система управлінського обліку здатна відстежувати рух матеріально-грошових ресурсів. У випадку, коли перевитрати ресурсів починають перевищувати можливі рівні, система втрачає свою контрольованість. У такому випадку підприємство ще може функціонувати і навіть досягати певних результатів, але ці показники будуть вже носити стохастичний характер, а управлінські рішення будуть неадекватні.

4. Основною метою Концепції розвитку галузі м'ясо-молочного скотарства повинні бути наступні пріоритети: формування нової аграрної політики євроінтеграційного характеру; наближення норм і стандартів до міжнародних вимог; забезпечення продовольчої безпеки національними виробниками м'яса та молока; забезпечення екологічної безпеки виробництва; підвищення ефективності розвитку галузі м'ясо-молочного скотарства; оновлення матеріально-технічної бази виробництва продукції скотарства. Такий програмний документ має ґрунтуватися, по-перше, на загальнонаціональних підходах забезпечення продовольчої безпеки населення; по-друге, на макроекономічних засадах розвинутих країн щодо підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки відповідно до норм СОТ та принципів ЄС. Також в основі такої Концепції має бути інноваційна модель структурної перебудови з поетапним формуванням пріоритетів економічно-соціального й екологічного розвитку аграрного сектору економіки в державі

5. Також у перспективі особливо необхідним є формування, розвиток та ефективне функціонування системи інституціональної структури допоміжних служб у галузі м'ясо-молочного скотарства. Для подальшого

розвитку скотарства, необхідне створення мережі асоціацій, які дозволять вирішувати питання кредитування, матеріально-технічного забезпечення, і збуту виготовленої продукції. Крім того, необхідно провести об'єднання членів асоціацій у кооперативи по штучному заплідненню тварин на рівні районів або територіальних кластерів, що дозволить проводити цілеспрямовану селекційно-племінну роботу.

6. Основним стимулюючим мотивом кооперації та інтеграції є отримання додаткового ефекту, який досягається за рахунок акумуляції засобів виробництва, розширення меж виробництва. У результаті здійснюється оптимізація міжгалузевих зв'язків, підвищується конкурентоспроможність продукції. При цьому додатковим позитивним ефектом є забезпечення економічних інтересів всіх зацікавлених сторін, а також нарощування їхнього потенціалу для збільшення прибутку у складі інтегрованої структури у порівнянні з самостійним функціонуванням окремих підприємств. Агропромислові формування одержують додатковий ефект, що не є складовою синергічного ефекту, завдяки виробництву і реалізації кінцевої продукції. Це зумовлено тим, що найвищого рівня віддачі авансованого капіталу і поточних витрат досягають ті підприємства АПК, які функціонують на завершальній стадії виробничого циклу, здійснюючи виробництво і реалізацію кінцевої продукції. Адже остання завжди оцінюється вище, ніж сировина саме завдяки більшій окупності витрат, досягнутій за рахунок споживача.

7. Необхідність державної підтримки сільськогосподарських підприємств галузі м'ясо-молочного скотарства обумовлена тривалим інвестиційним циклом виробництва, ціновою диспропорцією між сільськогосподарською й промисловою продукцією, сезонним циклом сільськогосподарського виробництва. Для ефективного розподілу державної підтримки необхідно ввести стимулюючі ставки субсидій, що обумовлюють ефективність виробництва продукції скотарства, що виражається в надоді молока на одну дійну корову й приросту м'яса великої рогатої худоби за

певний проміжок часу. При цьому розрахунок субсидій доцільно робити з урахуванням продуктивності худоби. Субсидії повинні мати регулюючий характер, урахувати фінансовий стан сільськогосподарських товаровиробників і дозволяти їх стимулювати на збільшення обсягів реалізації молока і яловичини, підвищення їхньої рентабельності. Більшу частину державної підтримки необхідно направляти на підтримку тих сільськогосподарських товаровиробників, територіальні умови яких більше адаптовані для ефективного виробництва й реалізації молока і яловичини.

8. З метою забезпечення збереження поголів'я худоби як м'ясного, так і молочного напрямів продуктивності та створення передумов для подальшого розвитку галузі в сільськогосподарських підприємствах, формування ринку конкурентоздатних м'ясо-молочних продуктів для задоволення потреб внутрішнього попиту і нарощування експортного потенціалу необхідне впровадження напрямків інтенсивного вирощування великої рогатої худоби у великотоварному виробництві. Для цього важливою умовою є раціональне використання кормів для забезпечення оптимального рівня продуктивності корів, особливо високопродуктивних, на основі максимального використання власного кормовиробництва.

9. Забезпечення оптимальних параметрів раціонального використання виробничих ресурсів буде досягнуто на основі освоєння ресурсозберігаючих технологій виробництва кормів, науково обґрунтованої системи годівлі тварин, повнішого використання генетичного потенціалу порід, широкого застосування біотехнологічних методів інтенсифікації відтворення стада, раціональної організації праці та виробництва, матеріальної заінтересованості власників худоби і майна в ощадливому використанні виробничого потенціалу галузі та підвищенні якості виробленої продукції.

10. Визначити оптимальний рівень спеціалізації і оптимальну галузеву структуру підприємства традиційними методами практично неможливо, бо вони не забезпечують одночасного врахування всієї

сукупності взаємних зв'язків у процесі виробництва. Вони не дозволяють з певністю стверджувати, що розраховані за їх допомогою варіанти (плани) розвитку виробництва найкращі серед можливих за даних конкретних умов. Це призводить до нераціонального використання виробничих ресурсів, високої собівартості продукції і зниження темпів розвитку сільського господарства.

У системі моделей оптимального планування сільського господарства на рівні підприємства центральне місце займає модель оптимізації виробничо-галузевої структури, або іншими словами – формування міжгалузевих взаємовідносин при виробництві м'ясо-молочної продукції. Вона дає можливість визначати основні параметри розвитку виробництва для поточного та перспективного планування, може використовуватися для аналізу сформованої структури виробництва, що дозволяє виявити більш доцільні шляхи використання ресурсів і можливості збільшення обсягів виробництва продукції.

Поставлених завдань досягають за допомогою правильної організації обліку та контролю виробництва. Власне, останнє дає змогу виявляти, попереджати та усувати порушення й недоліки у фінансово-господарській діяльності підприємства. Саме контроль спрямовує у вірному напрямку технологічний процес, планування й ефективність праці, дотримання технологічної і трудової дисципліни. Адже, ефективність галузі зумовлюється трьома факторами: умовами утримання худоби, повноцінною годівлею та генетичним потенціалом. Тому основну увагу варто зосередити на забезпеченні виробничого циклу.

11. Інструментарій виробничої діагностики не можна обмежувати розрахунком локальних показників, які є лише наслідками впливу значимих загальносистемних змінних (факторів) виробничого процесу, які безпосередньо впливають на ефективність господарської діяльності організації. Оскільки фінансові коефіцієнти не здатні самі по собі виявити й пояснити причини впливу цих факторів на результати діяльності

підприємства, то вони повинні розраховуватися на кінцевій стадії діагностики як кількісні вимірники першопричин. Варто аналізувати не тільки й трохи мікропроцеси, що забезпечують фінансову функцію підприємства, але, переважно, операційні складові бізнесу, пов'язані з основною (виробничою) діяльністю. Саме виробничі фактори є першопричинами, які безпосередньо впливають на рентабельність господарської діяльності організації.

При цьому, на стабільність системи впливають різні фактори. Так, на обраний для прикладу виробничий блок впливатимуть фактори ринкової інфраструктури, інтенсивність та обсяг закупівлі сировини, договірні відносини з контрагентами, реакція споживачів на продукцію та інше. Тому, здійснюючи вплив на ці фактори, можна домогтися стійкості системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеева Н. М. Организация и практическая деятельность сельскохозяйственных кредитных потребительских кооперативов: практическое пособие / Н. М. Агеева, Н. М. Гринин, Ю. И. Липин, Г. Н. Никулин. – Москва: Инфор-магротех, 2009. – 88 с.
2. Аграрный протекционизм: научные основы и механизмы осуществления в условиях рыночных отношений - ВИАПИ им. А.А. Никонова; Вып. 17. – М.: ВИАПИ, ЭРД, 2007. – 472 с.
3. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [Присяжнюк М.В., Зубець М.В., Саблук П.Т. та ін.]; за ред. М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.
4. Агробізнес: проблеми, сучасний стан та перспективи розвитку: колективна монографія / За заг. ред. Г.Є. Жуйкова, Я.В. Сухій, В.С. Ніценка. – Книга 2. – Одеса: ТОВ «Лерадрук», 2012. – 656 с.
5. Аграрний сектор України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agroua.net/economics/documents/category-116/doc-173/>.
6. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. – К.: ННЦІАЕ, 2009. – 292 с.
7. Аграрне право України: підручник / В. М. Єрмоленко, О. В. Гафурова, М. В. Требенюк [та ін.]; за аг. Ред.. В. М. Єрмоленко. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 608 с.
8. Александров С.Н. Секреты высокой молочной продуктивности коров / С.Н. Александров - Д., Стакер, 2005. - 255 с.
9. Алексеенко І. М. Щодо державної підтримки аграрного сектора економіки / І. М. Алексеенко // АгроСвіт: інформ.-анал. журнал. — 2011. — № 9. — С. 42—46.

10. Амбросов В. Я. Забезпечення державної підтримки сільськогосподарського виробництва в умовах членства України у СОТ / В. Я. Амбросов, В. М. Онегіна // Економіка АПК. — 2009. — № 2. — С. 15—24.
11. Амбросов В. Ефективність використання факторів розширеного відтворення в аграрному секторі / В. Амбросов // Економіка України. — 2009. — № 1. — С. 67—73.
12. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: монографія / В. Г. Андрійчук. — К., 2005. — 290 с.
13. Андрійчук Р.В. Методичні підходи до аналізу рентабельності та безбитковості виробництва продукції й оптимізації її асортименту / Р.В. Андрійчук // Економіка АПК. — 2007. — № 5. — С. 133-140.
14. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств / В.Г. Андрійчук — [5-е вид.]. — К.: КНЕУ, 2012. — 624 с.
15. Андрійчук В.Г. Агропромислові формування нового типу в контексті стратегії розвитку вітчизняного сільського господарства / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК — 2013. - №1. — С.3-15
16. Андрусенко Г. О. Основні напрями вдосконалення державного регулювання агробізнесу в регіоні / Г. О. Андрусенко // Актуальні проблеми державного управління: [зб. наук. праць]. — Х.: Вид-во Хар. РІ УАДУ, 2002. — № 2 (13), в 2-х ч., Ч.І. — С. 18-22.
17. Андрущенко А.М. Підвищення економічної ефективності діяльності сільськогосподарських виробничих кооперативів / А.М. Андрущенко // Економіка АПК. - 2006. - №8.- с.60.
18. Аннекова Н. Воспроизводительные качества голштиinizированных коров-первотёлок / Н. Аннекова, Л. Галкина // Молочное и мясное скотоводство. - 2000. - №6. - С. 31-32.
19. Антонов А.Н. Основы современной организации производства / А.Н. Антонов, Л.С. Морозова. — М.: Дело и слово, 2004. — 112 с.

20. Анциферова, О. Эффект кооперационного и интеграционного взаимодействия / О. Анциферова // АПК: экономика, управление. – 2010. – № 2. – С. 43–47.
21. Анфилатов В.С. Системный анализ в управлении / [В.С. Анфилатов, А. А. Емельянов, А.А. Кукушкин та ін.]. — М.: Финансы и статистика, 2002. – 300 с.
22. Афанасенко В.А. Оцінка успадкованості ознак відтворної здатності молочних корів / В.А. Афанасенко // Науково-технічний бюлетень Інституту тваринництва. - Харків. - 2001. - Вип. 80. - С. 3-5.
23. Бабко В. М. Державна підтримка сільськогосподарського виробництва як чинник забезпечення його конкурентоспроможності / В. М. Бабко // Інвестиції: практика та досвід. — 2010. — № 7. — С. 79—81.
24. Базилевич В.Д. Інституційна архітектоніка: філософія і методологія багатоаспектного дослідження /В.Д. Базилевич, А.О. Маслов// Інституційна архітектоніка та механізми економічного розвитку: Матеріали наукового симпозиуму. – Х.: ХНУ, 2005. – С. 32-42.
25. Барабанщиков Н. Технологические свойства молока чернопестрых коров различной кровности по голштинам / Н. Барабанщиков // Молочное и мясное скотоводство. - 2000. - № 1. - С. 29-31.
26. Басовский Н. З. Крупномасштабная селекция в животноводстве / Н. З. Басовский, В. П. Буркат, В. И. Власов, В. П. Коваленко. — К.: Украина, 1994. — 375 с.
27. Басовський М. З. Вирощування, оцінка і використання плідників / М. З. Басовський, І. А. Рудик, В. П. Буркат. — К.: Урожай, 1992. — 216 с.
28. Басовский Н. З. Методические рекомендации по разработке и оптимизации программ селекции в молочном скотоводстве / Н. З. Басовский, В. М. Кузнецов. — Л., 1977. — 87 с.
29. Батюк Б. Б. Державне регулювання галузі тваринництва / Б.Б. Батюк, Р.М. Минів// Економіка АПК. – К., 2007. – № 6. – С. 46-50.

30. Батюк Б.Б. Порівняльний аналіз виробництва та споживання продукції тваринництва / Б.Б. Батюк, Р.М. Минів // Збірник наукових праць. Економіка: проблеми теорії та практики. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2007. – Т.1. – С. 104 – 111.
31. Башнянин Г. І. Мікроекономічні ринкові системи: методологічні проблеми аналізу ефективності функціонування / Г. Ш. Башнянин, І. М. Копич, І. О. Чупик. – Львів: ЛКА, 2001. – 182 с.
32. Бащенко М. Формування відтворної здатності у новостворених порід / М. Бащенко // Тваринництво України. - 2000. - № 5-6. - С. 30-31.
33. Бегучев А.П. Формирование молочной продуктивности крупного рогатого скота / А.П. Бегучев. - М.: Колос, 1969. - 326 с.
34. Беленький П. Механізми розвитку ринкової інфраструктури в Україні [Електронний ресурс] // Вісник національної академії наук України – 1142002. – № 4. – Режим доступу: – <http://www.nbu.gov.ua/portal/all/herald/2002-04/index.htm>.
35. Белов М.А. Управління виробничою інфраструктурою: Навчальний посібник / М.А. Белов, О.В. Антоненко. – К.: КНЕУ, 1997. – 208 с.
36. Бердников В. Перспективные бизнес – модели развития компаний мясопродуктового подкомплекса /В. Бердников // Международный сельскохозяйственный журнал. – 2008. – № 6. – С. 54-56.
37. Березівський П.С. Стратегічні Пріоритети розвитку м'ясного скотарство /П.С. Березівський// Сталий розвиток економіки: Всеукраїнський науково-виробничий журнал. - 2011. - № 6. - С. 166.
38. Березівський П.С. Скотарський підкомплекс АПК Львівщини: стан, проблеми та шляхи розвитку / П.С. Березівський, З.П. Березівський. – Львів: Українські технології, 2000. – с.101
39. Березівський П.С. Відродження галузі скотарства у сільськогосподарських підприємствах Львівської області: оцінка, проблеми, прогнози / П.С. Березівський // Економіка АПК. – 2010. – № 2. – С. 15–18.

40. Березівський П.С. Стратегічні пріоритети розвитку м'ясного скотарства /П.С. Березівський// Сталий розвиток економіки: Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2011. – № 6. – С. 166.

41. Березівський П. С. Стратегічні пріоритети розвитку м'ясного скотарства / П. С. Березівський // Сталий розвиток економіки. – 2011. – № 6 . – С. 165-169.

42. Бирюкова Т. Тенденции развития мирового рынка мяса, и его структура / Т. Бирюкова // Международный сельскохозяйственный журнал. – 2011. – № 2. – С. 45-46.

43. Білик Ю.Д. Становлення і розвиток сучасного продовольчого ринку в Україні / Ю.Д. Білик // Формування та розвиток аграрного ринку: Матеріали Шостих річних зборів Всеукраїнського конгр. вчен. економістів-аграрників, Київ, 16-17 січ. 2004 р.– К.: ННЦ ІАЕ, 2004. – С. 187

44. Богданко С. Невтішні реалії / С. Богданко // Агро перспектива. – 2009. – № 2. – С. 40-43.

45. Бойко В. І. Ринок м'яса: проблеми формування ресурсного потенціалу / В. І. Бойко // Економіка АПК. – 2009. – № 11. – С. 97-102.

46. Бойко В. І. Ринок м'яса: світові тенденції регіонального розвитку виробництва / В. І. Бойко, Л. В. Мамчур // Економіка АПК. – 2011. – № 1. – С. 145-148.

47. Бородіна О. Аграрна політика України: витоки, сучасний стан і нові можливості в контексті інституціоналізму та викликів глобалізації / О. Бородіна // Економіка України. – 2008. – № 10. – С. 94-111.

48. Борщ А. Г. Бюджетна підтримка аграрного сектору в умовах трансформаційних процесів в економіці України / А. Г. Борщ // Економіка АПК. — 2009. — № 2. — С. 111—116.

49. Бугров Я С. Высшая математика. Элементы линейной алгебры и аналитической геометрии: учебник для вузов / Я.С. Бугров. - Ростов-на-Дону, «Феникс», 1997. - 228 с.

50. Буздалов И. Условия и направления социально-экономической модернизации сельского хозяйства России / И. Буздалов // АПК: экономика, управление. – 2010. – № 5. – С. 21–34.

51. Бурик А. Ф. Підвищення ефективності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах регіону / А. Ф. Бурик, А. В. Мовчанюк // Економіка АПК. – 2011. – № 6. – С. 7-11.

52. Буробкин И. Н. Условия реализации целевой программы “Развитие мясного скотоводства” / И. Н. Буробкин, Н. И. Оксанич // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2009. – № 3. – С. 19-25.

53. Васильева Л. М. Державна підтримка як складова системи державного регулювання аграрного сектора економіки / Л. М. Васильева // Інвестиції: практика та досвід. — 2011. — № 17. — С. 85—88.

54. Васильчак С.В. Виробництво молока та перспективи його розвитку /С.В. Васильчак, О.Р. Жидяк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.1. – С.99 – 106.

55. Васильчак С.В. Теоретико-методологічні принципи розвитку аграрного ринку /С.В. Васильчак // Агроінком. – 2005. - №9-10. – С.2-5.

56. Васильок Л. І. Методичні рекомендації з обґрунтування потреби основних засобів на виробництво сільськогосподарської продукції/ [Л. І. Васильок, М. І. Герун, Т. В. Косарева та ін.] – К.: ННЦ, ІАЕ, 2011. – 64 с.

57. Веблен Т. Теория праздного класса / Т. Веблен – М.: Прогресс, 1984. – 367 с.

58. Винничук Д.Т. Продуктивность и качество молока у коров различных генотипов по голштинской породе / Д.Т. Винничук, Н.Т.Данилевская, С.В. Щур // Вісник аграрної науки. - 1997. - №6. - С. 25-27.

59. Виробнича структура АПК України: стан та перспективи розвитку / [Чернюк Л. Г., Антоньєва Л. С., Щедрова І. М. та ін.]. – К., 2000. – 85 с.
60. Витрати та ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах (моніторинг) / [Воскобійник Ю. П., Шпикуляк О. Г., Камінський І. В. та ін.] ; за ред. Ю. П. Воскобійника. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 438 с.
61. Відроджене скотарство: нац. проект. – К.: Мінагрополітики України, Укр. акад. аграр. наук, ДІА, 2011. – 44 с.
62. Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні і практичні аспекти) / [відп. ред. акад. УААН В. М. Трегобчук]. – К.: ІЕ НАНУ, 2003. – 259 с.
63. Вітвіцький В.В. Організаційно-економічні аспекти продуктивності в галузях АПК / В. В. Вітвіцький // Продуктивність агропромислового виробництва: наук.-практ. зб. – К., 2004. – С. 5-18
64. Велігіна А.І. Ефективність виробництва яловичини в підприємствах Хмельницької області / А. І. Велігіна // Економіка АПК. – 2010. – № 7. – С. 53-56.
65. Власов В.І. Управління відтворенням і продуктивністю молочного стада / В.І. Власов, М.В. Зубець, Є.В. Дяченко. - Київ: Урожай, 1987. - 136 с.
66. Внукова Н.Н. Управление развитием рыночной инфраструктуры: Методологический и организационный аспект: монографія / Н.Н. Внукова – Х.: Форд, 1998. – 16с.
67. Вовк С. О. Задовільно чи відмінно. Торгово-ринкова оцінка якості яловичих туш за євростандартами / С. О. Вовк // Мясной бизнес. – 2006. – № 3. – С. 50.
68. Воронін О. Визначення показників економічної ефективності виробництва на основі модифікації ресурсного підходу / О. Воронін // Економіка України. – 2007. – № 10. – С. 29-37.

69. Воронін О. О. Визначення виду функціональної залежності між ефективністю виробництва і його чинниками / О. О. Воронін // Економічна теорія. – 2007. – № 3. – С. 21-34.

70. Воронкова Н. Взаимодействие сельскохозяйственной кредитной кооперации и банковской системы / Н. Воронкова // АПК: экономика, управление. – 2010. – № 1. – С. 88–93.

71. Вступ до спеціальності «Технологія виробництва та переробки продукції тваринництва» /В.І. Ладика, О.В.Крятов, Л.В. Бондарчук. – Суми. – 2008. – 255с.

72. Высшая Математика в упражнениях и задачах: учебное пособие для вузов /П.Е. Данко, А. Г. Попов, Т. Я. Кожевникова, С.Г.Данко-7-е изд., испр. - М.: ООО «Изд-во Оникс»: ООО «Изд-во Мир и Образование», 2088. - 368 с.

73. Высшая математика для экономистов: учебное пособие для вузов /Н.Ш.Кремер, Б.А.Путко, И.М.Тришин, М.Н.Фридман. - М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 2003.- 471 с.

74. Гавриленко М.С. Фактори, які впливають на кількість і якість молока / М.С. Гавриленко // Пропозиція. - 2000. - №10. - С. 66-67.

75. Гайдай Т.В. Вплив сучасної інституціональної теорії на розвиток економічної науки / Гайдай Т.В. // Економічна теорія. – 2004. – № 2. – С. 92-107.

76. Гайдуцкий П. И. Межотраслевые связи в агропромышленном комплексе / П. И. Гайдуцкий. – К.: Вища школа, 1988. – 192 с.

77. Галушко В. П. Зарубіжні системи забезпечення якості молока у виробничому ланцюзі та можливості їх застосування в Україні / В. П. Галушко, І. М. Суха // Економіка АПК. – 2011. – № 3. – С. 137-142.

78. Гапочка Н. М. Инфраструктура аграрного рынка и повышение эффективности сельскохозяйственного производства: монография / Н.М.Гапочка. – К.: Аристей. – 2006. – 128 с.
79. Гармаш О. Раціон багатий – молокопродуктивність вища / О.Гармаш. – К.: Тваринництво України, 2006.– № 3.–С. 27–29.
80. Германова О. Е. Влияние на прибыль сельскохозяйственных предприятий изменений в производительности и в возмещении издержек производства [Электронный ресурс] / О. Е. Германова, Г. В. Лебедева // Экономический вестник Ростовского государственного университета, 2004. – Режим доступа: <http://www.ecsocman.edu.ru>
81. Гетя А. Основні складові проекту “Відроджене скотарство” / Гетя А., Бащенко М., Рубан С., Костенко О. // Тваринництво України. – 2011. – № 10. – С. 2–7.
82. Глобальні тенденції світового ринку яловичини // Мясной бизнес. – 2012. – № 2 (108) . – С. 76-78.
83. Глобальний конкурентний простір: монографія / [О.Г. Білорус та ін.]; кер. авт. колективу і наук. ред. О. г. Білорус. – К.: КНЕУ, 2007. – 680с
84. Гола й голодна, зате аграрна // Агробізнес Україна. – 2012. – № 2. – С. 18-24.
85. Гончарова Н. Рациональное размещение отрасли скотоводства на региональном уровне / Н. Гончарова // Международный сельскохозяйственный журнал. – 2009. – № 5. – С. 50-51.
86. Гончаренко І.В. Ступінь зв'язку відтворних функцій корів з показниками їх молочної продуктивності / І.В. Гончаренко // Вісник Сумського Національного аграрного університету. Серія "Тваринництво". - 2002. - Вип. 6. - С. 287-290.

87. Горьовий В. П. Розвиток виробничо-технічного обслуговування підприємств АПК / В.П. Горьовий // Вісник аграрної науки. – 2007. – № 11. – С. 59–64.
88. Горбик А. О. Аграрна реформа в Україні XVI-XX ст. / А.О. Горбик – К: Інститут історії України НАН України, 2007. – 63 с.
89. Горбылева А. А. Новые системы управления затратами как способ повышения эффективности сельскохозяйственного производства / А. А. Горбылева, Л. М. Макарова // Молодой ученый. — 2013. — №1. — С. 110-114.
90. Гринчук Ю.О. Методичні підходи до трактування поняття «особисте селянське господарство» як форми дрібнотоварного виробництва / Ю.О. Гринчук // Економіка та управління АПК: Зб.наук. праць БНАУ. - 2012. - вип.8(95). - с.123.
91. Гриценко М. «Розвиток ринкової інфраструктури» Проект USAID «АгроІнвест» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://galinfo.com.ua/news/103128.html>
92. Грицишин М. І. Концептуальні питання відтворення матеріально-технічної бази аграрного сектору економіки України / М. І. Грицишин // Вісник аграрної науки. – 2007. – № 4. – С. 49–53.
93. Гриценко А. Наука и искусство институционального строительства /А. Гриценко // Институційна архітектоніка та механізми економічного розвитку: Матеріали наукового симпозиуму. – Х.: ХНУ, 2005. – С. 20-31.
94. Губені Ю.Е. Інтервенційний сільськогосподарський фонд як інституція регулювання аграрного ринку в Чехії / Ю.Е.Губені // Економіка АПК. – 2004. – № 10. – С. 150–154
95. Гумеров Р. Р. Продовольственная безопасность страны: к развитию правовых основ и экономических механизмов

обеспечения / Р. Р. Гумеров // Российский экономический журнал. – 2006. – № 11-12. – С. 41-56.

96. Гуцул Т. Ефективність та перспективи розвитку молочного скотарства в Україні / Т. Гуцул // Вісник Сумського національного аграрного університету Серія “Фінанси і кредит”. – 2011. – № 1. – С.123-125.

97. Гуторов О. І. Світові тенденції розвитку молочного скотарства / О. І. Гуторов // Економіка АПК. – 2011. – № 6. – С. 151-158

98. Данкевич А.Є. Розвиток інтегрованих структур у сільському господарстві: монографія / А.Є. Данкевич. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 350 с.

99. Дем'яненко М. Я. Державна підтримка як фактор забезпечення конкурентоспроможного аграрного виробництва / М. Я. Дем'яненко, Ф. В. Іванина // Економіка АПК. — 2009. — № 9. — С. 3—9.

100. Дем'яненко С. Агрохолдинги в Україні: процес становлення та розвитку / С. Дем'яненко // Економіка України. — 2009. — № 12. —С. 50—61.

101. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 р.: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ecobank.org.ua/NB/DocLib/1.4.10.pdf>

102. Державна аграрна політика на період до 2015 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

103. Державна підтримка і регулювання розвитку сільського господарства [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://buklib.net/books/25005/>

104. Державне регулювання: структурно–функціональний метод [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.academia.org.ua>

105. Державні програми підтримки аграрного сектора: проект „Реформа у галузі сільського господарства, вдосконалення нормативно-правової бази”. – К.: USAID, 2007. – 44 с

106. Деякі концептуальні основи для порівняльного аналізу різних варіантів підтримки виробників молока із урахуванням досвіду інших країн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.agribusiness.kiev.ua.

107. Дзіцюк В. В. Сучасний стан і перспективи м'ясного скотарства України [Електронний ресурс] / В. В. Дзіцюк. – Режим доступу: <http://agroua.net/animals/catalog/ag-1/a-3/info/aig-7>.

108. Дишлевий В. А. Екологічне кормовиробництво для прибуткового ведення тваринництва в ринкових умовах / В. А. Дишлевий, Г. В. Дишлева // Проблеми розвитку тваринництва: міжвід. темат. зб. наук. пр. УААН, Черкас. Ін-т агропром. вир-ва. – К.: Аграрна наука, 2000. – Вип. 2. – С. 15–20

109. Діброва А.Д. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва: теорія, методологія, практика / А.Д. Діброва – К.: ВПД «Формат», 2008. – С. 145–149.

110. Діброва А. Д. Сучасне трактування сутності державного регулювання аграрного сектора економіки [Електронний ресурс] / А.Д. Діброва. – Режим доступу: http://www.eif.org.ua/Arjiv_ET/Dibrova107.pdf.

111. Діброва А. Д. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва: теорія, методологія, практика / А. Д. Діброва. – К.: Формат, 2008. – 488 с.

112. Діброва А. Д. Ефективність державної підтримки виробників продукції тваринництва в Україні / А. Д. Діброва // Економіка АПК. – 2010. – № 9. – С.54-60.

113. Дієсперов В. С. Економіка сільськогосподарської праці / В. С. Дієсперов. – К.: ІАЕ УААН, 2004. – 488 с.

114. Дієсперов В. Відродження сільського господарства – загальнонаціональна справа [Електронний ресурс] / В. Дієсперов. – Режим доступу: – <http://komukr.kpu.net.ua>.
115. Дмитриченко Л. И. Государственное регулирование экономики: методология и теория / Л. И. Дмитриченко. – Донецк: УкрНТЗК. – 2001. – 330 с.
116. Долан Э. Дж. Микроэкономика / Э. Дж. Долан, Д. Линдсей. – СПб. 1994. – 448 с.
117. Дубін А. Укрупнення господарств – шлях до їх рентабельності / А. Дубін // Тваринництво України. – 2006. – № 6. – С. 2-4.
118. Дурст Л. Кормление основных видов сельскохозяйственных животных / Л.Дурст. – Винница: Нова Книга. – 2003. – 384 с.
119. Економіка і організація аграрного сервісу / [П.О. Мосіюк, О. В. Кристальний, В. А. Сердюк, С. І. Мельник та ін.]; За ред. П. О. Мосіюка. – К.: ІАЕ УААН, 2001. – 354 с.
120. Економіка підприємств: навчальний посібник / [Черевко Г. В., Горбонос Ф. В., Іваницька Г. Б., Павленчик Н. Ф.]. – Львів: Априорі, 2004. – 384 с.
121. Економіка підприємства / [П. П. Руснак, В. Г. Андрійчук, А. А. Ільєнко [та ін.]; за ред. П. П. Руснака. – Біла церква, 2003. – 256 с.
122. Економіка підприємства: підручник / [за заг. ред. С. Ф. Покропивного]. – [2-ге вид., перероб. та доп]. – К. : КНЕУ, 2001. – 528 с.
123. Економіка підприємства: підручник / [за заг. ред. д.е.н., проф. Л. Г. Мельника]. – Суми: Університетська книга, 2004. – 648 с.

124. Економіка підприємства: підручник/ [за ред. С. Ф. Покропивного]. – К.: КНЕУ, 2000. – 528 с.
125. Економіка сільського господарства / [за ред. В. П. Мертенса]. – К.: Урожай, 1995. – 288 с.
126. Економіка сільського господарства: навчальний посібник] / В. К. Збарський, В. І. Мацибора, А. А. Чалий та ін.]. – К.: Каравела, 2009. – 264 с.
127. Економічна енциклопедія: [у трьох томах] Т.І. / [Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) [та ін.] – К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. – 864 с.
128. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення/ [Алимов О.М., Даниленко А.І., Трегобчук В.М. та ін.]. – К.: Об’єднаний ін-т економіки НАН України, 2005. – 457 с.
129. Економічний словник / [за ред. Й. С. Завадського]. – К.: Кондор, 2006. – 356 с.
130. Емельянов А. М. Экономика сельского хозяйства: учебник / А. М. Емельянов. – М.: Экономика, 1982. – 560 с.
131. Ємцев В. І. Особливості формування конкурентоспроможності підприємств м’ясної промисловості України / В. І. Ємцев // Науковий вісн. Ужгородського ун-ту. – Ужгород: 2011. – С. 10-105
132. Єрмаков О. Ю. Методологія економічного дослідження організаційних форм виробництва / О. Ю. Єрмаков // Економіка АПК. – 2003. – № 1. – С. 31–37
133. Єранкін О.О. До питання про закономірності виникнення агрохолдингів в Україні та перспективи їх подальшого розвитку / О. О. Єранкін // Формування ринкової економіки: зб. наук. праць: спец. вип. Аграрна економічна освіта в розбудові конкурентоспроможного сільського господарства України. — К.: КНЕУ, 2009. — С. 266—279.
134. Єщенко П. С. Сучасна економіка: навчальний посібник / П. С. Єщенко, Ю. І. Палкін. – К.: Вища школа. – 2005. – 325 с.

135. Желтова М. Ф. Кайзен-костинг и таргет-костинг как направление повышения эффективности деятельности предприятий АПК / М. Ф. Желтова, И. Ф. Меркулова // Молодой ученый. — 2013. — №12. — С. 287-290.

136. Зайнуллина С. Ф. Необходимость и сложность внедрения управленческого учета в сельском хозяйстве / С. Ф. Зайнуллина // Молодой ученый. — 2014. — №20. — С. 271-273.

137. Закон України „Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року” № 2982 від 18 жовтня 2005 р.: [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main>.

138. Закон України „Про державний бюджет України на 2012 рік» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4282-17>.

139. Закон України „Про державний бюджет України на 2013 рік» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4915-88>.

140. Закон України „Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року” № 2982 від 18 жовтня 2005 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main>.

141. Заможне суспільство, конкурентна економіка, ефективна держава: програма економічного розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.president.gov.ua/docs/Programa.reform.1.pdf.

142. Збарський В. Державна підтримка сільського господарства / В. Збарський, В. Горьовий // Бухгалтерія в сільському господарстві: всеукр. щоміс. наук.-практ. журнал. — 2010. — № 6. — С. 27—31.

143. Зінчук Т. Аграрна політика країн Центральної Європи у контексті інтеграції до ЄС: реалії та перспективи для

України / Т. Зінчук //Економіка України. – 2006. – №4. – С. 74 – 88.

144. Ібатуллін І. І. Годівля сільськогосподарських тварин /І.І. Ібатуллін. – Вінниця: Нова Книга. – 2007. – 612 с.

145. Ільчук М. М. Економічна ефективність функціонування молокопродуктового підкомплексу регіону /М.М. Ільчук, В.І. Радько // Аграрна освіта і наука. – 2007. – Т. 8. – № 1 – 2. – С. 84 – 90.

146. Інформаційна політика України: європейський контекст / [Губерський Л.В., Каменський Є.Є., Макаренко Є.А. та ін.] – К.: Либідь, 2007. – 358 с.

147. Информационные модели функциональных систем / [под ред. К.В. Судакова, А.А. Гусакова]. — М.: Фонд «Новое тысячелетие», 2004. — С. 7–114.

148. Інфраструктура товарного ринку: навчальний посібник / [під ред. д-ра екон. наук, проф. І. В. Сороки]. – К.: НМЦВО МОІН України, НВФ «Студцентр», 2002. – 608 с.

149. Історія українського селянства / [відповід. ред. Смолій В.А.]. – Т.2. – К.: Наукова думка, 2006. – 652 с.

150. Исхаков А. Т. Практическое применение системы целевой себестоимости («таргет-костинг») и «кайзен-костинг» в сельском хозяйстве [Электронный ресурс]/ А. Т. Исхаков// Электронная версия журнала «Вестник КГФЭИ» Казань. — 2009. — № 1(14). - Режим доступа: <http://vestnik.ksfei.ru>

151. Калашников А.П. Нормы и рационы кормления сельскохозяйственных животных. Справочное пособие / А.П. Калашников, Н.И. Клейманов. – М.: Агропромиздат. – 1985. – 350 с.

152. Канінський П.К. Молочне скотарство Полісся: стан і перспективи розвитку: монографія / П.К Канінський, П.В. Шваб. – К.: ННЦ "ІАЕ", 2009. –236 с.
153. Капітанець Ю. О. Особливості державного регулювання аграрної економіки в умовах ринкових відносин / Ю. О. Капітанець // Інноваційна економіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2010_4/169.pdf
154. Капітанець Ю. О. Особливості державного регулювання аграрної економіки в умовах ринкових відносин / Ю. О. Капітанець // Інноваційна економіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2010_4/169.pdf
155. Карпенко Г. Эффективность поддержки АПК через меры «зеленой корзины» / Г. Карпенко // АПК: экономика, управление. – 2011. – № 1. – С. 54–59.
156. Катков Ю. Н. «Таргет-костинг» и «кайзен-костинг» в оптимизации затрат и калькулировании себестоимости продукции АПК [электронный ресурс]/ Ю. Н. Катков, С. В. Никитина // «Бухучет в сельском хозяйстве». — 2011. — № 8. — Режим доступа: <http://financier.consultant.ru/pbi/list/2011/1007.html>
157. Кириленко І.Г. Трансформація соціально-економічних перетворень у сільському господарстві України: проблеми, перспективи / І.Г. Кириленко. – К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2010. – С. 397-408.
158. Кирилюк Є. М. Трансформація структури економічних відносин на аграрному ринку України [Електронний ресурс] / Є.М. Кирилюк, А.М. Прощаликіна // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» –

- Режим доступу:
<http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1323>
159. Ключові питання ринку яловичини та шляхи їх вирішення. Результати досліджень [Електронний ресурс] – Режим доступу:
http://www.google.com.ua/#hl=ru&gs_nf=1&cp=69&gs_id=b&xhr=t&q
160. Козаченко Л. Ефективна модель оподаткування збалансує ефективність всіх форм господарювання [Електронний ресурс] / Л.Козаченко. – Режим доступу:
http://ppa.gov.ua/press_center/economic_news/33615/.
161. Кобута І. В. Політика державної підтримки сільського господарства країн-членів СОТ / І. В. Кобута // Економіка АПК. — 2009. — № 12. — С. 132—136.
162. Кобута І. Політика деяких країн у ціноутворенні на сільськогосподарську продукцію / І. Кобута, Н. Сеперович // Пропозиція. – 2000. – № 10. – С. 110-111
163. Коваленко Н. Я. Экономика сельского хозяйства с основами аграрных рынков / Н. Я. Коваленко. – М.: Тандем, 1998. – 448 с.
164. Коваленко Ю. С. Концептуальні засади та ескізний аванпроект Закону України “Про організацію та управління аграрним ринком”/ Ю. С. Коваленко. – К. : ННЦ ІАЕ, 2006. – 61 с.
165. Коваленко Ю. С. Сільськогосподарське підприємство в ринковому середовищі/ Ю. С. Коваленко. – К.: ІАЕ УААН, 2000. – 204 с.
166. Кого из аграриев поддержит в 2012 году правительство [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://delo.ua/business/kogo-iz-agrariiev-podderzhit-v-2012-godu-pravitelstvo-173971/>.

167. Козак Л. В. Регулятивні заходи підтримки вітчизняних сільськогосподарських виробників / Л. В. Козак // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 14-18.

168. Козаченко Ю. С. Управління затратами підприємства: монографія/ Г. В. Козаченко, Ю. С. Погорєлов, Л. Ю. Хлап'юнов, Г. А. Макухін. – К.: Лібра, 2007. – 320 с.

169. Козир В. С. Інтенсифікація виробництва яловичини в Степу України / В. С. Козир. – Д.: Промінь, 1989. – 152 с.

170. Колесова Л. М'ясо говядини в отрубях / Л. Колесова // Мясной бизнес. – 2008. – № 1. – С. 102-103.

171. Коломойцев В. Е. Універсальний словник економічних термінів / В.Е. Коломойцев. – К.: Молодь, 2000. – 383 с.

172. Концепція загальнодержавної цільової програми селекції у тваринництві на період до 2020 р. // Міністерство аграрної політики – 25 січня 2010 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/page/?9476>

173. Копитець Н. Г. Функціонування системи збуту продукції скотарства: теоретико-практичний аспект: монографія / Н. Г. Копитець. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 210 с.

174. Концепція розвитку м'ясного скотарства в Україні на період до 2010 р./ [Ю.Ф.Мельник, М.В. Зубець, В.П.Буркат та ін.] //Міністерство агропромислового комплексу України. – К. - 1999. – 66с.

175. Концепція комплексної програми аграрного та сільського розвитку України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.agrichamber.org.ua>

176. Концептуальні напрями стратегії розвитку агропромислового комплексу та сільських територій України на період до 2020 року / [наук. ред. П.Т.Саблук]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 50 с.
177. Концепція програми розвитку фермерства в Україні на 2005 – 2015 роки [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.coop.in.ua>
178. Концепція комплексної програми аграрного та сільського розвитку України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.agrichamber.org.ua>
179. Копитець Н.Г. Функціонування системи збуту продукції скотарства: теоретико-практичний аспект / Копитець Н.Г. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 210 с.
180. Копитець Н.Г. Функціонування системи збуту продукції скотарства: теорет.-практ. аспект: монографія / Н.Г. Копитець. – К.: Ін-т аграр. економіки, 2007. – 210 с.
181. Корнейчук Б.В. Институциональная экономика: учебное пособие /Б.В. Корнейчук – М.: Гайдарики, 2007. – 255 с.
182. Корецький М. Х. Державне регулювання розвитку аграрної сфери економіки України: монографія / М. Х. Корецький. – К.: Вид-во УАДУ, 2002. – 260 с.
183. Кормова база комплексів по виробництву молока і яловичини / [за ред. І. П. Проскура]. – К.: УРОЖАЙ, 1980. – 190 с.
184. Корнієнко Л. І. Якість м'яса молодняка великої рогатої худоби різних генотипів / Л. І. Корнієнко // Вісник аграрної науки. – 2002. – № 12. – С. 62-63.
185. Костенко В.І. Технологія виробництва молока і яловичини / [В. І. Костенко, Й. З. Сірацький, Ю. Д. Рубан та ін.]. – К.: Аграрна освіта. – 2010. – 530 с.

186. Костенко О. М. Формування прибутку в організаційно–правових формах господарювання / О. М. Костенко // Економіка АПК. – 2008. – № 2. – С. 74-76.
187. Костенко В. Основи балансу в споживанні кормів / В.Костенко // Агробізнес сьогодні. 2014 - №20 (жовтень). – С.20-24.
188. Костенко В.І та ін. Технологія виробництва молока та яловичини / В.І. Костенко – К.: Аграрна освіта. – 2010. – С. 3–8.
189. Котько Н.М. Роль інституційного середовища у формуванні галузевої структури АПК /Н.М. Котько // Інноваційна економіка. – 2009. - №3. – С.11-12.
190. Кравченко Н.А. Породи м'ясного скота / Н.А.Кравченко. – К.: Вища школа, 1979. – 288 с.
191. Красс М.С. Математика для экономических специальностей: Учебник / М.С. Красс. – М.: Дело, 2002. – 704с.
192. Крупський В.С. Можливості державної фінансової підтримки сільського господарства в Україні під час економічної кризи / В.С. Крупський // Науковий вісник НЛТУ України. - 2009. - Вип. 19.11. - С. 184-188.
193. Крупнейшие компании Украины – М'ясо-молочная отрасль [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rtp.com.ua/4business/11/1754.html>.
194. Латинін М. А. Теоретичні підходи щодо визначення механізму державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки України [Електронний ресурс] / М. А. Латинін– Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej2/txts/galuz/05imaseu.pdf>.
195. Латинін М. А. Теоретичні підходи щодо визначення механізму державного регулювання розвитку

аграрного сектора економіки України [Електронний ресурс]//Державне управління: теорія та практика – 2005. – №2.

– Режим доступу:
<http://www.academy.gov.ua/ej/ej2/txts/galuz/05lmaseu.pdf>

196. Лозинська І.В. Аналіз впливу рівня годівлі на продуктивність молочного стада в сільськогосподарських підприємствах сумської області / І.В. Лозинська // Молодий вчений. - №11. – 2014. – (в друці)

197. Лозинська І.В. Аналіз стану виробництва та перспективи розвитку галузі м'ясо-молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах/ І.В. Лозинська // Кримський економічний вісник. - №2. – 2014. – С.78-86

198. Лозинська І.В. Впровадження індустріальної моделі розвитку скотарства в сільськогосподарських підприємствах [Електронний ресурс] / І.В. Лозинська // Ефективна економіка. - №11. – 2014. – Режим доступу:
<http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3505>

199. Лозинська І.В. Державна підтримка виробництва продукції тваринництва в умовах членства України в СОТ: стан та перспективи розвитку / І.В. Лозинська // Збірник наукових праць Таврійського державного Агротехнологічного унів-ту. – №1(21). – 2013. -Том 3. – С.149-159.

200. Лозинська І.В. Основні шляхи та механізми подолання економіко-правових проблем у галузі м'ясо-молочного скотарства / І.В. Лозинська // Економічний часопис XXI - №9-10(2). – 2014 – С.52-55.

201. Лозинская И.В. Основные подходы к трактовке понятия инфраструктуры в отрасли скотоводства / И.В. Лозинская // Молодой ученый (Россия). - №11. – 2014. – С.87-92.

202. Лозинська І.В. Порівняльна характеристика економічної ефективності методів утримання ВРХ в сільськогосподарських підприємствах / І.В. Лозинська // Вісник Херсонського державного університету. - №4. – 2014. – С.88-94.
203. Лозинська І.В. Сучасні підходи до формування конкурентоспроможності продукції в галузі м'ясо-молочного скотарства / І.В. Лозинська // Бізнес-Інформ. – 2014. - №4. – С.29-37.
204. Лозинська І.В. Технологічні особливості ефективного виробництва м'ясо-молочної продукції за рахунок впровадження інтенсивних технологій / І.В. Лозинська // Інноваційна економіка. - №12 (грудень). – 2014. – С.144-15
205. Ломкова Е.Н. Экономико-математические модели управления производством (теоретические аспекты) / Е.Н. Ломкова, А.А. Эпов. - М.: РПК «Политехник», 2005. - 67с.
206. Ляліна Н.С. Механізм підвищення прибутковості виробництва продукції скотарства в сільськогосподарських підприємствах: автореф. дис... канд. екон. наук / Н.С. Ляліна // Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В.Докучаєва. – Х., 2009. – 20 с.
207. Лупенко Ю.О. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності / Ю.О. Лупенко, М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2013. - №7. – 70-83.
208. Мадісон В. Проблеми українського скотарства: погляд зсередини і ззовні / В. Мадісон // Пропозиція. – 2007. – № 4. – С. 134-136.
209. Майстро С.В. Напрями державної підтримки аграрного сектора та її вплив на конкурентоспроможність продукції на світовому ринку [Електронний ресурс] / С.В.

Майстро. - Режим доступу:
<http://www.academy.gov.ua/ej/ej2/txts/galuz/05msvpsr.pdf>.

210. Мазуренко О. В. Продовольча безпека та поточна ситуація з позиції виробництва та споживання м'яса / О. В. Мазуренко // Вісник Уманського національного університету садівництва. – 2008. – Вип. 70 (ч. 2. – Економіка). – С. 105-111.

211. Мазуренко О. В. Тенденції розвитку тваринництва України / О. В. Мазуренко // Економіка АПК. – 2011. – № 8. – С. 16–21.

212. Мазуренко О.В. Шляхи підвищення ефективності виробництва тваринницької продукції / О.В. Мазуренко, Г.В. Ковальова // Економіка АПК. – 2011. – № 5. – С. 41-46.

213. Макаренко А. П. Аграрна політика в умовах розвитку ринкових відносин / А. П. Макаренко // Економіка і держава. – 2006. – № 4. – С. 39-41.

214. Малиновський А.С. Системне відродження сільських територій в регіоні радіаційного забруднення: монографія / А.С. Малиновський. – К.: ННЦ ІАЕ. – 2007. – 604 с.

215. Малік М. Й. Інтеграція – як фактор підвищення ефективності реформованих сільськогосподарських підприємств / М. Й. Малік, М. К. Орлатий, П. М. Федієнко. – К.: ІАЕ УААН, 2000. – 40 с.

216. Мандибура В.О. Інституційна архітектоніка власності та закономірності її функціонування / В.О. Мандибура // Інституційна архітектоніка та механізми економічного розвитку: Матеріали наукового симпозиуму. – Х.: ХНУ, 2005. – С.110-116.

217. Мандибура В.О. Інституційна архітектоніка власності та закономірності її функціонування / В.О. Мандибура

// Інституційна архітектоніка та механізми економічного розвитку: Матеріали наукового симпозиуму. – Х.: ХНУ, 2005. – С.110-116.

218. Маслак О. Тваринництву необхідна державна підтримка / О. Маслак // Пропозиція. – 2011. – № 11. – С. 48-51.

219. Маслак О. Скотарство України: реалії сьогодення / О. Маслак // Агробізнессьогодні. – 2012. – №3 (226).

220. Матеріали до проекту аграрного кодексу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.kiev.ua/page/11138>.

221. Мацібора В. І. Економіка сільського господарства: підручник / В. І. Мацібора – К.: Вища школа, 1994. – 415 с.

222. Мельник С. І. Соціально-економічні проблеми відтворення та ефективного використання ресурсного потенціалу села / С. І. Мельник – К.: ННЦ ІАЕ, 2004. – 428 с.

223. Мельник Л. Ю. Аграрний сектор економіки в аспекті його матеріально-технічної та технологічної оснащеності / Л.Ю. Мельник // Агросвіт. – 2009. – № 2. – С. 2–8.

224. Мельник Л.Ю. Сутність аграрних домогосподарств та їх основні економічні характеристики / Л.Ю. Мельник, П.М. Макаренко // Економіка АПК, 2007, №3. – С. 3-10

225. Месель-Веселяк В.Я. Розвиток м'ясопродуктового підкомплексу України / В.Я. Месель-Веселяк, О.В. Мазуренко – К.: ННЦ ІАЕ, 2004. – 198 с.

226. Месель-Веселяк В. Я. Розвиток форм господарювання в аграрному секторі України (результати,

проблеми) / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2006. – № 12. – С. 34 – 41.

227. Мизюн В. Управление производственными системами и процессами / В. Мизюн. – СНЦ РАН, 2007. – 72 с.

228. Мизюн В. А. Экономическая кибернетика. Экономика региона: социальный и производственный аспект / В.А Мизюн, Е.М. Шевлякова // Сборник трудов Международной научно-практической конференции. Тольятти: ТГУ, 2006. — С. 183 — 196 .

229. Микитюк Д. М'ясне скотарство: рентабельне й без інвестицій / Д. Микитюк, А. Білак, М. Геймор // Пропозиція. – 2009. – № 12. – С. 52-54.

230. Микитюк Д. Скотарство – це вигідно / Д. Микитюк, С. Халамай, М. Геймор // Пропозиція. – 2008. – № 6. – С. 35-37.

231. Микитюк Д. Спеціалізація – м'ясне скотарство / Д. Микитюк, О. Крига, М. Геймор // Пропозиція. – 2007. – № 7. – С. 34-36.

232. Микитюк Д. Спеціалізоване м'ясне скотарство – це вигідно / Д. Микитюк, О. Белозерський, М. Геймор // Пропозиція. – 2007. – № 1. – С. 124-127.

233. Микони С.В. Многокритериальный выбор на конечном множестве альтернатив: Учебное пособие / С.В. Микони. — СПб.: Лань, 2009. — 272 с.

234. Мильнер Б.З. Теория организации / Б.З. Мильнер. — М.: ИНФРА-М, 2008. — 797 с.

235. Милько І. П. Теоретичні основи формування міжгалузевих зв'язків у рекреаційному комплексі / І. П. Милько // Економічні науки. Серія «Економічна теорія та економічна

історія». Збірник наукових праць. ЛНТУ. – 2009. - Випуск 6 (23). – Ч.2. – С.44-49.

236. Минагрополитики ужесточает требования к молоку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://donmilk.com.ua/content/view/3/2/lang,ru/>.

237. Місюк М. В. Про державне регулювання розвитку галузі скотарства / М. В. Місюк // Економіка АПК. – 2009. – № 4. – С. 112-116.

238. Могильний О. М. Регулювання аграрної сфери: монографія / О. М. Могильний – Ужгород: ІВА – 2005. – С. 49-50.

239. Молдован Л.В. Організація сільськогосподарського ринку // Науковий вісник Національного аграрного університету / [Д.О. Мельничук (відп. ред.) та ін.]. – К. – 2006. – Вип. 97. – С.35-41

240. Моніторинг стану галузі тваринництва та ринків м'ясо-молочної продукції за 2011 рік в цифрах, графіках, діаграмах / [І. М. Демчак, О. В. Сень, Д. М. Микитюк, Л. М. Сатир, В. М. Голик, О. Л. Чижевський, Л. В. Шапаренко, Г. В. Трофімова, В.Г. Борисенко, Н. І. Цулая]. – К.: НДІ “Укראгропромпродуктивність”, 2012. – 130 с.

241. Мостенська Т. Л. Особливості формування попиту і пропозиції на ринку харчових продуктів / Т. Л. Мостенська // Економіка України. – 2003. – № 2. – С. 113-120.

242. Мыльник В.В. Исследование систем управления / В.В. Мыльник, Б.П. Титаренко, В.А. Волочиенко. - М.: Академический проект, 2006. - 352 с.

243. Музика П. Ринок молока і молочних продуктів у Львівській області / П. Музика, А. Доманський, Г. Черевко, І. Гавука// Аграрна економіка. – 2010. – № 1-2. – Т. 3. – С. 16.

244. Надворняк Я. М. Аналіз беззбитковості у рентабельному виробництві яловичини / Я. М. Надворняк // Економіка АПК. – 2010. – № 9. – С. 37-39.

245. Накай О. А. Сучасний стан та проблеми функціонування ринку м'яса в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpn/2012_8/36SSP.pdf.

246. Національний проект – Відроджене скотарство: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.uaan.gov.ua/files/skotar.pdf.

247. Наявність холдингів в Україні, основні види діяльності та територіальна охопленість [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://latifundist.com/rating/top100#81>

248. Немчук В.П. Стан та тенденції розвитку корпоративних форм організації агропромислового виробництва і заходи з підвищення її соціальності спрямованості / В.П. Немчук // Управління комплексним розвитком агропромислового виробництва і сільських територійю – К: ННЦ «ІАЕ», 2011. – 42с.

249. Нікітченко С.О. Державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників в умовах економічної кризи / С. О. Нікітченко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. - 2009. — Вип. 142. Ч. 2. - С. 78—81.

250. Новожилов В. В. Проблемы измерения затрат и результатов при оптимальном планировании / В. В. Новожилов. – М.: Наука, 1972. – 434 с.

251. Новоселова С. А. Организация управленческого учета на сельскохозяйственном предприятии / С. А. Новоселова,

С. А. Склярова, Т. В. Леденева // Бухгалтерский учет, аудит и налоги: основы, теория и практика. - 2006. - №3. – С.144-145.

252. Норми годівлі, раціони і поживність кормів для різних видів сільськогосподарських тварин: довідник / [Г.В. Проваторов, В.І. Ладика, Л.В. Бондарчук]; за заг. ред. Проваторова В. О. – Суми: Університетська книга, 2009. – 489 с.

253. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт, І. Даглас; пер. з англ. І. Дзюб. - К.: Основи, 2000. – 198 с.

254. Одінец О.М. Управління диверсифікацією аграрного виробництва на основі економіко-математичного моделювання / М.О. Одінец // Бізнес-інформ. - 2014. - № 7. – С.55-61.

255. Окопний О.М. Відродження тваринництва в Україні та напрями його розвитку / О.М. Окопний // Економіка АПК. – 2003. – №5.– С. 8–14.

256. Олійник Т. І. Державна підтримка аграрного сектору економіки України / Т. І. Олійник // Економіка АПК. — 2009. — № 7. — С. 80—85.

257. Оляднічук Н.В. Інтенсифікація галузей тваринництва у сільськогосподарських підприємствах. Монографія / Н.В. Оляднічук, В.С Уланчук. – Умань: Вид. "Сочінський", 2010.

258. Оляднічук Н. В. Ефективність інноваційних технологій при виробництві яловичини / Н. В. Оляднічук // Економіка АПК. – 2008. – № 3. – С. 55-60.

259. Ольсевич Ю. Институционализм – новая панацея для России? / Ольсевич Ю. // Вопросы экономики. – 1999. – №6. – С. 35-39.

260. Онисько С. М. Ефективність АПК в умовах перехідної економіки / С. М. Онисько. – Львів: Укр. технології, 2001. – 388 с.
261. Оптові продовольчі ринки в Україні: процес пішов [Електронний ресурс] // Пропозиція - 2011. - №11 - Режим доступу: <http://www.propozitsiya.com/?page=149&itemid=3740&number=127>
262. Орешин В. П. Государственное регулирование национальной экономики / В. П. Орешин. – М.: Изд-во МГУ им. Ломоносова, 1999. – 272 с.
263. Основи сільськогосподарської обслуговуючої кооперації / В.В. Зіновчук, Л.В. Молдаван, Б.В. Моссаковський. – К.: Вища освіта, 2001. – 464 с.
264. Основні напрями створення та функціонування оптових продовольчих ринків: Постанова Кабінету Міністрів України від 9 червня 1999 р. № 997 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
265. Осташко Т.О. Переваги і ризики від вступу України до СОТ для сільського господарства та сільського населення України: аналітичні оцінки / Т.О. Осташко// Ефективне тваринництво. – 2007. – № 1. – С. 8-12.
266. Осташко Т. О. Ринкова трансформація аграрного сектора / Т.О. Осташко. – К.: Фенікс, 2004. – 280 с.
267. Оцінка техніко-економічного стану об'єктів інфраструктури та виробничих фондів України: монографія / [Данилишин Б. М., Хвесик М. А., Корецький М. Х., Дацій О. І.]. – Донецьк: ТОВ “Юго-Восток, Лтд”, 2008. – 375 с.
268. Павельциг Г. Интеграция – дифференциация – прогресс / Г. Павельциг // Интегративные тенденции в

современном мире и социальный прогресс / под ред. М. А. Розанова. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – С. 28–33.

269. Панчук Т.В. Модельні варіанти умов виробництва у тваринництві / Т.В. Панчук // Актуал. пробл. економіки. – 2008. – N 12. – С. 66–71.

270. Пархоμεць, М. Обґрунтування параметрів ефективного відтворення молочного стада в господарствах західного регіону України / М. Пархоμεць // Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України : зб. наук. праць каф. управління трудовими ресурсами і розміщення продуктивних сил Терноп. акад. нар. госп-ва. – Тернопіль : Економічна думка, 2000. – Вип. 4. – С. 38-41

271. Пархоμεць, М. Стан та перспективи економічного розвитку регіонального молокопродуктового підкомплексу / Микола Пархоμεць, Людмила Уніят // Вісник Тернопільського державного економічного університету.– 2006.– № 1.– С. 153-162.

272. Пархоμεць, М. Основні аспекти підвищення якості молочної сировини згідно вимог нового стандарту та СОТ / Микола Пархоμεць, Любов Дудар // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені В. Гнатюка.– 2004.– № 17.– С.173-177.

273. Пархоμεць, М. Оптимізація виробничої структури фермерських господарств молочного типу для західних областей України / Микола Пархоμεць // Вісник Тернопільської академії народного господарства.– Тернопіль, 2002.– Вип. 6.– С.57-62.

274. Пархоμεць, М. Аналіз ефективності та фінансової стійкості аграрних підприємств тернопільської області [Електронний ресурс] / М. К. Пархоμεць, Л. І. Дудар.

275. Пархоμεць, М. К. Аналіз сучасного стану розвитку м'ясного скотарства в Україні / М. К. Пархоμεць, П. Р. Пуцентейло // Інноваційна економіка. - 2009. - № 3. - С. 62-67.

276. Петренко Р. О. Економічна ефективність виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах Харківської області / Р.О. Петренко// Вісник ХНАУ. – 2009. – № 9.

277. Петренко Р.О. Основні напрями підвищення ефективності виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Р.О. Петренко; Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. – Х., 2010. – 20 с.

278. Петров В. М. Методичні підходи до формування собівартості сільськогосподарської продукції та її вплив на ефективність виробництва / В. М. Петров, А. В. Токар // Економіка АПК. – 2008. – № 10. – С. 55-60.

279. Письменный Д. Т. «Конспект лекцій по высшей математике: полный курс /Д.Т. Письменный. – М.: Айрис – Пресс, 2009. - 608с.

280. Питання нарахування податку на додану вартість, що сплачується до державного бюджету переробними підприємствами за реалізовані ними молоко, молочну сировину та молочні продукти, м'ясо і м'ясопродукти, іншу продукцію переробки тварин, закуплених у живій вазі, а також виплати і використання коштів, що надійшли від його сплати, Постанова КМУ від 2 березня 2011 р. № 246 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dpa.dn.ua/s/125/2147>.

281. Пістун М.Д. Географія агропромислових комплексів: Навчальний посібник / М.Д. Пістун, В.О. Гуцал, Н.І. Проводар. – К.: Либідь, 1997. – 200с.

282. Піча В. М. Соціологія: підручник / В. М. Піча. – Львів. : Магнолія Плюс, 2004. – 277 с.
283. Поворозник В.О. Інституційні зміни в умовах трансформаційної економіки України /В.О. Поворозник. – К.: КНУ ім. Т.Шевченка, 2006. – 19 с.
284. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
285. Податковий кодекс України. — Суми: ТОВ «ВВП Нотіс». — 2011. — 268 с.
286. Поддерин И. Д. Научные и практические аспекты повышения эффективности современного предприятия: планирование, прогнозирование, управление: монография / И. Д. Поддерин. – Днепропетровск: ДГ ФЭИ, 2002. – 338 с.
286. Подгорбунских П. Е. Потенциал организационных форм аграрных хозяйств в повышении эффективности производства / П. Е. Подгорбунских, С. Г. Головина // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2007. – № 3. – С. 18–20.
287. Попов В. Інституціональна складова трансформаційних процесів в економіці / В. Попов, О. Прутська // Вісник київського національного торговельно-економічного університету. – 2003. – №1. – С.13-18.
288. Попова О.Л. Сталий розвиток агросфери України: політика і механізми / О.Л. Попова – К.: Ін-т екон. і прогнозування НАН України, 2009. – 352 с.
289. Порівняльний аналіз різних варіантів підтримки виробників молока із урахуванням досвіду інших країн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.agribusiness.kiev.ua

290. Постанова № 246 — постанова Кабінету Міністрів України від 02.03.2011 р. № 246 «Про затвердження Порядку використання сум податку на додану вартість, сплачених переробними підприємствами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/246-2011>

291. Постанова № 342 — постанова Кабінету Міністрів України від 23.04.2012 р. № 342 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 2 березня 2011 р. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/342-2012-п>

292. Постанова № 794 — постанова Кабінету Міністрів України від 11.08.2010 р. № 794 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення фінансової підтримки суб'єктів господарювання агропромислового комплексу через механізм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/794-2012-п>

293. Постанова № 900 — постанова Кабінету Міністрів України від 04.10.2010 р. № 900 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткового відшкодування суб'єктам господарювання вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів та підприємств з виробництва комбікормів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/900-2010-п>

294. Почукалін А. Є. Сучасний стан племінного поголів'я м'ясного скотарства України / А. Є. Почукалін // Вісник аграрної науки. – 2009. – № 8. – С. 79-81.

295. Практикум із годівлі сільськогосподарських тварин: навчальний. посібник / І. І. Ібатуллін, В. Д. Кононенко,

В. Д. Столюк [та ін.]; під. ред. І. І. Ібатулліна. – Аграрна освіта, 2009. – 328 с.

296. Практикум із спеціалізованого м'ясного скотарства: навчальний посібник / [А. М. Угнівенко, Т. Л. Антонюк, Л. А. Коропець та ін.]. – К.: Аграрна освіта, 2010. – 257 с.

297. Президент «розтрощив» невігласький «закон про молоко» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=43354.

298. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки розвитку підприємств агропромислового комплексу. Постанова Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2011 р. № 96. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/96-2011-%D0%BF>

299. Про затвердження переліку проектів із пріоритетних напрямів соціально-економічного та культурного розвитку (національні проекти). Постанова КМУ від 8 грудня 2010 р. № 1256 - <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1256-2010-%D0%BF>

300. Про внесення змін до Порядку використання сум податку на додану вартість, сплачених переробними підприємствами до спеціального фонду державного бюджету: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2012 р. № 986. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/986-2012-%D0%BF>

301. Про державну підтримку сільського господарства України: закон України від 24.06.2004 р. № 1877-IV // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 184. – 29 вересня

302. Про деякі заходи щодо поліпшення фінансового стану аграрного сектору економіки та розвитку тваринництва: Указ Президента України від 29 травня 2009 р. N 378 // Офіційний вісник України. – 2009. - № 15. - С. 55

303. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 2 березня 2011 р. № 246: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.04.2012 р. № 342. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/342-2012-%D0%BF>

304. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку тваринництва: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2011 р. № 282 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/282-2009-%D0%BF>

305. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для виконання програми селекції у тваринництві та птахівництві на підприємствах агропромислового комплексу: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 травня 2011 р. № 515 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-porjadku-vikoristannja-koshtiv-peredbatche-doc56105.html>

306. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення фінансової підтримки суб'єктів господарювання агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів: Постановою Кабінету Міністрів України від 11.08.2010 р., №749 // Урядовий Кур'єр. – 2010. – № 172. – 17 верес.

307. Про затвердження розмірів бюджетної тваринницької дотації на 2011 р.: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 березня 2011 р. № 182 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/182-2011-%D0%BF>

308. Про затвердження розмірів виплат для надання державної підтримки галузі тваринництва на 2011 р.: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 березня 2011 р. № 181 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/181-2011-%D0%BF>

309. Про затвердження Методики розрахунку інтегральних індексів економічного розвитку: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.06.98 року № 971 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://uazakon.com/documents/date.../pg_ibcnog/

310. Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку: Указ Президента України від 6 червня 2000 р. №767 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 23. – С. 931.

311. Про заходи щодо активізації роботи з розвитку тваринництва: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2008 р. № 729 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/729-2008-%D0%BF>

312. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 р.: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 1. – С. 17

313. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою: Закон України від 09.02.2012, № 4391-VI // Голос України. – 2012. – № 43. – 5 берез.

314. Про Розподіл видатків, передбачених Законом України “Про Державний бюджет України на 2011 р.” за КПКВК 2801540 “Державна підтримка галузі тваринництва” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-rozpodil-vidatkiv-peredbachenih-zakonom-ukrayini-pro-der-doc64862.html>

315. Проблеми ефективного функціонування АПК в умовах нових форм власності та господарювання: Т.2 / [за ред. П. Т. Саблука, В. Я. Амбросова. Г. Є. Мазнева]. – К.: ІАЕ, 2001. – 851 с.

316. Прогноз производства и потребления мяса в мире // Эффективное тваринництво. – 2010 – № 4(44). – С. 14-19.

317. Програма розвитку агропромислового комплексу Сумської області на період до 2015 року [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Сумської обласної ради. — Режим доступу: <http://www.oblrada.sumy.ua/dokumenty-oblrady/6-sklykannja/category/55-rishennja-6sesiji.html>.

318. Проект постанови Кабінету Міністрів України “Про затвердження Державної цільової програми розвитку тваринництва на період до 2015 р.” [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/page/?8944>

319. Промышленное производство говядины / [Под общ. ред. Д.Л.Левантина и В.Ноймана]. – М.: Колос, 1979. – 447 с.

320. Прядко В. В. Теоретико-методологічні аспекти ефективності сільськогосподарського виробництва / В. В. Прядко // Економіка АПК. – 2003. – № 10. – С. 69-77.

321. Пузыня Т. А. «Таргет-костинг и кайзен-костинг — инновационные концепции отечественного

бухгалтерского учета» / Т.А. Пузыня // Современные научные исследования и инновации. - 2012. - №3. - С.44-50.

322. Пустовіт Р. Інституціональна теорія та економічний розвиток: генезис і сучасність / Р. Пустовіт // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2003. – №2. – С.26-33.

323. Пуцентейло П. Р. Конкурентноспроможність м'ясного скотарства України: теорія і практика: монографія / П. Р. Пуцентейло. – Тернопіль: ВПЦ “Економічна думка ТНЕУ”, 2011. – 420 с.

324. Пуцентейло П.Р. Організаційно-економічний механізм забезпечення сталого розвитку галузі м'ясного скотарства / П.Р. Пуцентейло // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 3. – С. 80–85.

325. Пуцентейло П.Р. Перспективи розвитку виробничого потенціалу м'ясного скотарства України / П.Р. Пуцентейло // Сталий розвиток економіки: Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2011. – № 1. – С. 15.

326. Пуцентейло П. Р. Особливості сучасного розвитку м'ясопродуктового підкомплексу України / П. Р. Пуцентейло // Сталий розвиток економіки. – 2012. – № 5 (15). – С. 13-18.

327. Пуцентейло, П. Р. Поточні проблеми та стратегічні завдання галузі м'ясного скотарства України / П. Р. Пуцентейло // Інноваційна економіка. - 2010. - № 2. - С. 3-8.

328. Пчелянська Г.О. Роль ринкової інфраструктури в системі ціноутворення / Г.О. Пчелянська // Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць. – Випуск 230: В 3 т. – Т II. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2007. – С. 342-349.

329. Радько В. І. Організаційно-економічні умови ефективного виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами" / В.І. Радько. – Київ, 2008. – 26 с.

330. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Райзберг Б. А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. – М. : Издательский дом "Инфра-М", 2005. - 478 с.

331. Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами за 2009 р. Статистичний бюлетень / [відп. за вип. О. М. Прокопенко] – Київ: Державна служба статистики України, 2010. – 110 с.

332. Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами за 2011 р. Статистичний бюлетень / [відп. за вип. О. М. Прокопенко] – Київ: Державна служба статистики України, 2012. – 110 с.

333. Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами за 2010 р. Статистичний бюлетень. / [відп. за вип. О. М. Прокопенко] – Київ: Державний комітет статистики України. – Київ. – 2011. – 113 с.

334. Редченко К. «Маленькими шагами к большому успеху: «Кайзен-костинг» [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.management.com.ua/finance/fin036.html>

335. Ринок м'яса і м'ясних продуктів України // Мясное дело. – 2011. – № 2. – С. 18-27.

336. Ринок м'яса і м'ясних продуктів України // Мясное дело. – 2012. – № 1-2. – С. 12-21.

337. Рибчук А. В. Глобальна виробнича інфраструктура як результат розширення інтернаціоналізації

господарського життя / А.В. Рибчук// Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 6(60). – С. 92–96.

338. Рынок молока и молочных продуктов Украины // Молочное дело. – 2010.– № 2.– С. 19 – 27.

339. Рынок мяса и мясных продуктов Украины: состояние на 1 января 2011 г. // Мясное дело. – 2011. – № 2. – С. 18-27.

340. Роль агрохолдингів у соціально-економічному розвитку сільських територій [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ir.kneu.edu.ua:8080/.../2010/.../Suderkin.pdf>.

341. Руснак П. П. Економіка сільського господарства / П. П. Руснак, В. В. Жебка, М. М. Рудий, А. А. Чалий – К.: Урожай, 1998. – 320 с.

342. Саблук П. Т. Економічний механізм АПК у ринковій системі господарюванн/ П. Т. Саблук// Економіка АПК. – 2007. – № 2. – С. 3-10.

343. Саблук П. Т. Основні напрямки високоефективного агропромислового виробництва в Україні / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2002. - № 7. - С. 3-15.

344. Саблук П. Т. Ціноутворення в період ринкового реформування АПК: монографія / П. Т. Саблук. – К.: ННЦ ІАЕ, 2006. – 440 с.

345. Саблук П. Т. Проблеми забезпечення дохідності

агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2008. – № 4. – С. 19–37

347. Саблук П.Т. Розвиток інституцій удосконалення механізму реформування аграрного сектора економіки // П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2010. – № 10. – С. 3–10.

348. Сава А.П., Довгань О.М. Перспективи вирощування ВРХ у 2013 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agroprod.biz/2014/01/09/rspektyvy-vyroschuvannya-vrh-u-2013-rotsi/>
349. Савин С. В. Оценка эффективности организационной реструктуризации сельскохозяйственного предприятия / С. В. Савин // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2007. – № 11. – С. 32-34.
350. Савченко В. Ф. Національна економіка: підручник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mobile.pidruchniki.ws/1471122138012/ekonomika/infrastruktura_gospodarskogo_kompleksu_natsionalnoyi_ekonomiki/article?art_id=246831725&cat_id=244277212
351. Савощенко А. С. Инфраструктура товарного рынка: навчальний посібник / А. С. Савощенко. – К.: КНЕУ, 2005. – 336 с.
352. Сагдиев М. Корпоративный менеджмент / М. Сагдиев // АПК: экономика, управление. – 2004. – № 12. – С. 20–27.
353. Садовник О.В. Галузеві напрями діяльності агрохолдингів України: сучасний стан та тенденції розвитку / О. В. Садовник // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць : спец. вип. Аграрна економічна освіта в розбудові конкурентоспроможного сільського господарства України. — К.: КНЕУ, 2009. — С. 512—519.
354. Сарайкин В. А. Имитационное моделирование перспектив и возможностей развития мясного скотоводства / В. А. Сарайкин // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2009. – № 7. – С. 40-44.

355. Сахацький М.П. Проблеми відродження сільського господарства: монографія / М.П. Сахацький. – К.: ІАЕ УААН. –2000. – 304 с.
356. Сборник задач по высшей математике для экономистов: учебное пособие/ [Под ред. В.И. Ермакова]. - М.: ИНФРА-М, 2005. – 575с.
357. Святківська Є. Куди зникає ВРХ? / Є. Святківська // М'ясний бізнес. – 2012. – № 2. – С. 72-75.
358. Селезнев В. Основы рыночной экономики. / В. Селезнев. – К.: А.С.К., 2002. – 656 с.
359. Семенишена Н.В. Інституційні сфери обліку бюджетного фінансування сільського господарства / Н.В. Семенишена, О.Д. Радченко // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://ir.kneu.kiev.ua:8080/bitstream/2010/1205/1/Semenyshena.pdf>.
360. Сільське господарство Сумщини. Статистичний збірник. / [за ред. С. О. Матковського] – Суми: Головне управління статистики у Сумській області, 2012. – 173 с.
361. Сільське господарство України 2011. Статистичний збірник. / [за ред. Ю. М. Остапчука]. – Київ: ДП “Інформаційно-аналітичне агентство”. – 2012. – 369 с.
362. Скотарство. Сучасний стан та перспективи розвитку в Україні [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://agroua.net/animals/catalog/ag-1/a-3/info/aig-75/>
363. Скрипник М. І. Затрати і витрати: проблема трактування понять / М. І. Скрипник: Міжнар. зб. наук. праць. – Вип. 1 (13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>
364. Скрипник Н. Інституціональні аспекти формування та регулювання агропромислового виробництва /

Н.Скрипник, А.Сердюк //Інституціональний вектор економічного розвитку. Вип. 2 (1) – 2009. – С.129-136.

365. Славов В. Яловичина стає дедалі дефіцитнішою / В. Славов // Пропозиція. – 2008. – № 9. – С. 124-127.

366. Смирнова Н. «Таргет-костинг дозволяє управляти себестоимостью» [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://www.buhgalteria.ru/page/2879>.

367. Соболев Д. А. Модель впливу окремих факторів на рентабельність виробництва яловичини в Україні / Д. А. Соболев // Економіка АПК. – 2008. – № 9. – С. 36-40.

368. Соболев Д. А. Заходи державної політики орієнтовані на підвищення ефективності виробництва тваринницької продукції в Україні / Д. А. Соболев // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – Миколаїв: Миколаївський ДАУ, 2006. – Вип. 2 (34). – С. 144-150.

369. Справочник економіста-аграрника / Н.П.Кононенко, Н.Я.Кушвид, П.Т.Саблук. – К.: Урожай, 1991. – 520 с.

370. Станько В. Ю. Деякі аспекти підтримки м'ясного скотарства / В.Ю. Станько // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: економічні науки. – 2012. – Вип. 6. – С. 203-206.

371. Станько В. Ю. Ефективність розвитку м'ясного скотарства у сільськогосподарських підприємствах Львівщини / В.Ю. Станько // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького: економічні науки. – 2012. –№ 2 (52), ч. 4. – С. 126-133.

372. Станько В. Ю. Європейські тенденції розвитку м'ясного скотарства / В.Ю. Станько // Збірник наукових праць

Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – Мелітополь: Мелітопольська типографія «Люкс», 2012. – № 2 (18), т. 1. – С. 361-368.

373. Станько В. Ю. Перспективи розвитку м'ясного скотарства в регіоні / В.Ю. Станько // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького: економічні науки. – 2012. – Т. 14, № 3 (53), ч. 4. – С. 108-113.

374. Станько В. Ю. Стан та перспективи розвитку м'ясного скотарства в особистих селянських господарствах Львівщини / В.Ю. Станько // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького: економічні науки. – 2012. – Т. 14, № 4 (54). – С. 493-498.

375. Станько В. Ю. Сучасні тенденції розвитку м'ясного скотарства / В.Ю. Станько // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького : економічні науки. – 2012. – Т. 14, № 1 (51), ч. 2. – С. 272-277.

376. Станько В. Ю. Шляхи підвищення ефективності державної підтримки підприємств м'ясного скотарства / Станько В. Ю. // Ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств : матеріали Міжнар. наук.-прак. інтернет-конф. / (22 травня 2012 р). – Львів, 2012. – С. 200-204.

377. Статистичний щорічник України за 2007 -2013 роки [Електронне видання] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

378. Стельмашук, А. М. Методичні основи аналізу кон'юнктури ринку в умовах становлення його інфраструктури / А. М. Стельмашук, О. О. Гуменюк // Інноваційна економіка. – 2007. – № 4. – С. 70 – 75.
379. Стельмашук, А. М. Інноваційно-інвестиційне забезпечення інтенсифікації агропромислового виробництва / А. М. Стельмашук // Інноваційна економіка. – 2008. – № 4. – С. 100-107.
380. Стельмашук, А. М. Аграрний сервіс : економіка, організація, ефективність [Текст] : навч. посіб. / А. М. Стельмашук. – Тернопіль : Економічна думка, 2003. – 373 с.
381. Стельмашук, А. М. Державне регулювання економіки [Текст] / А. М. Стельмашук. – Тернопіль : Астон, 2001. – 362 с.
382. Стельмашук, А. М. Економічна діагностика [Текст] : Навч. видання / А. М. Стельмашук. – Тернопіль : ТАНГ, 2006. – 230 с.
383. Стельмашук, А. М. Ризики в сучасному підприємстві [Текст] : навч. вид. / А. М. Стельмашук, П. Р. Пуцентейло. – Тернопіль : Економічна думка, 2003. – 185 с.
384. Розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації (на прикладі Тернопільської області) [Текст] : наук.-практ. рек. / М. К. Пархомець, А. М. Стельмашук, М. Г. Саєнко [та ін.] ; за ред. М. К. Пархомця. – Тернопіль : ТАЙП, 2010. – 78 с.
385. Стратегія розвитку м'ясного скотарства в Україні у контексті національної продовольчої безпеки / Укр. акад. аграр. наук, Ін-т розведення і генетики тварин; За ред. М.В. Зубця, І.В. Гузева. – К.: Аграрна наука, 2005. – 176 с.

386. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 р. / [за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. –182 с.
387. Стрекозов Н. И. Экономические основы устойчивой производственной системы в мясном скотоводстве / Н. И. Стрекозов, Г. П. Легошин, А. Н. Арилов // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2009. – № 8. – С. 17-20.
388. Сулима М. І. Економічна ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах / М. І. Сулима // Економіка АПК. – 2009. – № 2. – С. 88-94.
388. Сыроежин И.М. Совершенствование системы показателей эффективности и качества / И.М. Сыроежин. - М.: Экономика, 1980. 191 с.
390. Талавирия І. В. Цілісність міжгалузевих зв'язків у системі розвитку АПК / І. В. Талавирия // Економіка АПК. – 2003. – № 10. – С. 45–49.
391. Тарасов Н. Объединение сельскохозяйственных производственных кооперативов (кооперация или интеграция?) / Н. Тарасов, В. Володин // АПК: экономика, управление. – 2001. – № 4. – С. 57–64.
392. Тваринництво сьогодні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// www.propozitsia.com/?page=149&itemid=2182&number=68](http://www.propozitsia.com/?page=149&itemid=2182&number=68)
393. Тваринництво України. Статистичний збірник / [за ред. С. О. Власенко]. – Київ: Державна служба статистики України. – 2012. – 211 с.
394. Тваринництво України. Статистичний збірник / [за ред. С. О. Власенко]. – Київ: Державна служба статистики України. – 2011. – 202 с.
395. Теория систем и системный анализ в управлении организациями: Справочник: Учебное пособие / [Под ред. В.Н. Волковой и А.А. Емельянова]. - М.: Финансы и статистика, 2006. — 848 с.

396. Территориальная организация агропромышленных комплексов // [М.М. Паламарчук, А.М. Паламарчук, Р.А. Язынина и др.] – К.: Наукова думка, 1985. – 304 с.
397. Тимофеев І. М. Сутність і розвиток кооперації та інтеграції в АПК / І. М. Тимофеев // Вісник ХНАУ. – Харків, 2006. – № 9. – С. 266–270.
398. Типове положення про міжрегіональний та районний агроторговий дім // Картотека законодавства України. – 2007. - №6.
399. Ткач А. А. Інституціональні основи ринкової інфраструктури / А.А. Ткач - К., 2005. – 295 с.
400. Томашівський О.З. Розвиток регіонального ринку продукції скотарства: автореф. дис... канд. екон. наук / О.З. Томашівський; Львів. нац. аграр. ун-т. – Л., 2009. – 20 с.
401. Томілін О. О. Міжгалузеві зв'язки як центральна складова системи міжгалузевих відносин в АПК / О.О. Томілін. – Бізнес-інформ. – 2012. - №10 – С.18-22.
402. Тошина Н. Механізм стабілізації ринку молокопродукції України в умовах обмеженості ресурсів / Н.Тошина //Наука молода. – 2008.– № 4.– с.48 – 51.
403. Трещов М.М. Розвиток інфраструктури аграрного ринку в регуляторному середовищі держави як один з основних шляхів підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств / М.М. Трещов - Економічний простір. 2009.- №2. – С. 80
404. Трончук І. С. Вплив концентрації обмінної енергії та поживних речовин у сухій речовині раціонів на продуктивність дійних корів / І.С. Трончук, І.Ю. Бердник – Вісник Полтавської державної аграрної академії, 2006. – № 2. – С. 86–90.
405. Туржанський В. А. Формування регіонального ринку тваринницької продукції / В. А. Туржанський // Вісник Хмельницького національного університету: Економічні науки. – 2007. – № 6. – Т. 3. – С. 212-215

406. Угнівенко А. М. Спеціалізоване м'ясне скотарство: [навчальне видання] / А. М. Угнівенко, В. І. Костенко, Ю. І. Чернявський. – К. : Вища освіта, 2006. — 303 с.

407. Ульянченко О.В. Державна політика захисту і розвитку конкуренції в аграрному секторі як метод регулювання ринку/ О.В. Ульянченко //Економіка: проблеми теорії та практики: зб. Наук. Праць – Вип. 252: в 6 т. – Т.6. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. – С. 1467-1472.

408. Ульянченко О.В. Дослідження операцій в економіці: підручник / О.В. Ульянченко. – Суми: Довкілля, 2010. – 594 с.

409. Ульянченко О.В. Дотаційний механізм у системі конкурентоспроможного виробництва молока в Україні / О.В. Ульянченко // Економіка АПК. – 2011. –№9. – С.10-19.

410. Ульянченко О.В. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств та стратегічні аспекти її формування: монографія / О.В. Ульянченко, Л.А. Євчук, І.В. Гуторова– Х.: Віровець А.П. “Апостроф”, 2011. – 340 с.

411. Ульянченко О.В. Методические подходы к использованию экономико-математических моделей в управлении ресурсами сельскохозяйственных предприятий / О.В. Ульянченко // Сб. науч. трудов РУП «Институт почвоведения и агрохимии» НАН Беларуси. – Минск, 2012. - №2. – С. 188-196.

412. Ульянченко О.В. Применение стохастического предельного анализа для оптимизации размеров сельскохозяйственных предприятий / О.В. Ульянченко, А.А. Гуторов // Экономическое возрождение России. – 2012. - №4 (34). – С. 70-78.

413. Ульянченко О.В. Ресурсний потенціал аграрного сектора економіки України: управлінський аспект / О. В. Ульянченко. – Суми: Довкілля, 2009. – 383 с.

414. Ульянченко О.В. Сучасний стан та перспективи розвитку ефективної системи годівлі у тваринництві / О.В. Ульянченко, І.А. Іонов,

В.А. Марченко, В.В. Бовсуновський, К.В. Міненко // Ефективні корми та годівля. – 2013. - № 7 (71). – С. 9-14.

415. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції (практичний посібник) / [За ред. П.Т. Саблука]. – К.: ІАЕ, 2000. – 556с.

416. Формирование рынков сельскохозяйственной продукции. Методологические основы / [под ред. З. М. Ильиной]. – Минск : Ин-т экономики НАН Беларуси, 2006. – 396 с.

417. Хайне П. Экономический образ мышления. / П. Хайне; пер. с англ. - М.: Новости, 1997. – 704 с.

418. Хашковская О. А. Оценка экономической эффективности функционирования сельскохозяйственных предприятий в условиях социальной переориентации народнохозяйственных комплексов Беларуси / О. А. Хашковская // Економіка АПК. – 2004. – № 11. – С. 149-153.

419. Хорунжий М. Й. Організація агропромислового комплексу: Підручник / М.Й. Хорунжий. – К.: КНЕУ, 2001. – 382 с.

420. Царенко О.М. Екологізація свідомості спеціалістів як фактор підвищення ефективності виробництва в АПК / О.М. Царенко // Праці міжнародної конференції „Проблеми освіти в галузі економіки навколишнього середовища і екології”. – Дніпропетровськ, 1999. – С. 79-83

421. Центр біогазових технологій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://biogascenter.googlepages.com>

422. Цигилик І. І. Економіка й організація виробництва: навчальний посібник у схемах, формулах і таблицях / І.І. Цигилик, О.І. Мозіль, Н.В. Кірдякіна. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 176 с.

423. Ціни, витрати, прибутки агровиробництва та інфраструктури продовольчих ринків / [за ред. О. М. Шпичака]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2000. – 585 с.

424. Ціна молока: як перемогти «молочну мафію» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://holos.com.ua/2012/06/cina-moloka-molochna-mafia/>.

425. Ціноутворення та нормативні витрати в сільському господарстві (теорія, методологія, практика)/ [за ред. П. Т. Саблука, Ю. Ф. Мельника, М. В. Зубця, В. Я. Месель-Веселяка]. – Т. 2: Нормативна собівартість та ціни на сільськогосподарську продукцію. – К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – 650 с.

426. Червінська Л.П. Інноваційні аспекти та перспективи розвитку молочного скотарства / Л.П. Червінська, Ю.П. Козак // Проблеми науки. – 2009. – № 1. – С. 20–26.

427. Чернюк Л.Г. Виробнича інфраструктура АПК України: стан та перспективи розвитку / Л.Г. Чернюк, Л.С. Ананьєва //НАН України; Рада по вивченню продуктивних сил України. – К.; РВПС, 2000. – 101с.

428. Шайко Р. С. Напрями розвитку вирощування та відгодівлі великої рогатої худоби / Р. С. Шайко // Економіка АПК. – 2006. – № 8. – С. 56-60.

429. Шалаева Л. В. Современные системы управления затратами как важнейший инструмент стратегического управленческого учета [электронный ресурс] / Л. В. Шалаева // «Международный бухгалтерский учет». — 2012. -№ 21. - Режим доступа: <http://www.garant.ru>

430. Шарій С. Прогресивні технології у молочному скотарстві племінного заводу ПСП «Пісківське» / С.Шарій. - Тваринництво України. - 2006. - С.8-10

431. Шаріпов А.Ю. Інфраструктура народного господарства / А.Ю.Шаріпов. – М. - 2009. – 288 с.

432. Шевцов О.В. Перспективи та негативні наслідки вступу України до СОТ /О.В. Шевцов // Вісник Київського інституту бізнесу та технології. – 2008. – №1. – С. 80-85.

433. Шиян В.Й. Агрохолдинги в системі чинників сталого розвитку сільського господарства / В. Й. Шиян // Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки». — 2010. — № 8. — С. 34—46.

434. Шиян Н.І. Диференціація споживання молока і молочних продуктів у регіонах / Н.І. Шиян // Економіка АПК. – 2010. – № 10. – С. 11–17.
435. Шкільов О. В. Внутрішньогосподарські резерви підвищення ефективності виробництва молока / О.В. Шкільов // Економіка АПК. – 2007. – № 9. – 33 – 36 с.
436. Шпикуляк О. Г. Інституціональні аспекти аграрного ринку /О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2008. - № 5. - С. 114-118
437. Шувалов А.И. Некоторые аспекты оценки конкурентоспособности / А.И.Шувалов //Обновление продукции и конкурентоспособность. – М.: МДНТП, 2011. – С. 44–46.
438. Шуст О.А. Функціонування тваринництва України: сучасний стан та проблеми вирішення / О.А. Шуст // Економіка та управління АПК: Збірник наукових праць. – Біла Церква, 2011. – Вип. 5 (85). – С. 37–42.
439. Экономико-математические методы и прикладные модели: учебное пособие для вузов / В.В.Федосеев, А.Н. Гармаш и др.- М., 2001. – 330 с.
440. Юданов А.Ю. Конкуренция: теория и практика / А.Ю. Юданов. – М.: АКАЛИС, 1996. –272 с.
441. Юрчишин В. В. До проблем майбутнього вітчизняного села і селянства / В.В. Юрчишин// Вісник аграрної науки. – 2007. – № 3. – С. 61–64.
442. Яременко О.Л. Механізм інституційних змін / О.Л. Яременко // Економічна теорія. – 2006. – № 1. – С.3-12.
443. Brade W., Gutglegch M., Hansen E. Ordnungsdemahe Ringer Haltung. – Hannover. – 1999. – 103 p.
444. Caldell W.J., and Toombs M. Planning and Intensive Livestock Facilities: Canadian Approaches [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.waynecaldwell.ca/Publications/livestock_XCanada.pdf.
445. Commons R. John. Institutional Economics // American Economic Review. – 1931. – Vol. – 21. – P. 648-657.

446. European Commission [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/agriculture/agrista/2010/table_en/C5_3_3534s1.pdf.

447. Kunkel PL., Peterson J.A., Mitchell J.A. Agricultural Production Contracts. - Minnesota: University of Minnesota [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// distribution/businessmanagement/DF7302.html](http://distribution/businessmanagement/DF7302.html)

448. Living in a World of Decreasing Resources & Increasing Regulation: How to Advance Animal Agriculture / A White Paper based on information from the 2012 Annual Conference of the National Institute for Animal Agriculture (NIAA). – 26–29 March. – 2012 [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.thebeefsite.com>.

449. Lozynska I. Investment in fixed assets as a basis for improving the competitiveness of meat and dairy products agricultural enterprises / I.Lozynska, Yu.Danko // "Економіка та менеджмент 2013". Матеріали III Міжнародної наукової конференції молодих вчених. Львів. «ІНЕМ». – 5-7 жовтня 2013. – С. 78-83.

450. Lozynska I. Organizational mechanism of the model establishment for meat and dairy production system in agricultural enterprises / I.Lozynska // Young Scientist USA. – 2015. - №2. – P.12-15.

451. Neumann, J. (1995 - 1996) A model of general economic equilibrium // The Review of Economic Studies, Vol. 13, No. 1., pp. 1-9

452. Putting Meat on the Table: Industrial Farm Animal Production in America: A Report of the Pew Commission on Industrial Farm Animal Production. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ncifap.org/_images/PCIFAPSmry.pdf

453. Red meat. Agribusiness Handbook. FAO. - 2009. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.responsibleagroinvestment.org/node/743>

454. The Regulation of Intensive Livestock Operations in Saskatchewan [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.agriculture.gov.sk.ca/Regulation_ILOs_SK.